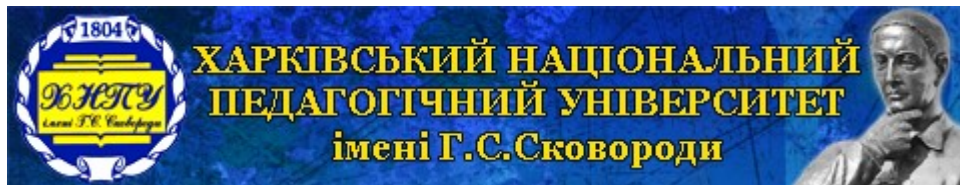

Міністерство освіти і науки України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
Криворізький державний педагогічний університет
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Сумський державний університет
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Український державний педагогічний університет
імені Михайла Драгоманова

*До 80-річчя від дня присвоєння університету
імені Г.С. Сковороди*

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ
У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

15 травня 2025 року

ХАРКІВ – 2025

Редакційна колегія:

Бойчук Ю.Д. – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, ректор ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

Бережна С.В. – докторка педагогічних наук, професорка, проректорка з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Вайнола Р.Х. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Іонова І.М. - кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка;

Костіна В.В. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Купенко О.В. – докторка педагогічних наук, професорка, доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету;

Поліщук В.А. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти ТНПУ імені Володимира Гнатюка;

Рассказова О.І. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи КЗ «ХГПА» ХОР;

Романова І.А. – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

Сайко Н.О. – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації ПНПУ імені В.Г. Короленка;

Смеречак Л.І. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Шимко І.М. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи КДПУ.

Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти, 15 травня 2025 року. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2025. 245 с.

***Рекомендовано редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол №5 від 21 травня 2025 р.).***

У збірнику представлено матеріали науково-практичної конференції «Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи», метою якої було обговорення здобувачами вищої освіти сучасних проблем соціальної галузі, набуття навичок апробації результатів соціальних досліджень, поширення досвіду професійної діяльності з вирішення актуальних проблем соціальної роботи і соціальної педагогіки.

Для науковців, викладачів, аспірантів і здобувачів вищої освіти, фахівців соціальних інституцій.

Матеріали публікуються в авторському варіанті.

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2025.
© Колектив авторів, 2025.

ЗМІСТ

Бабенко А.В., Кабусь Н.Д. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	9
Бабкова В.А. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ, У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	13
Балан Д.В., Шимко І.М. ПІДТРИМКА ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ.....	15
Баточка А.В., Костіна В.В. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ВПЛИВИ НА ЛЮДЕЙ ЗРІЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	19
Біланенко А.С., Шеплякова І.О. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	21
Богдан О.С., Шимко І.М. ВІЙНА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ.....	23
Бойко В.А., Кабусь Н.Д. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	29
Бокало А.О. ВРАЗЛИВІСТЬ МОЛОДІ ЯК ПЕРЕДУМОВА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ.....	32
Бондаренко Ю.М. ФАНДРЕЙЗИНГ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: ЗМІСТ ТА НАПРЯМКИ.....	35
Бурмака А.В., Костіна В.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ.....	36
Гарвасюк А.В. ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	42
Гревцов А.В., Костіна В.В. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ЕКСТРЕНОЇ ДОПОМОГИ І СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ В ГРОМАДАХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ.....	45

Данилова Н.Ю., Кабусь Н.Д. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ АРТ ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК В РОБОТІ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	53
Демиденко І.Т. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У СПЕЦІАЛЬНИХ ШКОЛАХ.....	57
Демідова Х.О., Романова І.А. БІБЛОТЕРАПІЯ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	60
Дерей В.А. ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ.....	62
Діденко А.С., Кабусь Н.Д. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	64
Дяченко С.Є. ІНІЦІАЦІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПРЕВЕНЦІЇ НЕСПРИЯТЛИВОГО ДОСВІДУ ТА ПРОФІЛАКТИКИ СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В МАЙБУТНЬОМУ ЗА МЕТОДАМИ ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ ТА СИТУАЦІЇ УСПІХУ.....	66
Естріна К.О., Костіна В.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В СІМ'Ї.....	72
Єлецька А.С., Макар Л.М. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	78
Залокоцька А.Р., Смерчак Л.І. ТЕХНОЛОГІЇ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ У НЕПОВНІЙ СІМ'Ї.....	80
Зеленська В.В., Єсіна Н.О. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З КОРЕКЦІЇ ПРОЯВІВ АГРЕСІЇ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	83
Зелепукін Н.І., Костіна В.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У СПЕЦІАЛЬНИХ ШКОЛАХ.....	89
Зябрєва А.С. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО ВЗАЄМОДІЇ В КОЛЕКТИВІ ЗАСОБАМИ КАНІСТЕРАПІЇ В БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ.....	92
Кабика А.В., Єсіна Н.О. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	94

Кітченко С.А., Шеплякова І.О. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ.....	99
Коженкова Ю.Ю., Костіна В.В. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ЛІТНЬОГО ВІКУ.....	103
Колодяжна К.Д. ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ МІЖ ПІДЛІТКАМИ В УМОВАХ БОРОМЛЯНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	105
Комишан В.Ф., Костіна В.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	107
Кондратська А.Ю. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МОЛОДІ: СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	110
Коржова О.В. ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ СТАРШОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	113
Левицька О.І., Макар Л.М. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	120
Лейба А.Р. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	122
Лисак А.О., Єсіна Н.О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ.....	127
Литвин П.С., Макар Л.М. КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ КОМПОНЕНТІВ СОЦІАЛЬНОСТІ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	132
Лихих Є.Є. МОЛОДЬ ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ.....	134
Малишко О.С. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ СУПЕРВІЗІЇ В ЦЕНТРАХ ЗАЙНЯТОСТІ.....	136
Мартиненко О.Г. ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	137
Маслова В.В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ СТОРІТЕЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	139
Масюк М.В. ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ГУМАНІТАРНА ПРАКТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ І ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ВИМІРИ.....	140

Мелешко Д.О. ВРАХУВАННЯ У МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ГЕНДЕРНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ЗДОРОВ'Я ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК.....	144
Мільська О.В., Єсіна Н.О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ.....	146
Міщенкова Л.А. ІНСТРУМЕНТИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В РОДИНАХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	151
Науменко О.О. СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	153
Новак І.М., Костіна В.В. ЗАСОБИ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	159
Павлова Д.А., Костіна В.В. ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИХ ІДЕЙ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ НЕВВІЧЛИВОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ.....	161
Пилипенко В.А. ДО ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	165
Погоріла К.І. АНІМАЦІЙНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	170
Пономарьова О.С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	172
Потіхенська О.В., Костіна В.В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МОЛОДІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	177
Репецька І.М., Смеречак Л.І. ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ З ДІТЬМИ ТА СІМ'ЯМИ З ЧИСЛА ВПО.....	180
Рязанова Н.В. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ У ГРОМАДАХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ, В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ.....	184

Склярова Г.С., Макар Л.М. ПІДХОДИ ТА КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ УСПІШНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ВЗАЄМОДІЇ У ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ.....	187
Силиверст Ю.В. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО УМОВ ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ.....	189
Ситник А.О. ПІДХІД СИЛЬНИХ СТОРІН У РОБОТІ З ЛЮДЬМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОГЛЯД ВДОМА НА НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСНОВІ.....	192
Сточна Д.О., Кабусь Н.Д. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ.....	194
Субтельний М.Б., Янчишин В.Й. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ЗВО.....	199
Томорко В.В. ПРОФІЛАКТИКИ СТАЛКІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	202
Харитонova М.О., Костіна В.В. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З СІМЕЙ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ.....	204
Ходатенко Д.О. СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ.....	208
Чорна Д.Ю., Шеплякова І.О. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АНІМАЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	210
Чумаченко А.С., Романова І.А. ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ.....	212
Шайнюк А.Я., Поліщук В.А. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ ЯК ФАКТОРУ ПОБУДОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ.....	217
Шевчун П.В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ДО ЖИТТЯ ЗА КОРДОНОМ.....	219
Шопіна О.О., Костіна В.В. ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ ДО ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ ДЕФЦИТУ УВАГИ І ГІПЕРАКТИВНІСТЮ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	221

Штонда М.Ю. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	228
Юр'єва І.С., Костіна В.В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПІДВИЩЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ВЕТЕРАНІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ВІДДІЛАХ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	231
Відомості про авторів.....	238

НАУКОВІ СТАТТІ Й ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бабенко А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. *Стаття присвячена аналізу теоретичних і практичних аспектів соціально-педагогічної діяльності з профілактики наркотичної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти. Визначено основні мотиви вживання наркотичних речовин підлітками, охарактеризовано нормативно-правову базу, що регламентує профілактичну діяльність, та розкрито авторську програму соціально-педагогічної роботи в освітньому середовищі. Представлено результати експериментальної перевірки ефективності програми, наведено рекомендації для практичного впровадження профілактичної роботи у навчальних закладах.*

Ключові слова: *наркотична залежність, підлітки, профілактика, соціально-педагогічна діяльність, заклади загальної середньої освіти.*

Babenko A.V., Kabus N.D. SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES FOR THE PREVENTION OF ADOLESCENT DRUG DEPENDENCE IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Annotation. *The article is devoted to the analysis of theoretical and practical aspects of social and pedagogical activities for the prevention of drug addiction among adolescents in general secondary education institutions. The main motives of drug use by adolescents are identified, the legal framework regulating prevention activities is characterized, and the author's program of social and pedagogical work in the educational environment is revealed. The results of experimental testing of the program's effectiveness are presented, and recommendations for the practical implementation of prevention work in educational institutions are given.*

Key words: *drug addiction, adolescents, prevention, social and pedagogical activities, institutions of general secondary education.*

Постановка проблеми. У Національному звіті про наркотичну ситуацію в Україні [1], оприлюдненому Центром громадського здоров'я, наголошено на

тривожних тенденціях щодо зростання вживання психоактивних речовин серед осіб віком 15-16 років, поширення розладів психіки та поведінки внаслідок вживання ПАР, збільшення випадків інфекційних захворювань, зокрема ВІЛ-інфекції, вірусних гепатитів В та С серед наркозалежних осіб, підвищення смертності, пов'язаної із вживанням ПАР та отруєнням ними за результатами автопсії; а також зростання незаконного обігу ПАР та пов'язаної з ним злочинності – кількості вчинених адміністративних та кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми у стані наркотичного, психотропного, токсичного сп'яніння, зокрема, вбивство та замах, умисне тяжке тілесне ушкодження, крадіжка, грабіж, розбій, незаконне поводження зі зброєю та боєприпасами, порушення правил безпеки дорожнього руху та керування автотранспортом в стані сп'яніння [1, с. 4-24].

При цьому, за даними моніторингового дослідження [2], проведеного ДУ «Інститут психіатрії, судово-психіатричної експертизи та моніторингу наркотиків МОЗ України» щодо поширеності та частоти вживання окремих наркотичних і психотропних речовин в Україні – 2023, основними мотивами вживання наркотичних речовин є експериментування та кайф, зняття стресу та релаксація, а також вживання ПАР для підвищення працездатності [2, с. 19]. Означене засвідчує недостатню ефективність профілактичної роботи з попередження вживання наркотичних речовин й наркотичної залежності молоді, що здійснюється різними соціальними інституціями. Поширення вживання наркотичних речовин серед неповнолітніх становить загрозу не лише для здоров'я молодого покоління, руйнування особистості, але й призводить до зростання злочинності, погіршення демографічної ситуації. За статистикою, близько 70% наркозалежних осіб в Україні – молодь віком до 25 років, серед яких переважають підлітки. Найнебезпечнішими є перші спроби, що зазвичай припадають на вік 13–16 років. У зв'язку з цим, актуальним стає розроблення й впровадження системи роботи з профілактики наркотичної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень. Технології профілактичної роботи й попередження наркотичної залежності у соціальному вихованні дітей та молоді досліджували Т. Боровик, А. Бойко, П. Дупленко, Л. Габора, Л. Головач, О. Єгорова, В. Коваленко, К. Мілютіна, В. Оржеховська, О. Савчук, С. Філь та інші вчені, які поглиблено вивчали психологічні фактори формування uzалежненої поведінки й наркозалежності зокрема, роль соціальної підтримки в процесі формування здорових звичок в житті молоді, методики профілактики цього явища в виховному процесі, технології соціальної роботи з людьми, що мають наркотичну залежність. Вітчизняні дослідники В. Оржеховська та Л. Габора наголошують, що порівняно з рівнем алкоголізації підлітків, наркоманія демонструє найшвидші темпи поширення. Щороку на облік потрапляє понад 10 тисяч осіб, серед яких понад 600 – молодь [3, с. 122].

Метою статті є висвітлення суті, напрямів та особливостей соціально-педагогічної роботи з профілактики наркотичної залежності підлітків, обґрунтування програми роботи з профілактики наркотичної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел засвідчує, що наркотична залежність є захворюванням центральної нервової системи, спричинене біохімічними змінами в рецепторах головного мозку, внаслідок чого потреба в їх надходженні стає біологічно зумовленою і надзвичайно сильною – людина стає нездатною чинити опір інтенсивному потягу до ПАР, виникає апатія до всього, окрім наркотиків [5]. В. Оржеховська підкреслює, що підлітковий вік є найбільш уразливим періодом, коли прагнення до самостійності, наслідування однолітків і спроби інтегруватися в соціум можуть призвести до вживання наркотиків, при цьому поширеними мотивами є бажання «влитися в компанію», відповідати модним тенденціям, цікавість, проблеми в родині та шкільному середовищі [3].

Нормативно-правове забезпечення профілактики наркоманії в Україні регламентується низкою законодавчих актів: Законами України «Про освіту», «Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори», «Про охорону дитинства», важливу роль відіграє «Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2030 року» [4], яка визначає пріоритетами зниження попиту на наркотики, популяризацію здорового способу життя, створення системи раннього виявлення й профілактики залежностей у молодіжному середовищі.

Водночас, як зазначено в Національному звіті щодо наркотичної ситуації в Україні, система профілактичної роботи, що передбачає проведення виховних годин, індивідуальних консультацій, тренінгів, лекцій та семінарів, батьківських зборів, не є досконалою, що пов'язано з фокусом профілактичних заходів на інформуванні, а не на роботі з факторами ризику й факторами захисту, що суттєво знижує ефективність проведених заходів. Також наголошується на відсутності національної Стратегії й затвердженої програми первинної профілактики, а також аудиту впроваджених профілактичних програм, з точки зору, їх доказової ефективності, в тому числі – відповідності національних профілактичних програм міжнародним рекомендаціям [2, с. 54].

Розроблена нами програма соціально-педагогічної роботи з профілактики наркотичної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти, суб'єктами реалізації якої є соціальний педагог, практичний психолог, педагогічний колектив закладу освіти (класний керівник, вчитель охорони здоров'я та фізкультури), представники громадських організацій, лікарі, передбачає проведення комплексу заходів на мотиваційно-ціннісному, пізнавальному та діяльнісному етапах, спрямованих на формування стійкої системи цінностей підлітків та молоді, інформування щодо небезпеки uzалежненої поведінки й залежності від ПАР зокрема, долучення до активної діяльності зі збереження здоров'я й ствердження позитивних цінностей в суспільстві, що передбачає проведення просвітницьких заходів; тренінгів з формування навичок здоров'язбережувальної поведінки, психодіагностику рівня схильності до адиктивної поведінки, консультування батьків щодо особливостей виховання підлітків, залучення представників громадських організацій до профілактичної роботи.

Так, з метою формування у підлітків внутрішньої мотивації до здорового способу життя, підвищення обізнаності про небезпеку шкідливих звичок, активної участі у профілактичних заходах на мотиваційно-ціннісному етапі доцільним є проведення таких заходів: мотиваційної бесіди «Наркотики – шлях у безодню», анкетування «Що ви знаєте про наркотичну залежність?», інтерактивної лекції «Життя без залежностей: як зробити правильний вибір?», години спілкування «Здоров'я – наш найбільший капітал», інтегративного заняття «Залежність: міфи та реальність», лекції лікаря-нарколога: «Як впливає наркотична залежність на організм і життя людини».

На пізнавальному етапі з метою надання підліткам ґрунтовних знань про вплив наркотичних речовин на фізичне, психічне та соціальне здоров'я, розвитку вміння аналізувати ризики, пов'язані з уживанням ПАР й формування усвідомленого негативного ставлення до шкідливих звичок, доцільними є проведення таких заходів: дискусії «Здоров'я чи залежність – вибір за тобою!», тренінгових занять «Як уникати ризикованих ситуацій», «Як сказати «Ні!», вікторини «Як зберегти здоров'я: фізичне, психічне, соціальне», інтерактивної гри «Корисні звички», лекції-презентації «Шкідливі звички та їх вплив на організм», інтерактивного заходу «Здоровий спосіб життя як альтернатива шкідливим звичкам», конкурсу плакатів «Скажемо «Ні» шкідливим звичкам!», мотиваційної бесіди «Чи можна побороти залежність?», лекторію «Психологічна підтримка: де її шукати? Як допомогти собі та іншим».

Діяльнісний етап, спрямований на закріплення позитивних виборів й ствердження активної життєвої й соціальної позиції, передбачає реалізацію таких заходів: конкурс есе «Мій вибір – здорове життя», веб-квест «Стоп! Наркотики», конкурс малюнків і плакатів «Життя без залежності», «Здоров'я – це скарб!», спортивні змагання «Молодь за здоров'я», флешмоб «Молодь за здорове майбутнє», спільна акція з громадськими організаціями «Зупинимо наркотичну залежність разом!», конкурс соціальної реклами «Світ без залежності», веб-квест «Зроби крок до успіху!».

Експериментальна перевірка ефективності розробленої програми, що проводилася на базі Харківської спеціальної школи №2 та Харківського ліцею №4 протягом 2022–2024 років, підтвердила ефективність профілактичної роботи, зокрема, зростання обізнаності про наслідки вживання психоактивних речовин, зниження кількості підлітків із толерантним ставленням до вживання психоактивних речовин, практикування учнями здоров'язбережувальної поведінки збільшилось з 24,8% до 58,9%, що підтверджує зниження схильності до вживання психоактивних речовин в молодіжному середовищі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Профілактична соціально-педагогічна робота у закладах загальної середньої освіти має бути комплексною, систематичною, зорієнтованою на інтеграцію зусиль педагогів, батьків, соціальних працівників і громадськості. Запровадження авторської програми дозволило знизити рівень толерантності до наркотиків та сформувати у підлітків навички здоров'язбережувальної поведінки. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку модифікованих програм для шкіл різних типів і профілів.

Список використаних джерел:

1. Національний звіт щодо наркотичної ситуації в Україні 2024 (за даними 2023 року). URL: <https://www.phc.org.ua/news/nacionalniy-zvit-schodo-narkotichnoi-situacii-v-ukraini-2024-za-danimi-2023-roku>
2. Онлайн-опитування щодо поширеності та частоти вживання окремих наркотичних і психотропних речовин в Україні – 2023. URL: <https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/vzhyvannya-narkotyktiv-v-ukrayini-rezultaty-opytuvannya-2023.pdf>
3. Оржеховська В.М., Габора Л.І. Збереження репродуктивного здоров'я неповнолітніх: навчально-методичний посібник. К.: «ХІК», 2004. С. 122.
4. Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2030 року. Кабінет Міністрів України, 2023. URL: <https://moz.gov.ua/uk/povidomlennja-pro-opriljudnennja-proektu-rozporjadzhennja-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-shvalennja-derzhavnoi-strategii-narkopolitiki-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennja-operacijnogo-planu-z-ii-realizacii-na-2023-%E2%80%93-2025-roki>
5. Кабусь Н.Д. Підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики узалежненої поведінки учнів у закладах загальної середньої освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія «Педагогічні науки». Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2022. № 4. С. 49-57.

Бабкова В.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ, У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*
Н.Д. Кабусь

Воєнні дії в Україні стала важким дестабілізуючим чинником для людей всіх вікових груп. Одними з найуразливіших у цій ситуації є діти молодшого шкільного віку, які через вікові особливості ще не мають сформованих механізмів адаптації до екстремальних умов, втрати чи вимушеної міграції. Діти часто переживають глибокий психологічний стрес, що негативно впливає на їхній емоційний стан, соціальну поведінку та здатність до навчання. У таких умовах надзвичайно важливими є заходи соціально-педагогічної реабілітації, спрямовані допомогти дитині відновити відчуття безпеки й контролю, довіру до світу, поновити активність та соціальні зв'язки, розвинути навички саморегуляції та адаптації.

Як відомо, в умовах війни заклади загальної середньої освіти виконують не лише освітню, а й соціально-реабілітаційну функцію, що потребує цілеспрямованої інтеграції реабілітаційних заходів в освітній процес. Здійснений науковий пошук [1; 3; 4] дозволяє під соціально-педагогічною реабілітацією розуміти систему роботи, що спрямована на формування особистісних якостей дитини, важливих для її життєдіяльності, розвиток активної життєвої позиції, інтеграцію в суспільство, освоєння позитивних соціальних ролей і норм поведінки, а також забезпечення доступу до необхідної освіти [1, с. 9].

З метою соціально-педагогічної реабілітація учнів у закладах освіти застосовуються рекомендовані Міністерством освіти і науки України ресурси [2], ресурсні вправи і техніки, розташовані на платформі Всеукраїнської програми збереження ментального здоров'я «Ти як?» та інших. Успішній реабілітації дітей молодшого шкільного віку сприяє створення безпечного, емоційно підтримувального середовища у закладі освіти, де дитина може вільно висловлювати свої почуття, емоції та отримувати позитивний досвід спілкування, допомога дітям у розпізнаванні та вираженні своїх емоцій, застосування методів ігрової та арттерапії, залучення до театралізованих постанов, спільної творчої діяльності, навчання технік релаксації та зняття стресу.

Важливим інструментом соціально-педагогічної реабілітації є корекційно-розвивальні заняття з використанням арттерапії, ігротерапії та психогімнастики. Наприклад, заняття «Кольори мого настрою» спрямоване на вираження емоцій через малювання, допомагає дитині краще розуміти власні переживання. Ігротерапевтичне заняття «Граємо, щоб жити без страху» формує довіру до світу, знижує тривожність і сприяє соціальній адаптації учнів. Ознайомлення дітей з вправами з психогімнастики на занятті «Дихаємо спокійно» сприяє розвитку навичок саморегуляції та зняття психологічної напруги. Проведення інтерактивного заняття «Я – частина світу» допомагає відновити соціальні зв'язки та комунікативні навички через інтерактивні вправи, а заняття «Малюю безпеку» – створює умови для відновлення внутрішнього відчуття контролю та захищеності. З дітьми, які пережили травму, важливим є проведення індивідуальних консультацій і занять з психологом й соціальним педагогом закладу освіти з урахуванням індивідуальних потреб та досвіду дитини.

Ефективна соціально-педагогічна реабілітація молодших школярів неможлива без тісної взаємодії з родинами дітей, які постраждали, надання консультацій й проведення тренінгів для батьків щодо подолання травматичного досвіду та формування підтримувального середовища вдома.

Отже, соціально-педагогічна реабілітація молодших школярів, які постраждали від війни, є надзвичайно важливою напрямом діяльності в умовах воєнного стану. Вона забезпечує не лише підтримку психоемоційного стану дітей, а й сприяє їхній адаптації, розвитку соціальних навичок і формуванню відчуття безпеки. Ефективність реабілітаційної роботи залежить від системного підходу, індивідуалізації заходів та активної взаємодії всіх учасників освітнього

процесу. Лише через створення підтримувального простору заклади освіти можуть бути місцем відновлення і розвитку для кожної дитини, що пережила наслідки війни.

Список використаних джерел:

1. Байовський Т. Соціально-педагогічний супровід учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 19 травня 2022 року. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 7–11.
2. Лист ІМЗО від 08.08.2024 №21/08-1233 «Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році». URL: mzo.gov.ua/2024/09/09/lyst-imzo-vid-08-08-2024-21-08-1233-pro-metodychni-rekomendatsii-priorytetni-napriamy-roboty-psykholohichnoi-sluzhby-v-systemi-osvity-ukrainy-u-2024-2025-navchal-nomu-rotsi/
3. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. К. : Агентство «Україна», 2015. 424 с.
4. Соціально-психологічна реабілітація вразливих категорій громадян від наслідків війни : колективна монографія; за заг. ред. О. О. Кравченко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, 2022. 406 с.

Балан Д.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету*

Шимко І.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету*

ПІДТРИМКА ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Анотація: У статті розглядаються несприятливі умови в які потрапляють діти і підлітки України під час війни та важливість забезпечення соціально-педагогічної підтримки. Використання соціально-педагогічних технологій соціальними педагогами, вчителями та вихователями для кращої соціалізації дітей та підлітків й визначення методичних рекомендацій.

Ключові слова: соціально-педагогічні технології, підтримка, соціалізація, воєнний стан, технології, соціально-педагогічна діяльність, діти, підлітки.

Balan Daria, Shymko Iya. SUPPORTING CHILDREN AND ADOLESCENTS IN UKRAINE IN WAR CONDITIONS: SOCIO-PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Abstract: *The article examines the adverse conditions in which children and adolescents of Ukraine find themselves during the war and the importance of providing socio-pedagogical support. The use of socio-pedagogical technologies by social educators, teachers and educators for better socialization of children and adolescents and the definition of methodological recommendations.*

Key words: *socio-pedagogical technologies, support, socialization, martial law, technologies, socio-pedagogical activity, children, adolescents*

У наш час все населення України зазнає значних втрат, живе у несприятливих та важких умовах, що найбільш негативно відображається на вразливих категоріях, зокрема дітях та підлітках.

У реаліях війни забезпечити належний рівень всебічного розвитку особистості дитини та підлітка важко. Це потребує залучення багатьох ресурсів і одним з таких можемо визначити саме соціально-педагогічну діяльність. Соціально-педагогічна діяльність стає провідною у збереженні дитинства – соціалізації, організованому дозвіллі, творчому розвитку особистості дитини. Цей процес вимагає не лише відносно безпечних умов (обладнані укриття, бомбосховища), але й наявність підготовленого персоналу, перш за все, педагогічних працівників, які безпосередньо здійснюють соціально-педагогічну роботу з дітьми.

В умовах війни соціально-педагогічна та освітня галузі дуже швидко переорієнтувалися на потреби суспільства.

Процес соціалізації є невід'ємною складовою життя кожного індивіда. Виникає питання – чи буде цей процес успішним чи ні. Існуючі фактори впливу на особистість можна поділити на негативні та позитивні. До *негативних факторів* впливу, можемо віднести: несприятливе сімейне середовище, соціальна дискримінація, невідповідне освітнє середовище, психологічний стан.

До *позитивних факторів* впливу на соціалізацію особистості можна віднести: сприятлива сімейна атмосфера, інклюзивне підтримуюче освітнє середовище, наявність хобі, економічна стабільність, розвинутий соціальний та емоційний інтелект, фізичний та психоемоційний стан.

У статті «Соціалізація особистості молодшого школяра в умовах колективу і навчального середовища» І. Шимко зазначає: «єдність процесів адаптації, інтеграції і самореалізації забезпечує оптимальний розвиток особистості у її взаємодії з середовищем, а їх перетин і є суттю соціалізації» [3].

Діти та підлітки є важливою групою будь-якого народу, тому саме від родини, її благополуччя залежить основа успішної соціалізації молоді. Наступним кроком виступає соціальне оточення дитини, зокрема заклад освіти, дитячий колектив. Таким чином, вихователі, вчителі та соціальні педагоги відіграють ключову роль у формуванні світогляду та загального розвитку дитини. Від них і залежить рівень успішності процесу соціалізації дитини.

Умови воєнного стану в країні негативно відбиваються на кожній людині, особливо на дітях та підлітках. Існують певні ризики воєнного часу для дітей та підлітків.

Для дітей характерна така небезпека:

- бездоглядність;
- соціальне сирітство;
- порушення соціалізації;
- довга розлука з близькими людьми;
- переживання втрати близької людини (батьків, родича).

Для підлітків:

- порушення емоційного фону через сильні страхи;
- підвищена тривожність;
- порушення психофізіологічного розвитку через обмежені можливості заводити нові знайомства, закохуватися, створювати пару тощо;
- обмеження у виборі закладу освіти для здобуття професії (окуповані території, прифронтові міста, де є постійна загроза обстрілів).

В умовах постійних повітряних тривог, стресу, підвищеної психологічної тривожності у дітей порушується процес адекватної соціалізації, тобто діти та підлітки не мають достатньо можливостей всебічно розвиватися та набувати соціально значущого досвіду. Це значно погіршує розвиток, перш за все, комунікативних навичок дітей та підлітків, бо саме комунікація формується в процесі систематичної взаємодії між ним, а в умовах війни це суттєво ускладняється.

З урахуванням безпекової ситуації педагогічні працівники продовжують працювати з дітьми та підлітками де соціально-педагогічна підтримка стає надважливою.

До основних форм соціально-педагогічної підтримки дітей і підлітків в умовах війни варто віднести: бесіду, творчі заходи, колективні творчі справи та онлайн-квести, профорієнтацію тощо.

Будь-яка діяльність має ґрунтуватися на певних методологічних підходах, щоб досягти своєї максимальної ефективності. Сьогодні в соціально-педагогічній роботі основними методологічними підходами є: системний, комплексний й технологічний.

Технології сьогодні є невід'ємною складовою освітнього процесу, адже компетентнісний підхід, у свою чергу, є дієвим за умови технологізації, тобто відпрацювання покрокових інструкцій, механізмів, алгоритму дій для досягнення мети – набуття якісних знань, умінь та навичок здобувачами освіти. Так само в соціально-педагогічній роботі: технології визначають шлях досягнення мети такої діяльності, зокрема подолання або мінімізацію негативних наслідків складних життєвих обставин родини з дітьми.

Для фахівця головним є уміння не тільки визначити проблему дитини, яка потребує допомоги, але й знайти оптимальний шлях подолання цієї проблеми. Саме соціально-педагогічні технології і створюють міцний фундамент всієї соціально-педагогічної роботи, особливо з дітьми та підлітками.

Досліджують соціально-педагогічну діяльність на засадах комплексного

підходу такі науковці як: А. Бандура, Л. Богданов, Р. Вайнола, Н. Гришина, Н.Заверіко, Н. Островська, О. Паскаль, Я. Юрків та інші.

У посібнику О. Паскаля «Технології соціально-педагогічної діяльності» зазначено: «соціально-педагогічна технологія – це наука досягнень конкретної соціально-педагогічної цілі. »[2, с. 32]

Таким чином соціально-педагогічні технології виступають базовою системою дії соціального педагога у відношенні до дітей та підлітків в спокійних або стресових ситуаціях. Варто враховувати в роботі те, що кожна дитина – це особистість, не зважаючи на вік, і через це неможливе використання однієї технології на велику кількість дітей та підлітків. І задля кращого результату, варто перед початком роботи над створенням соціально-педагогічних технологій проаналізувати ряд умов: індивідуалізацію, персоналізацію та сформовану проблематику.

Соціально-педагогічні технології, які можуть бути ефективними для підтримки дітей та підлітків в умовах війни, мають визначатися безпосередньо для кожного конкретного випадку. Визначимо етапність проведення соціально-педагогічних технологій.

1. Проведення **діагностики** є першим найважливішим етапом соціально-педагогічної підтримки дитини в умовах війни. На основі результатів діагностики соціальний педагог визначатиме подальші види діяльності з дитиною з метою підтримки її в умовах війни.
2. **Соціальна профілактика.** У соціально-педагогічній роботі профілактика є саме тим дієвим способом, який здатний попередити виникнення та розповсюдження серед дітей та підлітків негативних явищ.
3. **Соціальна реабілітація** – технологія соціально-педагогічної роботи, яка спрямована на відновлення втрачених навичок особистості з метою покращення якості її життя, її соціалізацію.
4. **Соціально-педагогічне консультування** – діяльність, звернена на потреби дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах.

Отже, варто зазначити, що використання соціально-педагогічних технологій з метою підтримки дітей і підлітків в умовах війни є важливим інструментом для соціальних педагогів, вчителів і вихователів, тому є потреба в тому щоб надати методичні рекомендації для роботи з дітьми й підлітками.

Методичні рекомендації:

1. Показувати власний приклад патріотизму на незламної громадянської позиції.
2. Ментальне здоров'я особистості.
3. Залучення батьків з дітьми до спільних заходів.
4. Впровадження інновацій в соціально-педагогічній роботі.

Висновки. Соціально-педагогічна підтримка є невід'ємною складовою соціально-педагогічної діяльності педагогів, а в умовах війни набуває надважливої мети – допомогти дитині пережити складнощі воєнного стану. І саме технологічний підхід надання соціально-педагогічної підтримки дітям та підліткам, є основоположним в процесі їх соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Бугайова О., Шимко І. Соціально-педагогічні технології допомоги дітям в умовах воєнного стану. *Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Кривий Ріг, 16-17 травня 2024 року. Кривий Ріг : КДПУ ; Полтава : ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2024. С.164. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10198>
2. Паскаль О.В. Технології соціально-педагогічної діяльності. Одеса Державний заклад «Південноукраїнський Національний Педагогічний Університет імені К.Д. Ушинського», 2012. С. 32-33.
3. Шимко І.М. Соціалізація особистості молодшого школяра в умовах колективу і навчального середовища. *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. пр. Вип. 37. Кривий Ріг: КПП ДВНЗ «КНУ», 2013., С. 241-244.

Баточка А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ВПЛИВИ НА ЛЮДЕЙ ЗРІЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах соціальних трансформацій особливої уваги потребує вивчення соціально-виховних впливів на людей зрілого віку, які перебувають на етапі активної професійної та сімейної самореалізації. Саме в цей період особистість виконує кілька ключових соціальних ролей: фахівця, батька або матері, громадянина, учасника локальних і цифрових спільнот. Тому соціальне виховання осіб цієї вікової категорії має міждисциплінарний та практично орієнтований характер.

Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками: по-перше, аналіз досліджень С. Максименко [4], А. Довгань [3], засвідчив, що зростає потреба в адаптації зрілих людей до цифрового суспільства, нових трудових викликів, швидких змін у сімейних і гендерних моделях; по-друге, знижується рівень соціальної активності в цій віковій групі, за даними Держстату України за 2023р., лише 14% осіб віком 35–54 років беруть участь у громадській діяльності, тоді як серед молоді цей показник сягає 24% [2, с.376-377]; по-третє, психологічні дослідження свідчать про підвищену вразливість людей цієї групи та схильність до емоційного вигорання, соціальної ізоляції та криз сенсу життя (так, за даними МОЗ України, у 2022 році понад 38% звернень за психологічною допомогою припадали саме на вік 30–55 років [1]).

У сфері соціально-виховної діяльності доросле населення нерідко залишається поза увагою, оскільки більшість програм сконцентровані на молоді або людях літнього віку. Водночас люди зрілого віку потребують підтримки у формуванні навичок стресостійкості, комунікації в родині, розбудові особистісних цінностей, що відповідають сучасним викликам.

Проведене нами анкетування серед представників зрілого віку дозволило виявити ключові чинники, що формують рівень вихованості у дорослому середовищі, а також можуть викликати певні проблеми. Респонденти відзначили, що провідну роль у вихованні відіграють родина (42%), професійне оточення (27%), особистий приклад (18%) та постійна самоосвіта (13%). Позитивними практиками вважаються доброзичливе спілкування (38%), волонтерська діяльність (24%) та етична поведінка в колективі (33%). Серед основних проблем дорослого виховання були названі: моральна пасивність (29%), зниження суспільних цінностей (31%), байдужість до інших (22%), а також зменшення авторитету виховного впливу на рівні сім'ї (18%). Теми моралі частіше обговорюються в родинному колі, рідше — в соціальних мережах чи з колегами. Більшість учасників анкетування (78%) вважає, що виховання є безперервним процесом, актуальним у будь-якому віці. Така позиція свідчить про високий рівень саморефлексії та усвідомлення власної ролі у формуванні соціально відповідального середовища.

На основі аналізу даних, проведеного дослідження та з метою створення умов для підвищення ефективності соціального виховання людей зрілого віку, нами запропоновано організацію онлайн-клубу «Історії життя», що є спробою практичного втілення ідеї безперервного виховання дорослого населення. В межах клубу ми пропонуємо організацію тематичних онлайн-зустрічей з елементами арттерапії та обміну досвідом, що сприяють соціальній активності, емоційному розвантаженню, підвищенню самооцінки та формуванню ціннісних орієнтацій через особисті розповіді, організацію їх обговорень та спільної творчості.

Цільовою категорією для проведення занять у клубі під час війни можуть бути:

- внутрішньо переміщені особи (ВПО), які втратили соціальні зв'язки;
- жінки, чиї чоловіки перебувають на фронті або в зоні бойових дій;
- люди, які пережили втрату, травму чи вигорання;
- педагоги, соціальні працівники, волонтери, які потребують підтримки та наснаження й профілактики професійного вигорання.

Отже, соціально-виховні впливи на людей зрілого віку в умовах війни повинні бути комплексними, враховуючими їхні особисті та соціальні запити, умови та особливості сучасного періоду життя нашого суспільства, а також і глобальні соціальні трансформації, що впливають на якість життя. Соціальний педагог, громадський лідер чи фахівець з неформальної освіти має стати посередником між потребами особистості та ресурсами громади. Подальші дослідження доцільно спрямовувати на розробку адаптованих соціально-педагогічних технологій саме для цієї вікової категорії, з урахуванням гендерних, професійних та регіональних відмінностей.

Список використаних джерел:

1. В Україні презентували результати першого з початку повномасштабної війни дослідження психологічного стану населення. *Міністерство охорони здоров'я України 2022*. URL: https://moz.gov.ua/uk/v-ukraini-prezentuvali-rezultati-pershogo-z-pochatku-povnomasshtabnoi-vijni-doslidzhennja-psihologichnogo-stanu-naselennja--?utm_ (дата звернення: 29.04.2025)
2. Державна служба статистики України. (2023). Статистичний щорічник України за 2022 рік. Київ: Держстат України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf (дата звернення: 29.04.2025).
3. Довгань Н.О. Психологія соціокультурної взаємодії поколінь: монографія. Київ:Талком, 2020. 539 с.
4. Максименко С.Д., Гришко О.Д. Психічний супровід і психічне здоров'я: навчальний посібник. Том. 2 . Київ: Видавництво Людмила, 2024. 468 с.

Біланенко А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Шеплякова І.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сучасний світ радикально та стрімко змінюється: змінюються соціальні відносини, економічні події, політичні реалії, відбувається переоцінка моральних нормативів. І такі зміни можуть мати як позитивний, так і, на жаль, негативний характер. У визначеному контексті у воєнних умовах існування нашої країни особливої актуальності набула потреба у вихованні в дітей, зокрема підліткового віку, любові до Батьківщини, у формуванні в них національної ідентичності та громадянськості. Пріоритетність саме громадянського виховання в Україні, у процесі якого і формується громадянськість дітей, «зумовлена процесом відродження нації» [1]. Своєю чергою, відродження нації – запорука єдності народу. А об'єднання спільноти вибудовує невидимий, але відчутний тил для країни. Отже, єдність створює непереборну силу.

При цьому на основі проведеного аналізу наукових праць [1; 2; 4] встановлено, що розуміння терміну «громадянськість», як зазначає В. Маценко, «змінювалося в залежності від соціального ладу держави, від пануючої ідеології, від релігійних або світських переконань, від рівня розвитку

педагогічної науки, від поглядів і переконань людини» [2, с. 1]. Вважаємо, що для визначення аналізованого поняття важливо установити сутність феномену «громадянин». На нашу думку, громадянин – це не просто, як зазначено в Законі України «Про громадянство» [3], «фізична особа, яка набула громадянство» [3] певної країни і, відповідно, має стійкий правовий зв'язок з цією державою, що проявляється у взаємних правах та обов'язках. Адже переконані, що громадянин – це людина, яка готова допомогти країні вийти на високий рівень завдяки своїй праці, готова пожертвувати своїми інтересами заради Батьківщини, яка має почуття солідарності, здатність та бажання об'єднатися для подолання певних проблем.

Відповідно, формування громадянськості – це процес становлення активної, відповідальної та свідомої особистості, яка розуміє свої права та обов'язки в суспільстві. Суспільно важливим і необхідним такий процес є через низку ключових причин, як-от:

✓*Розвиток свідомості:* виховання громадянськості допомагає дітям усвідомити свою роль у суспільстві, зрозуміти значення прав людини та соціальних цінностей.

✓*Відповідальність та активність:* у процесі формування громадянськості закладаються основи для відповідального ставлення до свого оточення і держави, що сприяє активній участі в суспільному житті та прийнятті важливих рішень.

✓*Підтримка демократії:* громадянська позиція стимулює розвиток демократичних принципів, таких як діалог, повага до різних думок та співпраця, що є необхідними умовами для стабільного та справедливого суспільства.

✓*Формування моральних цінностей:* через громадянське виховання діти вчаться поважати інших, підтримувати соціальну справедливість та боротися проти будь-яких проявів дискримінації, формується патріотизм, основою якого є відповідальність за добробут суспільства.

Отже, у процесі формування громадянськості, зокрема старших підлітків у закладах загальної середньої освіти (як впливових соціально-виховних інститутах), діти, на думку О. Сєваст'янової, «мають усвідомити, що бути громадянином – значить пізнати себе, бути впевненим у своїх силах і можливостях, навчатися жити, пізнавати, мислити вільно, відстоювати свої права, любити Вітчизну, тобто активно діяти як суб'єкт громадянського суспільства» [4]. При цьому вважаємо, що активність громадянської позиції це перш за все розуміння підлітками сутності правового статусу «громадянин України», тих взаємних прав і обов'язків (громадянина перед державою і, відповідно, держави перед громадянином), які передбачає цей статус.

Безумовно, формування громадянськості у старших підлітків у закладах загальної середньої освіти – це кропіткий процес, який потребує високого рівня готовності всіх долучених до його реалізації суб'єктів соціально-виховної роботи. При цьому результати проведеного нами аналізу джерельної бази засвідчили, що ефективними формами соціально-виховної роботи в закладах загальної середньої освіти щодо формування громадянськості старших

підлітків, серед іншого, є залучення їх до участі в благодійних акціях, волонтерській діяльності, соціальних активностях тощо.

Таким чином, формування громадянськості у старших підлітків у закладах загальної середньої освіти є вкрай важливим для забезпечення гармонійного розвитку суспільства, де кожна людина не лише знає свої права, але й активно бере участь у побудові та захисті майбутнього країни.

Список використаних джерел:

1. Залозна С. Концепція громадянського виховання. *На урок*: вебсайт. URL: <https://naurok.com.ua/koncepciya-gromadyanskogo-vihovannya-288330.html> (дата звернення: 02.05.2025).

2. Маценко В. Поняття «громадянськість»: сучасне розуміння. *Наука. Освіта. Молодь*. С. 148-150. URL: <https://surl.li/mpwlcbl> (дата звернення: 02.05.2025).

3. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 13, ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

4. Севаст'янова О. Сутність і структура громадянськості особистості в умовах сьогодення. *Розвиток вищої освіти в Україні: виклики XXI століття*: матеріали Всеукр. інтернет-конф., м. Івано-Франківськ, 7 берез. 2019 р. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5349/4.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 02.05.2025).

Богдан О.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету*

Шимко І.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету*

ВІЙНА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Анотація. У статті розглядається вплив війни в Україні на психічне здоров'я дітей та підлітків як однієї з найбільш вразливих соціальних груп. Аналізуються основні психологічні наслідки військових дій для молодого покоління, зокрема розвиток тривожності, депресії, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та соціальної дезадаптації. Особлива увага приділяється ролі сім'ї, освітніх установ і суспільства у мінімізації негативних наслідків війни для психіки дітей. Наголошується на необхідності комплексного підходу до психосоціальної підтримки, що включає своєчасне надання психологічної допомоги, створення безпечного середовища та впровадження реабілітаційних програм.

Ключові слова: війна, психічне здоров'я, підлітки, ПТСР, психологічна підтримка.

Bohdan Oleksandra, Shymko Iia. WAR IN UKRAINE AND ITS IMPACT ON THE MENTAL HEALTH OF THE YOUNG GENERATION

Annotation. *The article examines the impact of the war in Ukraine on the mental health of children and adolescents as one of the most vulnerable social groups. The main psychological consequences of military actions for the younger generation are analyzed, in particular the development of anxiety, depression, post-traumatic stress disorder (PTSD) and social maladjustment. Special attention is paid to the role of the family, educational institutions and society in minimizing the negative consequences of war for the psyche of children. The need for a comprehensive approach to psychosocial support is emphasized, which includes the timely provision of psychological assistance, the creation of a safe environment and the implementation of rehabilitation programs.*

Key words: war, mental health, adolescents, PTSD, psychological support.

Постановка проблеми. Проблема на сьогоднішній день дітей та підлітків – це зіткнення з війною. Війна завжди була однією з найжахливіших сторінок історії людства, і її вплив на життя людей є колосальним. Однак особливо вразливими під час військових конфліктів є діти. Їхня психіка, яка ще не сформована і не здатна до дорослої адаптації, стикається з серйозними викликами. Війна не тільки позбавляє дітей стабільності, але й залишає глибокі психологічні травми, які можуть супроводжувати їх усе життя. Війна стала причиною стресу та додаткового психологічного навантаження для мільйонів українців. Найуразливіші серед них – діти, адже їх психіка дуже чутлива до будь-яких змін. Звуки повітряних тривог, вибухів, обстріли – це все залишає свій негативний відбиток. А потім може спричинювати у дитини відчуття страху за життя, фізичну та емоційну напругу, підвищену тривожність [6]. Під час війни діти — в різній мірі — зіштовхуються з двома типами травматичних подій: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події, що зумовлюють виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів. Довготривалий вплив насильства на дітей підвищує «ризик розвитку багатьох і нерідко тривалих форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації» [2]. Війна — це один із найтравматичніших досвідів, який може пережити людина. Однак діти є найбільш вразливою категорією, адже їхня психіка ще не сформована і менш стійка до стресу. Військові дії впливають на їхній емоційний стан, розвиток особистості та майбутнє життя. Війна залишає глибокий слід на психіці дітей, впливаючи на їхній емоційний стан, розвиток та соціальну адаптацію. Проте своєчасна підтримка родини, суспільства та фахівців може мінімізувати негативні наслідки. Інвестування в реабілітаційні програми для дітей, які пережили війну, є надзвичайно важливим для формування майбутнього покоління. Діти завжди потребують уваги і турботи дорослих. А особливо – в екстремальних ситуаціях. Наразі діти в Україні

перебувають у стані війни – чують сирени під час ракетних атак, спостерігають руйнування будівель, здригаються від вибухів, стають свідками людських втрат. Через ці події багато дітей переживають стрес. Коли дитина тривожиться, вона може стати гіперактивною, примхливою, плаксивою. Вона може погано спати, боятися. Батьки повинні розуміти, що при цьому їх дитина не є слабкою чи хворою. Це нормальні реакції на ненормальну ситуацію [4]. Війна і в життя дітей вносить невизначеність, активізує страх та тривогу. Діти втрачають звичну повсякденність та впорядкованість життя. Адже тепер ігри і навчання чергуються з повітряними тривогами, вибухами, сховищем в укриттях [7].

Аналіз дослідження. Тема впливу військового стану на психіку дітей в Україні є надзвичайно актуальною і складною. Війна, що триває в країні, призводить до численних викликів для психічного здоров'я дітей, які стають свідками або жертвою насильства, стресу та втрат.

По-перше, діти часто не можуть адекватно усвідомити масштаби подій, що відбуваються, що може призвести до виникнення відчуття тривоги, страху та невизначеності. Вони можуть відчувати себе у пастці, не вміючи сформулювати свої почуття та переживання. Це може проявлятися в зміні поведінки: агресії, замкнутості, погіршенні успішності в навчанні або навіть фізичних симптомах.

По-друге, вплив військового конфлікту може мати наслідки для емоційного розвитку дитини. Постійний стрес і травматичні переживання можуть привести до розвитку різних психічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожність і депресія. Діти можуть мати труднощі в налагодженні стосунків з однолітками та дорослими, що ускладнює їх соціалізацію.

Мета статті: показати причини й наслідки війни та визначити комплексний підхід до психосоціальної підтримки, що включає своєчасне надання психологічної допомоги, створення безпечного середовища та впровадження реабілітаційних програм.

Виклад основного матеріалу. Війна в Україні порушила відчуття безпеки та призвела до стресу, психологічні наслідки якого можуть загрожувати здоровому майбутньому як дорослих, так і дітей. Пережитий травматичний досвід може стати причиною розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). ПТСР — це екстремальна реакція на сильний стрес у разі загрози життю людини. Частота виникнення ПТСР саме в момент надзвичайної ситуації низька. Зазвичай він починає проявлятися приблизно через шість місяців після травматичної події. Якщо стрес має потужну і тривалу дію, наприклад, перебування в окупації, обстріли, повітряні тривоги тощо, то ймовірність розвитку ПТСР зростає [3, с. 21].

Крім того, важливою є роль батьків та педагогів у підтримці дітей. Вони повинні створювати безпечне середовище, де діти можуть відкрито говорити про свої страхи та переживання. Стимулювання емоційної експресії, творчої діяльності та фізичної активності є важливими аспектами допомоги дітям впоратися з переживаннями. Психологічний вплив військового стану на дітей в Україні є багатоаспектним і потребує комплексного підходу. Для підтримки

психічного здоров'я дітей необхідна не лише професійна допомога психологів, але й залучення батьків і суспільства в цілому до створення умов для емоційної стабільності та безпеки. Війни бояться всі. Війна перевертає життя з ніг на голову – за мить людина опиняється у надзвичайній ситуації. Загалом дорослі зазвичай набагато конкретніше усвідомлюють небезпеки воєнної ситуації. Але, попри свій страх вони можуть створити для дітей «безпечний простір»: зрозуміло пояснити дітям світ, захистити їх від надлишку інформації, мотивувати до потрібних дій і підтримувати дітей під час їх виконання, підтримувати, гратися з дітьми та слухати і чути їх [1]. Багато дітей в Україні стикаються з наслідками травматичних подій: втратою близьких, руйнуванням домівки чи навіть вимушеним переселенням. Ці події залишають глибокий слід у психіці дитини, що проявляється у вигляді повторюваних спогадів, нічних кошмарів, емоційного відчуження або надмірної реактивності на тригери (гучні звуки, світло). Війна змушує дітей залишати свої домівки, школи, друзів. Переїзд до нових місць, часто за кордон, вимагає адаптації до чужого середовища, нової мови та культури. Ця ізоляція та втрата звичних зв'язків створює відчуття самотності, що ускладнює емоційний стан дитини. Стрес, спричинений війною, впливає на здатність дітей концентруватися та засвоювати інформацію. Заняття, перервані через військовий стан або переїзд, посилюють ці труднощі. Втрата доступу до освітніх ресурсів може мати довготривалі наслідки для їхнього інтелектуального розвитку. Сьогодні все частіше можна почути фразу: «кожна українська дитина психологічно травмована». Навіть, більше, кожна дитина, яка в своєму житті безпосередньо чи опосередковано зіткнулася з війною – травмована [5, с. 1].

Сьогодні мільйони українських дітей через повномасштабне вторгнення росії втратили не лише свої домівки, іграшки, друзів, рідних, а й, можна сказати, дитинство в цілому. Вони в одну мить, не зважаючи на свій вік та досвід, стали дорослими, адже втратили найголовніше базове уявлення про навколишній світ, - що він безпечний. Разом з цим, вони втратили й довіру до навколишнього середовища та до оточуючих людей. Тепер вони не можуть повноцінно насолоджуватися безтурботним дослідженням світу, грою з однолітками, чи простому спілкуванню з іншими. Тепер кожна українська дитина постійно слідкує за ситуацією навколо, контролює будь-які зміни в оточенні (хто зайшов чи вийшов з приміщення, хто куди перемістився, що там за галас в коридорі тощо), слідкує за особистою безпекою, захищаючи себе від реальної або, навіть, уявної загрози. Можна сказати, що сьогодні все більшої актуальності набувають дослідження щодо психологічної травматизації особистості, зокрема особливостей дитячої травми та тих наслідків, які вона за собою тягне. І, на жаль, враховуючи тривалу, складну та напружену ситуації в країні дослідження психологічної травматизації особистості залишаються актуальними в нашій країні ще на довгі роки [5, с.3-4]. Для дітей, які тривалий час знаходились в ситуації реальної загрози життю, найбільш характерні такі прояви стресової реакції: агресивність, конфліктність, відсутність бажання спілкуватися, страх гучних звуків, де зорієнтованість та розгубленість, завмирання, порушення сну та нічні кошмари, загальмованість реакцій,

неконтрольовані рухи, болі соматичного характеру, порушення дихання, швидка втомлюваність, порушення координації, коливання настрою, істерики, апатія, складності в упізнанні знайомих людей чи об'єктів, регрес мовлення [5, с.15]. Таким чином, можна сказати, що будь-яка дитина, незважаючи на рівень особистісного досвіду та залученості до травматичних ситуацій війни все-таки психологічно травмована [5, с.16]. Незважаючи на складнощі, діти, які отримують своєчасну підтримку, мають більше шансів успішно адаптуватися. Родина відіграє ключову роль у створенні безпечного середовища та емоційної підтримки. Звернення до психологів, участь у творчих і освітніх програмах також допомагають дітям пережити травматичний досвід.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, війна в Україні залишає глибокий слід на психіці дітей, впливаючи на їхній емоційний стан, розвиток і соціальну адаптацію. Однак своєчасна допомога з боку родини, суспільства та фахівців здатна мінімізувати наслідки і допомогти дітям знайти в собі сили рухатися вперед. Піклуючись про психічне здоров'я молодшого покоління, ми створюємо фундамент для мирного і стабільного майбутнього. Війна – це явище, яке перевертає звичний світ, змушуючи людей адаптуватися до нових, часто ворожих умов. Діти, як найбільш вразлива категорія населення, реагують на військовий стан особливо гостро. Їхня психіка, яка ще перебуває в процесі формування, стикається з викликами, що впливають на емоційний, когнітивний та соціальний розвиток. Під час військових дій діти часто відчують сильний страх за своє життя та життя близьких. Гучні звуки вибухів, сигнали повітряної тривоги, розповіді дорослих про небезпеку створюють атмосферу постійного стресу. Навіть якщо дитина не перебуває безпосередньо у зоні бойових дій, інформація про війну, що надходить через медіа чи розмови, формує у неї відчуття небезпеки. Війна в Україні має значний і руйнівний вплив на психічне здоров'я дітей та підлітків, що є однією з найгостріших гуманітарних проблем. Травматичні переживання, як-от бомбардування, втрата близьких, вимушене переселення, постійний стрес і невизначеність, провокують серйозні порушення психоемоційного стану дітей. Ці наслідки проявляються у вигляді тривожності, депресії, ПТСР, розладів сну, агресивної поведінки та соціальної ізоляції. Для збереження психічного здоров'я дітей у воєнний час потрібен системний підхід, який включає надання психотерапевтичної допомоги, підтримку з боку родини, школи, громади та держави. Своєчасне виявлення симптомів стресу та надання професійної допомоги здатні зменшити ризик розвитку тяжких психічних розладів у майбутньому. Особливо важливим є створення безпечного середовища, яке відновлює почуття стабільності, нормальності та впевненості у завтрашньому дні. Дослідження підтверджують, що діти та підлітки є надзвичайно вразливою категорією, оскільки їхня психіка ще перебуває на етапі формування. Військові стресори можуть провокувати розвиток ПТСР, тривожних і депресивних розладів. Надзвичайно важливу роль у подоланні цих наслідків відіграють підтримка з боку дорослих, стабільне середовище та доступ до якісної соціально-психологічної допомоги. Практичний досвід свідчить, що соціальна підтримка родини, школи та громади є ключовим фактором для зменшення

негативного впливу війни. Соціально-педагогічні програми, спрямовані на розвиток стресостійкості, інтеграцію психологічної допомоги в освітній процес, а також надання індивідуальної та групової підтримки дітям і їхнім сім'ям, показали свою ефективність. Загалом ефективне подолання психічних проблем у дітей і підлітків під час війни можливе лише за умов комплексного підходу. Це потребує координації зусиль освітніх, медичних та громадських організацій, активної участі родини та розробки довгострокових стратегій психосоціальної реабілітації. Такий підхід дозволить зберегти психічне здоров'я та забезпечити стійкість молодого покоління, що є основою для здорового майбутнього України.

Список використаних джерел:

1. Освіта в умовах воєнного стану. URL: <https://kristti.com.ua/pidtrymka-ditej-pid-chas-vijny-porady-batkam/>
2. Як війна впливає на психічне здоров'я дітей? URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/>
3. Булавінова К., Дзюбенко Я., Побережна Ю., Ройз С. Ментальне здоров'я дітей під час війни: поради батькам та опікунам. URL: https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2023/06/mentalne-zdorovya-ditej-pid-chas-vijny_print.pdf
4. Власова О., Долгова А., Ісаєва О., Нєдов С. Психологічний стан дитини під час воєнного стану. URL: <https://cpmsd7.lic.org.ua/novyny/psychologichnyj-stand-dytyny-pid-chas-voyennogo-standu/>
5. Горюн Ю., Кибкало А., Костюченко Ю., Похілько Д. Особливості гострих стресових реакцій дитини з різним рівнем травматичного досвіду війни. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2022-1(3). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/15845>
6. Як покращити психологічний стан дитини під час війни: поради фахівця. URL: <https://mvs.gov.ua/news/iak-pokrashhiti-psixologicinii-stand-ditini-pid-cas-viini-poradi-faxivciya#:~:text=%D0%9F%D1%96%D0%B4%20%D1%87%D0%B0%D1%81%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%20%D1%83%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9,%2C%20%D0%B0%D0%B1%D0%B8%20%D0%BD%D0%B5%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D1%97%D1%97>
7. Олійник Л., Решівська Т. Шкільний психолог про стан дітей під час війни. URL: <https://vn.20minut.ua/Zdorovya/do-skroni-hlopchika-pereselentsya-pristavlyali-avtomat-shkilniy-psihol-11771269.html>

Бойко В.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті розглянуто проблему формування відповідального батьківства, висвітлено практичні аспекти й провідні напрями соціально-педагогічної роботи з формування відповідального батьківства старшокласників у закладах загальної середньої освіти. Окреслено заходи програми соціально-педагогічної діяльності з формування відповідального батьківства учнів старших класів у закладах загальної середньої освіти на мотиваційно-ціннісному, когнітивно-розвивальному та діяльнісно-творчому етапах, спрямованих на формування готовності молоді до відповідального створення сім'ї й свідомого виконання батьківських ролей у майбутньому.*

***Ключові слова:** відповідальне батьківство, старшокласники, програма соціально-педагогічної роботи, заклади загальної середньої освіти.*

Boiko Valeriia Andriivna, Kabus Natalia Dmytrivna. Practical Aspects of the Social and Pedagogical Activities for Developing Conscious Parenting among Senior Students in General Secondary Education Institutions.

***Abstract.** The article considers the problem of forming conscious parenting, as well as highlights practical aspects and leading directions of socio-pedagogical work on the formation of conscious parenting of senior students in secondary education institutions. The measures of the program of socio-pedagogical activity for the formation of conscious parenting of senior students in secondary education institutions at the motivational-value, cognitive-developmental, and activity-creative stages have been outlined. They are aimed at forming the readiness of young people for responsible family creation and conscious fulfillment of parental roles in the future.*

***Key words:** conscious parenting, senior students, program of social and pedagogical work, secondary education institutions.*

Постановка проблеми. Як відомо, сім'я є одним із найважливіших інститутів соціалізації особистості, соціальною групою, що забезпечує задоволення важливих потреб людини у прийнятті й любові, підтримці за будь-яких обставин. Втім, у сучасному суспільстві простежується трансформація поглядів молоді на шлюб, батьківство та сімейні цінності, що супроводжується

зростанням кількості неповних або дисфункціональних сімей, раннього батьківства, а також низьким рівнем готовності молоді до виконання батьківських обов'язків у майбутньому [1]. Тривожними тенденціями сьогодення є високий рівень розлучень, зростання домашнього насильства, завищені вимоги та очікування молодих людей до потенційного чоловіка чи дружини, переважання споживацьких тенденцій стосовно майбутньої сім'ї та супутника життя. Означене посилює актуальність виховання в молодих людей родинних цінностей, формування у старшокласників відповідального ставлення до батьківства як складової особистісної зрілості.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Здійснений науковий пошук [1; 3; 4] під відповідальним батьківством дозволяє розуміти сукупність установок, ставлень, знань, умінь та якостей молоді, необхідних для створення сім'ї, народження й виховання дітей, виявлення стійкої батьківської позиції, усвідомленого й ефективного виконання батьківських ролей та ефективного функціонування в майбутньому сімейному житті.

Метою статті є висвітлення програми соціально-педагогічної діяльності з формування відповідального батьківства старшокласників у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні обґрунтовано провідні напрями соціально-педагогічної роботи з формування відповідального батьківства учнів закладів освіти, зокрема: 1) формування у молодого покоління стійкої системи цінностей, усвідомлення цінності сім'ї як міцної опори у житті, умови особистого щастя й власного продовження в дітях; 2) формування в молоді культури поведінки та спілкування, розвиток навичок конструктивної комунікації, вмінь обстоювати власні кордони, встановлювати стандарти взаємодії, підтримувати позитивну сімейну комунікацію; 3) усвідомлення відповідальності перед собою і суспільством за своє життя, здоров'я, формування установки на відповідальну репродуктивну поведінку, налагодження відповідальних стосунків, свідоме ставлення до виконання батьківських ролей в майбутньому як передумови повноцінного розвитку та виховання дітей; 4) підвищення правової обізнаності в питанні шлюбу та сім'ї, сприяння розумінню взаємних прав і обов'язків подружжя, батьків і дітей, ознайомлення з особливостями майнових відносин, причинами та наслідками (психологічними, соціальними, економічними, педагогічними) розлучень [2].

Здійснений науковий пошук засвідчує, що у практиці закладів загальної середньої освіти в контексті досліджуваної проблеми ефективними є такі форми роботи: виховні години та тематичні бесіди про цінності сімейного життя;– інтерактивні заняття з елементами тренінгу («Я – майбутній батько/мати», «Модель щасливої сім'ї», «Як зростає любов»); зустрічі з психологами, медичними працівниками; участь у шкільних або міжшкільних проєктах, конкурсах, форумах на сімейну тематику; співпраця з батьками учнів, органами учнівського самоврядування, соціальними службами [3, с. 43]. Особливу значущість має проєктна діяльність, зокрема, створення старшокласниками інформаційних буклетів, соціальної реклами або відеороликів на тему сім'ї, що поєднує набуті знання з практичним досвідом.

Наприклад, у межах шкільного проєкту «Відповідальне батьківство – майбутнє нації» було організовано низку подій: флешмоб, тренінг з психологом, зустріч із представниками служби у справах дітей, що викликали значне зацікавлення учнів [3, с. 36]. Дієвими методами в даному контексті є метод кейсів, соціально-психологічний тренінг та психодрама, обговорення конкретних життєвих ситуацій через їх моделювання й знаходження найбільш оптимальних шляхів вирішення порушеної проблеми.

Нами розроблено програму соціально-педагогічної діяльності з формування усвідомленого батьківства старшокласників у закладах загальної середньої освіти, спрямовану на формування базових знань про сімейні стосунки, виховання дітей та відповідальне прийняття рішень, пов'язаних зі створенням сім'ї, що передбачає реалізацію комплексу заходів на мотиваційно-ціннісному, когнітивно-розвивальному та діяльнісно-творчому етапах, які реалізуються педагогічним колективом закладу освіти із залученням батьків учнів, й за можливості, зовнішніх суб'єктів – представників служб у справах дітей, медичних працівників та юристів.

Мотиваційно-ціннісний етап реалізації програми передбачав реалізацію таких заходів: інтерактивної лекції «Відповідальне батьківство: усвідомлений вибір», тренінгового заняття «Цінності родинного життя. Які вони для мене?», проведення круглого столу «Бути батьком/матір'ю – це... Що думають підлітки?», мотиваційної зустрічі з молодими батьками, класної години «Що означає бути відповідальними батьками?»; онлайн-вікторини «Сімейні цінності в українській культурі», спрямованих на усвідомлення учнями значущості батьківства, формування мотивації до створення здорової сім'ї, розвиток позитивного ставлення до сімейних цінностей.

З метою поглиблення знань про права та обов'язки батьків, розвиток комунікативних, емоційних та відповідальних установок щодо майбутнього сімейного життя на когнітивно-розвивальному етапі реалізації програми було передбачене проведення тренінгу «Комунікація в родині – мистецтво слухати і чути», інтерактивного заняття «Сімейні конфлікти: як вирішувати без агресії», рольової гри «Я – батько/мати: вчимося відповідальності», заняття з елементами коучингу «Мій план: сім'я, діти, майбутнє», дебатів «Чи можна навчитися бути гарними батьками?», проведення лекцій лікарів «Планування сім'ї. Що має знати підліток», «Свідома поведінка й здоровий спосіб життя – умова збереження репродуктивного здоров'я особистості», інформаційної сесії юриста «Права та обов'язки батьків», презентацію роботи громадської організації «Підтримка молодих сімей», практикуму з експертами «Ризики раннього батьківства: чому важлива підготовка»

Діяльнісно-творчий етап реалізації програми спрямовано на формування соціальної активності старшокласників у сфері відповідального батьківства, закріплення установок через творчість, волонтерство, соціальні проєкти, передбачав проведення тренінгового заняття «Самоменеджмент: як організувати час і ресурси майбутнього батька/матері», організацію арт-майстерні «Сімейні традиції як ресурс», диспуту «Усвідомлене батьківство – усвідомлене майбутнє», конкурсу проєктів «Щаслива родини», круглого столу

«Дитинство без насильства», конкурсу плакатів та есе «Бути батьками – моя мрія», організація фестивалю сімейних талантів в межах тематичного тижня до Міжнародного дня сім'ї. Роль соціального педагога закладу освіти полягає у координації означених заходів, у забезпеченні взаємодії закладу освіти, родини, громади у створенні соціально-виховного середовищу у закладі освіти з метою цілісного впливу на становлення молоді.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, формування відповідального батьківства є цілісним багатогранним процесом розвитку й виховання молодого покоління, що потребує системної соціально-педагогічної діяльності з опорою на сучасні інтерактивні методики, партнерство з родиною та громадою. Результатом такої роботи є підвищення рівня соціальної компетентності молоді, формування у неї стійкої особистісної позиції щодо створення міцної сім'ї й свідомого ставлення до виконання ролі батька та матері в майбутньому. Перспективою подальших досліджень є розробка програми соціально-психологічного тренінгу з формування відповідального батьківства у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко Т.О. Соціально-педагогічна підтримка підлітків у процесі підготовки до майбутнього сімейного життя. *Теорія і практика соціальної роботи*, 2021. № 2. С. 38–43.
2. Кабусь Н. Д., Бойко В. А. Соціально-педагогічна діяльність з формування відповідального батьківства старшокласників у закладах загальної середньої освіти. *Вісник Сковородинівської академії молодих учених* : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2025. 387 с. С. 138-146.
3. Савченко С.І. Сімейне виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: методичні рекомендації. К.: ІЗМН, 2019. 64 с.
4. Сухомлинська О.В. Виховання відповідального батьківства у контексті сучасної освітньої парадигми. *Педагогіка і психологія*, 2022. № 1. С. 25–30.

Бокало А.О.

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ВРАЗЛИВІСТЬ МОЛОДІ ЯК ПЕРЕДУМОВА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
О.В. Гончаренко*

Сьогодні молоде покоління українців представляє собою одну з найбільш уразливих соціальних спільнот, що проявляється в її економічній і соціально-

правовій незахищеності. Українська молодь перебуває сьогодні в умовах підвищеної суспільної напруги і психологічного дискомфорту, благополуччя більшості молодих людей не відповідає мінімальним соціальним стандартам, а життя – піддається загрозі. Внаслідок цього перед молодими українцями стоїть складний життєвий вибір, до якого вони часто виявляються неготовими ані в соціально-психологічному, ані в організаційно-правовому аспектах.

Звернення до наукових джерел з питань молоді демонструє, що у загальному розумінні молодістю називають період життя людини між дитинством та дорослістю, а визначення сутнісних характеристик і вікових меж даного життєвого проміжку можуть різнопланово трактуватися залежно від історичного контексту, культурних особливостей та наукового підходу. Приміром, якщо за радянських часів молоддю називався доволі вузький прошарок молодих людей, які перебували на етапі дорослішання і соціального дозрівання, що тривало лише 2-3 роки (від 18-річчя до взяття шлюбу і початку сімейного життя, то сьогодні молодими людьми в Україні відповідно до чинного законодавства вважаються особи віком від 14 до 35 років (ЗУ «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні») [3].

Визначення верхньої межі (у різних авторів від 28 до 30-35 років) вважається своєрідним закінченням молодості, яке можна вважати таким в разі виконання принаймні таких чотирьох умов: 1) економічна незалежність, тобто відповідальність за придбання необхідних для власного існування засобів і здатність створювати їх; 2) особиста самостійність, тобто здатність ухвалювати рішення, які стосуються себе у всіх сферах існування, без чужої опіки, без будь-яких обмежень, окрім необхідних для існування в суспільстві; 3) самостійне розпорядження засобами, якими володіє і які необхідні для життя, незалежно від їх походження; 4) створення власного вогнища, незалежного від батьківського, взяття відповідальності за його підтримку й управління [1, с.207].

Кожна з цих умов є необхідною, але тільки всі разом вони є достатніми. Практика показує, що кожна з них окремо досягається у різному, деколи досить ранньому віці. Молоді люди одружуються в основному в 22-23 роки; досягають економічної самостійності у 24-25 років. Проте прийнято вважати, що в нашій країні в основному особа повністю формується до 25-30 років, вона набуває визначеного суспільно-політичного, трудового і сімейного статусу, професійної кваліфікації, захопленості улюбленим заняттям, вибирає привілейовані форми відпочинку та ін. Отже, розуміння молоді та її особливостей як соціально-демографічної групи виходить з її основних характеристик, до яких відносяться: особливості фізичного, психологічного і соціального розвитку, здобуття освіти й професійне становлення, активність та участь у суспільному житті.

Сучасна ситуація породжує нову соціокультурну реальність, одним із пріоритетів якої є молодіжна політика країни. Характер молодіжної політики, зокрема політики зайнятості в Україні та соціального захисту прав молоді, вимагає приділення особливої уваги в межах загальної системи соціального захисту категорій, серед яких часто найбільш незахищеною є молодь.

Проблеми, з якими стикається молодь, та складність їх вирішення, потребують трансформації молодіжної політики, через налагодження системи соціальної підтримки. Відтак покращення становища молоді, її соціальний захист, що забезпечує реалізацію творчого і трудового потенціалу, а також належний добробут молодих людей є одним із головних напрямів соціальної політики в Україні [4, с. 135].

Пов'язаність категорій соціального захисту та соціальної політики держави дає можливість охарактеризувати соціальний захист молоді як «об'єктивне вираження імплементації на практиці соціальної політики держави щодо молоді, як особливої категорії суспільства». Серед ключових сфер соціальної політики держави щодо соціального захисту молоді можна виділити питання зайнятості, освіти, захисту охорони здоров'я, житла, фінансової стабільності, дозвілля та фізичного розвитку. Соціальний захист молоді містить в собі складові, які характерні багатьом сферам суспільних відносин, відповідно нормативне регулювання таких відносин забезпечується різними галузями права, серед яких конституційне, трудове, цивільне, сімейне тощо [2, с. 503].

Отже, заважаючи на те, що за молоддю – майбутнє кожної держави, то – соціальний захист і забезпечення сприятливих умов для розвитку молоді є запорукою подальшого становлення як сьогоденного суспільства, так і наступних поколінь. Впровадження ефективної та цілеспрямованої молодіжної політики із захисту прав молоді можливе тільки за умови об'єднання спільних зусиль і координації діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування й молодіжного представництва.

Список використаних джерел:

1. Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записи*. 2018. Вип. 36. С.198–209.
2. Коткова О. А. Правова природа соціального захисту молоді в Україні: доктринальні традиції та сучасне розуміння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №6. С. 501-504.
3. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12_7
4. Співак Я. О. Соціальний захист прав молоді: відповідь на виклики часу. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 15. Т. 1. С. 135–139.

Бондаренко Ю.М.
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ФАНДРЕЙЗИНГ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: ЗМІСТ ТА НАПРЯМКИ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*
Н.О. Мирошніченко

Після деокупації частини українських територій благодійні фонди опинилися перед необхідністю відновлювати соціальне обслуговування громад за умов обмежених державних ресурсів та нестабільної ситуації на місцях .

У таких умовах ефективний фандрейзинг стає визначальним для забезпечення гуманітарної, психологічної та юридичної підтримки населення, але перед благодійними організаціями постають складні виклики: нерозвинені внутрішні механізми залучення коштів, необхідність швидкого реагування та адаптивність до змінного контексту безпеки.

Загальні теорії та практики фандрейзингу описані в працях вітчизняних і зарубіжних фахівців, зокрема на порталі Philanthropy in Ukraine, де виокремлено ключові інструменти: гранти, краудфандинг, корпоративну філантропію, спадковий фандрейзинг.

Конкретно в українських реаліях: Фонд UCSU дослідив процеси запуску грошової допомоги (MPCA) та цільових виплат (cash for protection), що вимагало швидкого залучення грантових ресурсів та мобілізації донорської підтримки.

Проблематика соціальної роботи благодійних фондів на деокупованих територіях висвітлена в дослідженні О. Мартиненко, яка зазначає обмежений доступ до постраждалих районів та необхідність спеціальних дозволів для реалізації проєктів.

Мета дослідження:

- Систематизувати основні інструменти фандрейзингу, застосовні в роботі благодійних фондів на деокупованих територіях.
- Проаналізувати виклики, що ускладнюють залучення ресурсів у постконфліктний період.
- Окреслити напрями оптимізації фандрейзингових стратегій із урахуванням українського контексту.

Виклад основного матеріалу.

1. Внутрішні кампанії та краудфандинг. Благодійні фонди часто запускають регулярні внутрішні кампанії серед постійних донорів та через соцмережі, використовуючи платформи типу GoFundMe, BigGive й українські CrowdIn UA.

2. Міжнародні гранти. Співпраця з UNHCR, UNICEF та ЄС дозволяє

залучати гранти у межах Ukraine Facility, спрямовані на соціальне відновлення та інфраструктурні проєкти.

3. Спадковий (legacy) фандрейзинг. Запровадження механізмів заповіту і пожертв від спадкоємців доволі нове в Україні, але вже використовується низкою фондів для формування середньо- та довгострокових ресурсів.

4. Корпоративні партнерства. Проєкти з бізнесом (відбудова шкіл, відновлення лікарень) фінансуються через прямі внески компаній та соціальні гарантії від місцевих органів влади, як це було в Ірпені та Бучі.

5. Локальні ініціативи та мережевий фандрейзинг. Об'єднання з іншими громадськими організаціями для спільних фандрейзингових ініціатив – наприклад, коаліція волонтерів Харківщини через Центр розвитку громадянського суспільства.

Виклики та обмеження:

1. Безпекова нестабільність: операційні ризики та затримки логістики.

2. Юридична невизначеність: необхідність узгоджувати програми з місцевою владою.

3. Конкуренція за донорів: у країні велика кількість організацій, що борються за аналогічні ресурси.

4. Відсутність культури спадкового фандрейзингу: низька поінформованість потенційних меценатів.

Для підвищення ефективності фандрейзингу благодійним фондам слід розвивати мультиканальні стратегії (комбінування внутрішніх кампаній, грантових заявок і спадкових пожертв) й активно працювати над брендингом у цифровому середовищі.

Рекомендовано налагодити централізований обмін інформацією про можливості фінансування через державні портали та донорські мережі.

Подальші дослідження мають торкнутися оцінки витратно-ефективності різних фандрейзингових інструментів та їхнього впливу на стійкість соціальних програм.

Бурмака А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Анотація. У статті висвітлено практичні аспекти соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у закладах загальної середньої освіти із застосуванням засобів телебачення. Проаналізовано наукові

дослідження з проблеми використання телебачення як інструменту соціально-виховного впливу на підлітків. Окреслено форми й методи соціально-педагогічної діяльності, які сприяють створенню умов для інтеграції телевізійного контенту в освітньо-виховний процес. Обґрунтовано використання практичних інструментів у соціально-педагогічній діяльності з соціального виховання підлітків у закладах загальної середньої освіти із застосуванням засобів телебачення. Представлено інструментарій для здійснення моніторингової діяльності соціального педагога ЗЗСО з визначення ефективності соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у закладах загальної середньої освіти із застосуванням засобів телебачення.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, підлітки, соціальне виховання, засоби телебачення, заклад загальної середньої освіти.

Burmaka A.V., Kostina V.V. PRACTICAL ASPECTS OF SOCIAL-PEDAGOGICAL ACTIVITIES IN SOCIAL EDUCATION OF ADOLESCENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS USING TELEVISION MEDIA

Abstract. *The article highlights practical aspects of socio-pedagogical activity on social education of adolescents in secondary education institutions using television. Scientific research on the problem of using television as a tool for socio-pedagogical influence on adolescents is analyzed. Forms and methods of socio-pedagogical activity are outlined, which contribute to the creation of conditions for the integration of television content into the educational process. The use of practical tools in socio-pedagogical activity on social education of adolescents in secondary education institutions using television is substantiated. A toolkit is presented for monitoring activities of a social educator of a secondary education institution to determine the effectiveness of socio-pedagogical activities for the social education of adolescents in secondary education institutions using television.*

Key words: *socio-pedagogical activity, adolescents, social education, television, secondary education institution.*

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві телебачення продовжує відігравати важливу роль у процесі соціального виховання підлітків, формуючи їхні погляди, цінності, моделі поведінки. Хоча цифрові медіа активно розвиваються, саме телебачення часто залишається найбільш доступним і звичним інформаційним джерелом у сімейному середовищі. У 2022 році Полтавська обласна молодіжна громадська організація «СПАННА» провела масштабне дослідження впливу телебачення на дітей і підлітків, опитавши 2315 дітей та підлітків, 1887 батьків і педагогів[4]. Результати засвідчили, що [5]: «73% дітей переглядають телепередачі самостійно, коли залишаються вдома без нагляду дорослих. Щодо тривалості перегляду, 49–64% респондентів зазначили, що час, проведений дітьми перед екраном, знаходиться в межах припустимої вікової норми. Проте розбіжності в

оцінках між дітьми та батьками можуть свідчити про недостатню сформованість у дітей системи орієнтування в часі та простору, а також про недостатню критичність і відвертість у відповідях. Лише 26% батьків постійно обговорюють з дітьми побачене на телебаченні, тоді як майже половина респондентів (47%) роблять це зрідка, інколи або взагалі не обговорюють, що вказує на низький рівень батьківського контролю за медіаспоживанням їхніх дітей. Психолог, залучений до аналізу результатів, звернув увагу на потенційні ризики емоційної нестабільності, наслідування агресивної поведінки та формування залежності від екранів у дітей. Анкетування також охоплювало педагогів, що дозволило комплексно оцінити ситуацію в освітньому середовищі». Отже, актуальність проблеми організації соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків з використанням засобів телебачення у закладах загальної зумовлена тим, що не дивлячись на те, що використання засобів телебачення може стати для дітей та молоді як ресурсом для розвитку (якщо використовувати їх системно), так і джерелом ризиків (якщо його вплив залишити без належного педагогічного супроводу у закладах освіти), наразі відсутній системний підхід до її організації, який би охоплював не лише підлітків, а й тих, хто безпосередньо залучений до процесу їхнього соціального виховання: соціальних педагогів, психологів, класних керівників, вихователів, батьків.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових праць свідчить про зростаючу увагу дослідників до впливу телебачення на соціальне становлення підлітків. Зокрема, Н. Волинець та О. Ксьондзик акцентують увагу на психологічних ризиках, які несуть телевізійні образи та реклама, підкреслюючи необхідність педагогічного супроводу їх перегляду дітьми [2]. Ю. Креховець і Г. Олійник у своїх працях визначають ефективні стратегії інтеграції телебачення в освітній процес, зокрема — створення кінозалів у школах та використання онлайн-платформ для організованого перегляду фільмів. Водночас дослідниками наголошується, що лише за умов цілеспрямованого обговорення змісту побаченого можна досягти виховного ефекту [4]. Науковці вказують на позитивний ефект таких форм роботи для формування критичного мислення, емпатії та моральних установок у підлітків. Проте, в науковій літературі бракує практично розроблених інструментів, що готові до практичного використання у соціально-педагогічній діяльності різних суб'єктів на рівні закладів загальної середньої освіти, що здійснюють комплексний вплив з метою підвищення ефективності соціального виховання підлітків з використанням засобів телебачення.

Мета статті: є дослідження можливостей використання практичних інструментів у соціально-педагогічній діяльності різних суб'єктів на рівні закладів загальної середньої освіти, що здійснюють соціальне виховання підлітків з використанням засобів телебачення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснений науковий пошук з проблеми дослідження [1, 2, 3, 4] свідчить, що потрібне: активне залучення соціальних педагогів, класних керівників, батьків до аналізу й обговорення переглянутого учнями телевізійного контенту; впровадження занять з

медіаграмотності; організація батьківських лекторіїв і тренінгів для підвищення рівня обізнаності про ризики безконтрольного медіаспоживання. Також, на основі аналізу наукової літератури констатовано, що під час здійснення соціально-педагогічного впливу необхідною є співпраця між соціальним педагогом, педагогами та класними керівниками, психологами та батьками для обміну ідеями та якісного моніторингу впливу телебачення на соціальне виховання підлітків.

З метою здійснення комплексної соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків з використанням засобів телебачення соціальні педагоги закладів загальної середньої освіти можуть ефективно використовувати: 1) телепередачі, документальні фільми («Дивовижні тварини», «Наукові дослідження»); 2) соціальну рекламу («Захист дітей в Інтернеті», «Школа. Ранок», «Не всі усміхнені люди однаково добрі»), - як інструменти для ініціювання дискусій, розвитку критичного мислення та виховання ціннісних орієнтирів. Використання телевізійного контенту у виховній діяльності передбачає не лише пасивний перегляд, а й активну рефлексію, інтерактивні методи аналізу сюжетів під час організації дискусійних клубів, де після перегляду фільму, учні аналізують поведінку героїв, порівнюють її з реальними життєвими ситуаціями. Також важливим інструментом для здійснення соціально-педагогічного впливу є рольові ігри, під час яких підлітки відтворюють елементи сюжету з альтернативними варіантами розв'язання конфліктів або вправи з використанням «прес-методу», що передбачає висловлювання підлітками власної позиції з аргументацією, або методу «десятка запитань до героїв телепрограм», що формують навички аналізу мотивів поведінки кіногероїв. Також цікавими інструментами соціально-педагогічного впливу в роботі з соціального виховання підлітків з використанням засобів телебачення є творчі методи. Наприклад, створення альтернативного фіналу до сюжету фільму або соціальної реклами, написання есе на тему: «Що б я зробив/зробила на місці героя?» або створення власного відеоролика на актуальну соціальну тему.

Як зазначає Н. Друховець, не менш важливими є педагогічні бесіди з батьками, наприклад «Коли телебачення друг дітей, а коли — ворог?» [3], що сприяє підвищенню обізнаності батьків про вплив телебачення та необхідність контролю за переглядом телевізійних програм. Під час таких заходів батьки отримують поради щодо спільного з підлітками перегляду та обговорення телепередач.

Важливим інструментом у соціально-педагогічній діяльності з підлітками під час їхнього соціального виховання з використанням засобів телебачення є застосування систем для якісного моніторингу. З цією метою можна використовувати спеціально підібраний діагностичний інструментарій, що наведено у таблицях 1.1 та 1.2. Завдяки цьому фахівці мають змогу своєчасно виявляти негативні тенденції й коригувати виховний процес відповідно до потреб підлітків.

Експериментальне впровадження вищезазначених інструментів у соціально-педагогічну діяльність з підлітками КЗ «Харківський ліцей № 43»

дозволило стверджувати, що вони є дієвими засобами у роботі фахівців психологічної служби. Під час порівняння результатів вимірювання рівня вихованості у здобувачів експериментального класу, порівняно з контрольним отримали значну позитивну динаміку.

Таблиця 1.1

Діагностичний інструментарій дослідження

Критерії дослідження	Показники дослідження	Методики
Вплив телебачення на соціальні цінності підлітків	усвідомлення базових соціальних цінностей; сприйняття моральних орієнтирів через телепрограми; оцінка впливу телебачення на формування життєвих цілей.	«Методика діагностики базових цінностей» (С. Шварц, В. Білські); «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості».
Вплив телебачення на емоційно-поведінкові реакції підлітків;	Реакція на негативний та позитивний контент; рівень тривожності та емоційної стабільності у зв'язку з телепереглядом; формування стереотипів поведінки під впливом телебачення.	Анкетування з використанням шкали тривожності Спілберґера–Ханіна.
Участь педагогів та класних керівників ЗЗСО у процесі соціального виховання підлітків засобами телебачення.	Усвідомлення педагогами ролі телебачення у соціальному вихованні; використання засобів телебачення; спостереження за впливом телебачення на підлітків.	Опитування для педагогів та класних керівників ЗЗСО (авторська анкета).
Взаємодія сім'ї та ЗЗСО у соціальному вихованні підлітків з використанням телебачення.	Роль батьків у контролі медіаконтенту; участь педагогів у формуванні критичного мислення підлітків щодо телебачення.	Педагогічні бесіди з батьками «Коли телебачення друг дітей, а коли — ворог?».

Таблиця 1.2

Рівні впливу соціально-педагогічної діяльності з використанням засобів телебачення на соціальне виховання підлітків

	Критерії дослідження		
Рівень	Вплив телебачення на соціальні цінності підлітків та їхні емоційно-поведінкові реакції	Участь педагогів та класних керівників ЗЗСО у процесі соціального виховання підлітків засобами телебачення.	Взаємодія сім'ї та ЗЗСО у соціальному вихованні підлітків з використанням телебачення.
Високий	Підлітки критично сприймають телеконтент, здатні відрізнити позитивні та негативні моделі поведінки, виявляють сформовані соціальні цінності, демонструють стабільну емоційно-поведінкову реакцію.	Систематично використовують засоби телебачення для соціального виховання, організовують обговорення, аналіз телепередач формують ціннісні орієнтири.	Наявна активна співпраця ЗЗСО з сім'єю, педагогічні бесіди, обговорення телеконтенту, спільні заходи, контроль за переглядом підлітками телебачення.

Середній	Підлітки частково усвідомлюють вплив телебачення, копіюють як позитивні, так і негативні моделі поведінки, соціальні цінності сформовані вибірково, нестійкі емоційно-поведінкові реакції.	Використання засобів телебачення у виховній роботі педагогів та класних керівників несистемне, обговорення змісту телеконтенту не є обов'язковим у виховній роботі.	Взаємодія між ЗЗСО та сім'єю епізодична. Рекомендації фахівців ЗЗСО стосовно використання засобів телебачення у вихованні підлітків не завжди враховуються батьками, контроль за переглядом телеконтенту з боку батьків непостійний.
Низький	Підлітки некритично сприймають телебачення, схильні до копіювання агресивної або асоціальної поведінки, ціннісні орієнтації викривлені, емоційно-поведінкові реакції імпульсивні.	Педагоги й класні керівники майже не використовують засоби телебачення у соціальному вихованні, відсутнє педагогічне опрацювання телеконтенту, а також організація з його обговорення чи аналізу.	ЗЗСО та сім'я не взаємодіють у контексті впливу телебачення, контроль за переглядом телебачення підлітками відсутній або номінальний, зв'язки батьків з ЗЗСО у вихованні підлітків відсутні.

Розроблені нами інструменти роботи соціального педагога з соціального виховання підлітків з використанням засобів телебачення є, у повній мірі, готовими до практичного застосування у процесі соціального виховання в умовах закладу загальної середньої освіти.

Висновки. Отже, телебачення може виступати дієвим засобом для соціального виховання підлітків за умови його цілеспрямованого педагогічного використання. Для впровадження комплексної соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків з використанням засобів телебачення у закладі загальної середньої освіти пропонуємо застосовувати такі інструменти: медіаосвітні заняття; інтерактивні методи роботи та творчі завдання. Особливої уваги потребує взаємодія з батьками під час організації бесід, лекторіїв та надання консультативної підтримки, що дозволить посилити контроль за медіаспоживанням підлітків та зменшити ризики негативного впливу телевізійного контенту. Також важливо впроваджувати інструменти моніторингу психоемоційного стану підлітків та впливу засобів телебачення на процес їхнього соціального виховання для своєчасного реагування на потенційно шкідливий вплив контенту. Узгоджена робота соціальних педагогів, вихователів, психологів і батьків створює умови для більш ефективного забезпечення результативного виховного впливу за допомогою засобів телебачення.

Список використаних джерел:

1. Бурмака А.В. Костіна В.В. Особливості роботи соціального педагога закладу загальної середньої освіти з батьками з соціального виховання підлітків засобами телебачення. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади*: матеріали IV Всеукраїнської науково-

практичної конференції (04 червня 2024 року, м. Суми). Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. С.94-97.

2. Волинець Н., Ксьондзик О. Вплив телевізійних та інтернет-реklamних образів на психіку дітей молодшого шкільного та підліткового віку: результати емпіричного дослідження. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 13(31). С. 488-501. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/6433> (дата звернення: 01.05.2025).

3. Друховець Н. Г. Батьківські збори «Коли телебачення друг дітей». *На урок*. URL: <https://naurok.com.ua/batkivski-zbori-koli-telebachennya-drug-ditey-83624.html> (дата звернення 01.05.2025)

4. Креховець Ю., Олійник Г. Потенціал кінематографу в соціально-педагогічній роботі з молодшими підлітками. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : збірник наукових праць за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 травня 2023 р.). Тернопіль : ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2023. С. 99-103

5. Спілка психологів Полтави. Вплив телебачення на психіку дітей. *Спанна*. URL: <https://spanna.pl.ua/doslidzheknnya-spanna/> (дата звернення 01.05.2025)

6. Шкала тривоги Спілбергера (STAI). URL: <https://mozok.ua/depressiya/testy/item/2703-shkala-trevogi-spilbergera-STAI> (дата звернення 01.05.2025)

Гарвасюк А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*
В.В. Костіна

Упровадження інклюзивного навчання є одним із пріоритетів Нової української школи, що нормативно визначено у Законі України «Про освіту» (2017 р.) та має бути реалізовано на всіх ланках освіти взагалі та потребує особливої уваги на рівні початкової школи зокрема [7]. Це вимагає від соціального педагога закладу загальної середньої освіти, що є важливим фахівцем психологічної служби та має разом із практичним психологом забезпечувати координацію діяльності з соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії, створення умов для

впровадження системного підходу до організації соціальної адаптації дитини з інвалідністю. Як зазначають дослідники, соціальний педагог закладу освіти має не лише координувати діяльність фахівців, а й забезпечити цілісність процесу формування соціальної компетентності учня [2]. Враховуючи вищезазначене у роботі з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю соціальному педагогу потрібно проектувати технологічні впливи, що мають бути спрямованими не тільки на роботу з самою дитиною з інвалідністю, а й на її батьків, або опікунів, педагогічних працівників, що задіяні у команді супроводу дитини, а також середовище закладу освіти, де навчається дитина з інвалідністю, з метою створення найкращих умов для її соціалізації та розвитку.

Аналіз наукової літератури з питань соціальної адаптації дітей та молоді в умовах інклюзії [1, 3, 6] засвідчив зміщення акценту з медичної на соціальну модель у розумінні ефективних підходів до роботи з дітьми та молоддю з інвалідністю, що передбачає переорієнтацію на потреби дитини, на побудову міжособистісних зв'язків, розвиток комунікативних навичок та створення комфортного соціального простору.

Як зазначають дослідники, соціальна адаптація дитини молодшого шкільного віку з інвалідністю потребує поєднання таких етапів в роботі [2]: психолого-педагогічна та соціальна діагностика; індивідуалізоване планування супроводу; організація просвітницької роботи з батьками та педагогами; формування інклюзивного середовища через спільну діяльність дітей з ООП та дітей без ООП. А. Колупаєва та О. Таранченко доводять, що у межах діяльності з соціальної адаптації дитини з ООП соціальний педагог виконує низку функцій: консультанта, фасилітатора й посередника [4]. Дослідники зазначають, що основою його діяльності є аналіз особистісної динаміки дитини, виявлення бар'єрів у соціалізації, організація адаптаційних занять у межах освітнього середовища.

Під час здійснення соціально-адаптаційної діяльності соціальний педагог закладу освіти визначає специфіку взаємодії дитини з ООП з однолітками, характер взаємозв'язку між дитиною та вчителями, ступінь підтримки з боку сім'ї тощо. Серед методичного інструментарію соціального педагога дослідники виділяють [4]: спостереження за поведінкою дитини в різних видах діяльності; аналіз міжособистісних контактів; участь у моделюванні соціальних ситуацій; організацію рольових ігор з метою розвитку соціальної компетентності.

Також науковці констатують, що соціальний педагог створює умови для підвищення саморегуляції дітей з ООП, розвитку їхньої адекватної самооцінки, формування стійких моделей поведінки, які сприятимуть соціальній інтеграції [5]. У процесі цієї роботи соціальний педагог має постійно співпрацювати з психологом, учителями, логопедом, дефектологом, а також виступає посередником у налагодженні діалогу між сім'єю та школою. Визначальним у роботі є не лише вияв труднощів дитини, а й потенціалу її розвитку, на який і має спиратися діяльність з соціальної адаптації дитини з інвалідністю в умовах інклюзії.

Наявність чітко окресленої методичної стратегії у роботі соціального педагога дозволяє формувати у дитини з інвалідністю не лише готовність до участі в колективному житті, а й здатність розпізнавати соціальні ролі, взаємодіяти з дорослими та однолітками, приймати межі спільної діяльності. Цей напрям реалізується через так звану педагогіку партнерства, в якій фахівець виступає не наглядцем, а супутником дитини на шляху її соціалізації [3]. У межах цього підходу соціальний педагог створює найкращі умови для залучення сім'ї до освітнього процесу та налагодження тривалої й чітко організованої комунікації та співпраці з метою створення найкращих умов для включення дитини з ООП у різні види діяльності та у навчальні та позаурочні активності, коли вона, перебуваючи поруч з однолітками, відчуває себе рівноцінним учасником колективу. Саме цю функцію виконує методична робота з класом, яку соціальний педагог проводить через групові заняття, ситуативні обговорення, тренінги комунікації.

Ще одним важливим напрямом у роботі соціального педагога є підвищення адаптаційного ресурсу дитини, що досягається за умови формування в неї важливих соціальних навичок (уміння встановлювати контакт, просити про допомогу, діяти в команді, долати фрустрації, вирішувати конфлікти ненасильницьким способом).

Також важливим напрямом соціально адаптаційної роботи соціального педагога є взаємодія з класними керівниками та охоплення не лише роботи з мікросоціумом – класним середовищем, шкільним колективом, родинним оточенням, де відбувається становлення та розвиток дитини молодшого шкільного віку з інвалідністю. У цьому напрямі соціальний педагог має передати необхідні класним керівникам та близькому оточенню дитини знання і вміння стосовно зміни ставлення до дитини, зниження бар'єрності у взаємодії з нею, відкритість до різноманітності тощо.

Отже, упровадження інклюзивної освіти в умовах концепції Нової української школи є одним із важливих напрямів в роботі соціальних педагогів закладів освіти, що мають виконувати роль координатора інституційної підтримки та модератора групової взаємодії під час організації соціально-адаптаційної діяльності та соціального супроводу дітей з інвалідністю. Серед основних напрямів його роботи виділяємо: роботу з дитиною з інвалідністю; роботу з батьками і вчителями дитини з інвалідністю; робота з класним колективом, в якому навчається дитина з інвалідністю.

Список використаних джерел:

1. Жигилій Г.В., Костіна В.В. Соціально-педагогічна діяльність з адаптації молодших школярів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. *Соціальна робота у глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : зб. матеріалів XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–24 листоп. 2023 р.). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2024. С. 244-248. <https://publish.kpi.ua/catalog/view/523/771/3460>

2. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків. Укладачі: Заєркова Н. В., Трейтяк А. О. Київ, 2016. 68 с.
3. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей ХХІ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24–25 листопада 2021 р.). Київ: Університет «Україна», 2021. 582 с.
4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна практика: технології навчання. Київ: Літера ЛТД, 2019. 160 с.
6. Костіна В.В., Смеречак Л.І. Соціальна інклюзія в Україні: імплементація закордонного досвіду та особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі. *Correction and rehabilitation innovations: implementation of European experience* : Scientific monograph. Riga : Baltija Publishing, 2023. Рр. 132–155. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/12939> (дата звернення: 20.04.2025).
7. Про освіту: Закон України від 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.04.25).

Гревцов А.В.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ЕКСТРЕНОЇ ДОПОМОГИ І СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ В ГРОМАДАХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

***Анотація.** У публікації проаналізовано теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до екстреної допомоги і соціальної підтримки населення в громадах, що постраждали від війни. Подано і узагальнено аналіз наукових досліджень з проблеми екстреної допомоги і соціальної підтримки населення в громадах, а також підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до відповідного виду діяльності. На основі узагальнення результатів наукових досліджень визначено три компоненти підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до надання екстреної допомоги і соціальної підтримки населення в громадах, що постраждали від війни: мотиваційний, когнітивний та діяльнісний, - з визначення їхнього призначення у підготовці фахівців.*

Ключові слова: екстрена допомога, соціальна підтримка, населення в громадах, що постраждали від війни, професійна підготовка, фахівці соціальної галузі.

Grevtsov A.V., Kostina V.V. THEORETICAL ISSUES OF TRAINING FUTURE SOCIAL PROFESSIONALS FOR EMERGENCY ASSISTANCE AND SOCIAL SUPPORT OF THE POPULATION IN COMMUNITIES AFFECTED BY THE WAR

Abstract. *The publication analyzes the theoretical aspects of training future social workers for emergency assistance and social support of the population in communities affected by war. The analysis of scientific research on the problem of emergency assistance and social support of the population in communities, as well as the training of future social workers for the relevant type of activity is presented and summarized. Based on the generalization of the results of scientific research, three components of training future social workers for provision of emergency assistance and social support of the population in communities affected by war are identified: motivational, cognitive and activity, - with the definition of their purpose in the training of specialists.*

Key words: *emergency assistance, social support, population in communities affected by war, professional training, social workers.*

Постановка проблеми. В умовах багаторічної війни в Україні, коли наша країна зазнала чисельних збитків від варварського збройного нападу росії та кожного дня кількість руйнацій та ворожих дій постійно зростає, особливої актуальності набуває робота фахівців підтримуючих професій, що надають невідкладну допомогу в кризових ситуаціях. Так, згідно з результатами дослідження «Вплив війни: прифронтові громади та їх стійкість», що ґрунтується на результатах опитування в 32 громадах на півдні, у центрі та на півночі України та проведено у 2024 році середній показник негативних наслідків війни для екологічної ситуації у 32 громадах становить 4,8 з 10 (за шкалою від 0 — мінімальні збитки до 10 — максимальні збитки) [5, с. 7]. Особливої підтримки в цих умовах потребують прифронтові громади, що зазнали найбільших руйнацій. Отже, важливим напрямом соціальної роботи під час війни є надання екстреної допомоги та соціальної підтримки населення в громадах, які постраждали від війни, що зумовлює необхідність підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців до виконання відповідної професійної діяльності.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових досліджень з проблеми екстреної соціальної допомоги та соціальної підтримки населенню в умовах війни засвідчив такі напрацювання: Г. Б'яка визначила суть і окреслила значення волонтерської діяльності для суспільства в умовах війни та узагальнила досвід співпраці міжнародних та громадських організацій, що працюють для допомоги населенню за часів війни у Польщі, Ніжині та на Чернігівщині, а також представила результати діяльності за допомогою організації офіційної

платформи для об'єднання волонтерських та державних ініціатив з гуманітарної допомоги в час війни – «СпівДія» [3, с.9-11]; Л. Царенко - окреслено основи надання першої психічної допомоги у випадках гуманітарної кризи та окреслено специфіку її надання залежно від запитів [14, с. 10]; І. Тодуров, І., Печиборщ, В., Якимець, В., Перехрестенко, О., Качур та ін. - представлено розвиток державної служби медицини катастроф в єдиній державній системі цивільного захисту за часи незалежності [12]; О. Колесніченко - проаналізовано збитки, що завдано військовою агресією росії Україні та міжнародний досвід відновлення держав і регіонів після військових конфліктів та екологічних катастроф, що може бути корисним для післявоєнної відбудови України [7]. Узагальнення результатів досліджень дозволило довести актуальність дослідження проблеми надання екстреної допомоги та соціальної підтримки населенню в умовах війни та виокремити вдалі практики, які можна використовувати в роботі фахівців соціальної галузі під час здійснення відповідної діяльності, а також обґрунтувати необхідність визначення суті і змісту підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до відповідного виду професійної діяльності, що зумовило вибір **мети** дослідження.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Т. Кравченко, у «такий тяжкий час війни формується феномен української соціальної роботи на засадах морального обов'язку, взаємопідтримки, відданості кожного громадянина у поєднанні з професійною діяльністю фахівців соціальної роботи» [9, с. 64]. Дослідниця відносить «соціальну роботу в громаді в умовах війни до соціальної роботи на макрорівні, що здійснюється найближчим оточенням людини та самоорганізацією громади у вирішенні складних життєвих обставин» [9, с. 66]. Та виділяє такі 4 рівні практичної соціальної роботи в громаді під час війни [9, с.67-68]:

- соціальна робота на рівні органів місцевого самоврядування (реалізують державну політику з питань надання гуманітарної допомоги, соціальних послуг особам, окремим соціальним групам, які перебувають у СЖО);
- соціальна робота на рівні територіальної громади (здійснюють надання соціальних послуг сім'ям, які перебувають у СЖО та іншим вразливим категоріям, залучають всіх партнерів, щоб зробити допомогу всебічною та максимально більшій кількості людей);
- соціальна робота на рівні закладів соціальної сфери (надають всі необхідні додаткові соціальні послуги);
- соціальна робота на рівні жителів громад (діє на рівні волонтерських загонів).

Г. Слозанська визначає суть соціальної роботи в територіальній громаді як «діяльність урядових і неурядових організацій, соціальних працівників на локальному рівні щодо вирішення соціальних проблем, задоволення потреб представників різних соціальних груп; залучення й активізацію членів громади та всієї громади до участі у житті громади; реалізацію соціальних програм і проєктів, громадських ініціатив задля покращення умов життєдіяльності жителів громади» [10, с.97]. Також дослідницею визначено, що метою соціальної роботи у територіальній громаді є «регулювання правових та

економічних відносин людини з суспільством, надання їй допомоги та підтримки у вирішенні проблем, гідному самоствердженні й повноцінному житті; подолання соціальної несправедливості, зменшення рівня нанесення шкоди, запобігання стражданню, допомогу соціально незахищеним категоріям осіб; надання різних соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у СЖО» [10, с.175]. Дослідниця доводить, що якісна соціальна робота фахівця соціальної галузі в громаді визначається якістю його професійної підготовки в закладі вищої освіти. Цілком погоджуємося з ідеями Г.Слозанської та, враховуючи сучасну ситуацію в Україні, яка перебуває у надскладних умовах війни, зазначимо, що сучасні запити значно актуалізували потребу оновленні змісту підготовки фахівців соціальної галузі особливо у напрямі надання екстреної допомоги та підтримки населенню в громадах, що постраждали від війни.

Аналіз наукової літератури з проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до надання екстреної допомоги та соціальної підтримки засвідчив, що дослідженими є окремі її аспекти. Так, І. Албул окреслено пропозиції щодо формування когнітивного компоненту професійної готовності фахівців інтегрованих соціальних служб у наданні послуг екстреної соціальної допомоги на основі діяльності Служби раннього втручання за державними стандартами соціальної послуги кризового та екстреного втручання, а також організації екстреного телефонного консультування за допомогою запровадження діяльності «Телефону довіри» [1].

У публікації В. Андронova, С. Лебедевої та Л. Перелигіної представлено досвід підготовки фахівців до надання екстреної допомоги у національному університеті цивільного захисту України за спеціальністю «Психологія», яка має дві спеціалізації: «екстремальна та кризова психологія» та «Робота з персоналом» [2, с.22]. Дослідники наголошують, що фахівцями закладу здійснюється підготовка також за авторськими програмами з підготовки фахівців-психологів ДСНС України та представників волонтерських організацій для роботи з вимушено переміщеними особами. У 2006 році на базі університету була створена єдина в Україні науково-дослідна лабораторія екстремальної та кризової психології, науковці якої з 2010 року є асоційованими членами європейського товариства з вивчення травматичного стресу (ESTSS). Серед основних завдань, що вирішують фахівці лабораторії є [2, с. 24]: здійснення наукових досліджень в галузі екстремальної та кризової психології; розробка та удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує діяльність служби психологічного забезпечення персоналу ДСНС України; проведення цілеспрямованої екстремальної професійно-психологічної підготовки персоналу ДСНС України з використанням спеціальних психотренінгових програм; розробка і впровадження в практичну діяльність психологів ДСНС України сучасних психотехнологій роботи з кризовою особистістю і вирішення психологічних проблем, які виникають у персоналу ДСНС України та цивільного населення в умовах надзвичайної ситуації, викликаній подіями природного, техногенного чи соціального характеру.

Цікавими для підготовки фахівців у напрямі екстреної допомоги

населенню, що постраждало в умовах війни вважаємо розроблені науковцями Лабораторії програми тренінгів: «Вижити та врятувати», що призначений для відновлення психологічної стійкості рятувальників після виконання ними завдань за призначенням в умовах надзвичайних ситуацій; «Зцілення від горя», який спрямовано на роботу з особистістю, яка втратила близьку людину, що дозволяє сформуванати навички саморегуляції, методи взаємодопомоги, а також позитивного ставлення до себе; «Сила духу», що дозволяє розвивати професійну комунікацію фахівців служби порятунку; «Антистресовий тренінг», який призначений для відновлення психологічної стійкості, яка була втрачена під час надання екстреної психологічної допомоги постраждалим в осередку надзвичайної ситуації; «Крізь випробування до зростання», спрямований на відновлення психологічної стійкості рятувальників, які виконували завдання з ліквідації наслідків в умовах надзвичайних ситуацій у зоні проведення бойових дій на сході України.

Особливої важливості набула готовність до надання екстреної та кризової допомоги населенню в громадах під час війни в Україні. Згідно зі змістом огляду «Кращі практики створення обласної служби екстреної соціально-психологічної служби для вразливих категорій населення», що розроблено за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні у межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Уряду Канади серед пріоритетів діяльності в умовах воєнного стану фахівці з соціальної роботи мають такі функції, як [13, с. 27]: оцінювання кризової ситуації та надання соціальних послуг екстрено (кризово), надання першої психологічної допомоги, сприяння в наданні гуманітарної допомоги, вивчення потреб вразливих категорій сімей в евакуації та допомога в її організації тощо. Пріоритетними напрямками діяльності обласної мобільної служби визначено такі [13, с. 27]: швидке реагування на потреби жителок і жителів територіальних громад в екстреній соціально-психологічній допомозі; забезпечення надання екстреної соціально-психологічної допомоги відповідно до потреб; залучення до надання екстреної соціально-психологічної допомоги підготовлених фахівців, професійних психологів, кризових психологів із числа соціальних партнерів, зокрема недержавних організацій; проведення навчання з підготовки кандидатів в усиновителі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі; проведення навчання прийомних батьків, батьків-вихователів із метою підвищення їхнього виховного потенціалу; участь у визначенні потреб громад у соціальних послугах; надання методичної допомоги територіальним громадам у питаннях організації та надання соціальних послуг, надання соціальних послуг екстрено (кризово); проведення тематичних навчальних заходів для представниць і представників територіальних громад із питань організації та надання соціальних послуг, першої психологічної допомоги тощо. З метою забезпечення якісного невідкладного реагування на потреби громад у соціальних послугах фахівці пропонують залучати, за потреби, кваліфікованих спеціалістів/-ок із числа соціальних партнерів соціальної інституції, що надає допомогу з відповідної громади та інших регіонів.

Аналіз сучасних наукових досліджень [6, 11] з питань підготовки майбутніх фахівців до роботи в екстремальних умовах засвідчив, що вона потребує розвитку у них певних особистісно-професійних характеристик та якостей як: витривалість, стресостійкість, життєстійкість, резильєнтність тощо. Дослідники наголошують на необхідності розвитку життєстійкості, як важливої професійної характеристики, що «допомагає впоратися з систематичним виникненням стресових ситуацій, підвищує соціальну адаптацію, здатність ефективно справлятися з проблемними ситуаціями, а головне – розширює можливості здійснення ефективної діяльності в екстремальних умовах сучасності» [11, с. 54]. Цілком поділяємо ідею дослідників та вважаємо, що для фахівців соціальної галузі розвиток вищезначених характеристик дозволить їм ефективно працювати у напрямі надання екстреної допомоги та соціальної підтримки населенню у громадах, що постраждали від наслідків війни.

Аналіз методичного забезпечення, яке використовують задля підвищення готовності майбутніх фахівців до роботи в екстремальних умовах та надання екстреної допомоги, засвідчив, що є специфічні форми, методи та засоби. Так, Ю. Вінтюк пропонує у якості ефективного методу підготовки майбутніх фахівців рятувальної служби використання «Фільмотренінгу», який є різновидом тренінгу, «що використовує фільми (або їхні фрагменти) в якості стимульного матеріалу для проведення занять, створення певного змістового, емоційного й інтелектуального настрою» [4, с. 58].

Т. Кочубей до ефективних методів підготовки майбутніх соціальних працівників відносить [8, с. 268]: *«методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності: за джерелом інформації – словесні (лекція (традиційна, проблемна, лекція – прес-конференція), пояснення, розповідь, бесіда; наочні (спостереження, ілюстрація, демонстрація); практичні вправи; за логікою передачі і сприймання навчальної інформації (індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні); за ступенем самостійності мислення (репродуктивні, пошукові, дослідницькі); за ступенем керування навчальною діяльністю (під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: робота з книгою, виконання індивідуальних навчальних проєктів); методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності – навчальні дискусії (групове обговорення), створення ситуації пізнавальної новизни, створення ситуації зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо)»*. З огляду на те, що фахівці соціальної галузі для якісного виконання завдань в екстремальних умовах мають бути готовими до цього, то вважаємо необхідним у процесі їхньої підготовки використовувати різні методи, які забезпечуватимуть підвищення мотивації до відповідного виду діяльності, підвищення усвідомленості набутих знань, а також створювати умови для «модельного занурення» для набуття ефективних умінь та навичок. Спираючись на вищезазначені результати досліджень, під час розробки комплексу засобів підготовки майбутніх фахівців до екстреної допомоги та соціальної підтримки населення в громадах, що постраждали від війни, нами виокремлено три компоненти їхньої підготовки: *мотиваційний* (спрямовано на формування інтересу майбутніх фахівців до роботи з екстреної допомоги та

соціальної підтримки населення в громадах, що постраждали від війни, а також розвиток відповідної професійної мотивації); *когнітивний* (має забезпечити формування системи знань про суть і особливості соціальної роботи у напрямі екстреної допомоги та соціальної підтримки населення в громадах, що постраждали від війни, а також про ефективні практики відповідної професійної діяльності); *діяльнісний* (дасть можливість набутти майбутнім фахівцям певних вмінь та здібностей до здійснення соціальної роботи у напрямі екстреної допомоги та соціальної підтримки населення в громадах, що постраждали від війни).

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу та узагальнення наукової літератури та практичного досвіду з питань професійної підготовки майбутніх фахівців до надання екстреної допомоги та соціальної підтримки населення в громадах, що постраждали від війни дійшли таких висновків: 1) дослідниками та практиками накопичено багатий арсенал засобів підготовки фахівців у галузі психології, що є корисним для підготовки фахівців, які мають надавати екстрену допомогу та підтримку, тому можливо їх використання і для підготовки відповідних фахівців у галузі соціальної роботи; 2) підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи в екстремальних умовах потребує розвитку у них певних особистісно-професійних характеристик та якостей як: витривалість, стресостійкість, життестійкість, резильєнтність; 3) серед ефективного методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців до роботи в екстремальних умовах виокремлено такі методи як фільмотренінг, лекція – прес-конференція, метод цікавих аналогій, групове обговорення тощо; 4) важливими компонентами професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до надання екстреної допомоги та соціальної підтримки населення в громадах є : мотиваційний, когнітивний та діяльнісний.

Подальшого дослідження потребують питання розробки методичного забезпечення у вигляді комплексу засобів професійної підготовки майбутніх фахівців до надання екстреної допомоги та соціальної підтримки населення в громадах, що постраждали від війни та експериментальної перевірки його ефективності.

Список використаних джерел

1. Албул І.В. Підготовка фахівців соціальної сфери до надання екстреної допомоги кризовим категоріям населення. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, Психологія, 2016. (9), 9-13. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7074/1/Albul_%20I._pidgotovka%20fahivchiv.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
2. Андронов В., Лебедева С., Перелигіна Л. Підготовка екстремальних психологів в контексті модернізації вищої освіти. *Новий Колегіум*. 2018. № 4. С. 22-25. URL: https://nure.ua/wp-content/uploads/2018/Scientific_editions/novkol_2018_4_6.pdf (дата звернення: 20.04.2025).

3. Б'янка Г.Г. Значення волонтерської діяльності для суспільства в умовах війни з росією. *Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 1. С. 8-12. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2592/1/3.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).

4. Вінтюк Ю. Фільмотренінг у підготовці фахівців до здійснення діяльності в екстремальних умовах. *Особистість в екстремальних умовах: матер. XI Всеукр. наук.-практ. конференції* (24 травня 2024 р., Львів). Львів, 2024. С. 57-60. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/22645/1/1%D0%97%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202024%20%281%29.pdf> (дата звернення: 19.04.2025).

5. Іващенко-Стаднік К., Даглі-Хастингс І., Махлузарідіс М., Середя П., Черіба Н. Вплив війни: прифронтові громади та їх стійкість. 2024. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Impact-of-War-Hromada_UKR_FIN.pdf (дата звернення: 20.04.2025).

6. Кабусь Н.Д. Костіна.В.В. Розвиток резилієнтності та соціальної відповідальності майбутніх фахівців соціальної галузі в умовах здоров'язбережувального освітнього простору. *Здоров'язбережувальна складова освіти: навчально-методичний посібник*. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2024. С.13-18. URL: <http://edu-post-diploma.kharkov.ua/?news=%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b5-%d0%b2%d0%b8%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f-10> (дата звернення: 19.04.2025).

7. Колесніченко О. Міжнародний досвід відновлення та відбудови держав і регіонів після військових конфліктів та екологічних катастроф: висновки для України. Дослідження в рамках проекту: Посилення аналітичних спроможностей прийняття рішень у сфері зовнішньої політики за допомогою громадянського суспільства. *Фонд Конрада Аденауера*. 2023. 13 с. URL: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/01/Ukr_E Pravda_12_Recovery.pdf (дата звернення: 20.04.2025).

8. Кочубей Т. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з різними групами клієнтів: з досвіду роботи. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. №. 2 (9). С. 262-271. <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/267356> (дата звернення: 19.04.2025).

9. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. 2022. № 42(1). С. 63-70. DOI: 10.5604/01.3001.0015.8922. http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_5604_01_3001_0015_8922.

10. Слезанська Г.І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019, 687 с.

11. Тертична Т., Коломієць А. Життестійкість як структурна складова емоційної культури майбутнього вчителя в екстремальних умовах сучасності. *Особистість в екстремальних умовах: матеріали XI Всеукраїнської науково-*

практичної конференції (24 травня 2024 р., м. Львів). Львів, 2024. С. 53-57.
URL:

<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/22645/1/1%D0%97%D0%B1%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202024%20%281%29.pdf> (дата звернення: 19.04.2025).

12. Тодуров, І., Печиборщ, В., Якимець, В., Перехрестенко, О., Качур, О., Ніконенко, А., Волянський, П., Вороненко, В., Якимець, В., & Печиборщ, О. (2023). Розвиток державної служби медицини катастроф в єдиній державній системі цивільного захисту за часи незалежності. *Україна. Здоров'я нації*, (3), 73–86. <https://doi.org/10.32782/2077-6594.3.1.2021.240800>

13. Кращі практики створення обласної служби екстреної соціально-психологічної служби для вразливих категорій населення // Хватинець О., Варцабюк Н., Кот А., Шевченко Тетяна, та ін. 2022. 50 с. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-11/Best_Practices_for_Creating_a_Socio-psychological_Service.pdf.

14. Царенко Л.Г. EMDR. Невідкладна допомога: методичні рекомендації / за ред. Н. В. Пророк. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 106 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738996/3/%D0%9C%D0%A0_%282%29_%D0%A6%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9B.%D0%93..pdf (дата звернення: 19.04.2025).

Данилова Н.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК В РОБОТІ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання арттерапевтичних методик у роботі з учнями з особливими освітніми потребами; висвітлено компоненти готовності майбутніх фахівців соціальної галузі (мотиваційний, когнітивний та діяльнісний) до використання арт-терапії в роботі з учнями з особливими освітніми потребами в закладах професійно-технічної освіти.

Ключові слова: арт-терапія, соціальний педагог, учні з особливими освітніми потребами.

Danilova N.Yu., Kabus N. D. THEORETICAL ASPECTS OF TRAINING FUTURE SOCIAL EDUCATORS TO USE ART THERAPEUTIC METHODS IN WORKING WITH STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION INSTITUTIONS

***Abstract.** The article reveals the features of training future social educators to use art therapy techniques in working with students with special educational needs. The motivational, cognitive, and activity-based components of future social educators' readiness for art therapy work with students with special educational needs in vocational education institutions are highlighted.*

***Key words:** art therapy, social educator, students with special educational needs.*

Постановка проблеми. Сьогодні значний вплив на розвиток системи освіти має світова тенденція до зростання кількості людей з інвалідністю. Організація об'єднаних націй надає дані, що кожна десята людина на планеті має фізичні, розумові, сенсорні порушення. Зростання кількості осіб з інвалідністю в світі загалом, і в Україні, зокрема, потребує оновлення підходів до освіти і розвитку дітей з особливими освітніми потребами у закладах освіти всіх рівнів й закладах професійно-технічної освіти зокрема. За даними Міністерства соціальної політики, в Україні близько 3 млн. людей з інвалідністю, їх кількість зростає щороку, особливо внаслідок війни. Відповідно до міжнародних і державних документів, пріоритетом є рівний доступ до якісної освіти всіх людей, незважаючи на соціальні, расові, психофізичні відмінності, а також створення умов для розвитку й реалізації кожної дитини й людини з інвалідністю в суспільстві, їх активної участі в громадському житті. Питання інклюзії вже не перший рік є предметом дослідження наукової спільноти в Україні. В роботі з учнями з особливими освітніми потребами, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі для розвитку свого потенціалу, важливо використовувати гнучкі види корекції, одним із яких є арт-терапія.

Аналіз досліджень і публікацій. Здійснений науковий пошук [1-6] засвідчує, що особливості впливу арт-терапевтичних технік на розвиток осіб з інвалідністю досліджували вітчизняні (М.Ю. Алексеєва, А.В. Гришина, А.І. Копитін, Л.Д. Лебедєва, Є.Є. Свистівська) та зарубіжні (В. Ловенфельд, Е. Кейн, Е. Крамер, М. Лібман, Д. Вудз, Р. Сільвер, Ш. Макніфф, Б. Мун та ін.) вчені. Аналіз різних видів арт-терапії та їх ефективності досліджено у роботах К. Беякової, В. Бурковського, М. Гриньової, О. Міллера, Я. Морено, та інших дослідників, які підтверджують суттєвий позитивний вплив арт-терапії на розвиток і реабілітацію дітей з особливими освітніми потребами, соціальні, фізичні чи емоційні особливості яких потребують особливої уваги для їхнього гармонійного розвитку.

Метою статті є висвітлення теоретичних аспектів підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання методу арттерапії в роботі з учнями з особливими освітніми потребами в закладах професійно-технічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел [1; 4; 6] засвідчує, що діти з особливими освітніми потребами, а саме учні з винятковими здібностями чи талантами, а також учні з фізичними, психічними та соціальними відмінностями, через несформовану стійкість до стресу й потребу в наявності спеціальних умов є особливо вразливими в різноманітних екстремальних ситуаціях, зокрема в умовах війни. Зростання кількості дітей з особливими потребами у соціально-емоційному, інтелектуальному й фізичному розвитку, актуалізує проблему надання їм ефективної соціально-педагогічної допомоги, впровадження концепції соціокультурного розвитку людей з інвалідністю, що сприятиме їхній ефективній інтеграції у суспільство.

Формування гармонійної особистості є одним з ключових завдань сучасної освіти. Соціальний педагог у закладі освіти відіграє важливу роль у створенні розвивального соціально-виховного середовища й має володіти різноманітними арттерапевтичними методиками, котрі доцільно застосовувати в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами і які сприяють розвитку й реабілітації учнів, активізації їх внутрішніх ресурсів засобами арттерапії. Здійснений науковий пошук [2; 4; 5] засвідчує, що арттерапія є сукупністю способів і технологій реабілітації людей засобами мистецтва і образотворчої діяльності, ефективним інструментом, який сприяє гармонізації внутрішнього світу учнів, розвитку їхнього творчого потенціалу, емоційного інтелекту та комунікативних навичок. Арттерапевтичні заняття дозволяють, ненав'язливо спостерігаючи за учнем в процесі спонтанної творчості, пізнати його життєві цінності та особистісні інтереси, розкрити індивідуальність, відчувати настрій. Творча діяльність гармонійно поєднує виховний, розвивальний, діагностичний і корекційний процеси, створюючи підґрунтя для налагодження довірливих емоційних стосунків із учнем, ефективної соціальної взаємодії та якісного корекційного впливу.

Арттерапія простими засобами активізує внутрішній потенціал кожної дитини, незалежно від її функціонального стану, сприяє зціленню і встановленню гармонії особистості, формує її творчу позицію. При цьому дитина вчиться спілкуватися з навколишнім світом на екологічному рівні, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби [3]. Останнім часом арттерапія та окремі її напрями все ширше застосовуються в соціальній та освітній галузі.

Досвід роботи автора з дітьми з особливими освітніми потребами у ДНЗ «Регіональний центр професійної освіти інноваційних технологій будівництва та промисловості» м. Харкова дозволяє стверджувати, що найбільш актуальними для підлітків є терапія образотворчим мистецтвом, малювання, робота з піском, пластиліном і глиною, бібліотерапія, музико- й драматерапія, виготовлення оберегів, що в поєднанні з логотерапією, сприяє активізації й вивільненню ресурсів особистості, розвитку її створювального потенціалу.

Майбутні соціальні педагоги мають володіти технологією застосування арттерапевтичних методик, які мають цілющий вплив на особистість учня, використовувати ресурсні вправи з елементами арттерапії у роботі з підлітками. Отже, важливою є формування готовності майбутніх фахівців до застосування

арттерапевтичних методик в роботі з учнями з особливими освітніми потребами, що містить такі взаємопов'язані структурні компоненти: мотиваційний, когнітивний та діяльнісний.

Мотиваційний компонент готовності майбутніх соціальних педагогів визначається наявністю мотивації до розвитку творчого потенціалу учнів з особливими освітніми потребами, відкритістю й відсутністю психологічних бар'єрів щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами й відображає позитивний інтерес та високу вмотивованість в професійній діяльності. Когнітивний компонент готовності відображає сформованість теоретичних знань про різноманіття арттерапевтичних методик та технік й особливості їх застосування в роботі з учнями з особливими освітніми потребами. Діяльнісна готовність базується на комплексі вмінь і навичок, а також досвіді застосування методів арттерапії з метою оптимізації освітнього процесу у досліджуваному напрямі.

Для впровадження в освітній процес підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі у нашому дослідженні запропоновано комплекс засобів навчально-методичного забезпечення підвищення рівня готовності майбутніх фахівців до застосування арт терапевтичних методик в роботі з учнями з особливими освітніми потребами в закладах професійно-технічної освіти, який включає, а саме: лекційне заняття «Система роботи з використання арттерапевтичних технік в роботі з учнями з особливими освітніми потребами»; семінарсько-практичні заняття: «Організація творчої діяльності учнів з особливими освітніми потребами засобами арттерапії», «Арттерапія – ідеї для педагога»; а також соціально-виховні заходи, зокрема, тренінгове заняття «Арттерапія як засіб відновлення й реабілітації» й майстер клас «Кінусайга – музика душі».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, практична підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, оволодіння фахівцями ефективними методами соціально-виховної, корекційно-реабілітаційної роботи, є важливим завданням в умовах сьогодення. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в експериментальній перевірці комплексу засобів, спрямованих на формування готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до застосування арт терапевтичних методик в роботі з учнями з особливими освітніми потребами в закладах професійно-технічної освіти.

Список використаних джерел:

1. Вознесенська О.Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : зб. наук. пр. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. № 3 (29). С. 40–47.
2. Руденко Ю.Ю. Арт-терапія у соціальній роботі. *Соціальна робота XXI століття в Україні: теорія та практика*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Кропивницький; ЦДПУ імені В. Винниченка, 2018. URL:<https://www.cuspu.edu.ua/ua/konferen-2018-2019-arhiv/konferentsii-2018-2019>

3. Полторак Л.Ю. Арт-терапія в соціальній роботі : навч. посібник. Херсон: ФОП Грін Д. С., 2014. 152 с.
4. Хіля А.В., Саранча І.Г. Арт-терапевтичні технології в освітній соціалізації дітей з інтелектуальним порушеннями. *Вектор сучасної педагогічної та психологічної науки в Україні та країнах ЄС*, 2020. С. 676–691.
5. Ревть А., Гук О. Арт-терапія у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми з особливими потребами. *Молодь і ринок*, 2019. № 7. С. 93-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2019_7_19. 12.
6. Євтушина М.П. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами. Формування особистості фахівців соціономічної сфери: стратегія і тактика: монографія. Редкол : В.В. Корнєшук, З.Н. Курлянд, Г.Х. Яворська та ін. Одеса, 2017. С. 97-112.

Демиденко І.Т.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У СПЕЦІАЛЬНИХ ШКОЛАХ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки*

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Н.О. Єсіна

Сьогодні наша держава потерпає від негативних наслідків воєнних дій, що впливає на емоційний стан, розвиток та соціалізацію людей взагалі, а особливо дітей з особливими освітніми потребами. Вони вимагають особливої підтримки та опіки в процесі адаптації і соціалізації до умов сучасного українського життя. Це потребує пошук інноваційних, ефективних засобів, методів та технологій соціально-педагогічної підтримки та відновлення у процесі всебічного розвитку та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз наукової літератури свідчить, що питаннями сутності та особливостями соціалізації дітей з обмеженими можливостями займалися такі дослідники, як О. Безпалько [2], А. Капська [4]; інклюзивною освітою як однією з умов успішної адаптації дітей з особливими освітніми потребами О.Крижанівська [5], О. Мартинчук [6]; роллю та місцем спеціальних шкіл у позитивній соціалізації дітей з особливими освітніми потребами Н. Бобрич [3], Г. Олійник [7], Н. Пилук [7].

У науковій літературі немає єдиного визначення поняття «дітей з особливими освітніми потребами».

З'ясовано, що лише нещодавно поняття «функціональні обмеження

можливостей людини (тимчасові або постійні)» стало альтернативою загальноновживаному терміну «інвалідність».

Відповідно до Закону України «Про освіту» [8] дитина з особливими освітніми потребами - «це дитина з порушеннями психофізичного розвитку або з інвалідністю, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» [8].

У словнику-довіднику соціального працівника дано визначення поняття інвалід - «людина з фізичними або психічними обмеженнями життєдіяльності, через які вона не може самостійно забезпечити (повністю або частково) потреби нормального особистого або соціального життя внаслідок недоліку (вродженого або надбаного) його фізичних або розумових здібностей» [1, с. 28].

Психолог О. Мартинчук розглядає дітей з особливими освітніми потребами як «дітей, що мають значні відхилення від нормального психічного і фізичного розвитку, викликані серйозними вродженими чи набутими дефектами і в силу цього потребують спеціальних умов навчання і виховання» [6, с. 17].

Науковець соціологічної галузі О. Крижанівська розуміє під дітьми з особливими освітніми потребами «усіх дітей, чиї потреби виходять за межі загальноприйнятих норм та їх поведінка і діяльність характеризується порушеннями психофізичного розвитку, зокрема дітей з інвалідністю, дітей із соціально вразливих груп, але перш за все - дітей» [5].

Представник соціально-педагогічної науки О. Безпалько визначає дитину з особливими освітніми потребами як «особу зі стійкою соціальною дезадаптацією, яка зумовлена хронічними захворюваннями чи патологічними станами, що різко обмежує можливість включення дитини в адекватні для її віку виховні та педагогічні процеси, у зв'язку з чим вона постійно потребує догляду та допомоги» [2, с. 56].

На основі аналізу наукових праць О. Безпалько [2], А. Капської [4], нами визначена дитина з особливими освітніми потребами як особа, у якій повно або частково втрачена здатність чи можливість виконувати певну діяльність у межах загальноприйнятих правил або норм, контролю своєї поведінки, виконання тих чи інших функцій порівняно зі здоровими людьми внаслідок захворювання, психологічної травми або вроджених вад.

Розглядаючи розвиток дитини з особливими освітніми потребами слід взяти до уваги її процес соціалізації, тому що соціальний розвиток та становлення особистості відбувається в ньому, при чому набуває індивідуальних ознак особа саме завдяки різноманітному наповненню соціального середовища, в якому вона перебуває.

На думку, Н. Бобрич процес соціалізації дитини - це «складне явище, у ході якого відбувається засвоєння дитиною об'єктивно заданих норм людської спільноти і постійне відкриття, затвердження себе як соціального суб'єкта» [3, с. 5].

О. Безпалько відмічає соціалізацію дитини як «процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з

стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах» [2, с. 61]. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини у процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять та навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя.

Саме спеціальна школа виступає закладом загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Вона створює умови, які надають можливості таким особам отримати освіту, соціальне виховання та розвинути свої інтереси, нахили, уподобання. Така категорія дітей, потрапляючи до спеціальної школи, потребує у два рази більше уваги, ніж звичайні діти. Отже, дитина, що має особливі освітні потреби може бути психічно і фізично не підготовлена до шкільного колективу та умов навчання.

Таким чином, завдяки таким спеціальним закладам інклюзивні діти можуть розраховувати на належний розвиток та виховання. Вони враховують індивідуально-психологічні особливості кожного учня та спрямовані на розуміння й сприйняття оточуючими такої дитини. Слід зауважити, що для осіб з особливими освітніми потребами соціальним простором є спеціальна школа, адже її провідна функція виявляється в тому, що вона своєю дією задає головний напрям і зміст соціальних впливів.

Проведений аналіз наукових джерел Н. Бобрич [3], Г. Олійник [7], Н.Пілюк [7] дав підстави визначити соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами у спеціальній школі як складний процес, що містить у собі безпосередні та опосередковані соціально-педагогічні впливи на особистість дитини, які відображаються у нахилах, інтересах, поглядах та поведінці учнів. Отже, сутність процесу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в спеціальній школі полягає в забезпеченні їх необхідною підтримкою та допомогою в процесі виховання та навчання, всебічного розвитку її особистісного потенціалу, створенні соціально-педагогічних умов, які сприяють її позитивній соціалізації та інтеграції у соціальне середовище.

Список використаних джерел:

1. Бедна Л.М., Кизименко Л.Д. Словник-довідник соціального працівника. Львів: ДЦ МОУ, 2020.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Бобрич Н. Особливості шкільної соціалізації учнів початкових класів: теорія і практика навчання та виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Вип.1. Сер. 17, 2019. С.4-8.
4. Капська А.Й. Соціальна педагогіка. Київ: ОСВІТА, 2019. 340 с.
5. Крижанівська О.П. Етимологія поняття «діти з особливими потребами» у вітчизняному освітньому просторі. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. Вип. 2(14). С. 87-91.
6. Мартинчук О.В. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності: навчально-методичний посібник. Київ: ГЕРБ, 2023. 288 с.

7. Олійник Г., Пиллюк Н. Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7, No. 2. p. 178-185.

8. «Про освіту» Закон України № 2145- VIII від 06.04.2022. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. ст. 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 07.05.2025).

Демідова Х.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Романова І.А.

*докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

БІБЛІОТЕРАПІЯ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Дослідження процедури використання бібліотерапії в соціальній практиці виявило її поширеність у роботі громадських організацій, освітніх закладів, центрів, що спеціалізуються на психомоторній реабілітації та інших сферах, діяльності бібліотек.

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити, що ресурси бібліотерапії досліджують в бібліотечній справі, психології, соціальній роботі, педагогічній практиці (М. Давидюк, Г. Гейдер, О. Курило, М. Марценюк, В. Сухомлинський, J. Pardeck та інші).

Зокрема, ресурси бібліотерапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами постійно входять до інструментів соціально-педагогічної діяльності, що пов'язано з необхідністю пошуку альтернативних підходів до їх соціалізації й емоційної підтримки.

Бібліотерапія в системі психолого-педагогічної підтримки займає окреслене місце, визначене характером її впливу. У тих випадках, де емоційні чи поведінкові порушення мають глибший характер, робота з текстом не може замінити допомогу спеціалізованих фахівців. Водночас взаємодія з літературним образом здатна підтримувати процес емоційного розвитку, сприяти формуванню позитивного образу себе та зменшенню тривожності.

Сьогодні формування інклюзивного середовища у бібліотеках стало відповіддю на запит часу: інклюзія більше не обмежується фізичним доступом, а охоплює також доступ до знання, емоційного самовираження і комунікації через літературу. Використання бібліотерапевтичних практик, за спостереженнями В. Горчинської, дозволяє бібліотекам виступати не лише осередками інформації, а й безпечними просторами для психологічної підтримки дітей з різними особливостями розвитку [1].

У практичних дослідженнях, проведених у львівських центрах, фіксується зростання рівня включення дітей з порушеннями сприймання й комунікації в бібліотечні практики за умови використання адаптованих видань, де текст поєднується з піктограмами, аудіоелементами та спрощеною структурою викладу [3]. Успішність такої інтеграції пояснюється можливістю багаторазового повторення, візуалізації й поступового переходу від пасивного сприйняття до активної участі. Робота з адаптованими книгами дає змогу залучати до читацької діяльності тих дітей, для яких звичайні тексти залишалися закритими.

Широкі можливості має казкотерапія, як окрема методика в бібліотерапії. О. Казачінер визначає напрями впливу казкотерапії на дітей з особливими освітніми потребами: створює особливу казкову атмосферу, яка робить мрію дитини дійсністю та дозволяє приймати правильні рішення надалі; дозволяє дитині вступити у боротьбу зі своїми страхами, комплексами, негативними рисами характеру, а потім вийти з неї переможцем; надає малюку почуття впевненості й захищеності; використовується для розвитку мовлення та корекції поведінки; застосовується для роботи з психосоматичними захворюваннями як засіб створення наміру та бажання одужати [4].

Бібліотерапія в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами розгортається як живий і водночас структурований процес.

Використання бібліотерапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами висуває додаткові вимоги:

- кожна сесія бібліотерапії починається з добору твору, який може говорити з дитиною її мовою;
- читання супроводжується присутністю дорослого, що допомагає розгорнути зміст, підтримати емоційну реакцію, створити безпечне коло для обговорення;
- текст має відповідати типу переживання, а сам процес включає підготовку до читання, обговорення і поступову інтеграцію пережитого у власний досвід [6];
- педагогічний персонал має володіти навичками емпатичного слухання, вмінням приймати різні форми емоційних проявів і гнучко реагувати на особливості дитини [2];
- важливою залишається роль родини коли читання продовжується вдома, коли історія стає спільною мовою порозуміння.

А. Колупаєва розглядає бібліотерапію в позашкільному просторі як частина щоденної практики емоційного супроводу дитини. Участь батьків подається не як супровідний чинник, а як частина єдиного процесу, в якому текст, досвід і взаємодія формують основу для внутрішньої стабілізації. Авторкою запропоновані алгоритми взаємодії батьків із дитиною через спільне читання, що сприяє сталому закріпленню емоційного досвіду і поступовому формуванню внутрішньої стабільності [5].

Таким чином, бібліотерапія виступає ефективним інструментом соціально-педагогічної діяльності в соціалізації й емоційній підтримці дітей з особливими освітніми потребами за умови структурованості її використання.

У центрі має бути не просто текст, а взаємодія довкола нього: вибір змісту, спільне читання, довірлива розмова, емоційне проживання.

Список використаних джерел:

1. Горчинська В. Інклюзія в бібліотеці. Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. 2023. 20 червня. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=7738>
2. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі / навчально-методичний посібник /авт.: Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.
3. Інклюзія, що надихає. Як у Львові застосовують допоміжні технології для дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://dzherelocentre.org.ua/blog/2023/12/21/inklyuziya-shho-nadyhaye-yak-u-lvovi-zastosovuyut-dopomizhni-tehnologiyi-dlya-ditej-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebam/>
4. Казачінер О. Казкотерапія в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, 2020. URL: <https://naurok.com.ua/post/kazkoterapiya-v-roboti-z-ditmi-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebam/>
5. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Колупаєвої А.А. Київ: ТОВ ВПЦ «Літопис–ХХ», 2010.
6. Яनावічене Д. Методика бібліотерапії. Вільнюс : Литовська нац. б-ка ім. Мартінаса Мажвідаса, 2020. 102 с. URL: https://library.lg.ua/upload/files/ua_biblioterapijos_metodika.pdf

Дерей В.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

І.А. Романова

У сучасному світі проблема здоров'я молоді є надзвичайно актуальною. Підлітки, перебуваючи в процесі формування особистості та життєвих орієнтирів, особливо вразливі до соціальних впливів і схильні до ризикованої поведінки. Одним із найсерйозніших ризиків є наркозалежність, що загострюється через низький рівень критичного мислення та прагнення швидко вирішити проблеми. Саме тому важливо, щоб у ЗЗСО було вжито ефективних

заходів спрямованих на профілактику наркотичної залежності. Успішна протидія підлітковій наркозалежності вимагає не лише медичних чи правових заходів, але й комплексного соціально-педагогічного підходу, що базується на профілактиці, вихованні та інформуванні.

Соціальна профілактика наркотичної залежності підлітків – це комплекс заходів, спрямованих на запобігання вживати наркотиків підлітками. Вона передбачає роботу з дітьми та їхніми сім'ями, надання інформації про небезпеки наркотиків, створення підтримуючого середовища, яке допомагає уникати впливу негативних факторів. Основна мета такої профілактики – вчасно виявити ризики, навчити підлітків робити правильний вибір та підтримати їх у важкі моменти життя, щоб вони не шукали вихід у шкідливих звичках.

Затверджений Державний стандарт послуги соціальної профілактики передбачає застосування різноманітних інструментів соціальної, правової, педагогічної та психологічної підтримки. Зокрема й соціальної реклами. Її головне завдання – привернути увагу до соціально значущих питань. Соціальна реклама допомагає формувати критичне ставлення до наркотиків і мотивує молодь обирати здоровий спосіб життя.

Серед різновидів соціальної реклами є відеоролики, що мають низку важливих особливостей, які роблять її ефективною в профілактиці наркозалежності серед підлітків. Завдяки поєднанню музики, графіки та реальних історій, такі ролики викликають сильний емоційний відгук, що допомагає краще запам'ятати інформацію та мотивує молодь до змін у поведінці. Крім того, завдяки поширенню в соціальних мережах, таких як YouTube, Instagram та TikTok, відео швидко поширюються, охоплюючи широку аудиторію підлітків. Компанії із закликом до здорового способу життя нерідко набирають мільйони переглядів, що підкреслює їхню популярність серед молоді. Важливо також, що такі ролики можна використовувати інтерактивно — під час шкільних занять, де учні мають змогу обговорювати побачене, аналізувати сюжет і формувати критичне мислення щодо проблем залежності.

З метою посилення ефективності профілактичної кампанії широко застосовуються й постери або буклети.

Для проведення соціально-виховних заходів з первинної профілактики наркотичної залежності підлітків нами було розроблено:

1) постер зі слоганом «Обери життя», який є соціальною ініціативою, спрямованою на формування у підлітків усвідомленого ставлення до власного майбутнього та негативного сприйняття наркотичних речовин. Основною ідеєю є протиставлення наркотикам втрачених можливостей. Це вибір. Це нагадування кожному підлітку, що у нього завжди є шанс;

2) буклет-порадник «STOP: Залежність не мій шлях», який створений як корисний і водночас інтерактивний порадник для підлітків, які шукають відповіді, підтримку або просто натхнення, щоб зробити правильний вибір у складних ситуаціях. Він містить не лише важливу інформацію про ризики, пов'язані з вживанням наркотиків, але й надає практичні поради, як залишатися стійким до тиску оточення, як будувати здорові стосунки та де шукати

допомоги. Родзинкою буклета є гра «Обери своє майбутнє» — короткий тест, що допомагає підліткам усвідомити власні життєві установки й зрозуміти, як їхній щоденний вибір впливає на майбутнє. Його можна використовувати на виховних годинах, тренінгах або під час індивідуальних бесід — як місток для діалогу між дорослими та підлітками.

Діденко А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Жорстоке поводження є вагомою соціальною проблемою, що суттєво впливає на добробут суспільства. Зокрема, освітні заклади регулярно стикаються з проявами агресії та насильства серед учнів. У багатьох країнах світу діти значну частину свого часу проводять в освітніх установах під наглядом педагогів, що робить навчальні заклади ключовими просторами для соціалізації та взаємодії з однолітками. З огляду на це, одним із пріоритетних завдань шкіл є не лише забезпечення якісного освітнього процесу, а й створення безпечного середовища, вільного від будь-яких проявів насильства.

Проблематика жорстокості та девіантної поведінки розроблена і представлена в працях О.О. Попадич [2], О.В. Романенко [3], А.М. Самойлова [4], Н.С. Сушик [5] та інших учених, які визначають жорстокість як соціальне явище, що передбачає умисне завдання фізичної, психологічної або матеріальної шкоди, а також загрозу її завдання іншій особі. Ці дії можуть здійснюватися як окремими індивідами, так і соціальними групами, що підкреслює їхній системний характер у суспільстві [2].

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо запобігання та боротьби з жорстокістю, психологічне (емоційне) насильство передбачає систематичні або періодичні словесні образи, погрози з боку батьків, опікунів, педагогів чи вихователів, приниження людської гідності, необґрунтовані звинувачення, а також демонстрацію ворожості або ненависті [1].

Аналіз наукових праць [1; 6] засвідчує, що відповідно досвід впровадження міжнародних програм дозволяє виокремити ключові методи роботи з профілактики жорстокої поведінки учнів у закладах освіти: індивідуальні консультації для учнів щодо способів ненасильницької поведінки, соціальної взаємодії й навичок ефективної комунікації, конструктивного вирішення конфлікту; робота з батьками щодо розвитку в дітей навичок безконфліктного спілкування та розпізнавання ознак булінгу,

проведення тренінгів з розвитку в учнів емоційного інтелекту, емпатії, конструктивного вирішення конфліктів; тематичні тренінги для учнів, педагогів та батьків щодо розпізнавання, профілактики та реагування на випадки булінгу; кризова інтервенція, надання екстреної психологічної та соціальної допомоги жертвам булінгу; робота з агресорами щодо неприпустимості агресії й жорстокості, впровадження відповідних санкцій й подальша корекція їхньої поведінки; взаємодія з адміністрацією закладів освіти щодо розробки індивідуальних планів підтримки дітей, які постраждали від булінгу; розробка й реалізація соціальних ініціатив, проведення тематичних заходів «Школа без булінгу», «Марафон добрих справ» та інших; створення шкільної служби медіації та створення дружнього середовища тощо.

У межах нашого дослідження заходів розроблено програму соціально-педагогічної діяльності з профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти, що передбачає впровадження комплексу заходів з учнями, їх батьками та педагогічним колективом закладу освіти.

Так, у роботі з учнями передбачається впровадження таких заходів: інтерактивної взаємодії «Школа без насильства: творимо безпечне середовище разом», дискусії «Протидія булінгу та агресії – діалог заради розуміння», «Коло довіри: підтримка та взаємодопомога в закладі освіти», години спілкування «Разом проти жорстокості. Ми – за толерантність і повагу», диспуту «Суспільство рівних можливостей: як протидіяти дискримінації та насильству», тренінгових занять «Уроки емпатії: розуміємо почуття інших», «Конфлікт без агресії: вчимося мирно розв'язувати суперечки», «Стоп булінг: як розпізнати та протидіяти цькуванню», «Я маю право на повагу. Тренінг асертивної поведінки», інтерактивної лекції «Медіаграмотність проти маніпуляцій: розпізнаємо агресію в інформаційному просторі».

Для роботи з батьками доцільним є організація тематичних зустрічей на теми: «Роль сім'ї у вихованні толерантності та поваги», «Як розпізнати у дитини ознаки булінгу», «Ефективна комунікація з підлітками: попередження конфліктів», «Шляхи підтримки дитини у складних ситуаціях», «Об'єднуємо зусилля: школа та сім'я разом проти жорстокості». Доцільними темами для обговорення з педагогами є: «Методи та інструменти розпізнання й реагування на жорстоку поведінку та булінг», «Створюємо безпечне інклюзивне освітнє середовище разом», «Психологічна підтримка учнів, які постраждали від жорстокості», «Робота з агресивною поведінкою учнів: стратегії втручання», «Співпраця з родиною щодо профілактики жорстокості та булінгу».

Експериментальна перевірка елементів розробленої програми на базі КЗ «Красносільський ліцей» серед 32 учнів віком 14-16 років засвідчила позитивний вплив профілактичних заходів на осмислення підлітками проблеми жорстокості та булінгу, зниження рівня агресії й покращення емоційного стану учнів, зниження тенденції до агресивних реакцій та конфліктної поведінки учасників дослідження, розвиток навичок емоційної саморегуляції й конструктивного вирішення конфліктів, підвищення впевненості у собі й зростання самоповаги. Отже, отримані результати свідчать про ефективність запропонованої програми профілактики жорстокої поведінки підлітків,

покращення соціального та емоційного розвитку учнів.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації щодо запобігання та боротьби з насильством. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18?fbclid=IwAR0eg0lSRhb6irYKukbVCePmzPsPWE0YawBKFTpMRSFrj22D0IE9p4GwSyM>
2. Попадич О.О. Правове виховання як напрям профілактики девіантної поведінки підлітків. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Педагогіка. Соціальна робота*, 2023. Вип. 1 (52). С. 163-168.
3. Романенко О.В. Чинники девіантної поведінки підлітків з позицій різних психотерапевтичних підходів. *Юридична психологія*, 2021. № 1 (28). С. 7-13.
4. Самойлов А.М. Адиктивна поведінка як одна з форм девіантної поведінки підлітків. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*, 2014. № 41. С. 405-409.
5. Сушик Н.С. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків. *Нова педагогічна думка*, 2018. № 1 (93). С. 83-86.
6. Скорбун І., Слободян Т. Попередження насильства в закладах освіти: методичний посібник для педагогічних працівників. Київ: БФ «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 104 с.

Дяченко С.Є.

*здобувач третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету ім.В.Г.Короленка,
старший лаборант кафедри соціальної роботи,
реабілітації та повоєнної адаптації,
соціальний педагог Психологічної служби ПНПУ імені В.Г.Короленка*

ІНІЦІАЦІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПРЕВЕНЦІЇ НЕСПРИЯТЛИВОГО ДОСВІДУ ТА ПРОФІЛАКТИКИ СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В МАЙБУТНЬОМУ ЗА МЕТОДАМИ ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ ТА СИТУАЦІЇ УСПІХУ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*
Н.О. Сайко

Анотація: У статті розкрито сутність поняття феномену «ініціація». Проведено аналіз соціальних та психологічних складових ініціації в превенції стресового розладу учасників освітнього процесу. Проаналізовано поняття "дизайну", "дизайн розвитку" та "дизайн-мислення" як методології

профорієнтаційної ініціації. Узагальнено сучасні обставини існування, впровадження, орієнтирів та досліджено шляхи впровадження методу портфоліо та дизайн-мислення в освіті України. Зазначено шляхи, сильні сторони і рекомендації з методичного впровадження методу портфоліо і дизайн-мислення та методу "ситуації успіху" в освіті України.

Ключові слова: ініціація, «можливе Я», стрес-долаюча поведінка, дизайн-розвитку, дизайн-мислення, портфоліо, метод ситуація успіху.

Abstract: The article reveals the essence of the concept of the phenomenon "initiation". The analysis of social and psychological components of initiation in the prevention of stress disorder of participants in the educational process was carried out. The concepts of "design", "design of human development" and "design thinking" as a methodology of career guidance initiation are analyzed. The current circumstances of existence, implementation, guidelines are summarized, and ways of implementing the portfolio method, the success case method and design thinking in the education of Ukraine are investigated. Ways, strengths and recommendations for the methodical implementation of the portfolio method, the success case method and design thinking in the education of Ukraine are indicated.

Key words: initiation, "possible selves", stress-coping behavior, design of human development, design-thinking, portfolio, the success case method.

Постановка проблеми. Військовий стан та травмуючі події, що супутні сучасній війні продукують стресові розлади людини. Діти як найбільш вразлива група захищається на міждержавному рівні у визначеному порядку конвенцією про права дити, а саме статтею 39 передбачено, що держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини [6]. Впровадження універсального скринінгу та первинної профілактики травми через роботу з батьками, вихователями, освітянами та іншими членами громади над тим, як ефективно взаємодіяти з дітьми та надавати їм ефективно взаємодіяти з дітьми та підтримувати їх, є критично важливим для обмеження шкоди від ПТСР та запобігання виникненню ПТСР у майбутньому [14]. Заохочення життєстійкості батьків і життєстійкості дітей через розвиток емоційної регуляції, управління стресом і подолання стресу, а також технік побудови стосунків, а також підключення сімей до ресурсів соціальної, економічної, психіатричної та медичної підтримки в їхній громаді може значно зменшити ймовірність і частоту несприятливого досвіду в дитинстві [14]. Тож перед освітою суспільство актуалізує завдання підготувати підростаюче покоління до життєвого і професійного самовизначення, що має стати основою їх майбутньої самореалізації у професійній сфері. Цей процес – це найважливіша складова розвитку особистості і є обов'язковою умовою її

подальшої професіоналізації. При цьому формується ставлення особистості до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, а результатом є її готовність до визначення варіантів самореалізації у певній професійній діяльності [11, С. 177]. У сучасних умовах трансформації професій та роботизації виробництва визначення професійних пріоритетів, як для молоді, так і для батьків є передумовою стресу.

Аналіз досліджень. Дослідження у якому прийняли участь студенти та роботодавці з 11 країн світу подало звіт, про те, що 90% студентів університетів та 72% роботодавців вважають, що портфоліо випускника університету-пошукача роботи, яке містить лише диплом про вищу освіту без участі у проєктах та без підтверджених реалізованими проєктами курсів є недостатньо для високих перспектив щодо працевлаштування [13].

У суспільстві ритуал - це найбільш дієвий і по суті єдиний можливий спосіб переживання людиною і колективом критичних життєвих ситуацій. А тому значною була роль ініціації для соціалізації молоді [11, С. 177]. Ритуали ініціації належать до великої групи обрядів переходу, метою яких було дати можливість індивіду перейти від однієї соціальної позиції до іншої долаючи стресовий розлад чи реалізуючи психологічну перебудову.

Мета статті: Визначити теоретичне та практичне обґрунтування профорієнтаційної технології ініціації, як превенції стресового розладу за методом дизайн-мислення та методу “ситуації успіху” в освіті України.

За визначенням тлумачного словника: ініціація – є початок, початкова стадія чого-небудь та обряд, який знаменує перехід на новий щабель розвитку в рамках якої-небудь соціальної групи або суспільства, наприклад, обряд, що виконувався у родовому суспільстві з переходом когось в іншу вікову, соціальну і т. ін. категорію. Посвячення в духовну традицію, древній спосіб передачі енергії і сакральних знань від однієї людини до іншої; з незапам'ятних часів духовні вчителі або майстри всього світу вдаються до ініціації для передачі енергії або фундаментальних знань, які не можуть бути передані іншій людині за допомогою слів; майже у всіх духовних традиціях для медитації, особистісного розвитку [3].

З досліджень Т.В. Окольніч, ініціації відіграють не лише соціальну функцію, а й психологічну: “Ми схильні розглядати ініціації не лише як засіб соціалізації, а й як метод стимулювання психологічної перебудови індивіда, що підлягав ініціації” [11, с.178]. Власне кажучи, психологічна та соціальна складові взаємопов'язані: здобування нового соціального статусу передбачає певний ступінь психологічної зрілості й, навпаки, присвоєння соціального статусу є фактором, що стимулює психологічну перебудову [11, с.178].

Важливим для зазначення - є термін «можливе я», що описує Джеймс Паттерсон, у значенні як люди уявляють своє майбутнє: ким вони можуть стати, чи хочуть стати, чи навіть бояться стати. Термін, введений у 1986 році соціальними психологами Хейзелом Маркусом і Полою Нуріус, виник у результаті досліджень самооцінки та самосприйняття. У той час як уявлення про себе — «Я добра людина» або «Я — хороший батько» — вкорінені в сьогоденні, дослідники виявили, що люди також поінформовані уявленнями

про те, ким вони можуть стати і як вони можуть змінитися. Ці "можливі Я", як позитивні, так і негативні, тісно пов'язані з мотивацією. Студент скрипки, який уявляє собі життя професійного музиканта, може бути вмотивованим до репетицій. Особа, що боїться "можливого я алкоголіка", має можливість взагалі відмовитись від вживання алкоголю. У невеликому дослідженні, коли студентам пропонувалося уявити себе тими, хто постійно займається спортом ("можливих Я", що були впевнені), та групи, що не займається спортом ("можливих Я", які ставилися з острахом), обидві групи займалися більше спортом протягом наступних після експерименту тижнів. І дослідники виявили, що створення можливого "позитивного я" може покращити самопочуття та полегшити симптоми депресії, зберігаючи потенціал для кращого майбутнього. "Можливе я" може вивести вас за межі мрій, які часто швидкоплинні й не обов'язково мають підґрунтя в реальності. Наслідки можуть бути плідними, якщо ви побудуєте міст від свого «теперішнього» Я до можливого Я», — зазначив Хейзел Маркус [15].

Аналіз наукової літератури з проблеми особистісних ресурсів стресоподолання свідчить про те, що нині найбільш вивчені два види опрацювання особистістю негативних переживань, а саме: психологічний захист і копінг-стратегії (або стрес-долаюча поведінка) [4, с.48]. Стрес-долаюча поведінка, чи копінг стратегії мають свої побудови, свої розробки та свої дизайни, тому важливим є визначення методології дизайну та дизайн-мислення. Дизайн-мислення (англ. Design thinking) – методологія рішення інженерних, ділових і інших задач, яка ґрунтується на творчому, а не аналітичному підході. Головною особливістю дизайн-мислення, на відміну від аналітичного мислення, є не критичний аналіз, а творчий процес, в якому деколи найнесподіваніші ідеї ведуть до кращого вирішення проблеми [1].

Один із засновників філософії дизайн-мислення — видатний американський вчений соціолог Герберт Саймон (Herbert Simon) (1916—2001) У 1969 році Герберт Саймон у своїй книзі "Sciences of the Artificial" "Науки про штучне" визначив дизайн як процес перетворення існуючих умов у бажані. Отже, дизайн-мислення може тлумачитись як процес, завжди орієнтований на створення кращого майбутнього і пошук нових рішень для комплексних проблем у різних сферах [1].

Науковець Л. О. Лігоненко зазначає, що термін "дизайн" доволі популярний і сфера його застосування постійно розширюється. Професор пропонує внести в науковий обіг термін "дизайн розвитку" або "проєктування розвитку", під яким слід розуміти сукупність відповідних методів, практик та інструментів [8].

Дизайн-мислення пов'язане з відповіддю на такі базові питання: що є? (досліджується існуюча реальність); що якщо? (уявляється нове майбутнє); що чіпляє? (здійснюється вибір); що працює? (оцінюється результат) [5, с. 94]. Дизайн-мислення та його інструментарій доцільно використовувати щодо освіти у напрямку як методу для здійснення самого освітнянського процесу. Дизайн-мислення має міждисциплінарний характер та здійснюється як проєктна діяльність [5, с. 95].

Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки України та оновлений Державний стандарт базової середньої освіти (5-9 класи) створюють передумови соціально-педагогічної підтримки, профорієнтаційного супроводу та сприяють визначенню професійних пріоритетів, як для молоді, так і для батьків інноваційними технологіями та методами, як приклад метод портфоліо. Портфоліо розроблено, щоб допомогти особі краще зрозуміти, як плинно відбувається процес навчання. Портфоліо допомагає візуалізувати, що особа вже знає та, що можете робити. Завдяки портфоліо учасники освітнього процесу мають можливість побачити сильні та слабкі сторони процесу та відстежувати прогрес особи [10]. Воно також допоможе учню вести облік роботи, проєктів, які виконали в школі, і те, як відбувається узгодження з трансформаціями професій та пріоритетів, що постійно змінюються.

Постійні зміни, мінливість вимагає постійної реадaptaції, що, своєю чергою, посилює стресогенність суспільних процесів для вивчення, усвідомлення правил гармонійного життя у соціумі для дитини, людини, що спричиняє різну інтенсивність впливу природних стресів. Увагу ідеям природовідповідності в освіті й вихованні дітей почали приділяти ще в античну епоху. Стародавні греки пояснювали й розуміли сенс свого буття як його розгортання відповідно до законів буття природи. Їхній “дух епохи” був узагальненням дійсного світу (космічного і людського), досягнутого в категоріальних формах, які дозволяв виокремлювати поріг наявного знання і культури античної цивілізації. Делегування цього духу в освіту і виховання обумовлювалось принципом, блискуче охопленим афоризмом великого Геракліта: “Хто знає і поважає закони, той не знає невдачі” [2, с.89]. Тому саме метод “ситуації успіху”, що фахово створюється у середовищі навчання є перспективним для повсякчасного запровадження. Завдяки переживанню успіху в дитини формується почуття власної гідності як особистісне утворення, відносно стійка схильність дитини до реалізації в поведінці позитивно забарвленого ставлення до себе й іншим людям як до безумовної цінності через акумулювання узагальнених переживань своєї цінності для значущих людей і усвідомлення своїх чеснот [9, с. 255].

Серед виховних ситуацій найбільш повно і системно представлена в науково-методичній літературі, а також активно почала використовуватися на практиці, ситуація успіху [9, с. 255]. Педагогіка успіху набуває на сучасному етапі широкого розповсюдження, оскільки відповідає особистісно зорієнтованому підходу у вихованні, базується на психологічних механізмах формування особистості, безпосередньо пов’язана з її природною активністю. Позитивні приклади створення ситуації успіху знаходимо в досвіді роботи відомих педагогів минулого (Я.Корчака, А.Макаренка, В.Сухомлинського та ін.) і сучасних науковців (А.Белкіна, О.Газмана, В.Караковського, А.Лугошкіна та ін.) [9, с. 255]. Зокрема, В.Сухомлинський був переконаний що в кожній дитини є своя «вершина», яку вона має досягти в різних видах діяльності на етапі особистісного становлення. Якщо ж цього не сталося, то це значить, що заклад освіти є «несправжнім» [12, с. 73].

Орієнтиром, дороговказом, мапою з покращення закладу освіти з

профорієнтаційних ініціацій є лист про методичні рекомендації щодо проведення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти [7].

Висновки та напрямки подальших досліджень. Результати теоретичного аналізу проблеми засвідчують, що як соціальні, так і психологічні та профорієнтаційні аспекти ініціації, метод портфолію, метод ситуації успіху та дизайн-мислення як методологія не набула поширення в дослідженнях українських учених і не знайшла ще широкого застосування в освітній галузі, хоча має для цього потужний потенціал. Тому є потреба системного дослідження методології дизайн-мислення як інструмента у формуванні профорієнтаційного педагогічного мислення, як методики розвитку творчих здібностей та інноваційного мислення учнів у їхній професійній підготовці та проходження ініціацій, як методу стимулювання психологічної перебудови особи. При аналізі сутності понять "ініціація" та «дизайн-мислення» визначено, що варто їх розвивати та сформулювати у технологію та методологію превенції стресових розладів учасників освітнього процесу загальноосвітніх шкіл та людини впродовж життя.

Список використаних джерел:

1. Бойченко В. В. Особливості формування педагогічного мислення майбутніх учителів: методологія дизайн-мислення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2017. Вип. 29. С. 88-92.
2. Бондаренко Ю. Розвиток ідей природовідповідного виховання в історії зарубіжної педагогіки. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер.: Педагогічні науки, 2012, Вип. 112. С. 88-97.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
4. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ: Педагогічна думка, 2016. 219с.
5. Іванова В. В. Роль дизайн-мислення в освіті. *Інтелект XXI*. 2019, № 4. С. 93-97.
6. Конвенція про права дитини: ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 20.04.2025).
7. Про методичні рекомендації щодо проведення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти: Лист ІМЗО від 04.12.2020 URL: <https://imzo.gov.ua/2020/12/07/lyst-imzo-vid-04-12-2020-22-1-10-2496-pro-metodychni-rekomendatsii-shchodo-provedennia-proforientatsiynoi-roboty-v-zakladakh-zahal-noi-seredn-oi-osvity/> (дата звернення: 20.04.2025).
8. Лігоненко Л. О. Дизайн в управлінні бізнесом: нові предметні сфери використання терміну. *Стратегічні імперативи сучасного менеджменту* : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (23–24 квіт. 2020 р.) / редкол.: М. П. Сагайдак (відп. за вип.) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2020. С. 327–330. URL:

https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/32953/sism_20_327330.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.04.2025).

9. Машталер, Світлана. Значення ситуації успіху в особистісному зростанні дитини. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 17-18 квітня 2019 р.) / за ред. О.А.Голюк. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. Вип. 8. С. 254. https://vspu.edu.ua/faculty/pochat/pochat_kafmetod/doc/z4.pdf#page=255 (дата звернення: 20.04.2025).

10. Навчально-методичний комплекс для учня. *Full Blast Plus for Ukraine \ FULL BLAST PLUS 5 PORTFOLIO*. URL: <https://s3.dal.us.cloud-object-storage.appdomain.cloud/mmpublications.resources/ukraine/trp/FBP5U.zip> (дата звернення: 20.04.2025).

11. Окольніча Т. В.. Юнацькі вікові ініціації як засіб формування соціальної та фізичної зрілості у дітей східних слов'ян. *Наукові записки*. 2010. Сер. Педагогічні науки. Вип. 88. С. 176-180.

12. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. *Вибрані твори*: В 5 т. Т. 1. Київ: Радянська школа, 1976. С. 73.

13. Advancing Higher Education with Industry Micro-Credentials. URL: <https://www.coursera.org/campus/resources/ebooks/industry-micro-credentials/>

14. Hamai, Tamara A.; Felitti, Vincent J. Adverse childhood experiences: Past, present, and future. In: *Handbook of interpersonal violence and abuse across the lifespan: a project of the national partnership to end interpersonal violence across the lifespan (NPEIV)*. Cham: Springer International Publishing, 2021. p. 97-120. URL: <https://www.researchgate.net/publication/374740749>

15. Lipman J. Want to Make a Change? Conjure Your 'Possible Selves.' URL: <https://www.nytimes.com/2023/04/19/well/mind/reinvent-yourself.html?smid=url-share>

Естріна К.О.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Костіна В.В.

докторка педагогічних наук, професорка
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В СІМ'Ї

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні засади підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики жорстокого

поводження з дітьми в сім'ї. Визначено важливі компоненти підготовки (емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний) фахівців соціальної галузі до відповідного виду діяльності. У дослідженні обґрунтовано важливість міждисциплінарного підходу як методологічної основи для підготовки фахівців, здатних діяти в умовах складних соціальних ситуацій. Доведено необхідність формування у майбутніх фахівців соціальної галузі здатності до синтезу знань із соціальної роботи, психології, педагогіки, права та медицини для успішного здійснення всебічної оцінки ризиків та успішної роботи в мультидисциплінарних командах з метою здійснення раннього виявлення випадків насильства та застосування ефективних стратегій допомоги. Акцентовано увагу на необхідності використання практикозорієнтованих методів у підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі. Визначено перспективи подальших досліджень у напрямі створення методичного забезпечення.

Ключові слова: профілактика, жорстоке поводження з дітьми, сім'я, фахівці соціальної галузі, міждисциплінарний підхід, професійна підготовка

Estrina K.A., Kostina V.V. THEORETICAL ASPECTS OF TRAINING FUTURE SOCIAL PROFESSIONALS FOR PREVENTION OF CHILD ABUSE IN THE FAMILY

Abstract. The article analyzes the theoretical foundations of training future social workers to prevent child abuse in the family. Important components of training (emotional-value, cognitive, activity and reflexive) of social workers for the relevant type of activity are identified. The study substantiates the importance of an interdisciplinary approach as a methodological basis for training specialists capable of acting in complex social situations. The need to form in future social workers the ability to synthesize knowledge from social work, psychology, pedagogy, law and medicine for the successful implementation of a comprehensive risk assessment and successful work in multidisciplinary teams for the purpose of early detection of cases of violence and the application of effective assistance strategies is proven. Attention is focused on the need to use practice-oriented methods in the training of future social workers. Prospects for further research in the direction of creating methodological support are identified.

Key words: prevention, child abuse, family, social workers, interdisciplinary approach, professional training.

Постановка проблеми. Жорстоке поводження з дітьми в сім'ї є однією з актуальних соціальних проблем сучасності, що має довготривалі негативні наслідки як для самої дитини, так і для суспільства загалом. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щороку мільйони дітей у світі зазнають фізичного, психологічного чи сексуального насильства в родині, і часто це відбувається у прихованій формі [9]. В Україні проблема також набуває масштабного характеру: за даними Офісу Генерального прокурора, у 2024 році кількість зареєстрованих випадків домашнього насильства зросла на

80% порівняно з попереднім роком, досягнувши 8185 кримінальних проваджень, з яких понад 5000 стосувалися жінок та дітей [4]. При цьому більшість випадків насильства щодо дітей залишаються непоміченими або не розкриваються через страх, стигматизацію та недовіру до служб підтримки [9].

У світовій практиці розроблено ефективні форми роботи фахівців соціальної сфери, що працюють з дітьми, які постраждали від насильства в сім'ї, що базуються на міждисциплінарному підході та міжвідомчій співпраці. Зокрема, модель «Барнахус», впроваджена в Ісландії та поширена в багатьох європейських країнах, що об'єднує під одним дахом фахівців із соціального захисту, правоохоронних органів, медицини та психології для комплексного реагування на випадки насильства щодо дітей та сприяє зменшенню їхньої повторної травматизації та забезпечує ефективну координацію дій між різними службами [2]. Поряд із цим, аналіз досліджень Дж. Горуат засвідчив, що соціальні працівники часто повідомляють про нестачу належної підготовки та практичних інструкцій для виявлення жорстокого поводження з дітьми, особливо у випадках, коли ознаки неочевидні. Також спостерігається страх помилкової інтерпретації, побоювання нашкодити взаєминам із батьками та невизначеність щодо правових меж, що є бар'єром для своєчасного втручання [11, с. 440]. Отже, враховуючи вищезазначене, важливим є пошук ефективних шляхів та засобів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, як важливої передумови запобігання поширення цього неприпустимого явища у суспільстві.

Аналіз досліджень. Проблема підготовки фахівців соціальної сфери до протидії жорстокому поводженню з дітьми активно розглядається як в українських, так і в зарубіжних наукових дослідженнях. Так, підготовку майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з сім'єю з профілактики жорстокого поводження з дітьми вивчали У. Гвоздьова та В. Костіна [1, с. 251], якими запропоновано методичне забезпечення для здійснення відповідної роботи. Формування готовності майбутніх вчителів початкових класів до роботи з неблагополучними сім'ями розкрито у дослідженні О. Моргун [6]. В. Приходько розроблено технологію особистісно орієнтованої підготовки майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей, що забезпечує формування професійної готовності майбутніх педагогів до здійснення превентивної діяльності [7]. І. Зверева наголошувала на необхідності формування системи професійних компетентностей, яка передбачає не лише знання законодавчої бази, а й розвиток особистісної стійкості до кризових ситуацій [2, с.44]. І. Махоніною та Л. Шпальчак запропоновано системи підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та психолого-педагогічного супроводу дітей з дистантних сімей [5, 8].

Аналіз результатів дослідження, що проведене Національним товариством із запобігання жорстокому поводженню з дітьми (NSPCC), засвідчив важливість міжвідомчої співпраці та обміну інформацією між професіоналами для досягнення найкращих результатів у захисті дітей, що передбачає необхідність таких характеристик [10]: розуміння професіоналами

ролей і обов'язків один одного; чітке спілкування між усіма професіоналами та агентствами, що працюють з дитиною; надання професіоналам доступу до інформації, необхідної для підтримки дітей та сімей. Узагальнення ідей вищезазначених науковців та практиків дозволило, попри наявність значного інтересу до підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з сім'єю, констатувати недостатню напрацьованість теорії та практики підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі в умовах міждисциплінарного підходу до профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї для формування здатності до комплексного реагування на випадки насильства в сім'ї та профілактики жорстокого поводження з дітьми.

Мета статті: визначити суть і зміст підготовки майбутніх соціальних працівників для формування їхньої здатності до комплексного реагування на випадки насильства в сім'ї та профілактики жорстокого поводження з дітьми.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових досліджень з питань формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до різних напрямів професійної діяльності з сім'єю з метою профілактики домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми [1, 5, 6, 7, 8] засвідчив, що це вимагає комплексного підходу до структурування освітнього змісту та виділення кількох взаємопов'язаних компонентів: емоційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного.

Когнітивний компонент передбачає засвоєння здобувачами освіти теоретичних знань про природу насильства в сім'ї, типологію жорстокого поводження, особливості психоемоційного стану постраждалої дитини, а також правові механізми захисту. Знання міжнародних документів (зокрема Конвенції ООН про права дитини) та нормативно-правової бази України, що створює підґрунтя для правомірного та ефективного реагування.

Діяльнісний компонент охоплює формування практичних навичок: ідентифікація ризиків, ведення документації, взаємодія з сім'єю та міжвідомчими структурами, готовність до участі до роботи в мультидисциплінарних командах. Особливо важливими є навички кризового консультування, проведення первинного інтерв'ювання, алгоритм дій у разі підозри на насильство. Для забезпечення розвитку вищезазначених вмінь та навичок у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми необхідно формувати в студентів здатність діяти в реальних або змодельованих кризових ситуаціях. Ефективними для цього вважаються моделі навчання, що включають активні методи: аналіз кейсів, рольові ігри, тренінги, метод симуляцій, стажування у відповідних установах (служби у справах дітей, притулки, центри соціальних служб). Такі формати дозволяють майбутнім фахівцям безпечно «відпрацьовувати» складні ситуації, зокрема виявлення насильства, спілкування з дитиною, складання плану втручання. Особливої уваги потребує впровадження міжпрофесійних тренінгів, у яких студенти працюють у командах із представниками інших спеціальностей (психологія, право, медицина), що сприяє формуванню не лише професійних умінь, а й

упевненості, відповідальності та етичної чутливості майбутніх соціальних працівників у роботі з дітьми, які пережили насильство.

Емоційно-ціннісний і рефлексивний компоненти стосуються розвитку емпатії, етичної чутливості, здатності до саморефлексії, внутрішньої мотивації та професійної відповідальності. Ці аспекти визначають не лише ефективність, а й етичну обґрунтованість фахових дій у складних ситуаціях.

Отже, зміст професійної підготовки має бути спрямований не лише на передачу знань, а й на формування практичної, етичної й емоційної готовності до роботи з дітьми, які постраждали від жорстокого поводження в сім'ї, а також їхнім оточенням.

Аналіз закордонного досвіду [10, 12] роботи фахівців соціальної сфери, що працюють з дітьми, що зазнали жорстокого поводження дозволяє стверджувати, що підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах міждисциплінарного підходу є необхідною умовою формування їхньої готовності до ефективної профілактики жорстокого поводження з дітьми. Така підготовка передбачає інтеграцію знань з соціальної роботи, психології, педагогіки, права та медицини, що дозволяє формувати системне бачення проблеми насильства та багатовекторні стратегії реагування. Соціальний працівник у таких випадках має не лише володіти нормативно-правовими знаннями, а й розуміти психологічний стан дитини, оцінювати ризики для її здоров'я, налагоджувати ефективну взаємодію з фахівцями інших галузей. Національна асоціація соціальних працівників США (NASW) у своїх стандартах також підкреслює важливість міждисциплінарної та міжорганізаційної співпраці для забезпечення ефективних послуг дітям, молоді та сім'ям, залученим до системи захисту дітей, бо соціальні працівники повинні розуміти ролі та цілі інших професіоналів і працювати над ефективною співпрацею та взаєморозумінням [12]. Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що впровадження міждисциплінарного підходу в освітній процес дозволяє готувати фахівців до роботи в мультидисциплінарних командах, а також забезпечити розвиток у майбутніх фахівців гнучкості мислення та здатності до прийняття рішень у межах комплексної допомоги дитині, яка постраждала від насильства.

Висновки та напрями подальших досліджень. Аналіз теоретичних засад підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї засвідчив, що дана проблема є надзвичайно актуальною як в українському, так і в міжнародному контексті. Значне зростання випадків насильства щодо дітей, зокрема в умовах соціальної нестабільності та війни, вимагає від фахівців не лише знання правових норм, а й високого рівня особистісної і професійної готовності до дій у кризових ситуаціях.

Визначено, що ефективна підготовка соціальних працівників повинна спиратися на інтеграцію кількох ключових компонентів — когнітивного, діяльнісного, емоційно-ціннісного та рефлексивного. Також доведено, що одним із визначальних чинників є впровадження міждисциплінарного підходу в освітній процес, який дозволяє майбутнім фахівцям розвивати системне

мислення, вміння працювати в команді, взаємодіяти з представниками інших галузей і вчасно виявляти ознаки небезпеки для дитини. Серед дієвих практикозорієнтованих методів підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї виокремлено: аналіз кейсів, рольові ігри, симуляції, міжпрофесійні тренінги, - які дозволяють сформувати навички прийняття рішень, етичного оцінювання та застосування набутих знань у змодельованих умовах, максимально наближених до реальної практики.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка та експериментальна перевірка навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї. Доцільним є розроблення індикаторів оцінювання професійної готовності здобувачів освіти до відповідного виду професійної діяльності, а також добір методик для їхнього вимірювання.

Список використаних джерел:

1. Гвоздьева У.А., Костіна В.В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з сім'єю з профілактики підліткової жорстокості. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., (Суми, 09 черв. 2022 р.). Суми, 2022. С. 249–252.
2. Гриценко Л. Барнахус – ефективна система (модель) роботи з дітьми, що постраждали від насильства або стали свідками такого. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/barnahus-efektyvna-systema-model-roboty-z-ditmy-shho-postrazhdaly-vid-nasylstva-abo-staly-svidkami-takogo-2> (дата звернення: 19.04.2025).
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. /За заг ред І.Д. Зверєвої. Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
4. Кількість випадків домашнього насильства зросла на 80%. Офіс генпрокурора. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/10/03/novyna/suspilstvo/kilkist-vypadkiv-domashnoho-nasylstva-zrosla-80-ofis-henprokurora> (дата звернення: 19.04.2025).
5. Махоніна І.В. Формування у майбутніх соціальних педагогів готовності до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: автореф....канд. пед. наук: 13.00.05 / Держ. вищ. навч. закл. «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ, 2013. 20 с.
6. Моргун О.В. Формування готовності майбутніх вчителів початкових класів до роботи з неблагополучними сім'ями : випускна кваліфікац. робота на здобуття освіт. ступеня магістра : спец. 013 Початкова освіта / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, каф. почат. і проф. освіти. Харків, 2021. 95 с.
7. Приходько В.М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей: наук.-метод. посібн. Запоріжжя: Прем'єр, 2006. 228 с.
8. Шпальчак Л.Я. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до психолого-педагогічного супроводу дітей із дистантних сімей: автореф...канд.

пед наук, 13.00.04 / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2016. 20 с.

9. Child maltreatment. *World Health Organization* (WHO). URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment> (дата звернення: 19.04.2025).

10. Effective multi-agency working and information sharing: evidence snapshot NSPCC Learning. *NSPCC Learning*. URL: <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/2025/effective-multi-agency-working-information-sharing-evidence-snapshot> (дата звернення: 19.04.2025).

11. Harlow E. Child neglect: identification and assessment. *Child & family social work*. 2007. Vol. 12, no. 4. P. 440–441. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2007.00520.x> (date of access: 19.04.2025).

12. National Association of Social Workers. *NASW standards for social work practice in child protection*. Washington, DC: National Association of Social Workers, 2003. 32 с. URL: https://ncwwi.org/files/Prof_Development_Training/NASWchildwelfarestandards.pdf (дата звернення: 19.04.2025).

Єлєцька А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Макар Л.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до особистості, особливо у сфері професійної підготовки молоді. Одним із ключових елементів особистісного розвитку підлітків є формування соціальної відповідальності – здатності усвідомлювати наслідки своїх дій для суспільства, брати участь у вирішенні соціально значущих проблем, дотримуватись етичних норм та виявляти активну громадянську позицію.

У закладах професійно-технічної освіти навчається значна частина молоді, яка перебуває на етапі активного становлення світоглядних орієнтацій, морально-етичних установок та соціальної поведінки. Саме в цьому середовищі надзвичайно важливо створити умови для розвитку в учнів не лише професійних знань і навичок, а й таких якостей, як відповідальність, свідомість, здатність до співпраці та участі в житті громади.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою у формуванні гармонійно розвиненої особистості майбутнього фахівця, який не лише володіє професійною компетентністю, а й діє відповідно щодо себе, інших людей та

суспільства загалом. Особливої уваги потребують підлітки – як соціально вразлива, але перспективна категорія, яка в умовах якісної підтримки може стати рушієм позитивних змін у громаді та державі.

Формування соціальної відповідальності підлітків у закладах професійно-технічної освіти стає вирішальним фактором прогресивного соціального розвитку, адже від якості професійної підготовки фахівця залежать темпи економічного, технологічного та політичного розвитку, стан культури і духовності в суспільстві. Саме тому перед закладами професійно-технічної освіти постає завдання з підготовки соціально відповідального покоління.

У системі професійно-технічної освіти не приділяється належної уваги формуванню у підлітків соціальної відповідальності, що може викликати значні проблеми в соціальній адаптації, особистісній і професійній самореалізації.

Проблема полягає в тому, що підготовка відповідальних фахівців у відповідності з вимогами побудови громадянського суспільства та інтересами особистості можлива лише при створенні належних умов. Однією з таких умов є ефективна діяльність закладів професійно-технічної освіти з формування даного типу особистості в рамках спеціально створеного соціально-діяльнісного освітнього простору.

Діяльність здобувачів закладів професійно-технічної освіти багато в чому є специфічною, що обумовлено її полі функціональністю, багато варіативністю, мобільністю. Соціальна відповідальність підлітків багато в чому визначається віковим періодом життя, що характеризується розвитком потреби в самооцінці, саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації.

Аналіз наукової літератури і результатів досліджено показав, що проблема формування соціальної відповідальності завжди була в центрі уваги філософів, педагогів, психологів та соціологів. Дослідження, присвячені проблемі формування соціальної відповідальності, проведені в різні історичні періоди, були актуальними для свого часу та соціальних реалій.

Прийняття соціальної відповідальності як основи особистої моральної позиції формує підґрунтя для внутрішньої мотивації поведінки та вчинків людини. Лише особистість, яка є вільною та відповідальною, здатна повною мірою самореалізуватися й розкрити власний потенціал [1].

Соціальна відповідальність постає як цілісна характеристика особистості, що формує стиль її соціальної поведінки та спосіб організації діяльності. Вона виявляється у здатності нести відповідальність за власне життя, розвиток чи самознищення, а також за позитивні й негативні форми активності інших людей. На емоційному рівні особиста відповідальність супроводжується відчуттям тривоги та занепокоєння, що спонукає до самостійного прийняття рішень та рефлексії щодо їх наслідків. Відповідальність за іншого викликає подібні емоції, мотивуючи до прояву ініціативи, стимулювання та контролю його дій, при цьому поведінкові межі визначаються рівнем власної компетентності [2].

Комплексний аналіз проблеми формування соціальної відповідальності підлітків у закладах професійно-технічної освіти дозволив розкрити сутність даного процесу як результату соціально-педагогічного організованого

становлення особистості підлітка: здійснення соціальної самоідентифікації здобувача закладу професійно-технічної освіти. Формування соціального досвіду, включення в соціально значущу і професійну життєдіяльність. Формування соціальної відповідальності – це складний, багатофакторний процес, обумовлений впливом як об’єктивних, так і суб’єктивних причин.

Конструювання і реалізація педагогічного впливу на формування соціальної відповідальності здобувачів закладів професійно-технічної освіти залежить від вміння соціального педагога доцільно розділяти соціально-педагогічну діяльність на педагогічні ситуації і соціально значущі дії, а також вміння бачити соціально-психологічні установки і мотиви поведінки підлітків.

Список використаних джерел:

1. Завацька Н.Є., Сафонов А.Ю., Побокіна Г.М., Смирнова О.О., Шелест О.В. Вплив функціонування складових адаптаційного потенціалу особистості на її асертивність в процесі соціальної реадаптації. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2023. № 2 (61). С. 198-212.

2. Швець Л.І. Витрати соціально відповідальної діяльності. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 2 (56). С. 163-168.

Залокоцька А.Р.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Смерчак Л.І.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ У НЕПОВНІЙ СІМ’Ї

Особливою ланкою роботи соціального педагога з неповними сім’ями є педагогічна просвіта батьків, організація якої спрямована на досягнення декількох цілей:

- попередження та подолання проявів неблагополуччя сім’ї;
- допомога батькам у вихованні дітей;
- налагодження дитячо-батьківських стосунків (у тому числі і стосунків дитини з тим із батьків, який не проживає у сім’ї) тощо.

Організація даної ланки роботи соціального педагога вимагає від нього ретельного вивчення як виховного потенціалу та особливостей реалізації життєво важливих функцій кожної конкретної сім’ї, так і особливостей взаємовідносин між членами сім’ї (між дорослими, між батьками і дітьми тощо). При цьому у залежності від типу неповної сім’ї (материнська чи батьківська), причин та обставин, що спонукали її виникнення (розлучення,

смерть одного із подружжя тощо), характеру взаємин між батьком і матір'ю (в умовах їх роздільного проживання), історії, сценарію пояснення відсутності одного з батьків тим, хто проживає з дитиною (тобто, як змальовується образ відсутнього) тощо фахівець, орієнтуючись на ці дані може проводити як індивідуальну роботу з сім'єю, так і групову, якщо попередньо ним було з'ясовано спільні ознаки неповних сімей, діти з яких навчаються в закладі освіти.

Здійснюючи педагогічну просвіту, соціальний педагог повинен передбачати взаємодію не тільки з матерями, а й з батьками (навіть якщо вони проживають окремо від дітей).

Як засвідчила практика, у ході спеціально організованої просвітницької роботи соціального педагога, як індивідуальної, так і групової, з батьківською громадськістю із неповних сімей позитивно зарекомендувала себе робота, спрямована на аналіз та моделювання педагогічних ситуацій. Дана ланка роботи дає можливість батькам, ознайомившись з типовими життєвими ситуаціями, що здатні виникати у неповних сім'ях, опосередковано розв'язувати різноманітні педагогічні проблеми. Дана ланка роботи може бути реалізована як по відношенню до певної конкретної сім'ї (індивідуальна форма), так і використовуватися по відношенню до всіх батьків з пропедевтичною метою – профілактики помилок у вихованні дітей в неповних сім'ях.

Здійснюючи просвітницьку роботу з материнськими неповними сім'ями, фахівцеві важливо акцентувати увагу насамперед на дітях, на тому, як сімейна ситуація відбивається на задоволенні їх потреб, їх соціальному становищі, їхньому здоров'ї; як актуальна зараз сімейна ситуація може позначитися на майбутньому житті дітей, у тому числі й на майбутньому сімейному житті, на виконанні сьогоднішніми дітьми їх майбутніх сімейних ролей – матері чи батька, дружини і чоловіка, адже ці діти були або позбавлені можливості спостерігати модель повної сім'ї, або стали свідками деформацій у рольовій поведінці своїх батьків.

Важливим об'єктом пильної уваги соціального педагога і відповідно просвітницької роботи повинні бути неповні сім'ї матерів-одиначок. Як відзначає Новіков В., діти в таких сім'ях зовсім не знають батька, особливо гостро страждають від недогляду, через відсутність налагодження повноцінної комунікації з матір'ю. Усе це, своєю чергою, позначається на формуванні особистості дитини [1]. Серед факторів, які важливо при цьому брати до уваги фахівцеві, – це вік і спосіб життя матері, її культурно-освітній рівень, її ціннісні орієнтації, ставлення до дитини та її виховання. У полі зору фахівця повинен бути й такий фактор, як ставлення жінки до свого становища одинокої матері, адже тут вагому роль може зіграти наступне – жінка свідомо пішла на народження дитини без офіційного шлюбу чи стала матір'ю через непередбачувані обставини (особливо в молодому віці, що може провокувати стан хронічного стресу жінки, негативно позначатися на її самопочутті та пояснювати її невідповідність до виховання дітей). Зауважимо, що останній фактор відіграватиме провідну роль жінки-матері у вихованні дитини й догляді

за нею.

Доцільно відзначити, що кількість сімей матерів-одиначок в Україні зростає. Дане явище у наукових джерелах пояснюється наступними чинниками:

- економічна незалежність жінок (особливо жінок, які вже здобули освіту, роблять або вже зробили кар'єру);
- завищена вимогливість жінок щодо чоловіків;
- послаблення контролю з боку соціального оточення;
- зміна традиційних моральних норм і цінностей у взаєминах молодого покоління, чоловіка і жінки;
- аморальний спосіб життя тощо [3].

У ході педагогічної просвіти сімей матерів-одиначок необхідно дотримуватися особливого такту, адже матері зазвичай дуже чуттєво ставляться до причин отримання ними статусу матері-одиначки, намагаються неафішувати його, але потребують педагогічної допомоги насамперед у сфері встановлення довірливих стосунків зі своїми дітьми, у сфері грамотної побудови як власної правильної гендерної моделі поведінки, так і правильної гендерної моделі поведінки дитини/дітей.

Варто зупинитися ще на одному напрямку організації педагогічної просвіти батьківської громадськості з неповних сімей. Здійснений нами аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив дійти висновку, що таке явище, коли сам батько виховує дитину, поки що не знайшло належного висвітлення у наукових розвідках. Ми погоджуємося з висновками науковців, що кількість таких сімей у порівнянні з материнськими неповними сім'ями, є незначною, але вони існують. Кількість монобатьківських неповних сімей особливо зростає у багатьох закордонних країнах, зокрема у США, Німеччині, Італії [4]. Як свідчить практика, монобатьківські неповні сім'ї утворюються зазвичай через смерть матері-дружини, меншою мірою через розлучення. Диспропорція у наявності таких сімей в Україні та за рубежом пояснюється тим, що в Україні після розлучення діти зазвичай (у переважній більшості випадків) за рішенням суду залишаються з матір'ю. Натомість варто відзначити, що до повномасштабної війни в Україні була велика кількість де-факто неповних монобатьківських дистантних сімей трудових мігрантів.

З іншого боку, якщо причиною появи монобатьківської сім'ї де-юре стало розлучення, то дуже важливо, щоби і батько, і син не стали «женокенависниками», щоби сам факт розлучення не спричинив неблагополуччя сім'ї. Найчастіше, як свідчить практика, це відбувається у тих сім'ях, в яких матір веде аморальний спосіб життя, не цікавиться дитиною, кидає сім'ю заради іншого чоловіка. Дані обставини можуть спровокувати у сина ненависть не тільки до власної матері, але й взагалі до жінок, негативно впливати на його гендерну соціалізацію, ускладнювати майбутнє сімейне життя тощо [2].

Отже, стратегічною метою фахівця і результатом його діяльності у ході просвітницької роботи з батьками має стати усвідомлення батьками, що саме встановлення правильних, відвертих і довірливих взаємостосунків з дітьми є найголовнішою умовою успішного виховання, в основі яких лежить щоденне

доброзичливе спілкування. Адже дитина, яка не має достатніх контактів з батьками, погано розвивається не тільки психічно, але й фізично, це, своєю чергою підкреслює актуальність, важливість для будь-якої дитини, крім матеріальної турботи про неї, ще й доброзичливої уваги, позитивних емоцій тощо. Тобто до батьків має бути донесена інформація, що грамотно організоване у сім'ї дитячо-батьківське спілкування – це основа фізичного і психічного здоров'я дитини, її соціально схвальних стосунків з однолітками, вчителями, іншими дорослими, успіхів у навчанні, основа її загального життєвого тону.

Кожен із батьків повинен навчитися не тільки слухати, але й чути свою дитину, поважати її право на власну думку.

Список використаних джерел:

1. Новіков В. Соціальне партнерство. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2015. №1 (13). С. 47-52.
2. Проблемні сім': діти і батьки (в рамках проекту UNICEF в Україні). К., 2018. 137 с.
3. Соціальні служби-родині: розвиток нових підходів в Україні. К., 2022. 178 с.
4. Шлюби та розлучення в Україні. Статистика. *Слово і діло*. <https://www.slovoidilo.ua> › infografika › suspilstvo

Зеленська В.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З КОРЕКЦІЇ ПРОЯВІВ АГРЕСІЇ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано поняття «агресія», «підлітковий вік»; дано власне визначення агресивної поведінки підлітків як специфічної форми дії особистості, що проявляється у застосуванні різних видів агресії (вербальної, невербальної, фізичної, моральної тощо) по відношенню до іншої людини або групи осіб; розглянуто «соціально-педагогічну корекцію агресивної поведінки підлітків» як діяльність, спрямовану на ліквідацію, виправлення та корегування особливостей психологічного, педагогічного та соціального характеру, що не відповідають прийнятим у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки особистості; висвітлено основні принципи, якими

потрібно керуватися при організації та проведенні корекційної роботи з особами підліткового віку схильними до агресивних проявів; проаналізовано ефективні напрямки корекційної роботи з підлітками з метою впливу на їх емоційну, когнітивну та поведінкову сфери; визначено особливості корекційно-профілактичної діяльності з усунення агресивних проявів серед осіб підліткового, що забезпечують систематичну та планову роботу з даною категорією щодо формування у них усвідомлення безконфліктного спілкування, навичок побудови здорових відносин у суспільстві та сім'ї; вміння керувати власною поведінкою та нести відповідальність за свої дії та вчинки.

Ключові слова: агресія, агресивна поведінка, підлітки, соціальний педагог, соціально-педагогічна корекція, соціально-педагогічна робота, заклади загальної середньої освіти.

Zelenskay Victoria, Yesina Nataliia. FEATURES OF SOCIAL WORK ON CORRECTION OF MANIFESTATIONS OF AGGRESSION IN ADOLESCENT STUDENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS.

Annotation. The article analyzes the concepts of "aggression", "adolescence"; gives a proper definition of aggressive behavior of adolescents as a specific form of individual action, which manifests itself in the use of various types of aggression (verbal, non-verbal, physical, moral, etc.) in relation to another person or group of persons; considered "social and pedagogical correction of aggressive behavior of adolescents" as an activity aimed at eliminating, correcting and adjusting the features of a psychological, pedagogical and social nature that do not correspond to the patterns and standards of behavior of an individual accepted in society; highlighted the basic principles that should be followed when organizing and conducting correctional work with adolescents prone to aggressive manifestations; analyzed effective areas of correctional work with adolescents in order to influence their emotional, cognitive and behavioral spheres; the features of corrective and preventive activities to eliminate aggressive manifestations among adolescents have been identified, which ensure systematic and planned work with this category to form in them an awareness of conflict-free communication, skills for building healthy relationships in society and family; the ability to manage one's own behavior and take responsibility for one's actions and deeds.

Key words: aggression, aggressive behavior, adolescents, social educator, socio-pedagogical correction, socio-pedagogical work, secondary education institutions.

Постановка проблеми. У даний час проблема агресивної поведінки стоїть досить гостро і все більше приваблює увагу різних фахівців, у тому числі педагогів, психологів та соціальних працівників.

Нестабільність політичного, економічного, соціального станів країни, яке підсилюється військовим вторгненням російської федерації до нашої держави - є важливим фактором зростання агресії серед населення. Соціальні кризові

процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, що негативно позначаються на психології людей, породжуючи тривожність і напруженість, озлобленість, жорстокість та насильство. Як результат всіх цих процесів – це збільшення кількості осіб, схильних до агресивних форм поведінки, що потребують вивчення у першу чергу умов та факторів, які провокують появу цих небезпечних явищ.

Крім цього, велику роль відіграють засоби масової інформації, кіно, мережа Інтернет, що регулярно пропагують культ жорстокості та насильства. Особливо яскраво агресивна поведінка проявляється у підлітковому віці, коли в процесі становлення особистості та утвердження себе в ролі самостійної дорослої людини підліток висловлює своє невдоволення на те, що відбувається, проявляє свій гнів за допомогою насильницьких дій та агресивних проявів. У зв'язку з інтенсивним психофізичним розвитком, активним засвоєнням різних форм поведінки особи підліткового віку більш схильні до насилля, жорстокості та агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз соціально-педагогічної літератури досить чітко вказує, що сутність, види та причини агресивної поведінки розкрито у наукових студіях О. Бовть [1], Ю. Бойко-Бузиля [2], В. Борисова [3], О. Волянської [4], О.Коковіхіної [9]; особливості та фактори, що впливають на формування агресії у підлітка висвітлили М. Денисова [5], В. Іванова [8], Ю.Подкопаєва[11]; проблему профілактики та корекції агресії серед підлітків досліджували багато науковців: О. Дронова [7], Ю. Котова [10].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей роботи соціального педагога з корекції проявів агресії учнів підліткового віку в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. У соціально-педагогічній та психологічній літературі, не має єдиного підходу до визначення цього поняття. Існує дуже багато поглядів на визначення даного феномену.

О. Бовть під агресією розуміє «індивідуальну чи колективну поведінку або дію, яка спрямована на нанесення фізичної чи психологічної шкоди» [1, с.14]. Автор, аналізуючи дане явище зазначає, що з точки зору правової науки поняття агресивність на відміну агресії - «це стійка риса особистості, готовність суб'єкта до агресивної поведінки» [1, с. 15]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що агресія являє собою соціальне явище, яке супроводжується діями, а не бездіяльністю, агресивність - це відповідна характеристика, що притаманна особистості.

В. Іванова вважає, що «в характеристиці агресивності, необхідно враховувати, що цій реакції властиво негативно забарвлене неприйняття думку іншої людини, що супроводжується фізичним впливом чи загрозою з боку однієї особи, яке зменшує свободу інший» [8].

Науковці соціологічного напрямку розуміють під «агресією» «процес соціалізації, впливу моделей поведінки в навколишньому середовищі на людину» [9, с. 136].

Психологи О. Волянська [4], В. Іванова [8] вважають, що агресивність є «вродженою властивістю кожної живої істоти, здатність до активності,

спрямованої на задоволення своїх потреб, усвідомлювана чи неусвідомлювана схильність до агресивної поведінки». Агресивність може мати різний рівень прояву: повна відсутність чи граничний стан. Повна відсутність агресивності демонструє податливість, апатію, бездіяльність; граничний стан агресивності представляє нездатність до соціальної кооперації, ворожість, негативізм. При цьому автор відзначає, що агресивність має як негативну, так і позитивну сторони [8, с. 119].

Представники соціально-педагогічної галузі Ю. Бойко-Бузиль [2], В.Борисова [3] розглядають агресію як «поведінку з нанесенням фізичної чи моральної травми іншій людині» [3, с. 75]. Слід зазначити, що визначення агресивності у соціально-педагогічному і психологічному підході мають деяку схожість, і характеризують її, як стійку рису особистості, яка проявляється у деструктивній поведінці, суперечить нормам і правилам співіснування людей у суспільстві.

Узагальнюючи вищесказане, треба сказати, що немає єдиного, вичерпного поняття агресивності, хоча багато хто з авторів сходяться до того, що агресивність, є особливий вид соціальної взаємодії, що характеризується різким неприйняттям однієї особистістю думки іншої, з переважним застосуванням фізичної сили, задоволення потреб. Агресивна поведінка є специфічної формою поведінки, та засобом для вирішення соціальних проблем. Різні автори у своїх дослідженнях по-різному визначають поняття агресивності, одні розуміють під агресивністю явище ворожої реакції для захисту власної думки, інші - прагнення панувати над іншими людьми.

На основі аналізу наукових джерел В. Борисової [3], В. Іванової [8] ми вважаємо, що агресивна поведінка - це специфічна форма дії особистості, яка проявляється у застосуванні різних видів агресії (вербальної, невербальної, фізичної, моральної тощо) по відношенню до іншої людини або групи осіб.

Розглянувши поняття агресії і агресивності, варто звернути увагу на явище підліткової агресивності, щоб розкрити суть цієї проблеми, необхідно охарактеризувати особливості даного періоду розвитку особи.

На основі аналізу наукової літератури М. Денисової [5], Ю.Подкопаєва[11] підлітковий вік – «це перехідний період між дитинством та дорослістю (вік від 11-12 до 14-16 років), що характеризується змінами у фізичному, розумовому, моральному та соціальному стані людини, коли на перший план виходить спілкування з однолітками, навчальна діяльність перестає впливати на розвиток, відбувається віддалення від дорослих, що призводить до частих конфліктів». Важливою якістю цього періоду виступає то, що у ньому закладаються основи та намічаються загальні напрями формування моральних та соціальних установок особистості з метою знаходження свого місця під сонцем.

Саме у цьому віці особи схильні до агресивних проявів. Звертаючи увагу на проблему підліткової агресивності, М. Денисова, найповніше описує це поняття, стверджуючи, що під явищем треба розуміти «стійку чи тимчасову рису характеру, що проявляється у ворожості людини по відношенню до інших людей, тварин, та інших предметів навколишнього світу» [5, с. 472].

Агресивні підлітки, при всій відмінності їх особистісних характеристик і особливостей поведінки, відрізняються деякими загальними рисами. До таких рис відноситься: не повністю сформовані ціннісні орієнтації та їх примітивність, відсутність улюбленої справи та захоплень, вузькість і нестійкість інтересів. Як правило, ці діти мають низький рівень інтелектуального розвитку, підвищену залежність, наслідувальність, часткова не сформованість етичних смаків і уявлень. Їм притаманна емоційна грубість, озлобленість, ворожість та як результат агресія, як проти однолітків, так проти оточуючих дорослих. У них спостерігається крайня самооцінка (або максимально позитивна, або максимально негативна), тривожність, страх перед широкими соціальними контактами, егоцентризм, невміння знаходити та бачити вихід з важких ситуацій, переважання захисних механізмів над іншими механізмами, регулюючим поведінку. Отже, серед агресивних підлітків можна зустріти високо інтелектуально-розвинених особистостей. Вони використовують агресивність як засіб виділитися у соціумі, підняти свій імідж, продемонструвати свою незалежність, значущість та самостійність. Часто такі учні знаходяться по відношенню офіційного керівництва школи в деякій опозиції, що виражається в їхній підкресленій незалежності від вчителів. Вони претендують на неформальну, але більш авторитетну владу, спираючись на свою реальну фізичну силу. Ці неформальні лідери володіють великою організуючою силою, можливо тому, що за свій успіх вони можуть використовувати принцип справедливості.

Одним із перспективних і важливих напрямів роботи фахівця соціальної галузі з подолання агресивної поведінки підлітків є соціальна корекція, що потребує комплексного вирішення.

Згідно з [Положенням про психологічну службу системи освіти України](#) соціальна корекція зазначена як «здійснення психолого-медико-педагогічних заходів із метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку і поведінці, схильності до залежності та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи» [12].

Отже, О. Дронова розглядає соціально-педагогічну корекцію як «систему соціально-педагогічних заходів, спрямованих на забезпечення процесу і досягнення успішного результату в соціальному розвитку особистості» [7, с.58].

На думку Ю. Котова, соціальна корекція – це «діяльність, спрямована на повне або часткове виправлення, змінення; усунення, подолання недоліків чи порушень, вад психічного або фізичного розвитку» [10, с. 9].

На основі аналізу наукових праць С. Дмитрієва [6], Ю. Котова [10] ми визначаємо *соціально-педагогічну корекцію агресивної поведінки підлітків* як діяльність, спрямовану на ліквідацію, виправлення та корегування особливостей психологічного, педагогічного та соціального характеру, що не відповідають прийнятим у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки особистості.

Корекційно-педагогічна робота має на меті не тільки виправлення вже наявних відхилень у поведінці підлітка, а й створення передумов щодо його

подальшого соціального виховання і розвитку, позитивної соціалізації та входження у соціум.

При організації та проведенні корекційної роботи з підлітками потрібно дотримуватися наступних принципів: потрібно з повагою ставитися до особистості; шукати позитивне у підлітка; використовувати гуманізм, при проведенні корекційних заходів; враховувати вікові та індивідуальні особливості; системно та комплексно застосовувати корекційні методи, технології та засоби; долучати до такої діяльності найближче оточення дитини.

На основі виділених принципів корекційної роботи з підлітками, ми визначаємо наступні напрямки даної діяльності з агресивними підлітками з метою впливу на їх емоційну, когнітивну та поведінкову сфери:

- 1) відреагування гніву та травмуючої ситуації в цілому;
- 2) навчання прийнятним формам вираження негативних емоцій;
- 3) розвиток емпатії;
- 4) розвиток позитивної самооцінки;
- 5) розширення спектра поведінкових реакцій у проблемній ситуації, зняття деструктивних компонентів у поведінці [7, с. 58].

Серед особливостей корекційно-профілактичної діяльності з усунення агресивних проявів серед осіб підліткового віку зазначаємо: своєчасне виявлення підлітків, схильних до вчинення агресивних дій; систематична та планова робота з підлітками щодо формування у них усвідомлення безконфліктного спілкування, навичок побудови здорових відносин у суспільстві та сім'ї; вміння керувати власною поведінкою та нести відповідальність за свої дії та вчинки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, зростання агресивних тенденцій у середовищі серед підлітків відображає одну з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. У роботі з учнями, схильними до агресивних вчинків необхідно пам'ятати, що агресія може бути, як біологічна, так і соціальна. Корекційна робота з подолання агресії серед підлітків повинна бути спрямована, як на соціальне середовище, у якому вона виникає, так і на особистість, що від цієї проблеми страждає.

Перспективними напрямами подальших досліджень є розробка методичного забезпечення з корекції проявів агресії учнів підліткового віку в закладах загальної середньої освіти, що може використовуватися у процесі професійної освіти майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів.

Список використаних джерел:

1. Бовть О.Б. Причини і форми агресивної поведінки дітей. *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. №5. С. 14-15.
2. Бойко-Бузиль Ю. Ю. Особливості прояву дитячого та учительського булінгу в шкільному середовищі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон. 2020. С. 86-94.
3. Борисова В. О. Агресивність у підлітковому віці та вплив на неї вікових криз. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. Київ. 2017. № 2. С. 75.

4. Волянська О. В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. Харків. 2017. Вип. 3 (30). С.117-134.
5. Денисова М. Ф. Підліткова агресія, причини та фактори ризику. 2019. Вип.8. С.470-474.
6. Дмитрієва С., Мачушник О. Підліткова агресивність та шляхи її корекції. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Збірник наукових праць. Сєверодонецьк. 2018. № 1 (45). С. 108-117.
7. Дронова О.С. Теоретико-прикладні засади профілактики та корекції агресивної поведінки неповнолітніх. *Практична психологія та соціальна робота*. 2019. №7. С. 57-60.
8. Іванова В.В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. № 5. С. 14-16.
9. Коковіхіна, О. С. Агресивність у контексті гендерної ідентичності. Херсон: ВД «Гельветика», 2019. С. 135-137.
10. Котова Ю. Методи профілактики та корекції агресивної поведінки учнів. *Соціальний педагог*. 2018. №3. С. 6-11.
11. Подкопаєва Ю. В. Психологічні особливості агресивної поведінки підлітків: збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Помиткіної, Т. В. Вашеки, О. М. Ічанської. Київ, 2019. 317 с.
12. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України Наказ МОН України №509 від 22.05.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> (дата звернення 29.10. 2024 року).

Зелепукін Н.І.

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У СПЕЦІАЛЬНИХ ШКОЛАХ

У сучасних умовах війни в Україні питання соціальної адаптації підлітків з інвалідністю в умовах дистанційного навчання набуло особливої актуальності, бо діти з інвалідністю зіткнулися з великою кількістю складних викликів, серед яких не лише бар'єри у комунікації, а й відсутність багатьох важливих чинників підтримки, що були в умовах навчання в офлайн режимі: стабільне освітнє середовище емоційної підтримки та соціальних контактів; ресурсні насажуючі релаксаційні простори; можливості для організації змістовного проведення дозвілля поза навчальним процесом тощо. У спеціальних школах, де діти з

особливими освітніми потребами отримують індивідуалізовану допомогу, дистанційна форма навчання виявилася викликом, який ускладнив їхню соціалізацію. Відтак постала необхідність розробки та впровадження спеціальних програм соціально-педагогічної діяльності, спрямованих на підтримку адаптаційних процесів таких учнів в умовах дистанційного навчання.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження засвідчив, що теоретико-методичні основи соціалізації дітей з інвалідністю вивчали А. Колупаєва [1], О. Рассказова [4] та ін. Соціальну адаптацію в контексті інклюзивної освіти досліджували В. Костіна [2], В. Поліщук [6], Г. Слезанська [3], Л. Смерчак [2], С. Смолук [5], А. Шайнюк [6], Т. Цегельник [6] та ін. Науковці наголошують також на важливості підготовки майбутніх фахівців соціального профілю до роботи з дітьми з ООП, як умови якісного впровадження інклюзії. Науковцями запропоновано низку важливих ідей для ефективного протікання адаптаційних процесів: для успішного впровадження інклюзії у закладі освіти має бути налагоджено цілісну систему взаємодії, де важливу роль відіграє мультидисциплінарна команда (педагог – психолог – соціальний педагог – родина); ключовим чинником ефективної адаптації є не лише зміст програми, а й рівень професійної підготовки соціального педагога, його здатність до комунікації, координації та емоційної підтримки учнів з інвалідністю та їхнього найближчого оточення; важливою є індивідуалізація адаптаційних стратегій у роботі з підлітками, які мають супутні психоемоційні труднощі; в роботі з підлітками з інвалідністю важливо опрацьовувати три блоки адаптації: когнітивний, емоційний і соціальний, - та використовувати тренінгові методики, рольові ігри, соціальне моделювання; у подоланні цифрових бар'єрів, які виникають у дітей з інвалідністю під час дистанційного навчання, допомагає створення віртуальних просторів для підтримки емоційної стійкості.

Враховуючи вищезазначені ідеї дослідників, нами розроблено авторську програму соціально-педагогічної діяльності з соціальної адаптації підлітків з інвалідністю в спеціальних школах до умов дистанційного навчання. Елементи програми реалізувалися на базі КЗ «Харківська спеціальна школа №2» у три етапи: діагностичний (анкетування, спостереження, бесіди з підлітками, їхніми класними керівниками та батьками з метою виявлення рівня їхньої соціальної адаптованості в умовах дистанційно навчання); основний (проведення виховних заходів з елементами тренінгу, віртуальних екскурсій, занять з розвитку емоційного інтелекту, створення груп взаємопідтримки (чат-групи «Коло друзів»), просвітницько-методична робота з батьками та класними керівниками підлітків з інвалідністю; контрольний (повторна діагностика рівня соціальної адаптації підлітків з інвалідністю до умов дистанційного навчання шляхом аналізу змін у поведінці та настрої учасників програми).

Програму розроблено з урахуванням індивідуалізації підходу до роботи з підлітками з інвалідністю, їхньої емоційної безпеки та розвитку соціальної активності. Ми намагалися створити умови для активного використання можливостей нових інформаційно-комунікативних технологій, візуалізації

матеріалів, ігрових методик.

Аналіз результатів експериментального дослідження засвідчив підвищення рівня адаптації у здобувачів освіти в експериментальному класі на високому рівні на 16,7% проти 3,7% у контрольному, на середньому рівні на 19,7% порівняно з 3,7% - у контрольному, а також на низькому рівні - зниження на 36,4% в експериментальному класі порівняно з 7,4% у контрольному. Також ми спостерігали в експериментальному класі зростання соціальної активності, зниження тривожності та покращення комунікативних навичок у підлітків з інвалідністю.

Отже, на основі проведеного експериментального дослідження, дійшли висновку, що соціально-педагогічна діяльність з соціальної адаптації підлітків з інвалідністю до умов дистанційного навчання у спеціальних школах має охоплювати не лише взаємодію в умовах навчального процесу, а й цілеспрямовану підтримку в умовах організації дозвілєвих соціально-виховних впливів в онлайн-середовищі. Ефективність реалізованої програми доводить доцільність її поширення в інших спеціальних закладах освіти. Урахування індивідуальних потреб учнів під час дистанційного навчання (створення умов для комунікації в різних доступних месенджерах та онлайн-платформах), мультидисциплінарний підхід і постійний соціально-педагогічний супровід під час комунікації з родинами є ключовими умовами успішної адаптації підлітків з інвалідністю в умовах дистанційного навчання. Реалізація в закладі спеціальної освіти комплексної соціально-педагогічної програми, орієнтованої на підтримку підлітків з інвалідністю та їхнього найближчого оточення, значно підвищує їхній адаптаційний потенціал у пристосуванні до нових реалій дистанційного навчання.

Список використаних джерел:

1. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Київ: Логос, 2019. 200 с.
2. Костіна В.В., Смеречак Л.І. Соціальна інклюзія в Україні: імплементація закордонного досвіду та особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі. *Correction And Rehabilitation Innovations: Implementation Of European Experience*: Наукова монографія. Рига, Латвія . «Baltija Publishing». 2023. С.132-156. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-325-5-9> .
3. Петрочко Ж.В., Слосанська Г.І., Криницька, І.П. Потреба та пріоритети надання соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю у територіальній громаді. *Інклюзія і суспільство*. 2024. 2(7). с. 53-60.
4. Рассказова О.І. Освіта як чинник соціального реабілітування дітей з інвалідністю. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 22 листопада 2019 р. / за ред. М.П. Васильєвої. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2019. С.14-16.
5. Смолюк С. В. Проблеми психолого-педагогічної адаптації студентів до умов навчання у вищому закладі освіти. *Проблеми фізичного виховання і*

спорту, №12, 2010. С. 143–145. URL: <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-12/10ssvhee.pdf> (дата звернення: 12.05.2024).

6. Шайнюк А. Я., Поліщук В. А., Цегельник Т. М. Універсальний дизайн як фактор реалізації концепції інклюзивної освіти. *Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття*. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Запоріжжя, 21 лист. 2024 р.). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. С.47-50.

Зябрєва А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО ВЗАЄМОДІЇ В КОЛЕКТИВІ ЗАСОБАМИ КАНІСТЕРАПІЇ В БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки*

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

І.О. Шеплякова

За даними Державної служби статистики України, «станом на 1 січня 2021 року в Україні налічувалося 2 мільйони 703 тисячі осіб з інвалідністю, з них 163,9 тисячі – діти» [4] (через наслідки воєнних дій «загальна кількість осіб з інвалідністю збільшилася орієнтовно на 27 тисяч» [2]). Серед причин інвалідності у дітей «30% складають вроджені аномалії, деформації та хромосомні порушення; 17,9% – хвороби центральної нервової системи; 13,9% – розлади психіки та поведінки. У віковій структурі дітей з інвалідністю основну групу складають діти шкільного віку від 7 до 14 років – понад 49%, на другому місці – діти віком від 15 до 17 років – понад 23,7%; на третьому – діти від 3 до 6 років – близько 20%» [3].

При цьому в умовах повномасштабної війни в Україні кількість дітей з інвалідністю (зокрема й молодшого шкільного віку), на жаль, суттєво збільшилася через те, що значна кількість дітей стають жертвами щоденних терористичних атак, отримуючи як фізичні, так і психологічні ушкодження (які стають причиною їхньої подальшої інвалідизації). Такі діти потребують підтримки та допомоги в процесі інтеграції їх в суспільство задля недопущення ексклюзії. Своєю чергою, успішність процесу інтеграції дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю, серед іншого, залежить і від ефективності соціальної адаптації цих дітей, зокрема до взаємодії в колективі. Саме тому

сьогодення актуалізує необхідність теоретичного аналізу природи, сутності, умов, особливостей соціальної адаптації дітей з інвалідністю до взаємодії в колективі.

На сьогодні каністерапія (через свою доступність і соціальність поведінки тварин) є одним із найбільш затребуваних різновидів анімалотерапії (серед яких також іпотерапія, дельфінотерапія, апітерапія, фелінотерапія, терапія рептиліями). Доведеним є факт позитивного терапевтичного впливу взаємодії з тваринами (у каністерапії – зі «спеціально керованими та навченими собаками» [1]) на психоемоційний стан людини через здатність знімати тривожні стани, заспокоювати, розслаблювати. Завдяки цьому каністерапія «може бути ефективною при стресі, депресії, кризовій ситуації, агресії, гіперактивності» [1].

Використання каністерапії у роботі з людьми з інвалідністю надає можливість отримати їм «психофізіологічну допомогу, яка полягає в тому, що взаємодія з тваринами нормалізує роботу нервової системи, знижує рівень фізичного та психологічного стресу та артеріальний тиск, допомагає подолати конфліктність, відчуття неповноцінності, ворожість, тривожність, сприяє гармонізації міжособистісних відносин» [1].

На основі проведеного аналізу наукових праць (О. Василенко, І. Зверєвої, А. Капської, І. Пінчук, С. Толстоухової, Я. Юрків та ін.) *соціально-педагогічну діяльність з адаптації дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю до взаємодії в колективі засобами каністерапії в благодійних фондах* визначено як спеціально організовану скоординовану роботу, спрямовану на підвищення ефективності пристосування дітей до колективної взаємодії на основі привласнення ними соціальних цінностей, засвоєння норм та моделей просоціальної поведінки, стимулювання активного відтворення набутого соціального досвіду, що сприяє розкриттю соціального потенціалу дітей, їхній успішній інтеграції та запобігає соціальному виключенню.

Вважаємо, що соціально-педагогічна діяльність з адаптації дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю до взаємодії в колективі засобами каністерапії в умовах благодійних фондів є важливою складовою інклюзивного підходу, що передбачає сприяння розвитку навичок спілкування, співпраці та взаєморозуміння з іншими дітьми. Такий підхід допомагає дітям, зокрема молодшого шкільного віку, засвоїти соціально прийнятні форми поведінки, розкриває їхній соціальний потенціал, сприяє успішній інтеграції в суспільство, адаптації у колективі та знижує ризик соціального виключення, що підтверджує ефективність каністерапії як важливого інструменту адаптації.

Список використаних джерел:

1. Каністерапія в Україні під час війни: як це працює. *БроМедія*: вебсайт. URL: <http://surl.li/ugnwxu> (дата звернення: 24.03.2025).
2. Коробкін С. За рік кількість людей з інвалідністю зросла на 27 тисяч. *SOCIAL.COM.UA*: вебсайт. URL: <https://social.com.ua/lyshe-u-nas/za-rik-kilkist-lyudej-z-invalidnistyu-zroslo-na-27-tysyach> (дата звернення: 02.05.2025).

3. Статистика інвалідизації в Україні. *Ukrhelp.net*: вебсайт. URL: <https://ukrhelp.net/en/statistika-invalidizatsii-v-ukraine.html> (дата звернення: 01.05.2025).

4. Юшкевич О. 3 грудня – Міжнародний день людей з інвалідністю. *Higher School of Advocacy*: вебсайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/3-grudnya-mizhnarodnyj-den-lyudej-z-invalidnistyu-2> (дата звернення: 01.05.2025).

Кабика А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовані різні підходи до визначення поняття «булінг; визначено класифікацію головних учасників булінгового процесу: булер, жертва, спостерігач; розглянуто види булінгу: емоційно-психологічний, фізичний, сексуальний, економічний, що притаманні учнівському середовищу закладу загальної середньої освіти; висвітлено фактори: заздрість, конкуренція, страх, не сприйняття інших людей, відторгнення відмінностей, бажання бути лідером та підпорядкувати інших своїй волі, прагнення до самоствердження як сильної і впливової особистості, що спричиняють прояви жорстокості серед учнів; дано визначення протидії булінгу в учнівському середовищі в закладах загальної середньої освіти як системи соціально-педагогічних заходів, які спрямовані на попередження, перешкоджання та повну нейтралізацію булінгових проявів серед учнів, а також у соціально-корекційних заходах усунення негативних наслідків таких дій; визначено особливості протидії булінгу в учнівському середовищі в закладах загальної середньої освіти: системність; комплексність; плановість; координація роботи як зовнішніх, так і внутрішніх суб'єктів соціально-педагогічної роботи.

Ключові слова: учні, булінг, подолання булінгу в учнівському середовищі, заклад загальної середньої освіти, соціально-педагогічна діяльність з подолання булінгу в учнівському середовищі закладу загальної середньої освіти.

Kabyka Alina, Yesina Nataliia. ESSENCE AND SPECIFIC FEATURES OF SOCIAL WORK TO OVERCOME BULLYING IN THE STUDENT ENVIRONMENT OF A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION

Annotation. *The article analyzes various approaches to defining the concept of "bullying"; defines the classification of the main participants in the bullying process: bully, victim, observer; considers the types of bullying: emotional-psychological, physical, sexual, economic, which are inherent in the student environment of a secondary education institution; highlights the factors: envy, competition, fear, non-perception of other people, rejection of differences, the desire to be a leader and subordinate others to one's will, the desire to assert oneself as a strong and influential personality, which cause manifestations of cruelty among students; the definition of countering bullying in the student environment in secondary education institutions is given as a system of socio-pedagogical measures aimed at preventing, preventing and completely neutralizing bullying manifestations among students, as well as in social and corrective measures to eliminate the negative consequences of such actions; the features of countering bullying in the student environment in secondary education institutions are determined: systematicity; comprehensiveness; planning; coordination of the work of both external and internal subjects of socio-pedagogical work.*

Key words: *students, bullying, overcoming bullying in the student environment, secondary education institution, socio-pedagogical activities to overcome bullying in the student environment of a secondary education institution.*

Постановка проблеми. У сучасному світі питання соціальної безпеки та психологічного здоров'я учнів стають все більш актуальними. З розвитком інформаційних комунікацій та легкої доступності будь-якої інформації підлітки зіткаються з різноманітними викликами. Одним з таких серйозних питань є булінг. Це негативне явище характеризується систематичним фізичним, вербальним чи психологічним насильством або погрозами, створює негативний вплив на здоров'я та самооцінку постраждалих осіб. Отже, соціальні працівники відіграють важливу роль у профілактиці та подоланні цього недугу та створенні безпечного та доброзичливого середовища для всебічного розвитку та позитивної соціалізації підлітків - учнів закладу загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові дослідження у цій галузі свідчать, що питаннями булінгу, причинами його виникнення та факторами, які на це впливають займалися дослідники різних наук: педагоги (К.Бабенко [1], Н. Гуцол [6]), психологи (Г. Берженар [3], Л. Долинська [8], О.Скрипченко [8], З. Огороднійчук [8]), правознавці (Є. Воронцова [4], А.Король[9]), фахівці соціальної галузі (О. Балакірева [2], А. Губко [5]).

Зміст та особливості соціально-педагогічної превентивної роботи з учнями, вчителями, батьками щодо попередження агресивних проявів вивчали О. Денисенко [7], Г. Корчової [10], В. Олійника [12].

Мета дослідження сутності та особливостей соціальної роботи з подолання булінгу в учнівському середовищі закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі не має єдиного

розуміння поняття «булінг». Існує декілька підходів до визначення цього феномену.

Представники соціологічної галузі розглядають булінг як «метод залякування або психологічного та фізичного терору, що має на меті викликати страх у людини та підпорядкувати їй» [11, с. 127].

З правової точки зору булінг «це повторювані, свідомі, навмисні та обдумані дії з наміром нашкодити, викликати страх шляхом погрози та подальшою агресією» [9, с. 65].

Психологи Г. Берженар [3], Л. Долинська [8] описують булінг як «систематичну негативну поведінку співробітника щодо інших колег або цілого колективу, що може включати надмірну критику, необґрунтовані вимоги, відмову в оцінці, ізоляцію та поширення неправдивих чуток» [3, с. 76].

Науковці соціально-педагогічної галузі визначають булінг як «соціальну взаємодію, через яку одна людина (іноді декілька) зазначають нападів іншої людини майже щодня впродовж тривалого періоду, що викликає у жертви стан безпомічності й виключення з групи» [2, с. 19].

На думку Є. Воронцової булінг визначається як «навмисне насильство, яке не має на меті самооборону і не підтримується законодавчими актами» [4, с. 24]. Це може бути тривалим або повторюваним актом фізичного або психологічного впливу, здійснюваним однією особою або групою, які мають певні переваги, такі як фізичні, психологічні чи адміністративні. Такі дії часто відбуваються в структурованих колективах і мотивовані особистими цілями, наприклад, бажанням набути авторитету серед певних груп людей.

Аналіз наукових публікацій О. Денисенко [7], Г. Корчової, В. Олійника [12] дав можливість визначити булінг в учнівському середовищі закладу загальної середньої освіти як систему соціально-педагогічних заходів, що спрямовані на попередження, перешкоджання та повну нейтралізацію булінгових проявів серед учнів, а також у соціально-корекційних заходах усунення негативних наслідків таких дій.

Наукові дослідження Г. Берженара [3], А. Король [9] дали можливість висвітлити наступних учасників булінгу: булера, жертву, спостерігачів, захисників, співчуваючих. З цієї класифікації можна виокремити три ключові фігури, це:

- булер – людина, яка спричиняє цькування інших;
- жертва – людина, яка потерпає від булінгу;
- спостерігачі – вони не посідають активну позицію у булінгу,

проте часто підтримують булера та його дії, направлені на жертву.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури (Б. Балакірева [2], Н. Гуцол [6], В. Олійник [12]) дав підстави виділити види булінгу, які притаманні учнівському середовищу: емоційно-психологічний (висміювання, приниження, залякування, образи, плітки, відторгнення, ігнорування, соціальна ізоляція, виключення з групи, вербальна агресія); фізичний (штовхання, ляпаси, нанесення ударів, побиття, застосування зброї, невербальна агресія, жести, поза); сексуальний (натяки, слова та дії інтимного характеру, сексуальні домагання, примус до порнографії, гвалтування); економічний (розкрадання,

псування майна, вимагання грошових коштів, їжі, одягу, гаджетів, примус до вчинення крадіжки чужого майна).

Виділяємо спільні ознаки булінгу незалежно від його форми:

- упередженість та агресія у діях, спрямованих проти жертви;
- нерівність статусів між агресором та жертвою, що може виявлятися у різниці соціального становища, фізичних або фінансових умовах, культурних або релігійних відмінностях;
- можливість повторення подібних інцидентів;
- виразна емоційна реакція жертви на акти булінгу [12, с. 55].

Проаналізувавши причини, види та ознаки булінгу можемо окреслити фактори, що спричиняють прояви жорстокості серед учнів: заздрість, конкуренція, страх, не сприйняття інших людей, відторгнення відмінностей, бажання бути лідером та підпорядкувати інших своїй волі, прагнення до самоствердження як сильної і впливової особистості, а також вигнання іншої особи з групи чи колективу, з метою її приниження.

Проблема захисту учнів від будь-яких посягань та насилля, а також протидії учнівським середовищем негативних соціальних тенденцій набувають першочергового значення. Тому, потрібно організувати якісну боротьбу з цим негативним явищем.

На основі наукових досліджень О. Денисенко [7], Г. Корчової [10], В. Олійника [12] протидію булінгу в учнівському середовищі в закладах загальної середньої освіти розглядаємо як систему соціально-педагогічних заходів, які спрямовані на попередження, перешкоджання та повну нейтралізацію булінгових проявів серед учнів, а також у соціально-корекційних заходах усунення негативних наслідків таких дій.

Отже, серед особливостей протидії булінгу в учнівському середовищі в закладах загальної середньої освіти виділяємо: системність; комплексність; плановість; координація роботи як зовнішніх, так і внутрішніх суб'єктів соціально-педагогічної роботи. Окрім того, необхідними є: цілеспрямована та систематична робота з батьками учнів щодо формування педагогічної обізнаності та активності у питаннях попередження, виявлення та можливого вчинення їхніми дітьми насильницьких дій; а також спрямування діяльності суб'єктів соціально-виховного процесу на формування в учнів нетерпимого ставлення до насильства, усвідомлення булінгу як порушення прав людини, навичок насильницької поведінки; активізація суб'єктів учнівського середовища до протидії булінгу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, серед соціальної роботи з подолання булінгу в учнівському середовищі закладу загальної середньої освіти виділяємо: системність; комплексність; плановість; координація роботи як зовнішніх, так і внутрішніх суб'єктів соціально-педагогічної роботи.

Перспективою подальшої дослідницької діяльності є розробка ефективних форм, методів та засобів соціально-педагогічної діяльності з профілактики булінгу в учнівському середовищі закладу загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Бабенко К. Насильство в сім'ї. Бесіди з батьками. *Завуч*. 2018. № 22. С. 26-40.
2. Балакірєва О. Насильство та булінг в освітньому середовищі. *Результати соціологічного дослідження: здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді (HBSC)*. 2018. №4. С. 38.
3. Беженар Г. Булінг: підліткове насильство в школі. *Школа*. 2019. №2 (74). С. 75–79. URL: www.osvitaua.com/attach/2319/SHj12021s.pdf . Text (дата звернення 05.09.2020).
4. Воронцова Є. Вікові аспекти виникнення булінгу серед дітей / *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2016. Вип. 133. С. 204-207.
5. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного ун-ту*. 2023. Вип. 114. С. 46-50.
6. Гуцол Н. В. Дитяча жорстокість. URL: <http://pedrada.km.ua/dityachazhorstokist.html> (дата звернення: 17.04. 2025).
7. Денисенко О.Б. Профілактика протидії проявам насильства в школі. *Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: матеріали II Всеукраїнського форуму*. (Дніпро, 11 лютого 2021 року). Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2021. С. 192-196.
8. Долинська Л.В., Скрипченко О. В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник. Київ: Просвіта, 2021. 416 с.
9. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя в Україні*. 2019. № 1 – 2. 190 с.
10. Корчова Г.Л. Профілактика булінгу в закладах освіти України на сучасному етапі / *Соціальна педагогіка*. Випуск 12. Т. 1. 2019. С. 123 -126
11. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії). *Українознавчий альманах*. 2020. Вип.4. С. 126–131.
12. Олійник В. О. Соціально-педагогічна профілактика жорстокої поведінки учнів основної школи засобами анімаційної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ: Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» 2017. 22 с.

Кітченко С.А.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Шеплякова І.О.

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Анотація. У статті проаналізовано проблему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення дистанційного консультування в умовах цифровізації соціальної сфери. Розкрито сутність дистанційного консультування як нової форми соціальної підтримки, що передбачає використання цифрових технологій у взаємодії з клієнтами. Визначено ключові компетентності, необхідні для ефективного надання послуг у дистанційному форматі (цифрова грамотність, комунікаційні навички, емоційна стійкість, здатність до етичного прийняття рішень). Розглянуто форми організації освітнього процесу та види навчальних занять, які сприяють формуванню зазначених компетентностей (тренінги, онлайн-практикуми, симуляції консультування, самостійна робота з цифровими ресурсами). Підкреслено важливість адаптації освітніх програм до нових викликів професійної діяльності у сфері соціальної роботи.

Ключові слова: соціальна послуга, дистанційне консультування, цифровізація, соціальний працівник, професійна підготовка.

Kitchenko S.A., Shepliakova I.O. THEORETICAL ASPECTS OF TRAINING FUTURE SOCIAL WORKERS FOR DISTANCE COUNSELING IN SOCIAL SERVICES CENTERS

Abstract. The article analyzes the problem of professional training of future social workers for distance counseling in the conditions of digitalization of the social sphere. The essence of distance counseling as a new form of social support, which involves the use of digital technologies in interaction with clients, is revealed. The key competencies necessary for the effective provision of services in a remote format are identified (digital literacy, communication skills, emotional stability, the ability to make ethical decisions). The forms of organizing the educational process and types of training sessions that contribute to the formation of these competencies are considered (trainings, online workshops, counseling simulations, independent work with digital resources). The importance of adapting educational programs to new challenges of professional activity in the field of social work is emphasized.

Key words: social service, distance counseling, digitalization, social worker, professional training.

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19, війна та інші соціальні виклики актуалізували потребу в адаптації соціальних служб до нових умов задля забезпечення доступності підтримки для населення. Водночас сучасний рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, суттєво вплинувши на всі аспекти соціальної роботи, серед іншого уможливив дистанційне надання соціальних послуг, зокрема дистанційне соціальне консультування в центрах соціальних служб. Останнє на сьогодні поступово стає важливим елементом надання підтримки отримувачам соціальних послуг, які через різні обставини потребують допомоги та не можуть отримати її особисто. При цьому ефективне здійснення соціальними працівниками дистанційного консультування передбачає їхню готовність до використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на основі оволодіння навичками застосування відповідного обладнання та програмного забезпечення, а також навичками спілкування в онлайн-середовищі. Отже, необхідним є удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до дистанційної консультативної діяльності. Це відповідає сучасним викликам і забезпечує якість соціальних послуг, зокрема в центрах соціальних служб.

Аналіз досліджень. Проведений аналіз наукових публікацій [1-10] засвідчив, що проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до дистанційного консультування є актуальною в сучасних реаліях (зокрема через воєнні умови функціонування нашої країни, а також завдяки процесу цифровізації всіх сфер суспільного життя та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій) та становить предмет наукових досліджень як вітчизняних (Р. Джуган, В. Дуб, А. Капська, К. Новосад, В. Панок, О. Пожидаєва, В. Суліцький, І. Ткачук, О. Швед та ін.), так і закордонних (С. Дойл, Л. Стірлінг, А. Айві та ін.) учених. При цьому в переважній більшості наукових праць *дистанційне консультування* схарактеризовано як нова форма соціальної підтримки, що передбачає використання цифрових технологій у взаємодії з клієнтами. Також наголошується на тому, що підготовка соціальних працівників у визначеному напрямі має включати розвиток комунікаційних, етичних, технічних та аналітичних навичок. Так, дистанційне консультування вимагає опанування основ цифрової етики, оволодіння навичками використання можливостей онлайн-платформ для відеозв'язку, застосування методів віртуальної підтримки клієнта. Водночас з'ясовано, що аналізу теоретичних аспектів підготовки майбутніх соціальних працівників до дистанційного консультування саме в центрах соціальних служб у наукових публікаціях з окресленої проблематики достатньої уваги не приділяється.

Метою статті є виокремити компетентності, необхідні майбутнім соціальним працівникам для дистанційного консультування в центрах соціальних служб; проаналізувати досвід підготовки майбутніх соціальних працівників в закладах вищої освіти до такої роботи.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу джерельної бази [2; 4; 6; 8-10] з'ясовано, що підготовка майбутніх соціальних працівників до дистанційного консультування в центрах соціальних служб передбачає необхідність формування та розвитку в здобувачів вищої освіти технічних,

психологічних і комунікативних компетентностей, наявність яких здатна забезпечити надання ними в майбутній професійній діяльності якісної консультативної допомоги та підтримки клієнтам онлайн.

Отже, майбутні соціальні працівники мають оволодіти базовими знаннями про цифрові платформи для відеозв'язку та інформаційні бази, а також уміти використовувати зазначені платформи, необхідні пристрої, обладнання, програмне забезпечення для дистанційного консультування. Також вони мають опанувати основи ведення електронної документації та засвоїти правила безпечної поведінки в онлайн-середовищі. Серед іншого вони повинні бути обізнаними з питань захисту персональних даних та дотримання конфіденційності при наданні консультацій дистанційно, ознайомленими з правовими аспектами надання такої онлайн-послуги; і, відповідно, бути здатними практично забезпечувати конфіденційність дистанційних консультацій. З огляду на це, підготовка майбутніх соціальних працівників до дистанційного консультування в центрах соціальних служб повинна включати вивчення етико-правових основ онлайн-консультування.

Важливою компетентністю фахівця при дистанційному консультуванні є здатність встановлювати довірливі відносини з клієнтами в умовах, коли консультант і отримувач послуги знаходяться віддалено. Це передбачає необхідність формування в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників їхньої психологічної готовності до онлайн-консультування. Зокрема, для ефективної віддаленої роботи необхідно розвивати емоційну стійкість, самоконтроль, здатність до емпатії через цифрові канали зв'язку. При цьому ефективне дистанційне консультування потребує наявності у фахівця високого рівня емпатії, так би мовити, «адаптованої до дистанційної роботи», уміння володіти інтонацією голосу, здатністю в процесі комунікації добирати потрібні слова.

На наш погляд, ще в процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти майбутній фахівець соціальної сфери повинен опанувати навички збереження професійного дистанціювання та техніки профілактики професійного вигорання при дистанційній роботі, яка може бути вкрай виснажливою. Останнє зумовлено низкою факторів, серед яких: тривале перебування за комп'ютером; обмежений фізичний контакт з колегами та клієнтами; постійне спілкування з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Це впливає на емоційний стан фахівця-консультанта, підвищуючи рівень тривожності (як стану, у якому людина відчуває надмірну тривогу або страх, що не є відповідними умовам конкретної ситуації). Симптомами такого стану є нав'язливі думки про можливі небезпеки, очікування негативних подій та фізичні симптоми (прискорене серцебиття, підвищене потовиділення). При цьому, на жаль, закономірним наслідком сильного тривожного стану або перевантаження є дистрес (як негативний вид стресу, що виникає в ситуаціях, коли людина відчуває себе неспроможною впоратися з труднощами). Підвищена тривожність і дистрес негативно впливають на психічне та фізичне здоров'я фахівця, що призводить до емоційного та фізичного виснаження (особливо, якщо чинники, що викликають

подібні стани, діють тривалий час). Саме тому в процесі професійної підготовки необхідно формувати в майбутніх соціальних працівників навички саморегуляції, управління часом, контролю свого емоційного стану.

Слід зазначити, що на сьогодні методи та засоби, які застосовуються при індивідуальному консультуванні, здебільшого потребують адаптації до дистанційного формату. Отже, ще в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників необхідно акцентувати на особливостях здійснення саме дистанційних консультацій, формувати відповідні уміння адаптувати методи роботи до онлайн-формату. Зокрема, шляхом виокремлення й аналізу ефективних методів онлайн-консультування; урізноманітнення переліку практичних завдань у межах вивчення окремих обов'язкових компонентів освітніх програм підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі завданнями, пов'язаними з вирішенням конкретних кейсів з цієї проблематики. Водночас з огляду на те, що не всі питання можуть бути вирішені віддалено, обов'язково слід аналізувати й випадки, коли очне консультування є критично необхідним. Окрім того, здобувачі вищої освіти – майбутні соціальні працівники потребують супервізійної підтримки з боку науково-педагогічних працівників, досвідчених фахівців-практиків, для розгляду складних випадків консультування, а також ситуацій професійного вигорання, наприклад через спілкування з конфліктними клієнтами, емоційне виснаження тощо.

На основі проведеного аналізу практики підготовки майбутніх соціальних працівників констатовано, що сучасні освітні програми підготовки зазначених фахівців, як правило, містять навчальні дисципліни з цифрової грамотності, інтернет-комунікацій. Водночас освітні компоненти, у межах яких здобувачі вищої освіти – майбутні соціальні працівники могли б опанувати основи телемедицини та онлайн-психології в більшості проаналізованих нами освітніх програм відсутні. Окрім того, на наш погляд, доцільним є також впровадження тренінгів і симуляцій онлайн-консультування для формування навичок взаємодії, необхідних для здійснення ефективного дистанційного консультування отримувачів соціальних послуг у центрах соціальних служб.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, формування в майбутніх соціальних працівників готовності до дистанційного консультування, зокрема в центрах соціальних служб, є актуальною проблемою теорії й практики соціальної роботи загалом та підготовки фахівців цієї спеціальності зокрема. Відповідно, формування зазначеної готовності є необхідною складовою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. А, отже, заклади вищої освіти мають адаптувати свої освітні програми, орієнтуючись на нові реалії соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання та консультування: сприяння розвитку клієнта: навч. посіб. / пер. з англ. О. Абесонової. Київ: Сфера, 1998. 342 с.
2. Джуган Р. І., Новосад К. Я. Основи консультування у соціальній роботі: методичні рекомендації до курсу. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. 45 с.

3. Дуб В. Діяльність служби «Телефон довіри»: тексти лекцій. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. 88 с.

4. Кітченко С. А., Шеплякова І. О. Щодо підготовки майбутніх соціальних працівників до дистанційного консультування. *Інтеграція соціально-емоційного навчання в освіту і соціальну роботу в контексті інклюзивного та недискримінаційного підходів*: матеріали XII наук.-практ. семінару за участі міжнарод. експерт. кола, 26 листоп. 2024 р. / за заг. ред. К. С. Волкової, О. І. Рассказової, М. В. Білозерової; КЗ «ХГПА» Харків. обл. ради. Харків, 2025. С. 74-77.

5. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол.; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с

6. Пожидаєва О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2011. 20 с.

7. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування: наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 р. № 678. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text) (дата звернення: 16.04.2025).

8. Стірлінг Л. Надання порад і представництво / Практична соціальна робота / за ред. П. Картер, Т. Джеффса та ін. Київ, 1996. С. 103-113.

9. Суліцький В. В., Швед О. В. Консультування в соціальній роботі: навч.-метод. посіб. Київ: ВД «Вініченко», 2023. 240 с.

10. Швед О. В. Підготовка соціальних працівників до дистанційного консультування. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи*: зб. наук. пр. за матеріалами II Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 4 квіт. 2024 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2024. С. 374-377.

Коженкова Ю.Ю.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професора кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ЛІТНЬОГО ВІКУ

Упродовж останніх десятиліть світова демографічна ситуація зазнає значних змін, серед яких особливо виразно простежується процес старіння населення. Зростання частки людей літнього віку у загальній структурі населення України зумовлює появу нових викликів як для державної політики, так і для суспільства загалом, що формує нові соціокультурні запити, які ще

більш актуалізувалися під час війни. Ця категорія громадян потребує не лише медичної та соціальної підтримки, але й створення можливостей для підвищення їхньої соціальної активності та участі в суспільному житті. Тому додаткової важливості набуває соціально-виховна робота, яка сприяє інтеграції людей похилого віку в сучасне соціальне середовище, знижує рівень їхньої соціальної ізоляції, підтримує психоемоційне здоров'я та допомагає їм залишатися повноцінними учасниками суспільного життя.

Аналіз наукової літератури показав, що різні аспекти соціальної роботи з людьми літнього віку вивчали Р. Джуган [1], І. Іванова[2], В. Коленіченко[4] та ін. Дослідники стверджують, що люди похилого віку потребують забезпечення сприятливого середовища, яке б відповідало їхнім фізичним, психологічним та соціальним потребам та сприяло активному довголіттю, відчуттю безпеки, соціальній включеності та формуванню гідного ставлення з боку суспільства. Середовище має стимулювати їхню активність, підтримувати інтерес до життя та формувати позитивне сприйняття старості як повноцінного етапу життєвого циклу.

З метою глибшого розуміння потреб літніх людей нами було проведено опитування за допомогою анкети у Google Forms, в якому досліджено особливості життя осіб похилого віку на основі аналізу їхнього емоційного стану, рівня автономності та стану здоров'я. До участі в опитуванні було залучено респондентів віком від 63 до 72 років. Переважну більшість опитаних (80%) становили жінки, що може свідчити як про їхню вищу соціальну активність, так і про більшу відкритість до комунікації та участі в подібних дослідженнях. Щодо соціальних контактів респондентів, то результати дослідження засвідчили певний рівень ізоляції: 60% респондентів не беруть участі в громадських заходах, що пов'язано з обмеженою мобільністю, низькою мотивацією або відсутністю відповідних можливостей у їхньому середовищі. Особливе занепокоєння викликав емоційний стан літніх людей: 40% респондентів відзначили, що часто відчують себе самотніми, ще 40% - зрідка, і лише 20% - ніколи не мають такого відчуття. Ці дані свідчать про потребу у створенні умов для емоційної підтримки, налагодження контактів і міжособистісного спілкування для цієї цільової групи.

На основі аналізу даних, що отримано в ході опитування, можна зробити висновок, що значна частина літніх людей стикається з проблемами соціальної ізоляції. У зв'язку з цим доцільно посилити наявні соціальні програми, звернувши особливу увагу на формування доступного середовища, емоційно-психологічної підтримки та залучення людей літнього віку до активного проведення змістовного дозвілля. На нашу думку, однією з можливих форм такої підтримки в умовах соціального дистанціювання, що зазнають самотні люди літнього віку під час війни, може стати створення інтерактивної онлайн-платформи, де б вони змогли б вільно ділитися власним досвідом, кулінарними рецептами, розповідати про місця, які їм подобаються, чи розкривати джерела своєї внутрішньої сили. Нами створено віртуальний застосунок у вигляді дошки «Padlet» та апробовано з учасниками анкетування [3]. За результатами впровадження цієї соціально-виховної активності ми мали можливість

переконатися у дієвості таких впливів та можливості їх використання не лише для сприяння комунікації між людьми літнього віку, а й для формування за її допомогою віртуальної спільноти підтримки, об'єднаної спільними цінностями та інтересами.

Список використаних джерел:

1. Джуган Р. І. Соціальні аспекти реалізації потреб людей похилого віку у сучасному українському суспільстві (на прикладі Закарпатської області) : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Львів, 2020. 237 с.
2. Іванова І. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посіб. Київ: Університет «Україна» Київ, 2023. 220 с.
3. Коженкова Ю.Ю. Скарбниця досвіду: історії, рецепти та натхнення від старшого покоління. Інтерактивна дошка. URL: <https://padlet.com/ukozenkova27/padlet-1gbac84b78orn4oc> (дата звернення: 6.05.2025).
3. Коленіченко Т.І. Деякі особливості соціальної роботи з людьми похилого віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2008. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. Вип. 7. С. 92-99.

Колодяжна К.Д.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету*

ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ МІЖ ПІДЛІТКАМИ В УМОВАХ БОРОМЛЯНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

*Науковий керівник - кандидатка ветеринарних наук, доцентка,
старша викладачка кафедри психології, політології та соціокультурних
технологій Сумського державного університету*

С.М. Півень

Підлітковий вік є періодом активного формування особистості, коли емоційна нестабільність, соціальна вразливість і прагнення до самостійності створюють передумови до виникнення численних конфліктних ситуацій. В умовах невеликих територіальних громад, де соціальні взаємозв'язки є тісними й тривалими, навіть незначні суперечності можуть мати тривалі наслідки. Саме тому проблема профілактики підліткових конфліктів набуває особливої ваги для збереження соціального балансу та формування здорового середовища розвитку молоді [1; 2; 3].

Досвід Боромлянської територіальної громади став прикладом вдалого впровадження комплексного тренінгу для підлітків, який дозволив не лише знизити рівень конфліктності, а й сприяти розвитку емоційного інтелекту,

навичок конструктивного спілкування та відповідальної поведінки. Це дослідження є спробою поєднати теоретичне обґрунтування проблеми з практичним впровадженням соціально-психологічного тренінгу, розробленого спеціально для підлітків 13–16 років.

Розробка тренінгу базувалася на аналізі сучасних підходів до соціально-психологічної роботи з молоддю, що включають моделі ненасильницької комунікації, технології групової динаміки та елементи емоційно-когнітивної корекції. Важливим стало врахування саме контексту Боромлянської громади — її розміру, соціальної структури та ціннісних орієнтацій молоді [1].

Тренінг складався з кількох взаємопов'язаних етапів, кожен із яких був спрямований на формування нових моделей поведінки в конфліктних ситуаціях. Теоретичні міні-блоки поєднувалися з інтерактивними практиками, а вправи з розвитку рефлексії сприяли глибшому осмисленню власної поведінки. Акцент робився не лише на тому, як «гасити» конфлікт, а й на тому, як його попередити через усвідомлення власних емоцій, розуміння інших та здатність до діалогу [2].

Ключовою умовою ефективності було створення безпечного простору для відкритого висловлювання думок, що, своєю чергою, дозволило учасникам тренінгу позбутися захисної напруги та прийняти принципи взаємоповаги як основу комунікації.

Після реалізації тренінгової програми було здійснено оцінку змін, що відбулися в учасників. Анкетування, спостереження за поведінкою в групах, аналіз висловлювань та рефлексивних нотаток засвідчили зменшення напруження у спілкуванні, підвищення рівня самоконтролю та бажання вирішувати суперечності через обговорення, а не через конфронтацію. Підлітки почали краще усвідомлювати причини своїх емоційних реакцій та вплив власної поведінки на оточення [3].

Особливо показовими стали зміни у динаміці групових взаємин: від початкової недовіри та прагнення до домінування — до налагодженого співробітництва, появи підтримки та ініціативи до спільного вирішення проблем. Це свідчить про глибше розуміння цінності колективної взаємодії, що й стало основою для зниження конфліктності в підлітковому середовищі.

Результати дослідження підтвердили ефективність тренінгового підходу як засобу соціальної профілактики. Саме через інтерактивне навчання, рефлексію та практику можливо досягти не лише тимчасового ефекту, а й трансформації ціннісних орієнтацій підлітків, що є важливою умовою формування особистості з високим рівнем соціальної відповідальності.

Досвід Боромлянської громади може бути використаний як модель для інших освітніх та соціальних закладів, що працюють із молоддю. Подальші перспективи дослідження полягають у поглибленні інтеграції тренінгів у шкільну освіту та залученні до них не лише дітей, а й дорослих — батьків, педагогів, лідерів громад. Тільки системна робота всіх учасників соціального процесу може дати стійкий і довготривалий результат у сфері профілактики підліткових конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Теорія та практика психологічних тренінгів. К.- Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 209 с.
2. Качмар О., Крицак О. Попередження і вирішення конфліктів у молодшому шкільному віці. *Гірська школа українських Карпат*. №19. 2018. С. 123-127.
3. Коношенко С.В., Коношенко Н.А., Трубник І.В. Тренінгова робота у соціальній сфері. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. №1. С. 81-89.
4. Коношенко С., Коношенко Н., Трубник І. Тренінгова робота у соціальній сфері. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. Т. 1, № 1 (105). URL: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-81-89> (дата звернення: 06.05.2025).

Комишан В.Ф.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах сучасної соціальної нестабільності в Україні, зумовленої воєнним станом, гуманітарною кризою та міграцією, виникає потреба у підтримці соціальних молодіжних ініціатив та створенні умов для розвитку соціальної активності молоді засобами волонтерської діяльності. Зазначимо, що волонтерська діяльність є найбільш дієвим способом розвитку соціальної активності молоді та основною рушійною силою сучасних змін. Через брак можливостей для самореалізації в умовах війни в Україні молодь потребує соціально-педагогічної підтримки з її забезпечення.

Аналіз наукової літератури та практики соціально-педагогічної діяльності з проблеми формування соціальної активності молоді засобами волонтерської діяльності дали можливість виокремити певні критерії та показники, що використовують науковці з метою діагностування ефективності відповідних впливів. Так, С. Булаченко визначено такі структурні компоненти, критерії та показники сформованості соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти [1, с.18]: 1) *емоційно-аксіологічний компонент*, що розкриває критерій - вираженість відношень до соціальних цінностей та емоційних переживань та відповідні показники (соціально орієнтовані особистісні цінності; наявність емоційно-позитивного ставлення до себе, ровесників,

старших, оточуючої дійсності; розвинута емпатія); 2) *екзистенціально-мотиваційний* компонент, який критеріально відбивається у спрямованості на інтереси й потреби суспільства, що діагностується через такі показники (альтруїзм; широта і соціальна значущість активності; соціально значуще світосприйняття); 3) *когнітивний компонент*, що відображає критерій - соціальна пильність, який виявляють за показниками (знання змісту базових соціальних цінностей, ролей і норм поведінки; визнання особистого і соціального значення базових соціальних цінностей і норм; вміння прогнозувати наслідки своїх дій для себе і суспільства) 4) *рефлексивний компонент*, якому відповідає критерій - співпричетна автономність та відповідні показники (соціальна чуйність; самокритичність; наполегливість); 5) *операційно-діяльнісний компонент*, який визначає критерій наднормативна соціально значуща діяльність і поведінка з такими показниками (реалістичність домагань; ініціативність; прагнення брати на себе додаткову відповідальність). Тоді як, О. Ступак розроблено діагностичний інструментарій для вимірювання рівня соціальної активності молоді за такими компонентами: мотиваційно-ціннісний; змістовно-когнітивний; соціально-діяльнісний; рефлексивно-оціночний [2]. На основі узагальнення ідей вищезазначених науковців нами визначено такі критерії та показники дослідження: 1) *мотиваційно-ціннісний* (засвідчує рівень мотивації та ціннісних орієнтацій молоді щодо здійснення соціальної активності у волонтерській діяльності); 2) *когнітивний* (характеризує знання змісту базових соціальних цінностей, ролей і норм поведінки соціально-активної молоді; визнання особистого і соціального значення базових соціальних цінностей і норм; вміння прогнозувати наслідки своїх дій для себе і суспільства); 3) *операційно-діяльнісний* (здатність до здійснення наднормативної соціально значущої діяльності і поведінки, реалістичність домагань, ініціативність; прагнення брати на себе додаткову відповідальність); 4) *рефлексивний* (співпричетна автономність; соціальна чуйність; самокритичність; наполегливість у здійсненні волонтерської діяльності).

На констатувальному етапі експериментального дослідження нами було проведено діагностування студентської молоді за допомогою анкети в Гугл формі, в якому взяло участь 30 опитаних (студентська молодь ХНМУ, ХНУМГ імені Бекетова, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Київського автотранспортного коледжу). Опитування виявило, що у більшості респондентів низький та середній рівень розвитку соціальної активності: високий рівень властивий 10 респондентам (33,3 %), середній рівень властивий 11 респондентам (36,7 %), низький рівень властивий 9 респондентам (30,0 %).

Під час формувальної частини дослідження нами було проведено такі взаємодії за розробленою програмою залучення молоді до активності у волонтерській діяльності в умовах війни «Хто ж, якщо не я?», під час якої було представлено діяльність молодіжного громадського об'єднання волонтерського штабу «Допомога Балаклійщині», проведено ряд занять та організовано декілька волонтерських акцій, що спрямовано на відбудову та ремонт будинків,

які зазнали пошкоджень внаслідок російської агресії. Для успішної реалізації програми передбачено використання таких методів та форм: словесні (розповідь, пояснення, бесіда, проблемна лекція, дискусія); наочні (метод демонстрацій (фільмів, слайдів, способів дій); дослідницький метод (самостійний пошук та відбір інформації), метод проєктів (проєктування заходів), тренінги, ділові ігри, моделювання ситуацій, практикуми, конкурси, змагання, ігри, що передбачають відпрацювання вмінь підтримувати зі слухачами гарний контакт очима; прийом «імпровізація за останнім словом»; відпрацювання навичок імпровізувати, зберігаючи контакт очима; концерти та організація ігрових програм для різних верств населення (для літніх людей, у школах, пришкільних та заміських таборах); організація дебатів на тему «Що мені не подобається в місті, що я можу зробити?» тощо.

Для визначення ефективності впровадженої експериментальної програми було проведено контрольне опитування за анкетною констатувального етапу та визначено такі зміни, що відбулися у респондентів на відповідних рівнях: високий рівень властивий 17 респондентам (56,7 %), що свідчить про їхню високу соціальну активність; середній рівень виявлено у 11 респондентів (36,7 %) та низький рівень - у 2 респондентів (6,7 %).

Отже, проведене експериментальне дослідження з формування соціальної активності молоді за допомогою здійснення соціально-педагогічної діяльності із залучення їх до волонтерства дало змогу визначити, що при залученні молоді до волонтерської діяльності її соціальна активність значно зростає: показники високого рівня зросли на 23,4%, а показники низького рівня зменшилися на 23,4%. Це свідчить, що розроблена програма соціально-педагогічної діяльності з формування соціальної активності молоді засобами волонтерства має ефективність та може бути корисною для використання у соціально-виховній роботі з молоддю в різних соціокультурних осередках особливо в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Булавенко С. Д. Соціальна активність учнів: структура, критерії та показники оцінки. *Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2019. № 2. С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2019-PP-2-15-21>.
2. Ступак О. Діагностичний інструментарій дослідження рівня соціальної активності молоді. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2019. 6(98). URL: <https://gnvp.ddpu.edu.ua/article/view/197464> (дата звернення: 28.04.2025).

Кондратська А.Ю.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МОЛОДІ: СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*
М.Г. Соляник

У сучасному суспільстві соціальна відповідальність молоді набуває особливого значення як один із провідних чинників формування громадянської свідомості, соціальної активності та суспільної згуртованості. Молодь є не лише демографічною групою, що має стратегічне значення для сталого розвитку держави, але й потенційним агентом соціальних змін, здатним ініціювати нові підходи до розв'язання суспільних проблем. У цьому контексті важливу роль відіграє соціальна робота, яка покликана сприяти розвитку морально-відповідального та соціально активного індивіда шляхом цілеспрямованого впливу на його життєві орієнтири, поведінкові установки та соціальну компетентність.

З огляду на актуальні виклики, потреба в інноваційних підходах до формування соціальної відповідальності молоді є особливо гострою. Це зумовлює необхідність осмислення сучасних методів і технологій соціальної роботи, здатних не лише формувати відповідальні ціннісні орієнтації, а й створювати умови для практичної реалізації молодіжного потенціалу в соціальній сфері.

Методи та інструменти соціальної роботи для формування соціальної відповідальності молоді включають різноманітні підходи, що сприяють розвитку активної громадянської позиції та готовності молодих людей брати на себе відповідальність за свої вчинки та рішення. Основним завданням соціальних працівників є створення умов, за яких молодь може на практиці відчувати свою відповідальність і розвивати необхідні соціальні навички [1].

Одним із основних інструментів є освітні програми та тренінги для молоді. Ці програми спрямовані на навчання молодих людей основам соціальної відповідальності через участь у тематичних заняттях, лекціях та семінарах. Вони дозволяють поглибити знання про важливість соціальної відповідальності, права та обов'язки громадян, а також навчають управлінню особистими емоціями і поведінкою в соціальних ситуаціях. Тренінги з розвитку лідерських якостей, командної роботи та прийняття рішень допомагають молодим людям зрозуміти, як їхні дії можуть впливати на інших і на суспільство в цілому.

Волонтерство та громадські ініціативи також є потужними інструментами

для розвитку соціальної відповідальності. Участь у волонтерських проєктах дає молоді можливість безпосередньо взаємодіяти з різними соціальними групами, вирішувати актуальні проблеми громади та допомагати тим, хто цього потребує. Волонтерство вчить бути відповідальним за результати своїх вчинків, а також допомагає розвивати емоційну та соціальну чутливість до потреб інших людей. Крім того, участь у громадських ініціативах, таких як екологічні акції або кампанії на захист прав людини, сприяє розвитку активної громадянської позиції і розумінню важливості колективних зусиль для досягнення соціальних змін [3].

Психологічні підходи та інтервенції в роботі з молоддю є важливою складовою соціальної роботи, оскільки допомагають розвивати самосвідомість, емоційну зрілість та здатність до саморегуляції. Психологічні тренінги, консультативні сесії та групові заняття сприяють розкриттю внутрішнього потенціалу молодих людей, формуванню у них навичок конструктивного вирішення конфліктів і стійкості до стресових ситуацій. Важливими є також інтервенції, спрямовані на роботу з негативними соціальними факторами, такими як насильство або залежності, що допомагає молоді розвивати здатність брати відповідальність за свої вчинки та змінювати деструктивні поведінкові патерни.

У сукупності ці методи допомагають формувати у молоді розуміння власної соціальної ролі та відповідальності, що є основою для їхнього активного та позитивного участі у житті суспільства.

М.В. Савчин вказує на те, що серйозною проблемою є вплив негативних соціальних явищ, таких як залежності, насильство та безробіття. Негативне соціальне середовище часто призводить до того, що молодь не розвиває навичок соціальної відповідальності або не має можливості для її прояву. Залежність від наркотиків, алкоголю або інші форми залежної поведінки можуть істотно знижувати здатність молодих людей до самоконтролю та відповідальності за свої вчинки. Проблеми безробіття, особливо серед молоді, також сприяють відчуттю безнадійності та розчарування, що знижує бажання брати на себе відповідальність за свій розвиток і долю [2].

Також існують проблеми у взаємодії з молоддю з різних соціальних груп. Молоді люди з різним соціальним походженням, рівнем освіти чи економічним становищем можуть мати різний доступ до ресурсів та можливостей, що впливає на їхнє ставлення до соціальної відповідальності. Молодь із малозабезпечених або маргіналізованих груп може мати обмежені можливості для участі в суспільному житті, що ускладнює формування у них соціальних навичок та готовності брати на себе відповідальність. Крім того, соціальні стереотипи, дискримінація або соціальна ізоляція можуть спричиняти бар'єри у взаємодії між різними групами молоді, що призводить до недостатнього обміну досвідом і знаннями про важливість соціальної відповідальності.

Ці проблеми вимагають комплексного підходу та співпраці різних інституцій — шкіл, сімей, громадських організацій та державних структур — для створення умов, у яких молодь зможе повноцінно реалізувати свою соціальну відповідальність.

Різні країни використовують різні моделі формування соціальної відповідальності серед молоді. Наприклад, у скандинавських країнах активно розвиваються освітні програми, які поєднують навчання з активною участю молоді в громадських ініціативах. У Швеції і Норвегії діти і підлітки активно залучаються до волонтерських проєктів та громадських заходів, що сприяє розвитку у них почуття соціальної відповідальності.

У Канаді та Австралії соціальні програми для молоді часто спрямовані на розвиток лідерських якостей і заохочення до участі в громадських проєктах. Важливим елементом є підтримка молодіжних ініціатив на рівні держави та місцевих органів влади, що створює сприятливі умови для активної громадянської позиції серед молоді.

В Україні також існують успішні практики розвитку соціальної відповідальності серед молоді. Одним із таких прикладів є програма «Молодь і громада», яка реалізується через волонтерські ініціативи, спрямовані на допомогу малозабезпеченим та незахищеним групам населення. Крім того, існують молодіжні платформи для волонтерів, такі як "Твоя перемога", що об'єднують молодь навколо соціально значущих ініціатив, включаючи екологічні та благодійні акції. В Україні також функціонують програми соціальної відповідальності в рамках освіти, де школярі та студенти беруть участь у проєктах, що передбачають волонтерську діяльність, екологічні ініціативи та благодійні акції, сприяючи таким чином розвитку колективної відповідальності за загальне благо [4].

Отже, формування соціальної відповідальності молоді потребує комплексного підходу, що включає інноваційні методи соціальної роботи, інтеграцію формальної та неформальної освіти, підтримку громадянських ініціатив. Ефективна взаємодія державних, громадських і освітніх інституцій є ключем до виховання покоління, здатного відповідально діяти в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Гребенюк, О. І. Соціальна відповідальність як об'єкт соціальної роботи. *Вісник соціальної роботи*. 2021. №2. С. 34–41.
2. Кононенко, С. В. Соціальна активність молоді: сучасні тенденції. *Молодь і ринок*. 2020. №8. С. 14–18.
3. Полівко Л. Мотивація залучення студентської молоді України до волонтерської діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2023. С. 28-33.
4. Potsulko O. Volunteer activities of students of higher educational institutions as a phenomenon modern ukrainian society. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Краматорськ, 2022. № 1 (101). С. 107-118.

Коржова О.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ СТАРШОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради*

О.І. Рассказова

***Анотація.** У статті висвітлюються актуальні аспекти соціальної та соціально-педагогічної роботи з людьми старшого віку в умовах сучасного суспільства. Розглядаються проблеми соціальної ізоляції, депресії, погіршення здоров'я та економічних труднощів. Авторка акцентує увагу на значенні активного способу життя і підтримки соціальних зв'язків людей похилого віку. Окрему увагу приділено ролі соціального працівника у створенні умов для самореалізації людей похилого віку. Обґрунтовано потребу в розвитку соціальних програм для підвищення якості життя та запобігання самотності серед цієї категорії населення.*

***Ключові слова:** люди старшого/похилого віку, соціальна робота, соціальна ізоляція, якість життя, активне старіння, соціальна робота, самореалізація, підтримка.*

Korzhova O.V. CURRENT ISSUES OF SOCIAL AND SOCIO-PEDAGOGICAL WORK WITH MIDDLE-AGED AND ELDERLY PEOPLE IN MODERN CONDITIONS

***Annotation.** The article highlights current aspects of social and socio-pedagogical work with middle-aged and elderly individuals in today's society. It addresses problems such as social isolation, depression, health deterioration, and financial difficulties. The author emphasizes the importance of maintaining an active lifestyle and sustaining social connections. Special attention is given to the role of social workers in creating conditions for self-realization among the elderly. The necessity of developing social programs aimed at improving quality of life and preventing loneliness in this population group is substantiated.*

***Key words:** elderly people, social work, social isolation, quality of life, active aging, social worker, self-realization, support.*

Актуальність дослідження. Війна в Україні радикально змінила соціальний ландшафт країни, особливо вплинувши на людей старшого віку — одну з найуразливіших категорій населення. Порушення звичного способу життя, вимушене переміщення, втрата близьких, обмеженість доступу до

медичної допомоги та соціальних послуг, посилення соціальної ізоляції та зниження рівня безпеки — усе це створює безпрецедентні виклики для суспільства і позначається на змісті соціальної роботи. Згідно з даними Українського інституту соціальних досліджень, близько 25% людей зрілого віку стикаються з проблемами самотності та соціальної ізоляції, що безпосередньо впливає на їх психоемоційний стан [8]. В умовах війни особливої ваги набуває питання забезпечення гідної якості життя, підтримки активного старіння та створення умов для самореалізації людей похилого віку.

«Реабілітація» старіння й подолання стереотипів щодо сприйняття людей літнього віку з точки зору застарілих суспільних моделей є сьогодні важливим завданням для багатьох суспільств світу. Ураховуючи це, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) популяризує ідею активного довголіття, спрямовуючи свою діяльність на поширення політик щодо підтримки активності людей похилого віку на рівні держав і суспільств. Важливим напрямом діяльності організації є також розвиток геронтоосвіти як одного із напрямів задоволення потреб людини в саморозвитку та безперервній освіті, що безперечно впливає на загальну задоволеність життям й підвищення якості життя.

Аналіз досліджень. Дослідження потреб літніх осіб демонструють багатовимірний підхід до цієї соціальної категорії. Специфіка потреб на фоні соціокультурних викликів була висвітлена в працях Г. Бекера, О. Стівенсона, Ф. Парслоу, Х. Денніса, Х. Опашовського та Ю. Клергга, що сприяло встановленню нових критеріїв оцінки якості соціальних і освітніх послуг. Вплив старіння на якість життя був розглянутий у дослідженнях А. Баранова, А. Вишневського, А. Сови, А. Кваші, Г. Зундберга, Е. Россета, І. Калинюка, М. Денисенка та Н. Федоренка, які наголосили на потребі інтеграції спеціальних підходів для підтримки літніх осіб. Сучасні дослідження А. Дискіна, А. Дмитрієва, В. Шапіро, М. Сачука та М. Соніна сприяли модернізації соціальної політики щодо літніх людей. Крім того, вітчизняні дослідники — Т. Голубенко, Т. Гришина, М. Житинська, Т. Коленіченко, О. Комарова, М. Кухта, С. Кушнарьова, О. Макаренко та О. Тополь — глибоко розглянули соціально-педагогічні аспекти підтримки літніх людей. Результати досліджень обґрунтовують необхідність розробки і інтеграції спеціалізованих підходів у соціальній та соціально-педагогічній підтримці, що дозволить адаптувати пропоновані державою і громадським сектором послуги до реальних потреб старшого покоління.

Метою дослідження є аналіз особливостей та основних викликів, що постають перед соціальними працівниками у процесі підтримки людей старшого віку в умовах війни в Україні, а також визначення ефективних форм, методів і підходів до роботи з цією соціальною групою в кризових обставинах.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах соціальна робота виступає важливою складовою підтримки різних груп населення, зокрема людей старшого віку. Це професійна діяльність, спрямована на допомогу людям у вирішенні проблем, що виникають через соціальні, психологічні, економічні або інші труднощі. Хоча соціально-педагогічні потреби осіб

літнього віку є однією з найменш досліджених тем у галузі соціальної роботи, саме вони мають особливо значущий соціальний вплив на сьогодення України, де через війну, соціально-економічні випробування та міграційні процеси значно змінилася демографічна картина. За даними, наведеними у Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року — із моменту здобуття незалежності Україною частка осіб віком 65 років і старше зросла з 12% у 1991 році до майже 18% у 2021 році та сягнула 22% у 2024 році. Тенденція до старіння населення зберігається і, за прогнозами, надалі лише посилюватиметься [2].

Згідно дослідженням, зрілий вік, що охоплює період від 34 до 60 років, є етапом формування стабільних життєвих орієнтирів та відповідальності за збереження здоров'я й підтримку активного способу життя [4, с. 157]. Саме ця основа створює передумови для якісного старіння в подальшому. У цьому контексті відзначимо, що у нашій країні самореалізацію в професійній сфері люди часто продовжують до 60 і більше років. Важливим для українського суспільства є також забезпечення сімейного благополуччя, виховання дітей та онуків. Тож родина, місце роботи, засоби масової комунікації, а також соціальні групи (друзі, сусіди) є важливими інститутами соціалізації людей похилого віку. З віком вони усе більше допомагають людині вирішувати завдання щодо самореалізації і незалежності, що забезпечує психологічний комфорт.

Відповідно до класифікації ВООЗ, старшим вважається вік 60-75 років, а старечим — 75-90 років. Тих, хто досягли 90 років і більше, прийнято називати довгожителами [3]. Люди цього віку стикаються з різноманітними природно-культурними, соціально-культурними та соціально-психологічними проблемами.

З настанням літнього віку (від 60 років і далі) зростають ризики соціальної ізоляції, психоемоційного виснаження й самотності. На сьогодні понад 40% людей старше 60 років відчують соціальну ізоляцію, що має прямий вплив на їх психічне та фізичне здоров'я. Це особливо помітно на тлі воєнних подій в Україні, що виснажують населення.

Як зазначають науковці, постійне почуття самотності в осіб старшого віку може спричиняти не лише емоційні труднощі, але й фізичні проблеми: загострюються хронічні хвороби, погіршується здатність до одужання, посилюється концентрація уваги на недугах [2, с. 161].

Серед основних небезпек, які можуть впливати на людей зрілого віку, також залежності, самотність, депресія, хвороби та інвалідизація, а також економічні труднощі, що призводять до безробіття або фінансового зубожіння. В умовах війни люди похилого віку стикаються з унікальними викликами, які вимагають уважної й професійної підтримки з боку соціальних працівників для підвищення якості життя цієї вагової у суспільстві групи населення (Табл.1).

Таблиця 1.

**Проблеми людей старшого віку і відповіді напрями соціальної роботи
[1, с. 157–164]**

Вік	Проблеми та потреби в умовах війни	Напрями соціальної роботи
Зрілий вік (до 60 років)	Проблеми самотності та соціальної ізоляції	Психологічна підтримка
	Стреси, депресія, проблеми зі здоров'ям	Консультації з питань сімейного життя і профілактика конфліктів
	Погіршення фізичного здоров'я та зниження працездатності	Створення умов для самореалізації, активного способу життя
	Професійні проблеми (безробіття, кар'єрні зміни)	Інтеграція в громадське життя, організація клубів та об'єднань
	Вимушене безробіття, втрата джерел доходу	Допомога в працевлаштуванні та перекваліфікації
	Психоемоційне виснаження через втрату близьких, житла	Психологічна підтримка та кризове консультування
	Вимушене переміщення, розрив соціальних зв'язків	Організація програм соціальної адаптації для ВПО
Літній вік (60-75 років)	Соціальна ізоляція, самотність	Організація активного способу життя та інтелектуальних заходів
	Хронічні хвороби, зниження фізичних можливостей	Психологічна підтримка, консультування родичів
	Фінансові труднощі, відсутність стабільного доходу	Допомога в отриманні пенсійних виплат та соціальних послуг
	Обмежений доступ до медичних послуг та ліків	Забезпечення доступу до медичної допомоги та ліків
Старечий вік (старше за 75 років)	Втрата соціальних ролей, депресія, страх смерті, високий ризик загибелі під час бойових дій	Соціальні програми, спрямовані на попередження самотності і підтримку психологічного благополуччя
	Зниження когнітивних здібностей та потреба в догляді	Робота з родинами для полегшення навантаження на опікунів, організація соціальних та культурних заходів
	Вимушене переміщення, проживання в непридатних умовах	Забезпечення безпечного житла та догляду

Основними напрямками соціальної роботи з людьми зрілого віку є надання консультацій з питань сімейного життя, профілактики внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів, створення умов для самореалізації та участі у громадському житті. Це включає організацію різноманітних заходів, клубів та об'єднань, а також допомогу в адаптації до змін у професійній та особистій

життєдіяльності.

Особливості соціальної роботи з цією віковою категорією вимагають застосування знань соціальної психології, зокрема, розуміння соціальних впливів, гендерних та вікових ролей. Важливою є також робота з «Я-концепцією» клієнта чи клієнтки (табл.2), зокрема, з підвищенням самоповаги, що значно впливає на емоційний стан і здатність людини адаптуватися до змін у житті.

Таблиця 2

Основні аспекти «Я-концепції» людей старшого віку [7, с. 162-164]

Фактор	Вплив на Я-концепцію	Підходи до соціальної роботи
Зміни фізичного здоров'я	Втрата фізичних можливостей, хронічні захворювання, зниження рівня енергії можуть призвести до зниження самооцінки і відчуття безпорадності.	Підтримка здорового способу життя, організація фізичних активностей та консультації лікарів.
Соціальна ізоляція та самотність	Втрата близьких, зменшення соціальної активності може викликати відчуття самотності та зниження значущості.	Організація групових заходів, підтримка соціальних зв'язків, волонтерські ініціативи
Зміна соціальної ролі	Відхід на пенсію, зміна соціального статусу можуть знизити відчуття важливості і значущості у суспільстві.	Підтримка активної соціальної ролі, залучення до нових форм діяльності (волонтерство, громадські ініціативи).
Втрата незалежності	Залежність від допомоги родичів або соціальних служб може викликати відчуття безпорадності та зниження гідності.	Підтримка самостійності, організація безпечного та комфортного середовища для клієнтів.
Психологічні аспекти старіння	Відчуття близькості до кінця життя, переживання про незавершеність чи втрату можливостей можуть вплинути на самооцінку.	Психологічна підтримка, допомога в адаптації до старіння, сприяння позитивному ставленню до старшого віку
Позитивна «Я-концепція»	Підвищена самооцінка через активність, самореалізацію, участь у житті суспільства.	Спонування до активного способу життя, створення можливостей для самореалізації (творчі гуртки, спортивні секції).
Прийняття старіння	Визнання старіння як природного процесу може підвищити рівень психологічного комфорту і підтримки	Організація програм, що допомагають приймати старіння та розвивати позитивне ставлення до віку.

Важливими завданнями є збереження життєвої активності, зміна соціальної ролі й адаптація до нового етапу життя. Як зазначає Т. Смірнова «соціальне старіння відображає рівень соціальної активності та функціонування людини в суспільстві, визначаючи її роль і статус в колективі» [1, с.15-29]. Тож,

важливою є переорієнтація інтересів та пошук нових форм самореалізації. Відсутність активних соціальних контактів і підтримки може призвести до депресії, зниження якості життя та загострення фізичних захворювань.

Основні напрямки соціальної роботи з людьми літнього та старечого віку включають виявлення осіб, що потребують піклування, допомогу в організації активного способу життя, психологічну підтримку та організацію інтелектуальних і культурних заходів. Важливими є також програми, спрямовані на попередження самотності та покращення якості життя.

Самотність є однією з найбільших проблем людей літнього віку. Вона часто спричинена фізичними недугами, відсутністю родичів або зміною соціальної ролі після виходу на пенсію. Адаптація до старості включає в себе перехід від активної трудової діяльності до життя без роботи, що може бути психологічно складним і потребує спеціалізованої соціальної допомоги. Відповідно до теорії активності, як вказує Т. Суслова, люди похилого віку мають змогу і повинні якнайдовше зберігати активність, включаючи у своє життя нові форми життєдіяльності, що визначаються станом здоров'я, інтересами, можливостями та здібностями літніх, а також активно підтримувати соціальне взаємодію та позитивну самооцінку

В Україні серед осіб старшого віку близько 30% мають доходи, нижчі за прожитковий мінімум, що значно знижує їх життєвий рівень та збільшує рівень депресії та стресу [10].

Зважаючи на важливість соціальної роботи з людьми старшого віку, вкрай необхідно акцентувати увагу на розробці специфічних методик і підходів, які дозволяють соціальним працівникам ефективно підтримувати цей соціальний контингент. Враховуючи, що цей період життя характеризується значними змінами в фізичному та психоемоційному стані, основною метою соціальної роботи є забезпечення адаптації осіб старшого віку до змін у соціальному середовищі та активна допомога у вирішенні проблем, що виникають через зниження фізичних можливостей, проблеми з фінансами та відсутність соціальних контактів.

Необхідно зазначити, що важливу роль у соціальній підтримці людей старшого віку відіграють територіальні центри соціального обслуговування, які працюють безпосередньо з цією категорією осіб. Вони є місцями, де особи старше 60 років можуть отримати кваліфіковану допомогу, звернутися за підтримкою і знайти нові можливості для самореалізації. Організація таких центрів потребує комплексного підходу, включаючи не тільки надання медичних і психологічних послуг, але й проведення соціально-культурних заходів, які допомагають людям підтримувати фізичну активність та залучати до участі в громадському житті. Зокрема, багато центрів організовують творчі гуртки, спортивні секції, лекції, майстер-класи, що сприяють розвитку інтелектуальних і культурних інтересів, зменшують рівень соціальної ізоляції та самотності.

Серед основних задач соціальних працівників є індивідуальний підхід до кожного клієнта і кожної клієнтки, що дозволяє враховувати специфічні потреби та особливості життя літньої людини. Наприклад, у випадку осіб, які

пережили втрату партнера чи близьких родичів, важливо надати психологічну підтримку, допомогти адаптуватися до нових умов життя, запобігти розвитку депресивних розладів, а також допомогти сформувати нові соціальні зв'язки через участь у групових заходах. У той же час, для осіб, які мають обмежені фізичні можливості, важливо організувати підтримку, що забезпечить безпеку та комфорт в повсякденному житті.

Не можна оминати й важливість роботи з родинами людей старшого віку, що не можуть самостійно себе обслуговувати. Часто родичі, особливо ті, хто живе разом з літніми людьми, потребують консультацій і підтримки щодо того, як краще організувати догляд, підтримувати родичів на всіх етапах їхнього віку, а також інформування як справлятися з емоційними та фізичними навантаженнями. Взаємодія з родинами дозволяє не тільки підвищити якість життя людей похилого віку, але й зменшити тиск на їхніх піклувальників, запобігаючи виникненню стресових ситуацій в родині.

Висновки та напрями подальших досліджень. Загалом, соціальна робота з людьми похилого віку є багатогранним і важливим напрямом, що вимагає постійної уваги та розвитку. Успішна адаптація літніх людей до нових умов життя безпосередньо залежить від того, як організована соціальна підтримка і які можливості створюються для збереження їхнього фізичного, емоційного та соціального благополуччя. Тільки через комплексний підхід, взаємодію з різними інститутами соціальної підтримки та активну участь соціальних працівників можна забезпечити якісну допомогу людям старшого віку в умовах сучасних викликів.

Соціальна робота з людьми старшого віку є важливим аспектом сучасної соціальної політики. Ці групи населення потребують особливої уваги, підтримки та кваліфікованої допомоги у вирішенні проблем, які виникають з віком. Професійна діяльність соціальних працівників вимагає не тільки глибоких знань в області соціальної роботи, але й розуміння соціально-психологічних аспектів, які визначають поведінку та потреби людей цього віку. Підтримка фізичного, емоційного та соціального благополуччя є ключовим завданням, яке допомагає цим особам зберігати гідність, незалежність і активне життя.

Список використаних джерел:

1. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку. – Київ : Університет «Україна», 2023. – 220 с.
2. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року: розпорядження КМУ від 30 вересня 2024 р. № 922-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhhvalennia-stratehii-demohrafichnoho-rozvytku-ukrainy-na-period-do-2040-roku-922r-300924>. – Дата звернення: 13.04.2025.
3. Люди старшого віку [Електронний ресурс] // Без бар'єрів. – 2021. – Режим доступу: <https://bf.in.ua/rizni-sotsialni-hrupy-2/liudy-starshoho-viku/>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 13.04.2025.

4. Мацкевич Ю. Р. Підготовка соціальних педагогів до роботи з людьми похилого віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Юліана Рафаелівна Мацкевич. – Луганськ, 2003. – 17 с.
5. Оляницька Ю. М. Переживання самотності у людей похилого віку: чинники впливу та способи подолання // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2019. – Т. VII: Екологічна психологія, вип. 48. – С. 157–164.
6. Смірнова Т. О. Соціальні аспекти старіння: вплив на старших осіб в умовах сучасного суспільства. – Львів: Видавництво ЛНУ, 2017. – С. 15–29.
7. Соціальна робота : хрестоматія. Кн. 3 / [В. М. Андрущенко, В. П. Бех, М. П. Лукашевич та ін.] ; Ін-т вищ. освіти АПН України, Держ. центр соц. служб для молоді. – Київ : УДЦССМ, 2001. – 396 с.
8. Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uisr.org.ua>. – Дата звернення: 13.04.2025.
9. Якість життя [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Якість_життя
10. Державна служба статистики України. – 2022. – Режим доступу: <https://stat.gov.ua/uk/pages/2022>

Левицька О.І.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Макар Л.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У центрі уваги соціальних педагогів постійно знаходяться проблеми, пов'язані з соціалізацією дітей і підлітків. Ці питання в наш час набули особливої актуальності у зв'язку з нестійким станом суспільства, що загострюється конфліктом цінностей в умовах соціально-економічної кризи. Така ситуація особливо болісно відбивається на освітньому процесі.

Підлітковий період розвитку людини характеризується низкою специфічних новоутворень: розвитком самосвідомості, проявом почуття дорослості, що виражається в емансипації, групуванні з однолітками, конформізмі, прагненням до самоствердження, що ставить цей вік у ранг «важких» в освітньому процесі.

У зв'язку з тим, що багато дитячих організацій зупинили своє існування, освітній процес в деяких закладах загальної середньої освіти став орієнтованим

у більшій мірі на навчальну діяльність дітей, у той час, як вихованню особистості в умовах закладу загальної середньої освіти приділяється частіше за все фрагментарна увага. Між тим, великий соціалізуючий потенціал має позакласна діяльність. У зв'язку з цим для сучасної педагогічної науки проблема успішної соціалізації підлітків у позакласній діяльності є актуальною.

Включення підлітків до просоціально-успішної діяльності актуалізується послідовним введенням у позакласну діяльність закладу загальної середньої освіти чисельних організаційних форм (гуртки, студії, секції, клуби), оскільки дозволяє підліткам здійснювати самостійний вибір відповідно до їхніх потреб та інтересів, а також спробувати реалізуватись в конкретній діяльності.

Гурткова робота закладів загальної середньої освіти є однією з ефективних форм виховної діяльності, що сприяє соціалізації підлітків. Участь у гуртках дозволяє молоді реалізовувати свої інтереси, розвивати творчі здібності, формувати навички міжособистісного спілкування, співпраці та відповідальності. Саме в умовах колективної діяльності підлітки засвоюють соціальні норми, моделі поведінки, формують активну громадянську позицію. Отже, гурткова робота важливу роль у становленні особистості, адаптації до соціального середовища та інтеграції в суспільство.

Поняття «гурт» трактується як об'єднання осіб, пов'язаних між собою спільною метою, спільними ознаками чи спільною діяльністю [1]. Гурток розглядається як форма об'єднання вихованців, учнів або слухачів на основі їхніх інтересів, здібностей і схильностей до певного виду діяльності з урахуванням вікових, психофізичних особливостей і стану здоров'я школярів [3].

Г. Пустовіт визначає гурток як особливу форму об'єднання дітей та учнівської молоді, засновану передусім на добровільності участі, спільності інтересів і орієнтації на певний вид навчальної або практичної діяльності. У цьому середовищі створюються умови для інтелектуального, духовного й фізичного розвитку, розкриття творчого потенціалу дітей, а також забезпечується комфортна атмосфера для їхньої соціальної адаптації до реального життя [4].

Л. Ковбасенко підкреслює, що гурток, будучи добровільним самодіяльним об'єднанням, задовольняє первинний рівень потреб дітей і молоді, зосереджуючи їх інтереси на певному виді творчої діяльності [2].

Отже, враховуючи погляди наукової спільноти, виділяємо принципи організації гурткової роботи, яких повинен дотримуватись соціальний педагог закладу загальної середньої освіти:

- добровільність вибору. Години, які відведено на позакласну діяльність використовуються учнями за бажанням. Це потужний стимул для підлітків, які можуть обрати заняття за інтересами: театр та історія, рухові ігри та логіка;
- відсутність жорсткої системи оцінювання. Це створює додаткову мотивацію для тих підлітків, яким складно засвоювати навчальний матеріал, які мають труднощі у навчанні. Коли не потрібно боятися поганої оцінки, підліток розкривається у своїх нових талантах;

- різноманітні форми занять, багато з яких ставлять учня в позицію не спостерігача, а активного учасника, дослідника: екскурсії, круглі столи, конференції, диспути, вікторини, святкові заходи, змагання, конкурси, фестивалі. У цій атмосфері є простір творчості та соціальному дорослішанню;
- врахування індивідуальних можливостей і здібностей, як учнів, так і вчителів. Захоплений будь-якою справою вчитель має можливість передати своє захоплення учням: робототехніка, туризм, шахи, танці, співи, малювання і т.ін.

Перелічені принципи, які важливо враховувати при організації гурткової роботи закладів загальної середньої освіти, сприяють саморозвитку підлітків, адаптації їх до суспільства, тобто успішній соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про позашкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (дата звернення 22.12.2019).
2. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія. / Під ред. Вербицького В.В., Литовченко О.В., Ковбасенко Л.І. К.: Педагогічна думка, 2022. 192 с.
3. Організаційні форми виховної роботи: <http://studentam.net.ua/content/view/2308/85/>
4. Пустовіт Г. П. Організаційно-педагогічна структура гурткової роботи з екології в позашкільних закладах. *Рідна школа*. № 8–9. 2019. 9 с.

Лейба А.Р.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

І.А. Романова

Анотація. У статті висвітлено методику впровадження інтелектуальних ігор у навчальний процес закладів вищої освіти спрямовану на підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі. Розкрито педагогічні умови, що сприяють успішному застосуванню ігрових технологій у професійному навчанні. Описано функціональне значення інтелектуальних ігор як засобу розвитку критичного мислення, комунікаційної компетентності, професійної мотивації та емоційного інтелекту студентів. Запропоновано модель інтеграції інтелектуальних ігор у навчальний процес,

яка передбачає поетапність реалізації, добір ігор відповідно до освітніх завдань і рівня підготовки здобувачів, а також систему оцінювання їхньої ефективності. Зроблено висновок про доцільність впровадження інтелектуальних ігор як інноваційного інструменту формування ключових професійних компетентностей майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: інтелектуальні ігри, соціальна робота, соціальна педагогіка професійні компетентності, критичне мислення, емоційний інтелект, освітні технології, заклади вищої освіти.

Leiba A.R. METHODS OF INTRODUCING INTELLECTUAL GAMES INTO THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. *The article highlights the methodology for introducing intellectual games into the educational process of higher education institutions aimed at improving the efficiency of training future social sector professionals. The pedagogical conditions that contribute to the successful application of game technologies in professional training are revealed. The functional significance of intellectual games as a means of developing critical thinking, communication competence, professional motivation and emotional intelligence of students is described. A model of integration of intellectual games into the educational process is proposed, which provides for a phased implementation, selection of games in accordance with educational tasks and level of training of students, as well as a system for evaluating their effectiveness. It is concluded that it is expedient to introduce intellectual games as an innovative tool for the formation of key professional competencies of future social workers.*

Key words: *intellectual games, social work, social pedagogy professional competencies, critical thinking, emotional intelligence, educational technologies, higher education institutions.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації системи вищої освіти особливої актуальності набуває впровадження інноваційних методів навчання, що сприяють розвитку ключових компетентностей студентів. Одним із таких ефективних засобів є інтелектуальні ігри, які активізують навчальний процес, розвивають критичне мислення, комунікативні навички та емоційний інтелект.

Актуальність використання ігрових технологій підтверджується результатами анкетування студентів факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, проведеного у листопаді 2020 року. Згідно з отриманими даними, 50% респондентів категорично незадоволені організацією навчальних занять, 37,5% – радше не задоволені, а 12,5% – частково задоволені. Жоден з опитаних не зазначив, що навчання повністю відповідає його очікуванням. Це свідчить про критичну потребу у вдосконаленні традиційних форм організації навчального процесу, які наразі не забезпечують достатньої ефективності та мотивації [2, с. 47].

Отримані результати вказують на необхідність розробки методичних рекомендацій щодо ефективного впровадження інноваційних засобів, зокрема інтелектуальних ігор, у навчальний процес. Такі рекомендації повинні враховувати специфіку навчальних дисциплін, рівень підготовки студентів та матеріально-технічні можливості закладів вищої освіти.

Актуальність дослідження методики впровадження інтелектуальних ігор у навчальний процес є важливим кроком до підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі та подолання бар'єрів, що перешкоджають ефективному використанню ігрових технологій у сучасному освітньому середовищі.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових праць різних дослідників показує, що інтерес до використання інтелектуальних ігор як педагогічного інструменту зростає у контексті модернізації системи вищої освіти. Суть й особливості використання інтелектуальних ігор у навчально-виховному процесі вивчали Васильєва М.П., Єсіна Н.О., Романова І.А., Стрельнікова О.О. та інші [4, с. 157]. У науковому дискурсі відзначається, що інтелектуальні ігри розглядаються як інноваційна форма організації навчання, здатна поєднувати пізнавальний та емоційний компоненти, стимулюючи активність студентів та формуючи необхідні для професійної діяльності компетентності.

Дослідження підтверджують, що використання інтелектуальних ігор у навчальному процесі сприяє підвищенню мотивації до навчання, активізації пізнавальної діяльності, покращенню міжособистісної взаємодії та розвитку соціально значущих навичок. Зокрема, наголошується на їх ефективності в умовах компетентнісного підходу, який потребує від здобувачів не лише знань, але й здатності застосовувати їх на практиці. Інтелектуальні ігри, як засвідчують результати досліджень, створюють середовище, що наближене до реальних умов майбутньої професійної діяльності, сприяючи розвитку критичного мислення, емоційної стійкості та вміння приймати рішення.

Узагальнення наукових підходів дозволяє визначити інтелектуальні ігри як перспективний засіб інтеграції навчання й виховання в межах єдиного освітнього простору.

Метою даної статті є обґрунтування методичних засад і розробка моделі впровадження інтелектуальних ігор у навчальний процес закладів вищої освіти для підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальні ігри – це форма пізнавальної активності, що поєднує елементи інтелектуального змагання, логічного мислення, комунікації та співпраці, спрямована на активізацію навчального процесу та формування ключових компетентностей здобувачів вищої освіти. Їх застосування в системі вищої освіти дозволяє інтегрувати знання, практичні навички й особистісні якості у єдиний навчальний простір. Завдяки своїй структурованості ігри можуть бути адаптовані під різні освітні цілі, рівні підготовки студентів, тематику дисциплін і психологічні особливості групи.

Педагогічні умови, що сприяють ефективному впровадженню інтелектуальних ігор включають: наявність чітко визначених освітніх цілей, підготовленого викладача, гнучкість змісту навчання та відповідне матеріально-технічне забезпечення. До важливих чинників також належить створення атмосфери психологічного комфорту, що стимулює відкриту комунікацію, творчість і рефлексію. При цьому викладач виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором, модератором процесу групової взаємодії.

Інтерактивне навчання передбачає співпрацю, взаємодію та моделювання реальних життєвих ситуацій. Воно включає використання рольових ігор, спільне вирішення проблем і стимулює активну участь усіх учасників навчального процесу [1, с. 37]. Інтелектуальні ігри у даному випадку мають широкий спектр функціональних переваг. Вони сприяють розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей, уміння швидко реагувати на зміну ситуації, аргументовано висловлювати позицію. Також значним є вплив на розвиток комунікаційної компетентності: учасники навчаються слухати інших, вести конструктивний діалог, презентувати власні ідеї. Окрему роль відіграє емоційний інтелект, тому що завдяки груповій формі роботи, студенти вчаться розуміти й регулювати власні емоції, адекватно реагувати на поведінку інших, долати конфліктні ситуації.

У запропонованій нами моделі впровадження інтелектуальних ігор у навчальний процес закладів вищої освіти виокремлено кілька етапів: діагностика потреб і рівня підготовки здобувачів, добір відповідного ігрового контенту, інтеграція гри у структуру заняття (вступ, основна частина, рефлексія), а також аналіз і оцінювання результатів. Ефективність застосування ігор оцінюється за рівнем сформованості професійних компетентностей, ступенем включення студентів у навчальний процес, а також їхніми відгуками й самооцінкою навчальних досягнень.

Таблиця 1

Модель впровадження інтелектуальних ігор у навчальний процес закладів вищої освіти

Етап	Зміст етапу	Очікувані результати
1. Діагностика	Визначення освітніх потреб, рівня знань, умінь та мотивації здобувачів	Чітке розуміння вихідного рівня підготовки студентів
2. Добір ігрового контенту	Вибір інтелектуальних ігор, що відповідають цілям дисципліни, віку, тематиці, рівню складності	Відповідність гри навчальним завданням та інтересам студентів
3. Інтеграція в структуру заняття	Включення гри у навчальний процес: вступна частина, основна діяльність, підсумкова рефлексія	Активна участь студентів у всіх етапах заняття, інтеграція гри у логіку теми
4. Аналіз та оцінювання результатів	Оцінювання ефективності за результатами гри, опитування студентів, самооцінка, рівень залучення	Сформованість професійних компетентностей, позитивні відгуки, зростання інтересу до навчання

Інтелектуальні ігри можуть бути ефективно адаптовані для роботи з різними категоріями осіб. Автор однієї з психологічних теорій гри Е. Берн зазначає, що гра – найкращий спосіб задоволення інтересів і потреб дитини, реалізації її задумів та бажань; у надрах гри зароджуються й розвиваються інші види діяльності; гра найбільшою мірою сприяє психічному розвитку; є формою активної розумової діяльності [3, с. 3].

У навчальному середовищі вони слугують засобом формування професійної ідентичності студентів. У соціальній сфері – це інструмент активної роботи з клієнтами: підлітками, молоддю, людьми похилого віку, особами з інвалідністю, представниками вразливих груп. Особливо значущим є застосування ігор у роботі з особами, які мають залежності, проходять реабілітацію або перебувають у конфлікті із законом. У пенітенціарній системі інтелектуальні ігри використовуються як засіб ресоціалізації: вони допомагають формувати навички ненасильницької комунікації, вирішення проблем, відновлення довіри до соціального оточення.

У практиці соціальної роботи ігри виконують функцію як діагностичного, так і корекційно-розвивального інструменту. Через сюжетну або ситуаційну гру фахівець має змогу визначити рівень соціальних навичок клієнта, його здатність приймати рішення, оцінювати ризики, а також розвивати позитивну самооцінку та мотивацію до змін.

Інтелектуальні ігри в умовах сучасної вищої освіти та практики соціальної роботи постають як потужний інноваційний ресурс, що дозволяє поєднати освітні, виховні й соціальні функції. Їхнє впровадження є не лише доцільним, а й необхідним кроком у формуванні компетентного, креативного й емоційно зрілого фахівця соціальної галузі.

Висновки та напрями подальших досліджень. Результати проведеного аналізу засвідчують, що впровадження інтелектуальних ігор у навчальний процес закладів вищої освіти є надзвичайно важливим для формування ключових професійних компетентностей майбутніх соціальних працівників. Інтелектуальні ігри сприяють розвитку критичного мислення, комунікаційної та соціальної компетентності, емоційного інтелекту, а також підвищують рівень мотивації до навчання. Їх використання створює умови для інтерактивного, змістовного та особистісно орієнтованого освітнього середовища, що відповідає сучасним викликам професійної підготовки у соціальній сфері.

Запропонована модель інтеграції інтелектуальних ігор, яка передбачає поетапне впровадження, добір контенту відповідно до рівня підготовки студентів і систему оцінювання ефективності, може бути адаптована до різних освітніх програм. Це відкриває перспективи для подальшого вдосконалення освітніх технологій, особливо в умовах діджиталізації та необхідності розвитку м'яких навичок.

Подальші дослідження доцільно зосередити на емпіричному вивченні впливу окремих типів інтелектуальних ігор на формування конкретних компетентностей, а також на розробці дидактичних матеріалів для різних спеціальностей. Актуальним є вивчення особливостей використання ігор у

змішаному та дистанційному форматах навчання, що дозволить адаптувати цей інструмент до умов сучасної освітньої практики.

Список використаних джерел:

1. Биковченко С. Д. Педагогічні умови використання інтерактивних технологій у Новій українській школі: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра / С. Д. Биковченко; наук. керівник О. О. Самсонова; рец. М.Д. Дяченко. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. 107 с.
2. Заруцька, В., Жиленко, М. Дидактичні настільні ігри як інструмент підвищення ефективності викладання у вищій школі. *Молодий вчений*, 2021. №4 (92). С.46-49. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-4-92-10>
3. Коновальчук І.І., Наумович А.Л. Педагогічний потенціал ігрової діяльності в розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти: збірник наукових праць / за заг. ред. Л.В. Зданевич, Л.С. Пісоцької, Н.М. Миськової, Л.О. Онофрійчук. Хмельницький : ХГПА, 2021. С. 91–95.*
4. Лейба А.Р., Романова І.А. Соціальне виховання молодших підлітків засобами інтелектуальних ігор у закладах загальної середньої освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю від дня заснування Ун-ту, м. Харків, 7 листоп. 2024 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2024. С. 156–163.

Лисак А.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ

Анотація. У статті проаналізовані різні підходи до визначення поняття «підліток з прийомної родини», виявлені особливості у психічному та особистісному розвитку підлітків, що виховуються поза сімейним оточенням; визначено соціалізацію підлітків з прийомних сімей як процес опанування підлітком правилами перебування та поведінки у прийомній родині та учнівському колективі, системою загальнолюдських цінностей і зразків поведінки, що притаманні певному соціуму; зазначено соціалізацію підлітків з прийомних сімей як складову соціально-педагогічної діяльності у заданому напрямку; розглянуто соціально-педагогічну діяльність з соціалізації підлітків з прийомних сімей як діяльність соціального працівника, яка спрямована на

створення необхідних соціально-психологічних умов розвитку прийомних дітей та дітей-вихованців у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу; виділені особливості соціально-педагогічної діяльності соціалізації підлітків з прийомних сімей у різних напрямках (з прийомними батьками; з соціальними фахівцями; з підлітками з прийомних родин), що включає дотримання індивідуального підходу у розробці відповідної системи заходів, встановлення довірливих стосунків між особами підліткового віку та прийомними батьками, активну взаємодію всіх учасників процесу соціалізації.

Ключові слова: підлітки, прийомна родина, підлітки з прийомних родин, соціалізація підлітків з прийомних сімей, соціально-педагогічна діяльність з соціалізації підлітків з прийомних сімей.

Lysak Alina, Yesina Nataliia. SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES FOR THE SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS FROM FOSTER FAMILIES.

Annotation. The article analyzes different approaches to the definition of “adolescent from a foster family”, identifies peculiarities in the mental and personal development of adolescents brought up outside the family environment; defines the socialization of adolescents from foster families as a process of mastering the rules of stay and behavior in a foster family and a student group, a system of universal values and patterns of behavior inherent in a particular society; the socialization of adolescents from foster families as a component of social and pedagogical activities in a given direction is indicated; the social and pedagogical activity of socialization of adolescents from foster families as the activity of a social worker aimed at creating the necessary social and psychological conditions for the development of foster children and children in foster families and family-type children's homes is considered; the article highlights the peculiarities of social and pedagogical activities for socialization of adolescents from foster families in different directions (with foster parents; with social specialists; with adolescents from foster families), which includes an individual approach to the development of an appropriate system of measures, the establishment of trusting relationships between adolescents and foster parents, and active interaction of all participants in the socialization process.

Key words: adolescents, foster family, adolescents from foster families, socialization of adolescents from foster families, social and pedagogical activities for the socialization of adolescents from foster families.

Постановка проблеми. Прогресуюча тенденція порушення структури сім'ї, неувага суспільства та влади до соціальних проблем сімей з дітьми, економіка країни та інші негативні явища призводять до того, що в Україні щорічно близько 20 тисяч дітей з різних причин втрачають батьків або стають соціальними сиротами.

Інтернатні заклади та притулки, в які влаштовуються такі діти, не в змозі виконати усі функції виховного процесу, притаманного сімейному вихованню. Воно забезпечує право дитини зростати в сімейному оточенні, в атмосфері

любові, щастя та взаємопорозуміння. Тільки сім'я здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу.

Отже, в сучасних умовах, актуальності набула проблема соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків з прийомних сімей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений системний аналіз наукових джерел дозволив визначити, що проблемою сирітства, особливостями соціально-психологічного розвитку підлітків з прийомних родин, умовами їх успішної соціалізації займалися (Л. Кальченко [5], І. Трубавіна [9]), прийомну сім'ю як альтернативну форму влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування розглядали Г. Бевз [2], В. Кузьмінський [2], О. Нескучаєва [2], В. Яремчук [10]; соціально-педагогічну соціалізацію підлітків в умовах прийомної родини висвітлили Г. Лемко [7], І. Манохіної [8].

Зміст та особливості здійснення соціально-педагогічної діяльності в установах різного типу розкрито в студіях Л. Акімова [1], О. Безпалько [3], А. Капська [6], І. Пеша [6].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків з прийомних сімей.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб з'ясувати зміст та особливості соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків з прийомних сімей, необхідно проаналізувати сутність основних понять, зокрема «підлітки з прийомних сімей» та «соціально-педагогічна діяльність з соціалізації підлітків з прийомних сімей».

Аналіз наукових джерел Л. Кальченко [5], І. Трубавіна [9], В. Яремчук [10] дав можливість визначити підлітка з прийомної родини як дитину, яка тимчасово або постійно перебуває поза межами родинного кола у зв'язку зі смертю або загибеллю біологічних батьків. Якщо розглядати підлітка, позбавленого батьківського піклування, то - це дитина, що залишилась без батьківського піклування у наслідок позбавленням її біологічних батьків батьківських прав тільки по рішенню суду.

Підлітки, що виховуються поза сімейним оточенням мають особливості у психічному та особистісному розвитку. Вони частіше переживають стресові ситуації, більш нервові, агресивні, відстають у соціальному розвитку, замкнуті, мають мінімальні соціальні контакти, що пов'язано з втратою родинного оточення та знаходженням у нових умовах життя. Це, як правило, призводить до емоційно-психологічних переживань, відчуття відстороненості, нестабільності, невпевненості у собі, відсутністю самостійності у прийнятті рішень та відповідальності за них. Крім цього, слід враховувати, що формування самоідентичності у осіб підліткового віку проходить не безболісно. Вони відчують втрату власної ідентичності через відсутність стійкого соціального та сімейного середовища. Сприяння їхньому позитивному уявленню про себе та встановлення власної самоідентичності є важливим завданням соціальних фахівців.

Треба додати, що їх ситуація, суттєво впливає на здатність до спілкування, знаходження друзів та взагалі встановлення відносин з

оточуючими. У них часто виникають проблеми у спілкуванні з однолітками та оточуючим середовищем, відчувають відчуженість або невпевненість у собі. Тому, процес соціалізації такої категорії дуже складний та повинен бути спрямований на розвиток їхніх соціальних навичок, включаючи навички міжособистісного спілкування, безконфліктної поведінки у суспільстві і сприйняття такої ситуації на особистісному рівні [4, с.17]. Така категорія підлітків не здібна мріяти, фантазувати, будувати плани, їхні бажання, як правило, обмежені сьогоденними потребами.

Для того, щоб підлітки з прийомних родин мали можливість отримати повноцінне виховання та розвиток, сформоване уявлення про родину, сімейні цінності і взаємовідносини у ній, створюються прийомні сім'ї. Прийомні діти за законодавством України влаштовуються в прийомну сім'ю до досягнення ними вісімнадцятирічного віку, або до закінчення навчання у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах, але не пізніше 23-річного віку.

Ми можемо зробити висновок, що тільки родинне оточення може повністю задовольнити інтереси, бажання та нахили підлітків з прийомних сімей та давати основу для подальшого їх всебічного розвитку і повноцінного виховання. Отже, саме у родині закладаються загальнолюдські цінності, визначається характер взаємовідносин між членами сім'ї, формуються моральні та етичні норми поведінки. Тому, успіх процесу соціалізації підлітка з прийомної родини залежить від того, наскільки розуміють та сприймають батьки індивідуальні та психологічні особливості розвитку дитини.

Проведений аналіз наукових студій Г. Лемко [7], І. Манохіної [8] дав підстави визначити *соціалізацію підлітків з прийомних сімей* як процес опанування особою підліткового віку правилами перебування та поведінки у прийомній родині та учнівському колективі, системою загальнолюдських цінностей і зразків поведінки, що притаманні певному соціуму.

Метою соціалізації підлітків з прийомних сімей є входження та пристосування його до повноцінного соціального життя, формування у нього уявлень стосовно життєвих цінностей, активної участі у колективних справах, а також формування умінь і навичок виконувати суспільно-корисні справи.

Соціалізація підлітків з прийомних сімей є складовою соціально-педагогічної діяльності у заданому напрямку.

Ми погоджуємося з думкою Л. Акімова, що соціально-педагогічна діяльність з соціалізації підлітків з прийомних сімей - «це діяльність соціального працівника (або групи соціальних працівників), спрямована на створення необхідних соціально-психологічних умов розвитку прийомних дітей та дітей-вихованців у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу» [1, с. 25].

Серед особливостей соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків з прийомних сімей визначасмо: соціально-педагогічну роботу у різних напрямках (з прийомними батьками; з соціальними фахівцями; з підлітками з прийомних родин), що включає дотримання індивідуального підходу у розробці відповідної системи заходів, встановлення довірливих стосунків між особами підліткового віку та прийомними батьками, активну взаємодію всіх учасників

процесу соціалізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, соціально-педагогічна діяльність з соціалізації підлітків з прийомних сімей повинна бути спеціально організованою, системною, керованою та ґрунтованою на індивідуальному підході до кожного підлітка, що впливає на їх гармонійний розвиток та успішну соціалізацію.

Перспективним напрямом майбутньої дослідницької діяльності є розробка та впровадження навчально-методичного забезпечення з соціалізації підлітків з прийомних сімей.

Список використаних джерел:

1. Акімова Л. М. Аналіз міжнародних стандартів та державної політики щодо дітей-сиріт в прийомних сім'ях. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 5. Дніпро, 2023. С. 24-29. URL: <http://surl.li/rwsnd> (дата звернення: 23.04.2025)
2. Бевз Г.М., Кузьмінський В.О., Нескучаєва О.І. Приймна сім'я: методика створення і соціального супроводу: науково-методичний посібник. Київ: Центр стратегічної підтримки, 2021. 92с.
3. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: Навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Центр учбової літ-ри, 2009. 208 с.
4. Замашкіна О.Д. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2019. 400 с.
5. Кальченко Л. Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення. *Вісник Луганського національного університету ім. Т.Шевченка*. 2012. №19 (254). С. 160-170.
6. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 263с.
7. Лемко Г. Соціалізація дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах прийомної сім'ї. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8-9. С. 223-225.
8. Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. 276 с.
9. Трубавіна І.М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками. І.М.Трубавіна. Київ: УДЦССМ, 2020. 86 с.
10. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і педагогіки ПНУ ім. В. Стефаника*. 2018. № 15. С. 7-10.

Литвин П.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Макар Л.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ КОМПОНЕНТІВ СОЦІАЛЬНОСТІ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

У сучасних умовах соціальних трансформацій, активізації громадянського суспільства та зростання потреби в соціально відповідальному молодому поколінні особливої актуальності набуває питання формування соціальної активності підлітків. Саме в цьому віковому періоді закладаються основи особистісної позиції щодо участі у суспільному житті, співвідповідальності за спільне благо, здатності до ініціативної та свідомої взаємодії з соціальним оточенням.

Соціальна активність не є вродженою якістю – вона формується поступово під впливом середовища, педагогічних умов, індивідуального досвіду та системи виховання. Для ефективного педагогічного впливу та діагностики динаміки цього процесу важливо не лише розуміти сутність соціальної активності, а й мати чітке уявлення про її структурні компоненти, а також відповідні критерії та показники їх сформованості.

Соціальна активність розглядається як вид діяльності, що вимагає від особистості вольових і соціально спрямованих зусиль, спрямованих на вплив і контроль над зовнішніми умовами. «На відміну від соціальної пасивності, що гальмує соціальні реакції людини і відчужує її від суспільних завдань і проблем, соціальна активність є формою швидкого реагування на зміни в соціальному середовищі, прояви, трансформації та реалізації соціальної енергії» [2].

Досліджуючи феномен соціальної активності, О. Кулінченко підкреслює її складну організаційну структуру, що включає потребу в діяльності, реалізацію в соціально значущих зовнішніх діях, а також прояв у поведінці, насиченій соціальними цінностями. Інтереси, які формуються на основі особистісних утворень та інтегрують емоційно-раціональні компоненти, зумовлюють спрямованість особистості на конкретні об'єкти та явища дійсності і виступають рушієм її мотивації [1].

У межах нашого дослідження соціальна активність підлітків розглядається як інтегративне утворення, що охоплює мотиваційний, когнітивний і продуктивний компоненти.

Мотиваційний компонент охоплює внутрішні спонукання до участі в соціальному житті. Критерієм сформованості мотиваційного компоненту є спрямованість на інтереси та потреби суспільства як стійка внутрішня

орієнтація підлітка, що зумовлює його прагнення діяти на користь соціального середовища, бути включеним у суспільно значущі процеси, сприяти позитивним змінам у громаді та державі. Цей критерій передбачає не просто зовнішню участь у певних ініціативах, а насамперед усвідомлення важливості колективного блага, пріоритетність суспільних інтересів у мотиваційній сфері особистості, сформовану потребу бути корисним іншим.

Основними показниками цього критерію є: соціально орієнтовані особистісні цінності (гуманізм, емпатія, альтруїзм, відповідальність за інших); широта та соціальна значущість активності (готовність брати участь у соціальних ініціативах, допомагати вразливим групам, розвивати соціально важливі ідеї й проєкти).

Когнітивний компонент охоплює знання, уявлення, інтелектуальні установки, що пов'язані з розумінням суті соціальної активності, її форм, значення та механізмів реалізації у соціумі. Саме завдяки когнітивному компоненту активність підлітка набуває усвідомленого характеру. Його формування є необхідною умовою для усвідомленої, цілеспрямованої та соціально відповідальної поведінки.

Критерієм сформованості когнітивного компонента є рівень соціальних знань — тобто глибина, обсяг та змістовність уявлень підлітка про суспільство як цілісну систему, його правові, моральні та інституційні засади. Цей критерій передбачає не лише запам'ятовування інформації, а її розуміння, застосування у практичній діяльності, здатність критично осмислювати соціальні процеси.

Показниками рівня соціальних знань є: обізнаність у соціальних нормах і правилах поведінки; знання прав і обов'язків громадянина; усвідомлення ролі соціальних інституцій; орієнтація в актуальних соціальних проблемах; розуміння форм соціальної активності та механізмів впливу.

Продуктивний компонент виявляється у безпосередній діяльності підлітка — у його реальних вчинках, поведінці, ініціативах. Він характеризує не лише участь, а і якість залучення до соціально значущої діяльності.

Критерієм сформованості продуктивного компонента є наднормативність соціально значущої діяльності й поведінки. Показниками є ініціативність; прагнення до прийняття додаткової відповідальності.

Сформованість соціальної активності в підлітковому віці є результатом гармонійного розвитку мотиваційного, когнітивного та продуктивного компонентів. Успішна соціально-педагогічна робота повинна враховувати цю структуру, забезпечуючи як ціннісно-мотиваційну підтримку, так і просвітницьку та діяльнісну орієнтацію підлітків. Узгоджене формування всіх трьох компонентів забезпечує не лише активну, а й усвідомлену, ціннісно вмотивовану та результативну участь підлітків у житті суспільства, що є основою для становлення їх як відповідальних громадян і суб'єктів соціальних змін.

Список використаних джерел:

1. Кулінченко О.С. Соціальна активність студентів як соціально-педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*, 2014. Вип. 18. С.34-39.
2. Туленков М. В., Вербецька Т. О. Активність соціальна.[Електронний ресурс]. Велика українська енциклопедія. Режим доступу : <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 27.02.2023).

Лихих Є.Є.

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

МОЛОДЬ ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

О.В. Гончаренко

Молодь завжди уособлювала майбутнє – майбутнє суспільства, майбутнє держави, майбутнє нації. Сучасна молодь активно прагне брати участь в суспільних процесах, що зумовлює підвищений інтерес до вивчення молодіжної групи як окремої соціокультурної спільноти зі специфічними психологічними характеристиками, соціальними функціями і субкультурними якостями.

З огляду на широкий спектр вивчення проблем молоді та особливостей її життєдіяльності, в науковій літературі знаходимо досить велику кількість визначень даної категорії. В енциклопедії для фахівців соціальної сфери молодь визначена як «диференційована соціальна група, яка набуває рис соціальної спільноти з притаманним їй специфічними соціально-психологічними, соціальними, культурними та іншими особливостями» [4, с. 150].

Б. Буяк трактує молодь як «особливу соціально-демографічну групу, яка є перехідною від дитячої несамотійності й неповної відповідальності за свої вчинки до дорослості, яка виявляється в самовизначенні в соцієнтальності та економічній незалежності». Автор акцентує на інтелектуальному потенціалі молодих людей, відкритих до здобуття «нових і новітніх знань з усіх сфер суспільного життя», що дозволяє їм бути «провідниками й прискорювачами упровадження в практику нових ідей та ініціатив» [1].

На переживанні молоддю як соціально-демографічною групою суспільства «періоду становлення соціальної зрілості, адаптації до світу дорослих і майбутніх змін, яка постійно поповнює політично й економічне активне населення держави» зауважує М. Гуцалова [3].

Дослідники М. Головатий і М. Панасюк пов'язують особливості становлення молоді з конкретним історичним періодом функціонування

держави і рівнем розвитку суспільства. На їх думку, соціально-політичні, історичні й культурні умови обумовлюють визначення характерних ознак (психологічних, вікових, соціальних) молоді як окремої соціально-демографічної групи населення [2].

Однією із провідних сфер соціальної діяльності сучасної молоді виступає молодіжна робота, яка визначається як «діяльність, спрямована на залучення дітей і молоді до суспільного життя, що здійснюється дітьми та молоддю, разом з дітьми та молоддю або в інтересах дітей та молоді за допомогою інструментів спільного ухвалення рішень». Відповідно до чинного законодавства, «молодіжна робота орієнтується на потреби молоді, спрямована на набуття молодими особами необхідних компетентностей з урахуванням соціально-економічних умов» [7]. Молодіжна робота здійснюється на принципах орієнтації на молодь та її всебічний розвиток (інтелектуальний, духовний, фізичний), добровільності, доступності, доброзичливості [5, с. 11].

Основні завдання молодіжної роботи: забезпечення рівного доступу до якісних послуг і можливостей молодіжної роботи на основі інклюзивного підходу; організація соціокультурного та емоційного розвитку молоді; задоволення різноманітних потреб і запитів молоді, створення сприятливого середовища для особистісного розвитку і самореалізації; формування системи загальнолюдських і громадянських цінностей, соціокультурних і навчально-пізнавальних компетентностей; проведення змістового дозвілля для молоді; популяризація ЗОЖ, культури й безпеки здоров'я; забезпечення підтримки молоді, яка проживає на тимчасово окупованих територіях, або з числа ВПО; впровадження профорієнтаційних програм задля фахової самореалізації; розвиток волонтерства і неформальних молодіжних об'єднань, здійснення програм міжнародного обміну і молодіжного туризму.

Молодіжну роботу на оплачуваній або безоплатній основі виконують спеціально підготовлені для цього фахівці – молодіжні працівники й працівниці, метою діяльності яких є «реалізація молодіжної політики, організація молодіжної роботи та створення умов для всебічної самореалізації молоді в різних сферах суспільного життя, розкриття її потенціалу, захист інтересів і прав молодих людей» [6, с. 178]. Окрім молодіжних працівників й працівниць, суб'єктами молодіжної роботи є молодіжні громадські й благодійні організації, неформальні молодіжні об'єднання, молодіжні ради, органи учнівського / студентського самоврядування, молодіжні центри та молодіжні простори тощо.

Отже, молодіжна робота виступає однією з ключових сфер соціальної діяльності молодих людей, яка здійснюється задля молоді і разом з молоддю, забезпечуючи їм активну інтеграцію в соціум, сприяючи особистісному, соціокультурному й професійному розвитку, формуючи активну життєву і громадянську позицію.

Список використаних джерел:

1. Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записи*. 2018. Вип. 36. С.198–209.

2. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальна політика і соціальна робота: термінол.-понятійн. слов. Київ: МАУП, 2005. 555 с.
3. Гуцалова М. Молодь як об'єкт державної політики. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2011. Вип. 22. С. 210–217.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ, Сімферополь: «Універсум», 2012. 536 с.
5. Молодіжна робота: запитання та відповіді. Навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з молоддю. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 84 с.
6. Молодіжна політика в Україні: навчальний посібник / П. В. Горінов, Р. Г. Драпушко, Н. А. Драпушко, О. Є. Ільюк / за заг. ред. акад., проф. В. П. Андрущенка. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. 304 с.
7. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

Малишко О. С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ СУПЕРВІЗІЇ В ЦЕНТРАХ ЗАЙНЯТОСТІ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

І.О. Шеплякова

Профілактика професійного вигорання соціальних працівників у центрах зайнятості є актуальною проблемою. Адже тривалий контакт із клієнтами, складність випадків, постійне психоемоційне навантаження, обмежені ресурси, складнощі у співпраці з іншими інституціями негативно впливають на фахівців, знижуючи їхню емоційну стійкість, мотивацію і, зрештою, якість надання соціальних послуг.

Одним із найефективніших методів профілактики професійного вигорання є супервізія – форма професійної підтримки, яка забезпечує можливість рефлексії, аналізу складних випадків та підвищення рівня професійної компетентності. Супервізія в контексті соціальної роботи – це структурований процес консультування, який дозволяє фахівцям у безпечному та підтримуючому середовищі обговорювати професійні проблеми.

На основі проведеного аналізу наукових праць (Р. Вайнола, А. Капська, В. Лютий, Л. Завацька, Н. Заверико та ін.) встановлено, що технологія соціально-педагогічної роботи – це алгоритм дій, спрямований на зміну об'єкта

цієї роботи для досягнення бажаного соціального ефекту через використання різноманітних форм, методів та засобів. У контексті запобігання професійному вигоранню соціальних працівників така технологія реалізується через впровадження супервізії як ефективного засобу підтримки.

При цьому метою технології соціально-педагогічної роботи з профілактики професійного вигорання соціальних працівників засобами супервізії в центрах зайнятості (надалі – Технологія) є підвищити професійну стійкість соціальних працівників, розвинути в них навички саморегуляції, саморефлексії, емоційного інтелекту та здатність до професійного розвитку. Основними принципами – конфіденційність, регулярність, професійна етика, орієнтація на розвиток та підтримка безпечного середовища для рефлексії.

У процесі реалізації зазначеної Технології можуть використовуватися різні методи супервізійної підтримки: індивідуальна та групова супервізія, кейс-аналіз, методика «порожнього стільця», рольові ігри, методи ненасильницької комунікації. У центрах зайнятості доцільно впроваджувати регулярні групові супервізії, спрямовані на обговорення складних випадків, розвантаження емоційної напруги та обмін професійним досвідом.

Таким чином, впровадження технології соціально-педагогічної роботи з профілактики професійного вигорання соціальних працівників засобами супервізії в центрах зайнятості сприятиме збереженню ментального здоров'я фахівців, запобігання професійного вигорання та підвищенню якості соціальних послуг.

Мартиненко О.Г.

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Р.Х. Вайнола

Російська агресія призвела до тимчасової окупації значних регіонів України, де проживало понад 4 млн осіб. Після деокупації ці громади опинилися в стані гострої вразливості: зруйнована інфраструктура, відсутність базових сервісів, високий рівень психологічної травматизації населення. У таких умовах державні структури не завжди здатні оперативно та в повному обсязі задовольнити потреби постраждалих. Саме тому недержавні благодійні фонди стають ключовими акторами, здатними швидко мобілізувати ресурси та забезпечити адресну допомогу.

Соціальна підтримка у кризових ситуаціях досліджується в працях

Т. Семигіної, О. Безпалько та І. Зверєвої, які зосередилися на державних програмах реінтеграції переселенців і ролі міжнародних організацій. Аналіз звітів БФ «Право на захист» та даних Міністерства соціальної політики свідчить про значні прогалини в покритті гуманітарних потреб на деокупованих територіях. Проте академічні публікації, що системно описують практики благодійних фондів у постконфліктному середовищі України, залишаються обмеженими, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета дослідження:

- розкрити зміст, форми й методи соціальної роботи благодійних фондів на деокупованих територіях;
- охарактеризувати гуманітарні, психологічні, юридичні та освітні ініціативи;
- проаналізувати моделі співпраці фондів із державними та міжнародними структурами;
- сформулювати рекомендації щодо інтеграції діяльності фондів у національну систему соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу.

1. Гуманітарна допомога та мобільні бригади. Благодійні фонди «Твоя опора», «Допомога АСТ» та «Ти не один» щодня доставляють продуктові та медичні набори у райони зруйнованої логістики; мобільні бригади працюють у віддалених селах, де державні служби не мають доступу.

2. Відновлення інфраструктури. Проект «Brave to Rebuild» координує волонтерські толоки з ремонту шкіл і лікарень, забезпечуючи повернення соціальної активності громад.

3. Психологічна підтримка та освітні програми. Фонд «Повернення Дитинства» проводить групові та індивідуальні сесії для дітей і дорослих, постраждалих від окупації; застосовує арт- та казкотерапію.

4. Юридичне консультування. Спільно з ГО та місцевими юристами фонди надають допомогу у відновленні документів, оформленні компенсацій та вирішенні земельних спорів.

5. Фінансова підтримка через «Допомога».

ВПО та мешканці деокупованих територій отримують грошові виплати від міжнародних партнерів (UNICEF, ICRC) через єдиний портал edopomoga.gov.ua.

Висновки та напрями подальших досліджень

1. Благодійні фонди демонструють високу оперативність, гнучкість і здатність працювати в умовах обмеженого доступу, доповнюючи державний сектор.

2. Для підвищення ефективності рекомендовано налагодити єдині протоколи взаємодії фондів та державних установ, забезпечити обмін даними за допомогою централізованої платформи.

3. Подальші дослідження мають зосередитися на кількісній оцінці впливу різних форм підтримки на якість життя населення, а також на розробці моделей сталого фінансування державно-приватного партнерства.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ СТОРІТЕЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*
І.О. Шеплякова

У процесі соціалізації учнівської молоді в закладах професійно-технічної освіти (надалі – ЗПТО) відбувається формування активної, відповідальної та компетентної особистості, здатної до інтеграції в сучасне суспільство та професійне середовище. Молодь, яка навчається в ЗПТО, часто стикається з соціальними викликами – обмеженими можливостями для самовираження, нестачею мотивації, низьким рівнем емоційної грамотності та дефіцитом життєвих моделей для наслідування. За таких умов соціально-педагогічна діяльність з соціалізації учнівської молоді в ЗПТО потребує інноваційних підходів до вибору методів роботи, які були б не лише інформативними, а й такими, що на основі емоційного залучення сприяють інтеріоризації соціальних цінностей, привласненню соціально схвалюваних моделей поведінки, мотивують до змін. Отже, ефективніше впливають на формування свідомості молодих людей, їхнє особистісне становлення.

На основі проведеного аналізу наукових праць (Дж. Е. Біррен, Г. Гич, Н. Гущина, А. Житницька, Л. Кайдалова, М. Лівін, Ю. Маковецька-Гудзь, С. Немченко, Л. Панченко, О. П'ятецька, Е. Робертсон, М. Россітер, К. Симоненко, Г. Франценбург, І. Шеплякова) з'ясовано, що одним із сучасних і перспективних інструментів соціально-педагогічної роботи, зокрема у ЗПТО, є сторітелінг – метод подачі інформації через особисті історії, які сприяють емпатії, рефлексії та ціннісному сприйняттю соціального досвіду. Сторітелінг здатен не лише урізноманітнити соціально-виховний процес, а й стати засобом глибокого впливу на свідомість та поведінку молоді. Саме тому дослідження можливостей застосування сторітелінгу в соціально-педагогічній діяльності є вкрай актуальним і відповідає потребам сучасної системи освіти.

Метою нашого дослідження було визначено дослідити можливості використання сторітелінгу в соціально-педагогічній діяльності для ефективної соціалізації учнівської молоді в закладах професійно-технічної освіти. Відповідно до мети нами було сформульовано завдання дослідження: *по-перше*, розкрити теоретичні засади сторітелінгу як педагогічного інструменту впливу на особистість; *по-друге*, визначити специфіку соціально-педагогічної роботи в умовах закладів професійно-технічної освіти; *по-третє*, проаналізувати вітчизняний та закордонний досвід застосування сторітелінгу в роботі з учнями

професійно-технічних закладів; *по-четверте*, практичні рекомендації щодо впровадження сторітелінгу в соціально-педагогічну діяльність з соціалізації учнівської молоді у ЗПТО. У процесі дослідження використано комплекс методів, серед яких аналіз наукової літератури (для вивчення теоретичних підходів до проблеми соціалізації молоді та використання сторітелінгу в цьому процесі); соціально-педагогічне спостереження (для фіксації змін у поведінці та сприйнятті учнів під час використання сторітелінгу); розробка та апробація методичних матеріалів (з метою практичного впровадження історій у соціально-педагогічну роботу).

Результати проведеного нами дослідження засвідчили, що сторітелінг є ефективним засобом соціального впливу в освітньому середовищі. Його використання сприяє підвищенню мотивації учнівської молоді до навчання та саморозвитку; розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту та комунікативних навичок; формуванню позитивного ставлення до суспільних норм, цінностей і ролей; зміцненню довіри між учнями та педагогами, створенню емоційно безпечного освітнього простору. Практичні заняття із застосуванням сторітелінгу показали зростання рівня соціальної адаптованості учнів, їх здатності до рефлексії та прийняття конструктивних рішень.

Таким чином, сторітелінг як метод соціально-педагогічної діяльності у закладах професійно-технічної освіти є надзвичайно дієвим інструментом у процесі соціалізації учнівської молоді. Його застосування сприяє формуванню ключових соціальних компетентностей, зміцненню внутрішньої мотивації та усвідомленню особистої відповідальності. Сторітелінг забезпечує глибший емоційний контакт між педагогічними працівниками і учнями, роблячи соціально-педагогічний вплив більш ефективним і стійким у часі.

Масюк М.В.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ГУМАНІТАРНА ПРАКТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ І ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ВИМІРИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

І.А. Романова

У контексті повномасштабної війни в Україні волонтерський рух набув безпрецедентного масштабу й соціального значення. Волонтерство більше не є факультативною формою участі — воно перетворилося на критично важливу соціальну практику, яка виконує функції емоційної підтримки, неформальної освіти, культурної інтеграції та відновлення суб'єктності як для тих, хто допомагає, так і для тих, хто потребує допомоги. Особливо актуальним є

дослідження волонтерства в умовах вимушеної міграції, де воно стає механізмом адаптації та гуманітарної взаємодії.

Мета дослідження: висвітлити волонтерську діяльність як інструмент соціальної дії, що поєднує терапевтичну, освітню та етичну функції в умовах війни та вимушеної міграції.

Волонтерство як простір повернення до себе у період після катастрофи. Війна позбавляє людину не лише дому чи безпеки. Вона руйнує базову структуру буття: звички, ідентичності, ролі. У момент, коли світ розпадається на уламки, першим кроком до відновлення стає дія. Саме через дію — просту, зосереджену, повторювану — можливо зібрати себе до купи. У цьому сенсі волонтерство є не відповіддю на соціальне замовлення, а інтимним актом повернення до суб'єктності. У випадку повномасштабної війни в Україні ця дія набула безпрецедентного масштабу. Вже у перші тижні березня 2022 року країна стала свідком феномена горизонтального волонтерського руху, який організувався спонтанно, але діяв ефективно. Цей рух не мав централізованого управління чи єдиного керівного штабу, але він виконував критично важливі функції: евакуація, харчування, медична підтримка, психологічна допомога, освітні ініціативи. В основі цього руху була не система, а етична чутливість і готовність бути поруч тоді, коли біль перевищує мовлення. Особистий досвід волонтерства розпочався не з бажання допомагати, а з потреби вижити. Після травми, поранення, втрати дому в Ізюмі та переїзду до Німеччини відбулась втрата не лише матеріальних орієнтирів, а й розуміння, ким є. Відчуття соціальної нікчемності, ізоляції, німоти — це те, що формує тіло мігранта в перші тижні. Але саме через залучення до мовного проекту AG Sprachen у межах Служби підтримки молоді з міграційним досвідом (Jugendmigrationsdienst, JMD) у місті Гельдерн, дало змогла повернутися до дії, що має сенс. Проєкт, спрямований на підтримку мовної інтеграції підлітків з різних країн, став не лише навчальним середовищем. Це був новий тип соціального простору, де присутність означала підтримку, а мова — засіб не стільки знання, скільки виживання. Це був досвід, у якому спільність формувалася через міжмовну й міжкультурну взаємодію, а не через статуси чи права. Робота з молоддю з України, Афганістану, Сирії, Індії — це більше, ніж мовне навчання. Це практика буття з іншим у спільному людському полі. У таких умовах волонтер — не координатор чи помічник, а фасилітатор довіри, той, хто тримає простір, у якому дитина чи підліток має право мовчати, боятися, говорити, ставити питання. Цей тип педагогіки не закладено в підручниках. Він формується у відповідь на біль, на тишу, на присутність. Такі простори — це початок повернення. До мови. До себе. До майбутнього, яке ще не впорядковане, але в ньому вже є місце для взаємності.

Неформальна освіта й міжкультурне середовище: волонтерство як гуманітарний педагогічний процес. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну мільйони громадян стали не лише жертвами конфлікту, а й учасниками нових процесів соціального відновлення. Частина з них — через освіту, частина — через професійну чи психологічну реінтеграцію. Але одна з найбільш потужних форм реадaptaції відбулася через участь у

волонтерській діяльності, яка поєднала у собі і соціальну функцію, і глибоку освітню місію. Волонтерство, особливо у сфері неформальної освіти, стало простором, де трапляється не лише передача знань, а й процес переосмислення себе як суб'єкта, здатного бути важливим у чужому середовищі. Освітній проєкт AG Sprachen при Службі підтримки молоді з міграційним досвідом (Jugendmigrationsdienst, Німеччина) створює таку платформу, в якій навчання мови трансформується в багато більше, ніж володіння граматичними структурами. У змішаних групах, де поруч навчаються підлітки з України, Афганістану, Сирії, Індії, сам процес комунікації стає практикою міжкультурного співбуття. Тут неможливо уникнути реальності іншого — його болю, страху, історії. Тому волонтер, який фасилітує таке навчання, неминуче вступає у роль не лише педагога, а й етичного посередника. Педагогіка в умовах війни — це не про оцінювання знань, а про створення обставин, у яких можлива довіра. Саме ця довіра часто є першим кроком до відновлення внутрішньої цілісності людини. Молоді люди, які мовчали протягом кількох тижнів, починають виявляти ініціативу, самі організовують мініпроєкти, включаються у спільну роботу. Це не є наслідком інструкції чи формального плану занять. Це — результат наявності простору, де волонтер виступає не як той, хто передає знання, а як той, хто «тримає простір» — простір прийняття, відкритості й співдії. Міжкультурність у таких умовах не є ані темою, ані метою занять. Вона є базовою умовою їх існування. Тому педагогічні навички волонтера розширюються: йдеться не лише про знання мовного матеріалу чи методичку, а про здатність слухати мовчання, розпізнавати невербальні сигнали тривоги, створювати динамічну адаптацію без примусу. І саме ця адаптивна чутливість є одним із головних капіталів неформальної освіти. У цьому сенсі волонтерство постає як новий формат освітньої дії, який не передбачає стандартизованої оцінки, але продукує ефекти глибшого рівня — формує уявлення про співжиття, гідність, культурне розмаїття. Воно навчає не лише мови як засобу комунікації, а мови як простору співіснування. Усе це дозволяє говорити про волонтерство в неформальній освіті як про гуманітарну педагогіку, яка, хоч і позбавлена формального статусу, має вищу мету — відновити в людині здатність бути присутньою.

Волонтерство як психосоціальна терапія і громадянська практика сенсу. У дослідженнях останнього десятиліття волонтерство дедалі частіше осмислюється не лише як механізм надання допомоги, а як простір людського самовідновлення. У контексті повномасштабної війни в Україні це явище набуло особливої ваги — зокрема, як психосоціальний ресурс для самих волонтерів, які діють у надзвичайно вразливому та часто травматичному контексті. Досвід волонтерства дає людині змогу відновити контакт із собою як діючою особою, навіть у ситуації втрати, руйнування або вимушеної втечі. В умовах, коли особистий контроль над життям здається втраченим, волонтерська діяльність пропонує структуру дії, у межах якої можливе зцілення через відповідальність. Це своєрідна терапія дії, що активує не лише когнітивну, а й емоційно-ціннісну сферу особистості. На прикладі власної волонтерської участі в німецькій програмі Jugendmigrationsdienst (JMD), зокрема в межах освітнього

мовного проєкту AG Sprachen у місті Гельдерн, можна простежити, як звичайна участь у мовній групі поступово перетворюється на мережу довіри, в якій волонтер не лише навчає, а й перебуває у постійному процесі рефлексії, комунікації, співбуття. Саме в таких неформальних освітніх просторах розгортається внутрішній діалог, що супроводжує публічну дію. Особливу увагу слід приділити тому, як змінюється сама конфігурація допомоги в умовах кризи. Волонтерство втрачає риси патерналістичної взаємодії, де одна сторона є активною, а інша — пасивною. Натомість формується горизонтальна модель взаємодії, де обидві сторони — і волонтер, і отримувач підтримки — мають досвід уразливості, і обидві віднаходять сенс у співдії. У цьому контексті волонтер виступає як етичний агент, чия дія не регламентується лише протоколами, а формується через чутливість до ситуації та живий діалог. Таке розуміння волонтерства відкриває нові горизонти і для гуманітарної педагогіки. Адже йдеться не просто про допомогу, а про створення педагогічно насичених середовищ, у яких діти, молодь і дорослі здобувають досвід включення, співвідповідальності та етичного зростання. Освіта, що виникає у таких просторах, має інший характер — вона не нормативна, а процесуальна, не цілеспрямована в класичному сенсі, але глибоко особистісна й соціально значуща. У цьому розумінні волонтерство стає не епізодичним проявом альтруїзму, а структурним елементом нової громадянської культури, що вибудовується в посткатастрофічних умовах. І те, як саме вона вибудовується, як люди повертаються до себе через взаємодію з іншими — це питання не лише соціології чи психології, а й політики, філософії, антропології. Волонтерство в умовах війни — це практика глибокого людського змісту, яка має бути зафіксована не лише у звітах, а в науковому знанні, освітніх програмах, культурних архівах суспільства, яке вирішило вистояти.

Таким чином, волонтерство в умовах війни перестає бути виключно практикою допомоги. Воно постає як багаторівнева структура смислів, у якій переплітаються етика, педагогіка, соціальна дія та психологічне відновлення. У контексті гуманітарної катастрофи, спричиненої повномасштабним вторгненням росії в Україну, саме волонтерські ініціативи виявилися здатними оперативно реагувати, не лише компенсуючи брак ресурсів, а й творячи нову тканину соціальних зв'язків. На індивідуальному рівні волонтерство виконує функцію психосоціальної терапії через дію. Людина, яка допомагає іншому, не лише компенсує системну порожнечу — вона відновлює власну суб'єктність, заново вчиться бути важливою, відповідальною, присутньою. Особливо виразно ця трансформація простежується у досвіді вимушених мігрантів, для яких волонтерство стає каналом інтеграції без втрати ідентичності. У сфері освіти волонтерська діяльність створює неформальні простори гуманітарного навчання, де передається не лише знання, а й емпатія, етика довіри, культура взаємності. Такі простори неможливо реплікувати у класичному форматі шкільної чи університетської освіти. Але саме вони сьогодні формують педагогіку майбутнього — таку, що вчить не тільки предмету, а вчить бути, чути, співіснувати. Волонтерство також потребує наукової рефлексії та інституційного визнання. Воно має бути інтегроване в освітні програми

підготовки соціальних працівників, педагогів, психологів. Досвід волонтерської діяльності необхідно документувати, досліджувати, впроваджувати як модель соціального навчання, відмінного від формального, але не менш глибокого. Поза межами криз і катастроф, у мирний час, волонтерство може залишитися тією мовою громадянського суспільства, в якій гідність виражається не декларативно, а в дії. І якщо Україна як нація зможе зберегти цю культуру присутності, солідарності й відповідальності — це буде перемога, що матиме не лише стратегічне, а цивілізаційне значення.

Мелешко Д. О.

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

ВРАХУВАННЯ У МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ГЕНДЕРНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ЗДОРОВ'Я ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

О.В. Гончаренко

Сьогодні вивчення проблеми здоров'я людини характеризуються різноманітністю і багатоплановістю напрямів її дослідження. Зокрема, у філософському контексті дана дефініція розуміється як «справжня гармонія душі, тіла й розуму», зумовлена перебуванням людини у «здоровому навколишньому природному й соціальному середовищі» (Н.Грищенко) [4, с.306]. У медико-біологічному контексті здоров'я людини розуміється авторами як «складний міждисциплінарний феномен, притаманний не менш складному міждисциплінарному об'єкту – людині, що не зводиться до суми своїх складових» (В. Гаврилюк) [2, с. 57]. Наразі валеологи зауважують на «парадоксі сучасної медицини», яка «ставлячи своїм завданням здобути значні досягнення у сфері здоров'я», займається вивченням хвороб і винайденням лікувально-діагностичних методів. Такий шлях, на думку науковців, «не приведе до поставленої мети – досягнення здоров'я» (Апанасенко) [1, с. 56]. У медико-соціальній площині здоров'я визначається авторами як «складний, системний за своєю функцією феномен, специфіка якого проявляється на фізичному, психологічному та соціальному рівнях розвитку» (І. Маруненко і О.Тимчик) [5].

Аналіз наведених трактувань дозволяє зауважити на тому, що проблема здоров'я людини є комплексною, в межах чого здоров'я розглядається не як відсутність або наявність хвороб чи фізичних дефектів. Н. Городнова зауважує, що «повноцінне визначення стану здоров'я не обмежується тільки педагогічною, біологічною та медичною сферами». Науковиця наголошує на важливості врахування гендерних аспектів, а також «психологічних,

екологічних, економічних та соціально-культурних чинників, менталітету населення різних регіонів, звичаїв, традицій, роботи суспільних інституцій» – тобто, всього того, що «зумовлює причини й особливості стану здоров'я людей» [3, с. 268].

Сфера охорони здоров'я населення є одним з пріоритетних напрямів соціальної роботи, де соціальні працівники/-ці медичного профілю працюють у напрямі профілактики, реабілітації і патрунування клієнтів і пацієнтів – чоловіків і жінок. У роботі медичних закладів, реабілітаційних і кризових центрів знання щодо гендерної специфіки і диференціації порушень здоров'я у чоловіків і жінок є надзвичайно важливими. Наразі в медико-соціальній роботі актуалізується гендерна перспектива, адже стать виступає одним із значущих факторів і залежною змінною у питаннях здоров'я населення. Гендерний підхід передбачає, що протягом життя чоловіки і жінки стикаються з різними випробуваннями, виконують різні ролі, отримують різну винагороду і набувають різних статусів. У результаті біологічні і соціальні фактори, які нашаровуються одне на одне, призводять до статистично значущих відмінностей між чоловіками і жінками не тільки у різних сферах життєдіяльності, але й у питаннях, пов'язаних з їхнім здоров'ям (спосіб і тривалість життя, схильність до певних захворювань, ступінь стурбованості власним здоров'ям та ін.).

Представники різних демографічних груп різняться у поглядах щодо хвороби і здоров'я, моделей способу життя, доступу до медичної допомоги та інших показників. Особливості місця проживання, навколишнього середовища, соціального оточення, культурних традицій – все чинить вплив на стан здоров'я та рівень смертності серед соціальних груп і, таким чином, створює соціальну нерівність у сфері охорони здоров'я. Наприклад, проблема доступу до медичної допомоги обумовлена не тільки неналежним функціонуванням системи охорони здоров'я і медичної інфраструктури, а й неможливістю незабезпечених та соціально вразливих верств населення сплатити за високоякісні методи лікування і профілактики захворюваності.

Отже, очевидно, що рівність у здоров'ї прямо залежить від соціальної рівності, яке у більшості суспільств не можливе. Рівний доступ для чоловіків і жінок до медичного обслуговування закріплений Конституцією України та основними законодавчими документами, присвяченими охороні здоров'я громадян, а також міжнародними конвенціями і деклараціями щодо гендерної рівності, ратифікованих нашою державою. Наразі важливим видається завдання щодо реалізації гендерних принципів у практичній діяльності сфери охорони здоров'я. Для цього важливим є перехід від гендерно-нейтральної моделі надання медичної допомоги (яка не враховує гендерні особливості і відмінності, часто призводить до утисків за статевою ознакою, помилок в діагностиці, лікуванні, реабілітації жінок і чоловіків) до посилення гендерно чутливої складової системи медичного обслуговування населення.

Список використаних джерел:

1. Апанасенко Г. Л. Вчення про індивідуальне здоров'я: деякі підсумки. *Acta medica Leopoliensia*. 2013. Т. 19, №1. С. 56–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lmch_2013_19_1_13
2. Гаврилюк В. О. Індивідуальне здоров'я: у пошуках системної оцінки. *Медична інформатика та інженерія*. 2016. №3. С. 56–61.
3. Городнова Н. М. Гендерні особливості збереження здоров'я особистості. *Євроінтеграційний вектор сучасної психології : матеріали науково-практичної конференції молодих учених*. URL: http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/2611/1/%D2%90%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_268-269.pdf
4. Грищенко Н. В. Соціально-філософські аспекти здоров'я та здорового способу життя. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2018. С. 306–307. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/153.pdf
5. Маруненко І. М., Тимчик О. В. Медико-соціальні основи здоров'я: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Київськ. ун-тет імені Бориса Грінченка, 2016. 331 с.

Мільська О.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

Анотація. У статті визначені різні підходи до поняття «неформальне об'єднання», дано авторське визначення «неформального молодіжного об'єднання» як об'єднання, що виникає самочинно, стихійно і не має офіційно зафіксованої та закріпленої законодавством чи підзаконними актами структури; проаналізовано класифікацію неформальних об'єднань, основою якої є характер діяльності та внутрішня ціннісна шкала неформальних об'єднань, а також її вплив на молодіжне середовище загалом; зазначено соціалізацію студентської молоді як багатогранний процес, спрямований на оволодіння нормами моралі народу, у якому проживає особистість, його національними традиціями, звичаями та навичками використання їх у своїй

практичній діяльності; визначено, що результатом процесу соціалізації студентської молоді виступає їх соціалізованість; висвітлені характерні особливості соціалізації молоді в неформальних об'єднаннях, які мають за мету здійснення соціально корисної та дозвіллевої діяльності; розглянуто соціально-педагогічну діяльність з соціалізації студентської молоді в неформальних об'єднаннях як спеціально-організовану діяльність соціальних фахівців, спрямовану на створення необхідних умов для всебічного розвитку особистості молодої людини у позанавчальному процесі та дозвіллі; виділені найбільш сприятливі умови формування соціальності студентської молоді.

Ключові слова: студентська молодь, неформальне об'єднання, соціалізація, соціалізація студентської молоді, соціально-педагогічна діяльність з соціалізації студентської молоді у неформальних об'єднаннях.

Milska Oleksandra, Yesina Nataliia. SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES FOR THE SOCIALIZATION OF STUDENT YOUTH IN INFORMAL ASSOCIATIONS.

***Annotation.** The article identifies different approaches to the concept of “informal association”, gives the author’s definition of “informal youth association” as an association that arises spontaneously, spontaneously and does not have an officially fixed and enshrined structure in legislation or bylaws; analyzes the classification of informal associations based on the nature of activities and the internal value scale of informal associations, as well as its impact on the youth environment in general; the article identifies the socialization of student youth as a multifaceted process aimed at mastering the moral norms of the nation in which a person lives, its national traditions, customs and skills of using them in their practical activities; it is determined that the result of the process of socialization of students is their socialization; the author highlights the characteristic features of socialization of youth in informal associations aimed at carrying out socially useful activities; the article considers socio-pedagogical activity on socialization of student youth in informal associations as a specially organized activity of social specialists aimed at creating the necessary conditions for the comprehensive development of a young person’s personality in the extracurricular process and leisure; the most favorable conditions for the formation of sociality of student youth are highlighted.*

***Key words:** student youth, informal association, socialization, socialization of student youth, social and pedagogical activities for the socialization of student youth in informal associations.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану перед системою освіти України гостро постала проблема виховання громадянина нової формації - національно свідомого, творчого, вільного, здатного до плідної суспільно корисної праці. У процесі соціального становлення такої особистості важливу роль відіграють і заклади вищої освіти, у яких формується суспільний та культурний фонд України. Адже здобувачі вищої освіти не тільки опановують навчальні дисципліни, а й оволодівають необхідними життєвими

компетентностями, у тому числі й соціальними, як-от: «соціальний світогляд; комунікативний досвід; позитивне ставлення до життя та соціуму; навички вирішення конфліктних ситуацій; уміння створювати умови для особистісного та професійного розвитку; здатність до рефлексії та інші» [9]. Одним із ефективних інститутів соціалізації сучасної молоді, у тому числі й студентської виступають неформальні об'єднання. Тому, в реальних умовах існування та розвитку молоді особистості, актуальною стає проблема соціально-педагогічної діяльності з соціалізації молоді в неформальних об'єднаннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що історію виникнення, розвитку та діяльності неформальних молодіжних об'єднань розглядали А. Капська [2], Р.Науменко[6], окремі різновиди неформальних об'єднань, процеси їх становлення та взаємодії з соціальними інститутами та формами суспільної свідомості відображені у роботах К. Гавриловської [1], О. Лисовця [5], О. Фурмана [1]; окремі аспекти проблеми соціалізації здобувачів вищої освіти розкриті в дослідженнях В.Коваленко [4], С. Сірик [8] тощо.

Поняття, сутність, етапи, напрямки та особливості соціально-педагогічної діяльності з соціалізації студентської молоді в неформальних об'єднаннях були об'єктом наукових розвідок В. Кирилюк [3], О. Панагушиної [7], А.Полянничко[3], Н. Слюсаренко [7].

Метою статті є аналіз змісту та особливостей соціально-педагогічної діяльності з соціалізації молоді в неформальних об'єднаннях.

Виклад основного матеріалу. З метою більш детального аналізу та вивчення змісту та особливостей соціальної роботи з соціалізації молодого покоління в неформальних об'єднаннях, спочатку треба з'ясувати сутність понять, таких як «неформальне об'єднання», «соціалізація», «соціалізація молоді в неформальних об'єднаннях».

Так, за А. Капською, неформальна група (об'єднання) – це «організація, що визначається високим ступенем злагожденості, особистим характером спілкування, але з нечітко сформульованою метою групової діяльності та неформальним контролем, що базується на традиціях і покладається на ступінь усвідомлення членства в групі» [2, с. 27].

Своєю чергою, за Р. Науменко, неформальне об'єднання дітей і молоді, визначено як «об'єднання, що виникає самочинно, стихійно і не має офіційно зафіксованої та закріпленої законодавством чи підзаконними актами структури» [6]. Підтримуємо позицію автора про те, що «права та обов'язки членів таких груп більш аморфні й невизначені, а способи їхньої реалізації менш конкретні, ніж у формальних групах» [6]. Зауважимо, що утворення неформальних об'єднань можливе як всередині звичайних структур, так і поза ними.

Вітчизняний науковець О. Лісовець [5] виділяє класифікацію неформальних об'єднань, основою якої є характер діяльності та внутрішня ціннісна шкала неформальних об'єднань, а також її вплив на молодіжне середовище загалом. За таким підходом виокремлюють об'єднання: хіпі; романтико-ескейпістські; релігійно-містичні; гедоністично-розважальні;

епатажно-протестні; радикально-деструктивні групи; розправно-самосудні молодіжні угруповання; хакери.

Узагальнюючи вище зазначене, ми розглядаємо неформальне молодіжне об'єднання як об'єднання, що виникає самочинно, стихійно і не має офіційно зафіксованої та закріпленої законодавством чи підзаконними актами структури.

У свою чергу, соціалізація особистості тлумачиться як багатогранний процес, що включає в себе педагогічні та соціальні впливи. За С. Сірик, «вони відображаються в поглядах та поведінці особистості, є взаємопов'язаними та виступають у сукупності, забезпечуючи безпосередній та опосередкований вплив на неї» [8, с. 125]. Результатом процесу соціалізації виступає соціалізованість.

Також з'ясовано, що заклад вищої освіти виступає як інститут соціалізації здобувачів вищої освіти. При цьому, *соціалізація студентської молоді* є багатогранним процесом та розглядається в кількох напрямках: «формування такої особистості здобувача вищої освіти, який буде здатен виконувати функції громадянина держави; оволодіння нормами моралі народу, у якому проживає особистість, його національними традиціями, звичаями та навичками використання їх у своїй практичній діяльності; формування особистості, здатної до високоефективної праці в певній сфері та виконання в суспільстві соціальної ролі інтелігенції» [4, с. 8].

На нашу думку, характерними *особливостями соціалізації молоді в неформальних об'єднаннях* є: відповідність інтересам молоді; швидке засвоєння соціального досвіду серед однолітків, які мають спільні інтереси; неформальний вплив на молодь; наявність неформального лідера, за допомогою якого можна впливати на все об'єднання; можливість спрямування молодіжного неформального об'єднання на здійснення соціально корисної діяльності.

Проведений аналіз наукової літератури К. Гавриловської [1], О.Лісовця[5], О. Фурмана [1] дозволив визначити, що соціалізація молодих людей у навчальному закладі здійснюється через навчання, а поза ним - у неформальних об'єднаннях, що організовано та представлено: шляхом підтримання і збереження системи поглядів, норм, ціннісних орієнтацій своєї родини, групи або соціуму; шляхом перетворення й переробки як попередніх, так і дійсних соціальних норм і культурних цінностей суспільства; шляхом створення нових правил, стандартів, ціннісних орієнтацій соціального досвіду. Тож, соціальні фахівці повинні сконцентрувати зусилля на вивченні різних аспектів соціалізації молоді у неформальних об'єднаннях та дослідження відповідних форм соціальної роботи.

Аналіз наукових праць В. Кирилюк [3], О. Панагушиної [7], А.Полянничко [3], Н. Слюсаренко [7] дозволив визначити соціально-педагогічну діяльність з соціалізації студентської молоді в неформальних об'єднаннях як спеціально-організовану діяльність соціальних фахівців, спрямовану на створення необхідних умов для всебічного розвитку особистості молодої людини у позанавчальному процесі та дозвіллі.

Соціально-педагогічна діяльність з соціалізації студентської молоді

передбачає використання індивідуальних, групових та колективних форм роботи у клубах, гуртках, проведення спеціальних тренінгів, бесід, «круглих столів», диспутів, індивідуальних консультацій, тощо. Найбільш сприятливі умови формування соціальності студентської молоді засобами художньої літератури створюється в результаті клубної діяльності, що пояснюється широкими можливостями для творчості і самореалізації кожного члена клубу, розвитку здібностей і нахилів, можливістю творчого спілкування, неформальними стосунками, нерегламентованим змістом виховання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, одним із ефективних інструментів соціалізації студентської молоді виступають неформальні молодіжні об'єднання, а саме, форми соціально-педагогічної роботи у них: тематичні вечори, конкурси, вечори запитань і відповідей, конференції, фестивалі, гуртки, екскурсії, походи, тощо.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької роботи є теоретична розробка, практичне впровадження навчально-методичного забезпечення соціально-педагогічної діяльності з соціалізації студентської молоді у неформальних молодіжних об'єднаннях.

Список використаних джерел:

1. Гавриловська К. П., Фурман О. І. Особливості Я-концепції осіб, що перебувають у неформальних релігійних організаціях. *Наука і освіта*. 2018. С.78–83.
2. Капська А. Й. Соціальна робота і деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ. 2017. 123 с.
3. Кирилюк В.А., Полянничко А.О Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навчально-методичний посібник. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с.
4. Коваленко В. Є. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. №7 (338). С. 5-15.
5. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України. Київ: ВЦ «Академія». 2019. 256 с.
6. Науменко Р. А. Неформальні об'єднання дітей і молоді. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-71893> (дата звернення: 16.03.2023 р.).
7. Панагушина О. Є., Слюсаренко Н. В., Організаційно-педагогічні основи соціалізації підлітків у молодіжних організаціях: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2020. 146 с.
8. Сірик С. Ф. Позанавчальна діяльність студентів як чинник успішної соціалізації особистості. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2019. № 2 (18). С. 124-128.
9. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика. Луганськ: Альма-матер, 2018. 230 с.

Міщенко Л.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ІНСТРУМЕНТИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В РОДИНАХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

І.А. Романова

Домашнє насильство є серйозною проблемою, яка впливає на всі верстви населення, включаючи підлітків. Останні події в Україні (війна, економічна криза, загострення соціальної та політичної напруженості, значна кількість тимчасово переміщених осіб тощо) відбилися на проблемах сім'ї. Родини, які потрапили в складні життєві обставини, відчули різке погіршення умов реалізації основних соціальних та особистісних функцій. Це призводить до підвищення агресивності, нетерпимості, що найчастіше проявляється саме в сімейному оточенні [1]. Статистичні дані невпинно сигналізують про значну поширеність цього явища, яке, на жаль, часто залишається прихованим від сторонніх очей. ВООЗ та UNICEF повідомляють, що близько 300 мільйонів (3 з 4) дітей у віці від 2 до 4 років у всьому світі регулярно зазнають жорстокого покарання з боку своїх опікунів; 250 мільйонів (приблизно 6 з 10) покарані фізичними засобами; близько 130 мільйонів (трохи більше 1 з 3) учнів у віці від 13 до 15 років зазнають знущань; насильство серед підлітків найбільш поширене в країнах з низьким рівнем доходу та регіонах, де менше дівчат навчаються в середній школі [2]. Від початку 2024 року в Україні відкрили 8185 кримінальних проваджень, пов'язаних із побутовим насильством. Це на 80% більше ніж у 2023 році. Станом на жовтень 2024 року постраждалими від домашнього насильства вважаються понад 5 тисяч осіб, більшість із них — жінки та діти [3]. Наслідки пережитого насильства є глибокими та різнобічними, охоплюючи не лише фізичне здоров'я підлітків, а й їхній емоційний стан, психічну рівновагу та когнітивні функції. Крім того, домашнє насильство суттєво ускладнює процес соціалізації дітей, їхню здатність будувати здорові міжособистісні стосунки та довіряти іншим.

Особливо важливо звернути увагу на профілактику цього явища в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Підлітки, які стикаються з насильством у родині, часто мають проблеми з навчанням. Школа є одним з небагатьох соціальних інститутів, що підтримує регулярний та тривалий контакт з дітьми та їх родинami. Це дає можливість спостерігати за змінами в поведінці, успішності, в емоційному стані та іншими тривожними сигналами, що можуть вказувати на можливе насильство в родині. Важливо створити безпечне середовище, де вони можуть отримати підтримку та допомогу.

Основні напрями профілактичної роботи в школі це: освітньо-просвітницька діяльність (розробка та впровадження навчальних програм, тренінгів, лекцій для учнів, педагогів та батьків щодо форм насильства, прав людини, відповідального батьківства, методів ненасильницького спілкування, тощо); раннє виявлення та реагування на випадки насильства (опис алгоритмів дій педагогічних працівників при підозрі або виявлення фактів домашнього насильства, протоколи взаємодії з соціальними службами та правоохоронними органами); створення безпечного та підтримуючого шкільного середовища (розвиток шкільної культури, впровадження механізмів підтримки для постраждалих від насильства); робота з батьками (проведення консультацій, тренінгів, семінарів для батьків з питань виховання без насильства, розв'язання конфліктів, налагодження позитивних відносин).

Ефективна профілактика домашнього насильства (у тому числі й гендерно зумовленого насильства) у закладах загальної середньої освіти потребує застосування різноманітних методів та інструментів, що враховують вікові особливості підлітків, їхній рівень розвитку та індивідуальні потреби. Серед найбільш поширених можна виокремити: інтерактивні вправи та рольові ігри, такі як: «Коло підтримки», «Скринька рішень», «Карта емоцій», «Як попросити про допомогу», «Ситуація конфлікту», «Шкала згоди/незгоди», та інші потужні інструменти, що дозволяють моделювати різні життєві ситуації, відпрацьовувати ефективні стратегії реагування та захисту, сприяють розвитку емпатії та формуванню навичок ненасильницької поведінки. Перегляд та обговорення короткометражних фільмів, соціальних роликів, аналіз життєвих історій чи літературних творів, інтерактивні лекції та бесіди, вікторини та практичні заняття, організація зустрічей з представниками соціальних служб, проведення тренінгів з розвитку життєвих навичок, використання онлайн-платформ та інтерактивних додатків на тему безпеки та запобігання насильству. Для оцінки рівня обізнаності підлітків, виявлення їхніх потреб та оцінки ефективності профілактичних заходів можуть використовуватися: анкетування й опитування (наприклад: «Що мене найбільше ображає в стосунках з батьками», «Чи існують прояви насильства в школі та вдома») та інші скринінгові методики для виявлення дітей, які можуть перебувати в групі ризику або вже постраждали від насильства.

Система ефективної профілактики домашнього насильства в родинях підлітків у ЗЗСО вимагає комплексного підходу. Це й удосконалення нормативно-правової бази на рівні навчальних закладів, і підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розширення міжвідомчої співпраці, активне впровадження інноваційних технологій, розвиток системи моніторингу та оцінки ефективності профілактики. Важливим є залучення самих підлітків до процесу профілактики та розвиток інклюзивних підходів до профілактики, розробка адаптованих профілактичних програм.

Спільні зусилля школи, батьків та громади можуть значно знизити ризик насильства. Підлітки повинні знати, що вони не самотні, і що є ресурси, які можуть допомогти їм. Таким чином, успішна застосування ефективних інструментів під час реалізації процесу профілактики домашнього насильства в

родинах підлітків у ЗЗСО сприятиме створенню безпечного та сприятливого середовища для розвитку кожної дитини.

Список використаних джерел

1. Мальцева О.В. Соціально-педагогічна діяльність із запобігання домашньому насильству в закладах середньої освіти. *Габітус*. 2020. Вип. 17. С.39-43. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/17-2020/9.pdf>.
2. UNICEF. Знайоме обличчя: насильство в житті дітей та підлітків. Листопад 2017. URL: <https://data.unicef.org/resources/a-familiar-face/>.
3. 2.Офіс Генерального прокурора. Відео про домашнє насильство. Facebook, 3 жовтня 2024 р. URL: <https://www.facebook.com/pgo.gov.ua/videos/1299759484342971/>.
4. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. *Соціальна педагогіка: навчальний посібник* / авт.-кол.: О.В. Безпалько, І.Д. Зверєва, Т.Г. Веретенко та ін.; за заг. ред. О.В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2013. С. 197–209.
5. Українська фундація громадського здоров'я. Запобігання та протидія домашньому насильству над дітьми та молоддю: пам'ятка-довідник. Київ, 2018. URL: https://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Domestic_Violence.pdf.
6. Міністерство освіти і науки України. Лист № 1/9-656 від 30.10.2018 р. Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0656729-18#Text>.
7. Психологічне здоров'я сучасної сім'ї. URL: https://pidru4niki.com/90701/psihologiya/psihologichne_zdorovya_suchasnoyi_simyi

Науменко О.О.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
Н.О. Єсіна*

Анотація. У статті дано визначення поняттям «обдарованість», «соціальна дезадаптація», «профілактика соціальної дезадаптації»; висвітлені соціально-психологічні фактори, які провокують соціальну дезадаптацію

обдарованих старшокласників; проаналізовані різноманітні підходи до визначення поняття «профілактика соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників»; розглянуті різні точки зору на поняття «професійна підготовка соціальних фахівців»; дано власне визначення професійна підготовка майбутнього фахівця соціальної галузі до профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників як процес оволодіння здобувачами необхідними теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками, що є результатом готовності до здійснення професійної діяльності; виявлено готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників як результат зазначеної підготовки; схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників в закладах загальної середньої освіти: когнітивний, особистісно-розвивальний, діяльнісний, а також окреслено педагогічні умови її ефективного впровадження.

Ключові слова: обдарованість, соціальна дезадаптація, профілактика соціальної дезадаптації, підготовка соціальних працівників, заклад загальної середньої освіти, старшокласники.

Naumenko Oksana. THE ESSENCE AND STRUCTURE OF TRAINING FUTURE SOCIAL WORKERS FOR THE PREVENTION OF SOCIAL MALADAPTATION OF GIFTED SENIOR STUDENTS IN A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION.

Annotation. The article defines the concepts of "giftedness", "social maladjustment", "prevention of social maladjustment"; highlights the socio-psychological factors that provoke social maladjustment of gifted high school students; various approaches to defining the concept of "prevention of social maladjustment of gifted high school students" are analyzed; different points of view on the concept of "professional training of social specialists" are considered; the actual definition of professional training of a future specialist in the social field for the prevention of social maladjustment of gifted high school students is given as the process of acquiring the necessary theoretical knowledge, practical skills and abilities by applicants, which is the result of readiness to carry out professional activities; the readiness of future social educators to prevent social maladjustment of gifted high school students as a result of the specified training was revealed; the components of the readiness of future social educators to prevent social maladjustment of gifted high school students in secondary education institutions were characterized: cognitive, personal-developmental, activity-based, and the pedagogical conditions for its effective implementation were also outlined.

Key words: giftedness, social maladjustment, prevention of social maladjustment, training of social workers, secondary education institution, high school students.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство потребує всебічно розвинених, творчих та соціально адаптованих особистостей. Особливу увагу в цьому контексті привертають обдаровані старшокласники, які володіють значним інтелектуальним, творчим або іншим потенціалом. Однак їхня унікальність може стати причиною виникнення проблем соціальної адаптації, що проявляються у складнощах спілкування з однолітками, відчутті ізоляції, емоційних труднощах, конфліктах з навчальним середовищем та зниженні мотивації.

Саме соціальні педагоги, які працюють у закладах загальної середньої освіти, відіграють ключову роль у створенні сприятливих умов для всебічного розвитку, позитивної соціалізації обдарованих учнів та профілактиці їхньої соціальної дезадаптації. Проте часто випускники вищих навчальних закладів не мають достатньої спеціалізованої підготовки для ефективної роботи з цією категорією учнів, що зумовлює необхідність наукового осмислення та розробки ефективних підходів до їхньої підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема обдарованості, її види, типи, специфічні особливості та соціальна адаптація обдарованих підлітків є предметом наукових досліджень В. Зацепи [6], Н. Рудькевича [11]. Сучасні дослідники А. Андрющенко А. [1], Т. Байовський [2], С. Горбунова-Рубан [1], О. Василенко [3], В. Костіна [9] розглядають професійну підготовку соціальних педагогів та соціальних працівників в умовах складних соціальних реалій. Окремі аспекти соціальної дезадаптації, її профілактики та корекції відображено у наукових студіях О. Глушко [5], Н. Єсіної [7]. Проте, питання цілеспрямованої підготовки майбутніх соціальних працівників саме до профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників залишається недостатньо розкритим та потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження сутності та особливостей соціально-педагогічної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури дав підстави визначити основні поняття:

✓ Обдарованість - розглядається як системна якість особистості, що проявляється у високому рівні розвитку здібностей [7, с. 25]. Обдаровані старшокласники характеризуються не лише високими здібностями, але й мотивацією та здатністю до творчої діяльності.

✓ Соціальна дезадаптація - визначається як порушення пристосування особистості до соціального середовища, що проявляється у складнощах засвоєння норм, порушенні міжособистісних стосунків та негативних емоційних станах [5, с. 27].

✓ Профілактика соціальної дезадаптації - комплекс соціально-педагогічних заходів, спрямованих на попередження виникнення негативних наслідків [6, с. 22].

✓ Підготовка соціальних працівників - цілеспрямований процес формування знань, умінь та особистісних якостей [11, с. 34].

У контексті обдарованих старшокласників соціальна дезадаптація може бути зумовлена як внутрішніми (асинхронність розвитку, завищені очікування, особливості емоційної сфери), так і зовнішніми факторами (нерозуміння з боку однолітків та педагогів, недостатня підтримка з боку освітнього середовища).

Виходячи з цього, профілактика соціальної дезадаптації повинна передбачати комплекс заходів, спрямованих на попередження виникнення та мінімізацію негативних проявів цього явища. У роботі з обдарованими старшокласниками, профілактика має бути спрямована на розвиток їхніх соціальних навичок, емоційного інтелекту, формування адекватної самооцінки, створення інклюзивного освітнього середовища та налагодження ефективної взаємодії з однолітками, педагогами та батьками.

Соціальний фахівець, а саме соціальний педагог, у закладі загальної середньої освіти є ключовою фігурою у здійсненні профілактичної роботи. Його функції включають діагностику соціальних проблем учнів, індивідуальне та групове консультування, посередництво у конфліктах, організацію соціально-педагогічних заходів, співпрацю з педагогічним колективом та батьками.

Отже, забезпечення ефективної профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників в закладі загальної середньої освіти, залежить насамперед від рівня професіоналізму та професійної підготовки фахівця соціальної галузі.

Дослідниця О. Власюк вважає «професійну підготовку соціального педагога в умовах університету визначається засвоєнням системи знань, сформованістю професійних умінь і навичок, що забезпечує усвідомлення професійної діяльності» [4, с. 16]. Вона базується на кваліфікаційних вимогах, які складаються з сукупності професійних вимог, цінностей, показників, характеристик, ролей, функцій тощо [4, с. 16].

На думку, В. Поліщук професійна підготовка соціальних педагогів – «це процес і результат оволодіння цінностями соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, професійно важливими особистісними якостями, що становлять основу формування готовності до професійної соціально-педагогічної діяльності» [10, с. 139].

На основі аналізу наукових публікацій В. Василенко [3], В. Костіної [9] ми вважаємо, що професійна підготовка майбутнього фахівця соціальної галузі до профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників - це процес оволодіння здобувачами необхідними теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками, що є результатом готовності до здійснення професійної діяльності.

Теоретичні знання у контексті профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників містять теорії обдарованості, психолого-педагогічні та особистісні характеристики обдарованих старшокласників, соціальну дезадаптацію та її прояви, методи діагностики та профілактичної роботи, а також основи законодавства [11, с. 37].

Уміння та навички щодо профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників складаються із налагодження контакту з

однolitками та дорослими, діагностики, індивідуального й групового консультування та посередництва, співпраці з педагогами та батьками, а також складання документів та звітності [12, с. 43].

Крім цього, майбутній соціальний педагог, що працює з обдарованими старшокласниками повинен володіти такими особистими якостями як емпатія, толерантність, комунікабельність, спостережливість, відповідальність та позитивне ставлення до дітей та підлітків [11, с. 38].

Метою підготовки майбутніх соціальних працівників у контексті профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників є формування у них професійної компетентності, що включає глибокі знання про особливості розвитку та потреби цієї категорії учнів, володіння ефективними методами соціально-педагогічної діагностики та профілактичної роботи, а також розвинені особистісні якості, необхідні для встановлення довірливих стосунків та надання кваліфікованої підтримки [7, с. 26].

Отже, О. Карпенко зазначає, що структура професійної готовності майбутніх соціальних працівників повинна складатися з трьох етапів: орієнтованого (адаптивного), на якому майбутній фахівець знайомиться з соціальною обумовленістю, функціями, місцем та етичними принципами своєї майбутньої професійної діяльності; теоретичного, де відбувається оволодіння теоретичними знаннями (соціологічними, психологічними, педагогічними, соціокультурними), необхідними соціальному працівнику для виконання завдань широкого профілю; практичного, де фахівці соціальної галузі опановують практичними вміннями та навичками, необхідними для організації соціальної взаємодії і самодопомоги, з метою реабілітації клієнта чи корекції його поведінки [8, с.].

Аналіз наукової літератури О. Власюк [4], О. Карпенко [8], В.Поліщук[10] дозволив нам виділити наступні компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики соціальної дезадаптації старшокласників у закладах загальної середньої освіти: *когнітивний* (забезпечує засвоєння теоретичних знань через лекції, семінари, дискусії, аналіз кейсів), *особистісно-розвивальний* (сприяє розвитку особистісних якостей через інтерактивні методи, рефлексію, самоаналіз, волонтерську діяльність) та *діяльнісний* (формує практичні вміння та навички через тренінги, рольові ігри, моделювання ситуацій, практичні заняття на базі закладів освіти).

Таким чином, ефективна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики соціальної дезадаптації старшокласників у закладах загальної середньої освіти потребує активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів шляхом використання проблемного навчання, проєктної діяльності та інтерактивних методів; забезпечення практичної спрямованості навчання через організацію стажувань, практик, майстер-класів з практикуючими соціальними працівниками; створення сприятливого освітнього середовища з використанням інноваційних технологій, заохоченням до співпраці, обміном професійним досвідом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підготовка майбутніх соціальних працівників у закладах загальної середньої освіти до

профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників є важливим завданням системи вищої освіти. Ефективна підготовка повинна базуватися на глибоких теоретичних знаннях, розвинених практичних уміннях та сформованих особистісних якостях. Запропонована структура та окреслені особливості можуть стати основою для розробки навчальних програм та методичних матеріалів.

Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка діагностичного інструментарію для виявлення ризиків соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників, обґрунтування ефективних профілактичних програм, оцінка впливу різних моделей підготовки соціальних працівників на якість їхньої професійної діяльності у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Андрющенко А., Горбунова-Рубан С. Підготовка соціальних працівників в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *SOCIOПРОСТІР*. 2019. № 8. С. 35–40. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/12776> (дата звернення: 21.04.2025).
2. Байовський Т. Соціально-педагогічний супровід учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків, 2022. С.7-11.
3. Василенко О.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до консультативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. Харків, 2019. Т.2. № 16. С.79-83.
4. Власюк О.П. До проблеми професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету* (Педагогічні науки). 2011. №1. 356 с.
5. Глушко О.В. Соціальна реабілітація дезадаптованих старших підлітків у професійних ліцеях: теорія і практика: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.05. / Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. Київ. 2020. 263с.
6. Зацепа В. С. Соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних закладах освіти: квал. робота ... освіт. ступеня бакалавр: 231 Соціальна робота / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2024. 60 с.
7. Єсіна Н.О. Підготовка майбутніх соціальних фахівців до профілактики соціальної дезадаптації обдарованих старшокласників. *Соціальна робота: виклики сьогодення: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 25-26 травня 2023 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2023. С. 23-27.
8. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти. *НПУ імені МП Драгоманова*. 2018. С. 53-65.
9. Костіна В.В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації

учнів. *Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди*. 2019. № 5. С. 21.

10. Поліщук В.А. Формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників: зарубіжний досвід. Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2019. Вип. 1. С.206-210.

11. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи: навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

12. Харитончук Г. І. Методичні підходи до організації діяльності з обдарованими дітьми у початковій ланці середньої освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2021. № 4. С. 41-43.

Новак І.М.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ЗАСОБИ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна створює додаткові виклики для молодого покоління, впливаючи на їхній емоційний стан, соціальну адаптацію та світогляд. Підлітки, які переживають травматичні події, стикаються з труднощами в міжособистісних взаємодіях, можуть відчувати ізоляцію або дезорієнтацію в суспільстві. Водночас саме в період криз та соціальних змін роль виховання набуває особливого значення, адже воно сприяє формуванню не лише моральних та етичних орієнтирів, а й допомагає підліткам адаптуватися до нових умов і налагоджувати взаємодію з оточенням. Як зазначає Н. Борбич, «соціальне виховання, як галузь науки і сфера практичної діяльності, націлене на перетворення навколишнього середовища, створення гуманних відносин в соціумі, пошук педагогічно компетентних рішень у різних ситуаціях» [1,с.30]. Отже, соціальне виховання підлітків – це багатогранний процес, що сприяє їхній інтеграції у суспільство через засвоєння соціальних норм, цінностей і моделей поведінки, які сприятимуть у подальшому створенню гуманних відносин у суспільстві.

В умовах війни виховний процес повинен бути гнучким і здатним до швидкої адаптації, враховуючи нові соціальні виклики, бо саме з використанням сучасних засобів соціального виховання молодому поколінню можна забезпечити стійкість до стресових ситуацій, а також надати їм інструменти для відновлення емоційної стабільності та соціальної взаємодії. Традиційні методи виховання, орієнтовані на стандартні моделі поведінки, можуть бути недостатньо ефективними, тому зростає потреба в адаптивних

підходах, що не лише передають знання, а й підтримують особистість у складних життєвих умовах.

Одним із ефективних підходів, здатних забезпечити комплексну підтримку підлітків у кризових умовах, є використання елементів театралізації. Застосування театралізації у соціальному вихованні підлітків є інноваційним методом, що поєднує соціальне навчання та виховання у спеціально організованій творчо-розвивальній діяльності. Аналіз змісту Закону України «Про позашкільну освіту», дозволив визначити, що театральні практики можна використовувати як один із засобів формування творчого потенціалу молоді, а також розвитку соціальних навичок в умовах нестабільності [3]. За допомогою участі у театральних виставах підлітки можуть виражати свої емоції не лише вербально, а й за допомогою жестів, міміки, рухів, інтонації.

Аналіз практики театральної діяльності дозволив визначити широкі можливості застосування різновидів театального дійства: *форум-театр*, де глядачі можуть втручатися у перебіг подій, є дієвим інструментом розвитку критичного мислення та соціальної активності підлітків (вистава «Коли мовчати – небезпечно» сприятиме розумінню проблеми булінгу, небезпеки виявлення байдужості та відповідальності за вибір, що сприяє формуванню активної життєвої позиції); *драма-терапія*, що використовується з терапевтичною метою та є дієвим методом опрацювання глибоких емоційних переживань (вистава «Тіні війни: мій шлях до світла» допоможе підліткам висловити накопичені емоції, подолати тривожність та внутрішні страхи); *плейбек-театр*, що базується на відтворенні особистих історій глядачів акторами тут і зараз, має рекреативну функцію та сприяє глибшому розумінню себе й інших (вистава «Історії, які говорять» допоможе підліткам відчувати, що їхній досвід важливий і почутий); *інтерактивний театр*, що активно залучає публіку до дії, стираючи межу між акторами та глядачами та підсилює емоційний і освітній вплив і може слугувати майданчиком для виховання патріотизму та відповідальності (вистава «Вибір: героєм бути чи осторонь стояти?» спонукатиме молодь осмислювати події сучасності, формувати національну свідомість і ціннісні орієнтири).

Водночас соціальним вихователям під час використання методів театралізації у процесі соціального виховання підлітків важливо не лише фокусуватися на методах виховання, але й на оцінці ефективності цих методів, що дозволяє своєчасно виявляти проблеми та коригувати педагогічний процес. У процесі соціального виховання підлітків важливо вчасно, за допомогою спеціально підібраних діагностичних методик, виявити рівень розвитку соціальних якостей особистості та проблемні зони, які потребують подальшого пропрацювання. Спираючись на дослідження Л. Кондрашова, О. Лаврентьєва, Н. Зеленкова, ступінь вихованості особистості визначаємо на основі певних критеріїв та показників, де критерії оцінювання вихованості – ознаки, на підставі яких можна дійти висновку про рівень вихованості людини та оцінити результати виховного впливу [2, с.177].

Отже, в сучасних умовах війни соціальне виховання підлітків з використанням засобів театралізації відіграє важливу роль у підтримці молоді.

Театралізація допомагає підліткам виражати емоції й адаптуватися до змін та долати складний травматичний досвід війни. Її різновиди сприяють розвитку важливих соціальних якостей особистості підлітка: резильєнтності, патріотичної спрямованості, відповідальності, комунікативних навичок та самопізнання.

Список використаних джерел:

1. Борбич Н.В. Тенденції розвитку соціального виховання в сучасній науці. *Педагогічні науки: практика та теорія*, 2008, (1), С. 30-33. URL: <http://journals.ofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/1865> (дата звернення: 23.04.25)
2. Кондрашова, Л.В., Лаврентьєва, О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг: КДПУ, 2008. 187 с.
3. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000р. №1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 25.04.25)

Павлова Д.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИХ ІДЕЙ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ НЕВВІЧЛИВОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ

У сучасному світі спостерігається зростання проявів девіантної поведінки серед молоді, зокрема неvvічливості, грубощів, байдужості до моральних норм. Це ускладнює міжособистісну взаємодію, створює конфліктне середовище, негативно впливає на процес соціалізації. У цьому контексті особливого значення набуває звернення до філософсько-виховної спадщини видатного українського мислителя - Григорія Савича Сковороди, ідеї якого спрямовують особистість до морального самовдосконалення, побудови життя у напрямі пошуку професії за покликанням, дотримання принципів християнської етики та можуть стати ефективним засобом подолання духовної кризи та знеособлення у молодіжному середовищі.

Аналіз наукової літератури з питань соціального виховання у спадщині Г. Сковороди засвідчив чималий інтерес дослідників до цієї проблеми. Ці питання вивчали Ю. Баклаженко, З. Корнєва та І. Борбенчук [7], Н. Кабусь та В. Костіна [3], М. Култаєва[4] , Н. Левченко [5] , І. Прокопенко [6] та ін.

Дослідниками визначено великий потенціал, що мають виховні ідеї Григорія Савича Сковороди для освіти та виховання у сучасному суспільстві.

Метою дослідження є аналіз ідей Г. С. Сковороди й обґрунтування доцільності їх використання для створення соціально-виховного проєкту з запобігання поширенню невічливості та грубощів у молодіжному середовищі.

Аналіз спадщини Григорія Савича Сковороди дозволив визначити, що він пропагував ідеї природовідповідності у вихованні, коли педагогічні впливи мають пристосовуватися до природних схильностей учня. Г. Сковорода вважав, що метою освіти є не стільки набуття знань, скільки внутрішнє вдосконалення людини: формування чеснот, любові до праці, духовної свободи й любові до ближнього [1]. У своїй педагогіці він поєднував філософські й моральні настанови з прикладним навчанням: заохочував працю як «начало і вінець щастя» та уважав, що виховання має починатися з розвитку розуму й совісті.

Серед ключових рис, що потрібно сформувати у вихованця за Г. Сковородою є: вірність істині, чесність, працьовитість і ввічливість, любов до Батьківщини, повага до народу та ближніх, вдячність до батьків і наставників, зосередженні уваги на розвитку внутрішніх моральних якостей особистості, серед яких ввічливість і повага до інших є фундаментальними.

Зауважимо також, що Григорій Савич розглядав виховання як духовну працю серця: утвердження любові до істини, «сердечності» у стосунках та здатності прощати. Все це формує світогляд, спрямований на взаємоповагу. Григорій Сковорода був переконаний, що справжнє виховання — це передусім духовна праця серця. Він наголошував, що головна мета освіти — це не лише передача знань, а формування внутрішньо цілісної, моральної особистості.

З метою використання виховних ідей Г.С.Сковороди у практиці соціального виховання молоді з метою запобігання проявам невічливості, конфліктності та грубощів нами запропоновано проєкт соціально-виховного впливу, який можна реалізувати в шкільному середовищі. Під час реалізації проєкту соціальний педагог проводить серію занять, де учні обговорюють афоризми мислителя, аналізують ситуації з невічливими репліками та шукають альтернативи — як сказати те саме, але з повагою. Також застосовуються рольові ігри, етичні дилеми, щоденники спостережень за власною поведінкою. Батьки залучаються до обговорення, переглядають притчі Сковороди, що пропагують любов до ближнього та доброзичливість, коли виховання ввічливості перетворюється на системну діяльність, яка базується на історичному філософському фундаменті. В ході проєкту соціальний педагог проводить взаємодії з вчителями закладу освіти, де їм надає методичні матеріали та також долучає до спільної соціально-виховної роботи. Перший урок чи виховна година в класі починається з обговорення вислову Сервантеса (який міг бути відомим і Сковороді): «Ніщо не обходиться нам так дешево і не цінується так дорого, як ввічливість». Далі групи учнів отримують ситуаційні вправи. Наприклад, молодший учень каже старшому: «Що, ти думаєш, що всім дорога?». Завдання: на прикладі такого вислову проаналізувати, наскільки він відповідає нормам ввічливості та що слід було б сказати натомість. Учні самі знаходять шляхи коригування — формулюють більш шанобливі відповіді або

вибачення. Тренувальні вправи включають короткі діалоги на задану тему, рольові ігри («гра престолів ввічливості»), ситуації колективного обговорення конфліктних епізодів. Усі ці вправи націлені на формування навичок продуктивного спілкування: вмінь відповідати на запитання однолітків і дорослих коротко та шанобливо, уникати образливих слів.

Для роботи з батьками і громадою в межах проєкту пропонуємо проводити зустрічі, під час яких демонструвати фрагменти притч чи афоризмів Г.С.Сковороди, що заохочують культуру спілкування. Цікавим в цьому контексті може бути опис дружби самого Сковороди з Василем Томарою, що ґрунтувалася на взаємній повазі та подяці. Ці приклади мотивують наслідувати шанобливе ставлення до інших.

Серед корисного методичного забезпечення для реалізації запропонованого проєкту може бути куточок Г. Сковороди в певному класі, або бібліотеці (з цитатами на тему ввічливості), збірник притч або віршів філософа для читання, щоденники спостережень за власною поведінкою (щоденник «Що я зробив сьогодні ввічливо?»). Соціальний педагог, класні керівники та вчителі можуть використовувати також мультимедіа для демонстрації відео з уривком з байки «Соловей, Жайворонок та Дрізд», де надано інформацію про дружбу як основу поваги. В ході проведення заходів прояви ввічливості підкріплюються позитивними відгуками, заохоченнями, а грубість – короткими роз'яснювальними зауваженнями. Методично доцільно включати регулярні рефлексивні вправи. Після кожного заходу важливо, щоб учні висловлювали свої враження: що нового вони зрозуміли про ввічливість, як переконалися у цінності шанобливого ставлення. Соціальний педагог, класні керівники чи вчителі мають узагальнювати та показувати конкретні наслідки проявів ввічливої поведінки для учнів: наприклад, учень, який навчиться говорити ввічливо, отримує більше допомоги від товаришів і всі оточуючі починають уважніше ставитися до його думок та позицій. Такий підхід дозволяє не тільки досягти визначених навчальних цілей, а також надати дітям та молоді набуті реальний етичний досвід у взаємодії.

Серед планованих результатів за реалізацією соціально-виховного проєкту, що передбачає поєднання класичних ідей Г. Сковороди із сучасними методиками виховання (як-от рефлексивні вправи, етичні кейси, рольові моделі) плануємо формування морально відповідальної молоді, що не лише усвідомлює значення ввічливості, а й матиме стійку внутрішню потребу поводитися гідно.

Отже, ідеї Григорія Сковороди — це не лише педагогічна спадщина, а й потужний інструмент сучасного соціального виховання. Його акценти на моральності, емпатії, внутрішній свободі та любові до ближнього є тим духовним дороговказом, якого так бракує нашому суспільству сьогодні. Ідеї Г. Сковороди мають великий потенціал для сучасного соціального виховання, зокрема для запобігання невивічливості серед молоді шляхом виховання моральних чеснот (ввічливості, поваги, працьовитості), що є фундаментом взаємоповажного спілкування, а також необхідності самопізнання й виховання вмінь дослухатися до покликів серця, що допомагає молодим людям

усвідомити наслідки власної поведінки. Основним методом у соціальному вихованні за Г. Сковородою є робота з конкретними життєвими ситуаціями, в яких вони засвоюють принципи емпатії та партнерства. Комбінування класичних методів соціального виховання, що запропоновано Г. Сковородою із сучасними методами взаємодії може значно підвищити ефективність виховання культури спілкування та сприятиме формування у молоді звички до прояву ввічливості і толерантності, зменшить кількість конфліктів та підвищить позитивний моральний клімат у закладі освіти.

Список використаних джерел:

1. Григорій Сковорода. Байки Харківські. Афоризми. Харків: «Прапор». 1972. 132 с.
2. Журавель Д. Г. Ідеї Григорія Сковороди і сучасна освіта. «Філософ-містик» до 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди: матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 5 груд. 2022 р. Харків : ХНУРЕ, 2022. С. 38-40.
3. Костіна В. Кабусь Н. Світоглядні ідеї Григорія Сковороди як основа виховних можливостей суспільства. «Людське буття у спадщині Григорія Сковороди» (до 250-річчя від дня написання «Байок Харківських») : матеріали Всеукраїнського круглого столу, Харків, 20 червня 2024 р. / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди.[редкол.: Н. Радіонова (голов. ред.), С. Бережна, М. Триняк та ін.] Електронне видання. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2024. С. 29-35.
4. Култаєва М. Філософська педагогіка Г. С. Сковороди: оригінальна відповідь на виклики модерного суспільства. *Новий Колегіум*. №4 2019 (98). С. 24-30.
5. Левченко Н. концепт сакральної антропології в структурі біблійної герменевтики Григорія Сковороди як засіб виховання духовності особистості. *Новий Колегіум*. №4 2019 (98). С. 48-54.
6. Прокопенко І. Г. С. Сковорода і українська освіта: вчора, сьогодні, завтра. *Новий Колегіум*. №4 2019 (98). С. 12-21.
7. Baklazhenko, Y., Kornieva, Z., & Borbenchuk, I. On occasion of the 300th anniversary: Hryhorii Skovoroda's pedagogical ideas as a precursor of differentiated teaching. *Advanced Education*. 2023. 10 (22). P. 4–11. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.285005>.

Пилипенко В.А.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

І. О. Шеплякова

Анотація. У статті розглянуто одну з найактуальніших проблем практики соціально-педагогічної роботи в закладах загальної середньої освіти – ризиковану поведінку підлітків. Висвітлено роль майбутніх соціальних працівників у профілактиці проявів такої поведінки серед молоді. Проаналізовано чинні нормативно-правові документи, наведено приклади ефективних форм та методів профілактичної роботи в закладах загальної середньої освіти. Підкреслено важливість комплексного підходу до вирішення проблем ризикованої поведінки, що передбачає співпрацю всіх учасників освітнього процесу. Окреслено основні напрями підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики ризикованої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: підлітки, ризикована поведінка, профілактика, заклад загальної середньої освіти, соціальний працівник, професійна підготовка.

Pylypenko V. A. PREPARATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR THE PREVENTION OF ADOLESCENT RISK BEHAVIOR IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article considers one of the most pressing problems in the practice of social and pedagogical work in general secondary education institutions – risky behavior of adolescents. The role of future social workers in the prevention of such behavior among young people is highlighted. Current regulatory documents are analyzed, examples of effective forms and methods of preventive work in general secondary education institutions are given. The importance of an integrated approach to solving the issues of risky behavior, which involves the cooperation of all participants in the educational process, is emphasized. The main areas of training future social workers for the prevention of risky behavior of adolescents in general secondary education institutions are outlined.

Key words: adolescents, risk behavior, prevention, general secondary education institutions, social worker, professional training.

Постановка проблеми. У сучасній практиці соціальної роботи в закладах загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО) фахівці соціальної галузі все частіше стикаються з проблемою ризикованої поведінки підлітків, проявами якої є агресія, булінг, вживання алкоголю чи наркотиків, порушення норм поведінки, небезпечні хоббі (наприклад, зачепінг (трейсерфінг), екстремальні селфі, перебігання дороги перед автомобілем/потягом, що рухається). І це не просто окремі випадки – це дзеркало складних процесів, що відбуваються в суспільстві. Дитина, яка потрапляє в складні життєві обставини і не має підтримки вдома чи в закладі освіти, шукає способи компенсувати свої емоційні нестачі – інколи шляхом ризикованих або навіть небезпечних дій. Саме тому заклади загальної середньої освіти (як провідні інститути соціалізації) мають бути не лише місцем навчання, а й простором безпеки й розвитку. І соціальний працівник тут ключова фігура: він допомагає вчасно діагностувати проблему, підтримати підлітка, залучити родину, педагогів і, за необхідності, ширше коло фахівців до її вирішення.

Аналіз досліджень. З’ясування природи, встановлення факторів, виокремлення особливостей ризикованої поведінки підлітків є предметом наукових досліджень у галузі педагогіки, психології, соціології, правознавства, теорії соціальної роботи. При цьому в працях закордонних вчених, зокрема Р. Джессора [9] – автора теорії проблемної поведінки, наголошується, що *ризикована поведінка* – це результат взаємодії особистісних і соціальних факторів. У вітчизняних наукових дослідженнях чинники, що впливають на захоплення підлітками ризикованими практиками, проаналізовано в студіях Т. Лях, В. Лютого, А. Спіріна, В. Жукова, О. Швед та ін; особливості профілактики девіацій у молодіжному середовищі розкрито в працях Т. Алексеєнко, Н. Сироватко та ін.; профілактики ризикованої поведінки – Г. Власюк, Л. Вольнової, І. Зубрицького, В. Оржеховської, В. Пономаренко, зокрема серед неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, – Т. Журавель, С. Замули, К. Пухи та ін. Нормативно-правові основи реалізації профілактичної діяльності в аналізованому напрямі створено Законами України «Про освіту» [5] (у якому серед засад державної політики в сфері освіти визначено «забезпечення та розвиток безпечного і здорового освітнього середовища в закладах освіти» [5]); «Про соціальні послуги» [7] (де закріплено право кожної дитини на підтримку в складних життєвих ситуаціях); «Про охорону дитинства» [6] (яким гарантовано особливий захист прав дитини). Окрім того, у «Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» [4], затвердженому відповідною Постановою Кабінету Міністрів України, важлива роль у процесі організації та здійсненні такого навчання відводиться соціальному працівникові, зокрема, щодо запобігання ризикованої поведінки дітей та їхньої соціальній дезадаптації. Своєю чергою, аналітичні матеріали ВООЗ і ЮНІСЕФ [2] підтверджують: найефективніші програми профілактики – ті, що поєднують роботу з учнями, батьками, педагогами й громадою.

Мета статті: проаналізувати зміст підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики ризикованої поведінки підлітків у закладах

загальної середньої освіти, виокремити ефективні методики превентивної роботи.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу джерельної бази [1-3; 8; 9] встановлено, що підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактики ризикованої поведінки підлітків, зокрема у ЗЗСО, повинна носити комплексний, системний характер. Важливо, щоб майбутні фахівці не лише опанували теоретичні знання, а й навчилися застосовувати їх у реальних освітніх середовищах, де кожна ситуація має свої особливості.

Серед ключових компетентностей, які повинні бути сформовані під час навчання, можна виділити такі:

- *Нормативно-правова обізнаність.* Соціальний працівник має чітко орієнтуватися в законодавстві України щодо захисту прав дітей, освіти, надання соціальних послуг. Знання правових основ дозволяє діяти в межах закону, захищаючи інтереси підлітків та шкільного колективу.

- *Навички соціальної діагностики та моніторингу.* Фахівець має вміти вчасно помітити ознаки ризикованої поведінки: часті прогули, зниження успішності, агресивність, замкнутість, зміни у зовнішності чи колі спілкування. Для цього необхідно оволодіти методами збору та аналізу інформації, зокрема проведенням анкетувань, спостережень, інтерв'ю.

- *Психолого-педагогічні компетентності.* Підлітковий вік – час змін, пошуку себе, емоційної нестабільності. Соціальний працівник має розуміти особливості вікового розвитку, кризові періоди підлітка, причини його поведінкових девіацій, уміти налагодити довірливий контакт без тиску та моралізаторства.

- *Уміння працювати в команді.* Ефективна профілактична робота можлива лише за умов співпраці соціального працівника з класним керівником, шкільним психологом, адміністрацією закладу освіти, батьками, а у складних випадках – із зовнішніми службами (службою у справах дітей, підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України, медичними працівниками).

- *Проектно-орієнтоване мислення.* Сучасний соціальний працівник має вміти ініціювати та реалізовувати профілактичні проекти у закладах загальної середньої освіти: організовувати тренінги, конкурси, інформаційні кампанії, клуби за інтересами, спрямовані на пропаганду здорового способу життя та формування позитивної самореалізації підлітків.

Установлено, що серед основних форм і методів профілактичної роботи соціального працівника в закладах загальної середньої освіти:

- Профілактичні тренінги та бесіди. Тематика таких заходів має охоплювати питання цінності здоров'я, способи конструктивного вирішення конфліктів, протидію булінгу, розвиток життєвих навичок (Life Skills).

- Індивідуальні консультації для підлітків та їхніх батьків. Завданням соціального працівника є створити умови, у яких учень або родина зможуть відверто обговорити проблему та отримати професійну підтримку.

- Соціально-профілактичні акції. Проведення інтерактивних заходів, таких як «Тиждень безпеки», флешмоби проти насильства, інформаційні кампанії «Здорове покоління» тощо.

– Створення шкільних груп підтримки та наставництва. Формування груп ровесників-наставників допомагає молодшим школярам краще адаптуватися і сприяє розвитку культури взаємодопомоги.

– Волонтерські та соціальні ініціативи. Залучення підлітків до громадської активності допомагає підвищити їхню соціальну включеність та почуття значущості, що знижує ризик втягнення в девіантні практики.

Особливої уваги потребує профілактична робота в контексті кризових ситуацій, які переживає суспільство, зокрема війна. Соціальний працівник повинен бути готовим працювати з дітьми, які пережили травматичні події, проявляти емпатію, використовувати методики соціально-психологічної підтримки та стабілізації емоційного стану. Також актуальним стає розвиток навичок кризового консультування та взаємодії з міжнародними гуманітарними організаціями.

Отже, профілактика ризикованої поведінки підлітків є надзвичайно важливою складовою безпечного і сприятливого освітнього середовища. Заклади загальної середньої освіти, як одні із найважливіших інститутів соціалізації, мають не тільки забезпечувати освітній процес, а й створювати умови формування соціально-психологічного благополуччя кожного учня. У цьому процесі ключова роль належить соціальному працівникові, який має бути підготовлений до роботи з різними викликами підліткового середовища.

Ефективна підготовка майбутніх соціальних працівників повинна включати формування глибоких знань про психологічні та соціальні особливості підліткового віку, вивчення сучасних стратегій профілактики девіантної поведінки, оволодіння навичками кризового консультування, організації групової роботи, проведення тренінгових заходів, а також розвитку емпатії, засвоєнню основ професійної етики. Важливим є також формування проєктної компетентності, що дозволить спеціалістам ініціювати інноваційні профілактичні програми у ЗЗСО. Окремо слід наголосити на необхідності розвитку в майбутніх фахівців здатності налагоджувати співпрацю та здійснювати міжвідомчу взаємодію з представниками різних професійних груп, громадою. Адже профілактична діяльність буде значно ефективнішою за умов тісної співпраці соціальних працівників із педагогами, психологами, медичними працівниками, представниками правоохоронних органів, батьківськими комітетами та громадськими організаціями. Окрім того, сучасні реалії вимагають від соціальних працівників готовності діяти в умовах кризових ситуацій – воєнного стану, посттравматичних розладів, масових переміщень населення.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактики ризикованої поведінки підлітків у ЗЗСО – це інвестиція в здорове, успішне й відповідальне майбутнє покоління. Саме вони мають стати тими фахівцями, які допоможуть підліткам не втратити себе у світі викликів, а знайти власний шлях розвитку й самореалізації.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на розробку і апробацію нових моделей практико-орієнтованого навчання соціальних

працівників, створення інноваційних програм профілактики ризикованої поведінки у закладах загальної середньої освіти, адаптацію найкращих міжнародних практик до українського контексту. Важливо також досліджувати вплив цифрового середовища на ризики підліткової поведінки та розробляти ефективні методи профілактики кібербулінгу, інтернет-залежностей, інформаційної вразливості.

Список використаних джерел:

1. Вольнова Л. М. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю: навч. посіб. Київ, 2012. 275 с.
2. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді. Аналітичний звіт. *UNICEF*: вебсайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports/hbsc-study> (дата звернення: 11.03.2025).
3. Лях Т., Спірін А., Жуков В. Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 64-72. URL: <https://surl.li/jilgtf> (дата звернення: 02.05.2025).
4. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ України від 15.09.2021 р. № 957 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.05.2025).
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.04.2025).
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 22.03.2025).
7. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 18. ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 11.03.2025).
8. Сироватко Н. Г. Профілактика соціально небезпечних захворювань і девіантної поведінки. К.: Центр учбової літератури, 2020.
9. Jessor R. Problem Behavior Theory and Adolescent Health Behavior. New York: Springer, 2018. 650 p.

Погоріла К.І.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С Сковороди*

Анімаційна соціально-педагогічна діяльність з учнівською молоддю в умовах дистанційного навчання в закладах професійно-технічної освіти

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*
І.А. Романова

Анімаційна діяльність соціального педагога в умовах дистанційного навчання є важливим напрямом соціально-педагогічної роботи, що сприяє активізації соціальної взаємодії, розвитку комунікативних навичок та формуванню емоційної стійкості учнівської молоді. Анімаційна діяльність із підлітками є важливою складовою соціально-педагогічної роботи, особливо в закладах професійно-технічної освіти (ЗПТО). Вона враховує особливості цього вікового періоду, а також широкий спектр індивідуальних потреб, інтересів та рівня розвитку учнів. Завдяки інтерактивним методам та творчим підходам анімація стимулює активність підлітків, робить освітній процес більш захопливим, доступним і ефективним. Важливим аспектом роботи з підлітками є розуміння їхніх психологічних особливостей, таких як прагнення до самовизначення, потреба у соціальному визнанні та пошук власної ідентичності. Анімаційна діяльність створює для них можливості для самовираження, розвитку особистісного потенціалу та креативності через різноманітні творчі форми. Аналіз наукових підходів до визначення сутності анімаційної діяльності [1-4] свідчить про її багатофункціональний характер, що охоплює освітню, виховну, комунікативну та соціалізуючу складові. Дистанційне навчання, що стало викликом для традиційних методик соціально-педагогічної роботи, потребує адаптації технологій анімаційної діяльності до цифрового середовища, що вимагає інтеграції інтерактивних платформ, мультимедійного контенту та гейміфікації освітнього процесу.

Використання анімаційних технологій сприяє підвищенню мотивації учнів, зниженню рівня соціальної ізоляції та створенню умов для їхньої творчої самореалізації. У контексті дистанційного навчання анімаційна діяльність набуває особливого значення, оскільки дозволяє компенсувати дефіцит живого спілкування, підтримувати емоційний зв'язок між учасниками освітнього процесу та розвивати навички саморегуляції.

Працюючи з підлітками, необхідно ураховувати особливості їхнього емоційного та фізичного розвитку. Підлітки можуть демонструвати високий рівень емоційної чутливості та вразливості, тому важливо створювати безпечну та довірчу атмосферу під час анімаційних заходів. Робота зі стресом, розвиток навичок саморегуляції та підтримка позитивної емоційної атмосфери

визначаються як важливі аспекти взаємодії.

Анімаційна діяльність позитивно впливає на мотиваційні сторони підліткової особистості, поєднуючи в собі педагогічні прийоми та елементи самоврядування здобувачів освіти, а також організуючи ситуації успіху в моменти підготовки та проведення заходів. Найчастіше підлітки у закладах професійно-технічної освіти не впевнені у собі, критичні, із заниженою самооцінкою. У їх власному досвіді відсутня, чи виявляється деформованою, потреба в основних видах діяльності, які забезпечують успішну соціалізацію, – у пізнанні, спілкуванні. У загальних особистісних характеристиках, зазвичай, відзначаються вузькість і нерозвиненість суспільних зв'язків; обмеженість форм діяльності; беззмістовність дозвілля; стійка ізоляція від навчального та трудового колективів, ігнорування нормативних вимог та моральних оцінок, орієнтація переваг в основному на дозвілля; загальна обмеженість кола потреб та інтересів, примітивний характер багатьох із них.

Анімаційна діяльність дозволить підняти рівень їхньої самооцінки. Оскільки тут будь-яку невдачу можна перевести в жарт чи імпровізацію. Завдяки тому, що свято ведуть одразу кілька аніматорів, навіть якщо один є недостатньо професійно компетентним, решта його підтримає. На відміну від театральної діяльності, в анімаційній діяльності відсутній чіткий розподіл ролей (репліки учасників суворо не закріплені за кожним персонажем на святі, тому, якщо один з аніматорів забуває слова, інші говорять їх, тим самим допомагаючи і підтримуючи одне одного).

Анімаційна діяльність з підлітками також враховує їхній особливий інтерес до сучасних технологій та медіа. Використання комп'ютерної графіки, анімаційних програм та інших інтерактивних засобів може надати привабливий та зрозумілий формат для вивчення інформації, розвитку та самореалізації. Це важливо при плануванні та впровадженні анімаційних проєктів, що спрямовані на розвиток ключових навичок та вмінь.

Узагальнюючи, зазначимо: анімаційна діяльність з підлітками вирізняється своєрідністю подання матеріалу, застосуванні творчих та інтерактивних методів, а також урахуванні індивідуальних та групових особливостей. Цей підхід надає можливість не лише ефективно впливати на соціально-педагогічні аспекти розвитку підлітків, а й створювати умови для їхньої активної участі, розвитку креативності та позитивного ставлення до освітнього процесу та соціального середовища.

Аналіз практичного досвіду використання анімаційних технологій у соціально-педагогічній діяльності показує, що поєднання ігрових, театральних, мультимедійних та інтерактивних методів підвищує ефективність роботи соціального педагога, зокрема в закладах професійно-технічної освіти. Таким чином, анімаційна діяльність є не лише інструментом організації дозвілля, а й важливим механізмом соціального впливу, що сприяє гармонійному розвитку особистості та її інтеграції в суспільне життя, особливо в умовах цифрової трансформації освітнього простору.

Список використаних джерел

1. Максимовська Н.О. Модель анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3 (47). С. 468-472.
2. Чернишенко О.І. Соціокультурна анімація: міжнародний досвід, перспективи впровадження в Україні. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2008. № 123. С. 136-143.
3. Ковальчук Т.І., Сатановська Л.А. Організаторська робота у сфері дозвілля: Тлумачний словник-довідник соціального педагога. Київ: НАКККіМ, 2012.
4. Волик Л. Анімація як нове явище вітчизняної педагогічної науки. *Шлях освіти*. 2009. № 1. С. 6-9.

Пономарьова О.С.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

І. О. Шеплякова

Анотація. *Стаття присвячена розгляду проблеми формування естетичної культури підлітків як важливої складової соціального виховання. Розкрито сутність поняття «естетична культура особистості». Проаналізовано основні положення вальдорфської педагогіки у контексті формування естетичної культури підлітків. Проаналізовано окремі теоретичні аспекти професійної підготовки соціальних працівників до формування естетичної культури підлітків засобами вальдорфської педагогіки.*

Ключові слова: *естетична культура, підлітки, вальдорфська педагогіка, мистецтво, соціальна робота, професійна підготовка.*

Ponomariova O. S. THEORETICAL ASPECTS OF TRAINING FUTURE SOCIAL WORKERS TO FORM THE AESTHETIC CULTURE OF ADOLESCENTS USING THE MEANS OF WALDORF PEDAGOGY

Abstract. *The article is devoted to the consideration of the problem of forming the aesthetic culture of adolescents as an important component of social education.*

The essence of the concept of «aesthetic culture of personality» is revealed. The main provisions of Waldorf pedagogy in the context of forming the aesthetic culture of adolescents are analyzed. Some theoretical aspects of the professional training of social workers for the formation of the aesthetic culture of adolescents using Waldorf pedagogy are analyzed.

Key words: *aesthetic culture, adolescents, Waldorf pedagogy, art, social work, professional training.*

Постановка проблеми. У сучасному світі зростаюча технологізація суспільства та глобалізація орієнтує освіту на раціональне мислення та технології. Це створює нові виклики для соціального виховання дітей, зокрема підліткового віку – періоду формування світогляду і особистих цінностей, коли діти найбільше потребують позитивних зразків соціальної взаємодії між людьми, підтримки у творчому самовираженні та емоційній відкритості. Однак традиційна система освіти часто зосереджена на все тих же раціональних знаннях, а емоційний та естетичний аспекти розвитку можуть залишатися поза увагою. У той час, як ефективне естетичне виховання (реалізоване в межах соціально-виховної роботи в закладах загальної середньої освіти) здатне забезпечити досягнення підлітками найвищого рівня розвитку емоційної зрілості та сформованості естетичної культури. Рівень сформованості останньої, на нашу думку, з одного боку, свідчить про здатність підлітків до сприйняття мистецтва, співпереживання творчості, до емпатії загалом; а, з іншого, – є запорукою успішної соціальної інтеграції дітей та зниження ризиків асоціальних проявів поведінки. Саме тому вбачається вкрай важливим, щоб соціальні працівники були підготовлені до формування естетичної культури підлітків (зокрема в процесі соціально-виховної роботи в закладах загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО)) шляхом використання інноваційних, мистецьких і гуманістичних педагогічних підходів. Одним з яких є вальдорфська педагогіка. У визначеному контексті, на наш погляд, актуальності набуває проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до формування естетичної культури підлітків засобами вальдорфської педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз джерельної бази [1-7] свідчить, що окремі аспекти естетичного виховання та формування естетичної культури особистості вивчалися в численних наукових працях у галузі педагогіки, філософії, психології, культурології, соціальної педагогіки. Зокрема, у працях О. Кравчук [4] проаналізовано значення педагогічного новаторства як напряму естетичного виховання підлітків. У наукових студіях Ю. Лимаревої, О. Костікова та В. Шебаршина [5] розкрито єдність фізики та мистецтва у формуванні гармонійно та всебічно розвиненої й обізнаної особистості.

Також з'ясовано, що найчастіше під *естетичною культурою особистості* розуміють багатовимірне явище, що охоплює здатність до сприйняття краси, створення естетичних цінностей, розвиток художнього мислення та емоційної чутливості. При цьому, на думку О. Гук, поняття

естетична культура особистості (як «цілісність естетичної свідомості та естетичної діяльності, основою якої є емоційно-почуттєві переживання, враження, знання, що виявляються в різних формах естетичного ставлення (відчуття, оцінювання тощо) і є проявом ціннісної позиції особистості» [3]) «вбирає в себе результати виховання і розвитку особистості» [3].

У ході аналізу наукової літератури встановлено, що вітчизняна педагогіка останніх десятиліть демонструє прагнення до інтеграції гуманістичних підходів, одним із яких є вальдорфська система освіти, заснована на антропософському вченні Рудольфа Штайнера, концептуальною основою якого є теза про те, що розвиток дитини – це процес розкриття її духовного потенціалу через мистецтво, природу і свободу вибору. В Україні, як зазначає С. Крамаренко, «досвід вальдорфської педагогіки почав впроваджуватись у 1990-х роках» [6, с. 5].

Результати проведеного аналізу наукових праць О. Іонової, Т. Бородулькіної, О. Власової, В. Зоц, О. Рассказової, О. Мезенцевої, В. Халамендик уможливили висновок про те, що використання методів вальдорфської педагогіки підвищує ефективність естетичного виховання підлітків. Адже вона зорієнтована на гармонійний цілісний розвиток людини (шляхом «пробудження фізичного, поведінкового, емоційного, пізнавального, соціального, духовного аспекту кожної особистості» [7]) через взаємодію з мистецтвом та природою. Особливість цього підходу полягає і в поєднанні також естетичного та морального виховання, що також сприяє розвитку всебічної особистості. У закладах освіти, де використовуються методи вальдорфської педагогіки, діти, зокрема підліткового віку, активно залучаються до художньої діяльності (малювання, рукоділля, ліплення, обробка деревини та металу, театральні вистави тощо), що розвиває їхню естетичну свідомість, креативне мислення, здатність до емпатії. При цьому обов'язково акцентується увага на необхідності «гармонізації педагогічних впливів на дитину» [2] та на забезпеченні «терапевтичного значення кожного заняття, терапевтичного впливу певних природних матеріалів на розвиток дитини» [1].

Водночас констатовано, що питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до використання засобів вальдорфської педагогіки в процесі формування естетичної культури підлітків в ЗЗСО, у наукових джерелах (зокрема, у галузі соціальної роботи) розкриті недостатньо. Це відкриває нові перспективи для наукового аналізу та практичної апробації.

Метою статті є проаналізувати потенціал вальдорфської педагогіки у формуванні естетичної культури підлітків; обґрунтувати актуальність професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до формування естетичної культури підлітків засобами вальдорфської педагогіки в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтуючись на визначенні феномену «естетична культура особистості», сформульованому О. Гук [3], під *формуванням естетичної культури підлітка* розуміємо процес забезпечення накопичення особистістю в ході спеціально організованої, цілеспрямованої соціально-виховної роботи системи естетичних знань, вироблення на їхній

основі естетичного смаку й естетичного сприйняття світу, що забезпечить її здатність до естетичного опанування навколишнього світу та готовність будувати своє життя за законами краси. На наш погляд, цілеспрямоване використання засобів вальдорфської педагогіки в процесі формування в підлітків естетичної культури у ЗЗСО сприяє активізації їхнього внутрішнього творчого потенціалу, емоційному розвитку (а іноді й «емоційному оздоровленню»), успішній адаптації та подальшій соціальній інтеграції. З огляду на це, вважаємо, що професійна підготовка здобувачів вищої освіти – майбутніх соціальних працівників обов'язково повинна включати опанування теоретико-методичних основ вальдорфської педагогіки, набуття практичних умінь та навичок використання її засобів у процесі формування естетичної культури підлітків (зокрема, у ЗЗСО).

При цьому слід зазначити, що одним з провідних принципів вальдорфської педагогіки є феноменологічний спосіб пізнання, рух від практики до теорії, від спостереження і усвідомлення до формування власного судження та відкриття закономірностей. Тому в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників важливо не лише теоретично ознайомлювати з вальдорфською методикою, а й створювати умови для особистісного переживання мистецької діяльності через практику. Для забезпечення цього, на наш погляд, необхідно, по-перше, доповнити перелік дисциплін вільного вибору з циклу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників курсами з естетичного виховання, що охоплюють теоретико-практичні основи вальдорфської педагогіки, а, по-друге, урізноманітнити пропозиції для неформальної освіти здобувачів курсами, вебінарами, заходами з цієї тематики. Наприклад, проведення в межах зазначених вибіркових дисциплін (або у межах неформальної освіти) майстер-класів з малювання, ліплення, імпровізації, практик рефлексії, активне залучення здобувачів до участі в них сприятиме оволодінню майбутніми соціальними працівниками необхідними знаннями, вміннями та навичками, які вони зможуть використовувати надалі в процесі соціально-виховної роботи з підлітками для розвитку їхніх естетичних здібностей, вміння самовиражатися через творчість, емоційного інтелекту. Що сприятиме підвищенню самооцінки дітей, зниженню рівня конфліктності, удосконаленню навичок соціальної адаптації. Також це дозволить майбутнім фахівцям розробляти та впроваджувати відповідні програми соціально-виховної роботи з підлітками, у межах яких у соціальні активності будуть майстерно інтегровані мистецькі елементи, що, на нашу думку, підвищить результативність реалізації таких програм.

На нашу думку, також додатково доцільно розглянути можливість проведення практичних занять зі здобувачами у вальдорфських школах (наприклад, у межах практикумів або практик, зокрема в дистанційному форматі), у ході яких майбутні фахівці зможуть зануритися у творчий процес, познайомитися з особливостями взаємодії між учнями й вчителями, пережити терапевтичну атмосферу шкільних майстерень, опанувати навички адаптації та використання методів вальдорфської педагогіки в соціальному вихованні дітей різного віку. У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних

працівників у визначеному напрямі важливо також акцентувати увагу на формуванні компетентностей до здійснення емоційного супроводу дітей (спостереження, активне слухання, створення безпечного простору для виявлення почуттів). При такому підході мистецтво стає не лише інструментом виховання, а й засобом терапії, профілактики конфліктної поведінки, розвитку комунікативної культури підлітків.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, формування естетичної культури підлітків є невід’ємною складовою їхнього гармонійного розвитку, а також ефективного соціального виховання. Вальдорфська педагогіка має дієві підходи до реалізації цього процесу, які можуть бути успішно інтегровані в підготовку соціальних працівників. Майбутнім фахівцям важливо не тільки знати методики, а й практично оволодіти ними, враховувати вікові особливості та розуміти емоційний контекст, у якому перебувають діти. Також опанування основ вальдорфської педагогіки дозволить майбутнім соціальним працівникам гнучко використовувати мистецькі форми в соціальному вихованні підлітків, сприятиме створенню довірчих відносин, допоможе краще розуміти й підтримувати дітей в їхньому соціальному розвитку.

Перспективним напрямом досліджень є розробка авторських курсів для закладів вищої освіти з естетичного виховання, основ вальдорфської педагогіки, аналіз ефективності різних форм мистецької практики у роботі з підлітками, вивчення впливу занять мистецтвами та ремеслами на формування цінностей і поведінкових моделей молоді.

Список використаних джерел:

1. Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних викликів / заг. ред. В. Халамендик. Київ-Запоріжжя, 2015. 220 с.
2. Вальдорфська педагогіка в Україні: погляд на сьогодні / за ред. О. Власової та ін. Київ, 2014 108 с.
3. Гук О. Ф. Теоретичні передумови формування естетичної культури. URL: <http://surl.li/htjkum> (дата звернення: 23.04.2025).
4. Кравчук О. В. Естетичне виховання як напрям педагогічного новаторства у XX-XXI століттях. *Іноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т. 1. С. 30-34. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/9/part_1/8.pdf (дата звернення: 01.05.2025).
5. Лимарева Ю. М., Костіков О. П., Шебаршин В. О. Формування естетичних смаків особистості засобами фізики як загальноосвітньої природничої дисципліни. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. №3. URL: <https://surl.lu/vipkvf> (дата звернення: 04.05.2025).
6. Програми для вальдорфських шкіл України. 10-11 класи / [упоряд.: Крамаренко С. Г. та ін.]; за заг. ред. С. Г. Крамаренко ; Ін-т інновац. технологій і змісту освіти [та ін.]. Київ: Генеза, 2012. 271 с.
7. Woods, Philip; Ashley, Martin; Woods, Glenys. [Steiner Schools in England](#). UK Department for Education and Skills. Bristol: University of the West of England, 2005. 208 p. URL: <https://surl.li/bggqca> (date of access: 31.01.2025).

Потіхенська О.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МОЛОДІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій зростає потреба у формуванні в молоді активної громадянської позиції, відповідального ставлення до суспільних проблем і здатності до самостійної професійної реалізації. Одним із перспективних напрямів такої реалізації є формування у молоді навичок соціального підприємництва, яке поєднує економічну діяльність із вирішенням соціально значущих завдань. Розвиток навичок соціального підприємництва серед молоді громади потребує цілеспрямованого, системного і технологічно забезпеченого впливу з боку соціальних працівників, педагогів і громадських організацій.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що питання соціального підприємництва та його використання для підвищення потенціалу резильєнтності молоді вивчали В. Костіна [1], Г. Матвієнко-Біляєва [2], А. Мокій [3] та ін. Спираючись на результати досліджень науковців, варто зазначити, що резильєнтна молодь діє як цінний ресурс для громади, допомагаючи оперативно реагувати на соціальні проблеми, ініціювати позитивні зміни та долати наслідки війни. Однак ефективність цієї участі значною мірою залежить від можливостей громади, які створюють умови для розвитку та реалізації молодіжного потенціалу, що значно слабшає в умовах війни. Якщо молодь не отримує підтримки з боку громади (відсутній доступ до ресурсів, наставництва чи платформ для реалізації своїх ідей) її ініціативність може знижуватися, а потенціал залишатися нереалізованим. Тому вкрай важливо, особливо в умовах війни, під час організації технологічного впливу враховувати фактори, що формують середовище навколо молодої людини: молодіжну політику, яку впроваджує місцева влада; рівень довіри в громаді; можливості освіти та працевлаштування для молоді; доступ до інформації тощо, бо лише в гармонійному і підтримуючому оточенні можливе повноцінне формування резильєнтності та соціальної відповідальності у молодого покоління. Враховуючи вищезазначене, важливо не тільки залучати молодь до реалізації соціальних ініціатив на рівні громади, а й формувати підтримуюче резильєнтне середовище навколо молодих людей у громадах, яке безпосередньо впливатиме на розвиток їхньої мотивації, можливостей для самореалізації та рівня соціальної активності. Під підтримуючим середовищем ми розуміємо

вплив різних соціальних інститутів (родина, освітні установи, громадські організації, місцеві органи влади, підприємницькі структури та інформаційний простір), що забезпечує комплексну підтримку ініціатив молоді, формує сприятливий клімат для реалізації ідей та сприяє сталому розвитку соціального капіталу громади, що є надзвичайно важливим у кризовий та післякризовий періоди.

Участь молоді в розробці власних соціальних ініціатив і міні-проектів, спрямованих на розв'язання локальних проблем громади, потребує розвитку у молодих людей таких важливих характеристик як: лідерських якостей; здібностей до організації соціально-об'єднуючих впливів на рівні громади; креативного підходу до роботи; здібностей до організації волонтерської діяльності тощо. З метою формування у молоді територіальної громади ключових компетентностей соціального підприємництва як засобу підвищення її резильєнтності в умовах війни, розвитку активної громадянської позиції та готовності до вирішення соціальних проблем у кризових умовах, нами було розроблено соціально-педагогічну технологію з формування навичок соціального підприємництва, що передбачала вплив на молодь територіальної громади віком 14–35 років, яка має потенціал до участі в громадській та соціально-економічній діяльності.

Серед основних завдань під час реалізації розробленої соціально-педагогічної технології нами виокремлено такі: залучення молоді до процесів прийняття рішень та соціального проектування на рівні громади; підвищення здатності молоді адаптуватися до змін та долати життєві труднощі шляхом підвищення їхнього потенціалу резильєнтності; активізація громадського та економічного потенціалу громади; розвиток культури соціальної відповідальності серед молодого покоління; формування у молоді навичок соціального підприємництва для подальшого впровадження самостійних соціальних проектів.

Реалізацію поставлених завдань в межах технологічного впливу передбачено шляхом реалізації таких форм та методів роботи: 1) запровадження освітньо-тренінгових програм з основ соціального підприємництва та розвитку лідерських навичок на платформі «Learn Solutions»; 2) створення умов для організації наставництва та менторингу з боку представників бізнесу і лідерів громад; 3) надання інформаційної підтримки та доступу молоді в громадах до ресурсів, кейсів, історій успіху, інформаційних платформ успішних соціальних підприємств; 4) соціально-педагогічне консультування молоді, що потребує психологічної підтримки із залученням міждисциплінарних команд фахівців; 5) формування середовища підтримки молоді у громаді за допомогою створення молодіжних клубів, хабів або інкубаторів ідей.

За допомогою реалізації вищезазначеного технологічного впливу очікуємо досягнення наступних результатів: 1) зростання резильєнтності молоді в громадах в умовах війни; 2) формування здатності молоді до соціального підприємництва за допомогою розвитку у молоді таких важливих якостей як: соціальна ініціативність; креативність; відповідальність, а також

натхнення щодо ведення соціальної діяльності; 3) підвищення довіри до молоді з боку громади та поліпшення комунікації серед лідерів та учасників майбутніх молодіжних ініціатив; 4) реалізовані молодіжні соціальні ініціативи та проекти в громаді.

Для дослідження впливу соціально-педагогічної технології з формування у молоді територіальної громади ключових компетентностей соціального підприємництва нами було розроблено опитувальник у Гугл-формі, що дозволив виявити зв'язок між наявністю сформованих навичок соціального підприємництва та активної діяльності молоді у територіальній громаді в умовах війни як умовою підвищення її потенціалу резильєнтності. У дослідженні взяли участь 28 осіб, серед яких молодь жіночої статі склала — 67,9% від загальної кількості учасників. За віком - 96,4% опитаних були у категорії від 25 до 35 років та 3,6% - належали до вікової групи 18–24 роки.

У ході дослідження було виявлено, що основними джерелами підтримки молоді в умовах воєнного стану є спілкування з друзями (75% респондентів), підтримка з боку родини (64,3% опитаних), а також фізична активність (75% опитаних). Результати опитування засвідчили, що 60,7% респондентів вважають, що їхнє ставлення до сприйняття громадянської єдності в умовах війни змінилося; 35,7% - зазначили, що їм важко дати однозначну відповідь. Опитування засвідчило, що 67,9% респондентів зазначили, що вважають достатньо важливою роль громади у підтримці молоді під час війни, а 14,3% - визначили цю роль як визначальну.

Згідно з результатами опитування тільки 32,1% опитаних зазначили наявність досвіду роботи у сфері соціального підприємництва або участі в соціальних проектах громади. На запитання щодо реалізації спеціальних заходів або освітніх програм підтримки молоді під час війни 14,3% - зазначили відсутність таких програм у громаді, і лише 21,4% - підтвердили, що подібні ініціативи дійсно реалізуються. Результати опитування також засвідчили, що 53,6% респондентів ніколи не брали участі в громадських ініціативах та заходах під час війни, і лише 32,1% респондентів - іноді долучаються як учасники, а 14,3% респондентів - залучені як волонтери.

Щодо оцінки ролі соціального підприємництва в сучасному суспільстві, 39,3% респондентів вважають її важливою, тоді як 7,1% - дотримуються думки, що соціальне підприємництво не є ефективним, оскільки діяльність вважають неприбутковою. На запитання про потенціал соціального підприємництва у сприянні адаптації до змін і подоланні викликів в умовах війни, 60,7% респондентів відповіли, що воно частково може допомогти, оскільки ефективність залежить від особистих здібностей людини. Водночас - 35,7% учасників опитування вважають, що соціальне підприємництво дійсно здатне сприяти адаптації та подоланню труднощів у кризових умовах. Щодо питання про вплив навичок, набутих у соціальному підприємстві, на власну стресостійкість в умовах війни - 67,9% респондентів не змогли визначитися з відповіддю, тоді як 25% - вважають, що такий досвід є дуже корисним для підвищення стресостійкості.

Під час опитування респонденти також визначили основні

характеристики та навички, що сприяють успіху молоді людини в соціальному підприємстві серед яких основними є: комунікація з громадою (71,4% респондентів); досвід управління соціальними проєктами (64,3% респондентів); лідерство та командна робота (60,7% респондентів) та вміння працювати в умовах реалізації соціальних проєктів (60,7% респондентів).

Відповідаючи на запитання щодо змін у рівні резильєнтності після набуття навичок у сфері соціального підприємництва - 14,3% опитаних вказали, що хоча володіють певними навичками, вони ще не мали можливості реалізувати їх на практиці та лише 10,7% респондентів повідомили про значне підвищення показників резильєнтності, зумовлене практичним застосуванням отриманих навичок. Отже, експериментальна перевірка елементів розробленої технології соціально-педагогічної діяльності з формування навичок соціального підприємництва для розвитку потенціалу резильєнтності молоді територіальної громади в умовах війни частково дозволила підтвердити гіпотезу дослідження та довести, що соціальне підприємництво є важливим інструментом у розвитку потенціалу резильєнтності молоді та підтримки громади в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Костіна В.В., Потіхенська О.В. Розвиток взаємопідтримки та згуртованості молоді територіальної громади в умовах воєнного стану. *Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання*: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Кривий Ріг, 16-17 травня 2024 року). Кривий ріг: КрДПУ, 2024. С153-156.
2. Матвієнко-Біляєва Г.Л. Розвиток та становлення соціального підприємництва та соціальної відповідальності в сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 390-394.
3. Мокій А. І. Розвиток соціального підприємництва у контексті зміцнення економічної безпеки депресивних територій. *Економічна безпека і підприємництво*. 2014. №1(53). С.155–166.

Репецька І.М.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Смерчак Л.І.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ З ДІТЬМИ ТА СІМ'ЯМИ З ЧИСЛА ВПО

Проблеми, з якими зустрічаються внутрішньо переміщені особи зазвичай носять комплексний характер, а не обмежуються одиницями, що зумовлено

низкою чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, а відтак – зміст соціальної та соціально-педагогічної роботи з даною категорією громадян України має носити комплексний характер, передбачати застосування широкого спектру необхідних заходів, забезпечувати ефективне виконання командою фахівців основних функцій у їх гармонійному поєднанні та бути спрямованим на вирішення комплексу проблем, орієнтованих на максимальне задоволення потреб ВПО, від чого, як наслідок, залежатиме як результативність усієї соціальної та соціально-педагогічної роботи, так і рівень соціальної адаптації ВПО у приймаючих громадах.

Наголосимо, що результативність усієї соціальної роботи з ВПО можлива лише за урахування та взаємодії усіх цих сфер, що сприяє зміцненню та активізації адаптаційного потенціалу особистості, запобіганню негативних впливів на неї, забезпечує охорону та захист її прав.

Закцентуємо увагу на роботі у сфері соціального напрямку, який здійснюється у тісному контакті фахівців соціальних служб з різними відомствами (у тому числі відділами соціального забезпечення при міських, районних радах, центрами зайнятості, пенсійним фондом, службою у справах дітей, громадськими організаціями тощо:

- виявлення осіб, які потребують соціальної допомоги;
- визначення основних потреб та проблем ВПО;
- надання консультативної допомоги;
- проведення заходів з соціальної реабілітації як у стаціонарних, так і нестаціонарних умовах;
- систематичне проведення соціальної діагностики;
- пошук джерел надання гуманітарної допомоги ВПО;
- консультування та сприяння ВПО в отриманні пенсій та допомог;
- сприяння в організації груп самодопомоги і взаємодопомоги з числа внутрішньо переміщених осіб;
- виявлення осіб з девіантною поведінкою та асоціальних сімей з числа ВПО;
- організація культурно-дозвілєвої роботи з сім'ями, з людьми похилого віку та особами з інвалідністю з числа ВПО;
- профілактика безпритульності (включно зі сприянням в отриманні гуртожитку, тимчасового/арендованого житла чи придбанні власного житла);
- профілактика дитячої бездоглядності, педагогічної занедбаності, безпритульності;
- сприяння поверненню майна ВПО та отримання ними компенсацій;
- взаємодія з різними державними установами, громадськими та волонтерськими організаціями з питань допомоги внутрішньо переміщеним особам [1].

Як засвідчила практика, важливого значення у сфері допомоги ВПО та їх ефективної адаптації у приймаючих громадах набуває налагодження тісного зв'язку соціальних служб із засобами масової інформації, оскільки, на жаль, у період першої хвилі ВПО в Україні низька інформованість переселенців значною мірою гальмувала отримання ними належної допомоги.

Сутність функцій діяльності фахівців соціальних служб з реалізації різних напрямків роботи з внутрішніми переселенцями полягає, з одного боку, у забезпеченні та підтримці взаємодоповнюючого соціального середовища, коли місцеві мешканці та новоприбулі органічно доповнюють одні одних і тим самим не тільки підтримують цінності тих і інших, але й збагачують духовний світ тощо. З іншого боку – це діяльність, орієнтована на зміни соціального середовища приймаючої громади в напрямку його більшої адаптованості для тих, хто через військові дії, окупацію, травм війни вимушений був покинути місце свого постійного проживання і потрапив в нове соціальне середовище.

Вищеокресленим пояснюється та набуває особливого значення така сфера в напрямку організаційної соціальної роботи як робота з приймаючою громадою, адже від того, як сприйматиме громада вимушених переселенців значною мірою залежатиме процес їх адаптації у нових умовах життєдіяльності і, як наслідок, результативність фактично усієї соціальної роботи з ними.

Наголосимо, що процес цей двосторонній, адже паралельно з роботою у приймаючій громаді (а ця робота носить переважно інформаційний характер), з боку фахівців соціальних служб надається допомога ВПО, спрямована на активізацію їхніх здібностей для подолання складних життєвих ситуацій.

У кінцевому результаті за допомогою соціальної роботи і з приймаючою громадою, і безпосередньо з особистістю ВПО відбувається зміна системи суспільних відносин і зв'язків, у які включена особа переселенця, члени її сім'ї на новому місці перебування, підвищується їх активність, компенсуються втрати в життєвій активності, відбувається розширення системи духовних цінностей.

Узагальнюючи вищесказане, можна у наступний спосіб представити, в чому буде полягати головна мета соціальної допомоги ВПО:

- 1) в адаптації до нових умов життєдіяльності,
- 2) у набутті навичок адекватного поведіння в новому соціальному середовищі;
- 3) у наданні дієвих гуманітарних послуг з метою поліпшення якості життя переселенців.

Завдяки проведенню цієї ланки організаційної соціальної роботи, попри вже нами зазначене, відбувається блокування стосовно ВПО їх дезадаптації в новому середовищі перебування, блокування (у разі виникнення цього явища) неприйнятної агресивного впливу середовища приймаючих громад на ВПО, що може бути пов'язано з обмеженим доступом на ринок праці, з ринковим розвитком економіки регіону, обмеженнями в здобутті освіти та професійної перепідготовки, закритістю системи охорони здоров'я тощо.

Отже, соціальна робота з ВПО виражається, з одного боку, у підвищенні статусу і поліпшенні його положення у середовищі приймаючої громади, а з іншого – у цілеспрямованому впливові на середовище, частиною якого стають новоприбулі громадяни України.

Зміна відносин ВПО як важливого елемента в структурі середовища приймаючої громади – це функціональна основа цільової детермінації фахівців і відповідно виділення напрямків соціальної роботи та допомоги їм як новим

об'єктам соціальної роботи [1].

З перших днів війни як у період до повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, так і починаючи з 2022 року, значну частину соціальної роботи взяли на свої плечі волонтери, численні громадські організації,

частково підтримані міжнародними партнерами.

Аналіз діяльності та результати опитування представників цих організацій засвідчили, що найбільше їх робота торкається наступних сфер:

- пошук та покращення умов перебування ВПО (облаштування наявних умов життя в місцях компактного проживання, доставка та надання гуманітарної допомоги);
- психологічна підтримка (надання першої психологічної допомоги, консультування при травмі, допомога особам з посттравматичним стресовим розладом тощо);
- соціальна/соціально-педагогічна робота з сім'ями, з окремими членами сімей, з дітьми з числа сімей ВПО (забезпечення допомоги батькам у вихованні та догляді за дітьми, доступу до набуття освіти тощо);
- інформаційні послуги з метою орієнтації ВПО у нормативному полі, отримання різних видів допомоги, ознайомлення з правами та обов'язками, можливостями перебування у тій чи іншій громаді або виїзду за кордон тощо).

Щодо останнього пункту, то у місцях компактного перебування внутрішньо переміщених осіб, починаючи з 2022 року, створюються інформаційно-консультаційні пункти, де ВПО можуть отримати наступні послуги:

- консультації фахівців (соціальних працівників, психологів, юристів, а у разі потреби й переадресацію (до компетентних соціальних та інших служб), ксерокопії та сканування документів (для відновлення документів, отримання соціальних виплат тощо);
- запис інформації на зовнішні носії (для надсилання в компетентні органи для відновлення документів, отримання соціальних виплат тощо);
- налагодження зв'язку з близькими (через телефон, соціальні мережі, електронну пошту тощо);
- надання можливості для перегляду оперативних новин з рідного міста, надання можливостей для перегляду розкладу руху транспорту (потяги, автобуси), допомога у придбанні квитків.

Водночас на сайтах Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України та громадських та волонтерських організацій поширюється інформація, куди ВПО можуть звернутися з таких питань, як отримання довідки про статус ВПО, відновлення документів, переоформлення пенсійних виплат, оформлення грошової допомоги тощо. Разом із тим, на думку і практиків, і науковців, ці заявлені інформаційні послуги залишаються далекими від моделей кризового втручання та довгострокових інтервенцій, які сформувались, поширилися та позитивно себе зарекомендували у зарубіжній практиці соціальної роботи з мігрантами. На жаль, у державних соціальних

службах, через скорочення штатних фахівців у 2016-2017 рр., недостатньо спеціалістів, здатних працювати у надзвичайних ситуаціях та використовувати певні сучасні техніки та технології соціальної роботи, необхідні для здійснення ефективного вирішення кризових ситуацій.

Поміж інших видів та методів соціальної роботи з ВПО можна представити наступні:

- Індивідуальна робота, що передбачає індивідуальні бесіди та консультування з опрацювання травматичного досвіду, планування життєвих стратегій; ведення випадку, терапевтичні зустрічі тощо.

- Тренінги з розвитку життєвих умінь і навичок. Тематика цих тренінгів може бути складовою типової програми соціальної допомоги ВПО, а також може передбачати урахування конкретних потреб та проблем особи.

- Створення груп взаємодопомоги та взаємопідтримки, що сприяє формуванню згуртованості ВПО, їхній впевненості у власних силах та самостійності та слугує важливим чинником попередження формуванню набутої безпорадності.

- Створення психокорекційних груп (особливо на початковому етапі кризи, коли людина знаходиться у розгубленому стані).

- Допомога на засадах «рівний – рівному». Залучення до соціальної роботи з новоприбулими тих ВПО, які вже успішно впоралися із ситуацією.

- Впровадження програм наставництва.

Список використаних джерел:

1. Вимушені переселенці: алгоритм і специфіка допомоги.
https://youtu.be/h_Gat-HG3IY

Рязанова Н. В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ У ГРОМАДАХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ, В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

І.О. Шеплякова

У сучасних умовах особливої гостроти та актуальності набула проблема успішної соціалізації дітей у громадах, що постраждали від війни. Адже травматичний досвід війни (втрата житла, руйнування усталеного способу життя, переживання розлуки з близькими) глибоко впливає на психоемоційний стан дітей (зокрема шкільного віку), значно ускладнюючи (або взагалі

унеможливлуючи) формування та розвиток необхідних соціальних компетентностей. Задля допомоги дітям, які зазнали впливу травматичних подій через війну в подоланні спричинених цим наслідків, відновленні звичного ритму життя вкрай важливою є кваліфікована соціально-педагогічна підтримка процесу їхньої соціалізації. Своєю чергою, це зумовлює потребу в координації спільних зусиль усіх інститутів та агентів соціалізації школярів у таких громадах, а також у переосмисленні підходів до організації відповідної соціально-педагогічної роботи. Адже розуміння ризиків та виважений соціально-педагогічний підхід до вирішення проблеми соціалізації школярів у громадах, що постраждали від війни, є критично важливими для відновлення нормальної життєдіяльності дітей, їхньої подальшої успішної соціалізації.

У визначеному контексті актуалізованою стала потреба в створенні в постраждалих від війни громадах безпечних просторів задля розвитку в дітей необхідних соціальних навичок, сприяння відновленню втрачених соціальних зв'язків. Такими соціальними інституціями стали цифрові освітні центри. Отже, необхідним є пошук інноваційних форм та методів соціально-педагогічної роботи з соціалізації школярів в умовах зазначених соціальних інституцій, розробки ефективних соціально-педагогічних технологій такої роботи задля забезпечення успішної інтеграції дітей у суспільство.

Проведений аналіз наукових джерел свідчить, що окремі аспекти проблеми соціалізації школярів у громадах, що постраждали від війни, досліджували А. Капська, О. Караман, В. Курило, К. Левченко, І. Пампура, В. Панок, Л. Процик, С. Савченко, І. Трубавіна, І. Шеплякова, Я. Юрків та інші. Водночас констатовано, що проблема технологічного забезпечення соціально-педагогічної роботи з соціалізації школярів у громадах, що постраждали від війни, загалом та в умовах такого інституту соціалізації, як цифрові освітні центри, зокрема не отримала достатнього висвітлення в соціально-педагогічній літературі, бракує теоретико-методичних розробок.

Отже, на основі узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел та досвіду роботи цифрових освітніх центрів [1; 2] нами було розроблено *технологію соціально-педагогічної роботи з соціалізації школярів у громадах, що постраждали від війни, в умовах цифрових освітніх центрів* (надалі – Технологія) (як систему послідовних дій фахівця соціальної галузі, що реалізується ним у постраждалих від війни громадах у процесі соціально-педагогічної роботи з школярами на базі цифрових освітніх центрів задля підвищення рівня їхньої соціалізованості).

Метою Технології є підвищити рівень соціалізованості школярів у громадах, що постраждали від війни, в умовах цифрових освітніх центрів. Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання Технології, як:

- підвищити рівень готовності тьюторів до здійснення соціально-педагогічної роботи з соціалізації школярів у громадах, що постраждали від війни, в умовах цифрових освітніх центрів;
- розширити обізнаність батьків школярів про цифровий освітній центр як безпечний та інклюзивний простір, у якому створено сприятливі умови для позитивної соціалізації їхніх дітей;

– підвищити рівень соціалізованості школярів через: засвоєння ними соціальних норм та цінностей, сприяння їхній інтеріоризації; формування та розвиток в процесі соціально-виховної взаємодії в умовах цифрових освітніх центрів їхніх соціально-значущих якостей (емпатія, толерантність, дисциплінованість, відповідальність, соціальна активність); набуття ними навичок просоціальної поведінки (адекватного вираження емоцій, ухвалення зважених рішень, встановлення ефективної соціальної взаємодії з урахуванням позицій інших, активної співпраці в колективі на основі дотримання норм поведінки; конструктивного вирішення конфліктів).

Суб'єктами Технології є: внутрішні (адміністрація закладу загальної середньої освіти (надалі ЗЗСО), на базі якого створено цифровий освітній центр, соціальний педагог, шкільний психолог, педагогічні працівники/тьютори) та зовнішні (батьки школярів, фахівці закладів позашкільної освіти, центрів соціальних служб, волонтери); об'єктами – школярі – учні ЗЗСО. Очікуваний результат: підвищення рівня соціалізованості школярів у громадах, що постраждали від війни.

Етапами Технології є:

– підготовчий, метою якого є налагодити взаємодію та співпрацю з адміністрацією ЗЗСО, на базі якого створено цифровий освітній центр, педагогічними працівниками, учнями закладу загальної середньої освіти, їхніми батьками, фахівцями центрів соціальних служб, закладів позашкільної освіти та волонтерами; діагностувати наявний рівень соціалізованості школярів; скоординувати взаємодію та підготувати до використання активностей у соціально-педагогічній роботі з школярами; розробити план діяльності;

– основний (соціально-просвітницький; ціннісно-особистісний; поведінковий напрями), загальною метою якого є надати допомогу дітям у відновленні втрачених контактів із друзями та громадою, а також у встановленні нових зв'язків у безпечному середовищі, відновлення соціальної активності шляхом урізноманітнення інструментарію соціально-педагогічної роботи;

– контрольний, метою якого є визначити результативність розроблених форм та методів роботи через оцінювання отриманих результатів на основі критеріїв (когнітивний, ціннісно-особистісний, поведінковий) і відповідних показників; оцінити дієвість та ефективність Технології; сформулювати висновки; скорегувати (за необхідності) форми і методи роботи, узагальнити методичну базу.

Кожному з визначених етапів відповідає зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи на внутрішньому (з школярами, педагогічними працівниками/тьюторами) та зовнішньому (з батьками школярів, а також іншими соціальними суб'єктами, залученими до співпраці) рівнях соціально-виховного середовища цифрового освітнього центру.

Вважаємо, що впровадження розробленої нами технології в практику соціально-педагогічної роботи з школярами у громадах, що постраждали від війни, в умовах цифрових освітніх центрів сприятиме успішній соціалізації дітей.

Список використаних джерел:

1. Рязанова Н. В., Шеплякова І. О. Досвід соціально-педагогічної роботи з соціалізації дітей у громадах, що постраждали від війни, в умовах цифрових освітніх центрів. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 07.11.2024 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. С.249-252. URL: <https://surl.gd/kgzidp> (дата звернення: 04.03.2025).

2. Шеплякова І. О., Рязанова Н. В. Цифрові освітні центри як інститути соціалізації дітей у громадах, що постраждали від війни. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (04 черв. 2024р., м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. С.258-261.

Склярова Г.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Макар Л.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ПІДХОДИ ТА КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ УСПІШНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ДО ВЗАЄМОДІЇ У ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ

Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами у шкільному колективі є одним із ключових чинників їх успішного особистісного розвитку, включення в освітнє середовище та подальшої інтеграції в суспільство. Адаптація дітей з особливими освітніми потребами до шкільного життя має свої особливості, пов'язані як з індивідуальними потребами та можливостями дитини, так і з характером взаємодії в учнівському колективі. Відтак постає необхідність розробки системи науково обґрунтованих підходів і чітких критеріїв, які дозволили б своєчасно виявити труднощі, оцінити рівень адаптації та визначити ефективність педагогічної підтримки.

Актуальність теми зумовлена потребою у формуванні чітких соціально-педагогічних орієнтирів щодо оцінювання рівня соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами та пошуком ефективних підходів до підтримки їх повноцінної взаємодії у шкільному колективі.

Процес адаптації передбачає узгодження з майбутніми умовами. З моменту народження людина змушена пристосовуватися до структури зовнішнього світу, при цьому біологічні, соціальні та психологічні аспекти адаптації не можна розглядати окремо [1].

Об'єктно-об'єктні відносини формуються з самого народження, коли людина починає пристосовуватися до інших людей і до соціального оточення. Соціальні зв'язки відіграють ключову роль у підтриманні біологічної рівноваги особистості. Згодом адаптація до соціальної структури та активна участь у її побудові набувають вирішального значення [2].

Отже, соціальна адаптація – це процес, за якого дитина навчається ефективно взаємодіяти та інтегруватися в соціальному середовищі, враховуючи її індивідуальні особливості та потреби. Цей процес включає розвиток соціальних навичок, сприйняття навколишнього середовища та формування позитивних взаємин з оточуючими. Основні аспекти соціальної адаптації визначають комплексну природу цього процесу, охоплюючи специфічні аспекти, які є ключовими для успішної інтеграції дитини в соціальне середовище.

У сучасній науково-педагогічній літературі виділяють кілька провідних підходів до аналізу соціальної адаптації дітей з особливим освітніми потребами, серед яких: системний, комунікативний та особистісно-діяльнісний. Кожен із них дозволяє по-своєму оцінити різні аспекти включення дитини в шкільне середовище: від міжособистісної взаємодії до внутрішньої мотивації й активної участі в колективному житті. Водночас визначення рівня успішності адаптації ґрунтується на застосуванні комплексних критеріїв: ціннісно-мотиваційного, когнітивного та творчо-діялісного, що забезпечують ціннісне розуміння динаміки адаптаційного процесу.

Системний підхід дозволяє розглядати соціальну адаптацію як багатокомпонентне явище, що включає взаємодію особистісних, соціальних, психологічних і педагогічних факторів. Він забезпечує цілісне бачення дитини в контексті освітнього середовища та сприяє виявленню взаємозв'язків між різними елементами адаптації.

Комунікативний підхід до визначення рівня успішності соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у шкільному колективі передбачає оцінювання якості та ефективності їхньої взаємодії з однолітками, учителями та іншими учасниками освітнього процесу. Цей підхід базується на розумінні, що успішна адаптація визначається не лише засвоєнням навчального матеріалу, а й здатністю дитини налагоджувати позитивні міжособистісні стосунки та брати участь у спільній діяльності.

Особистісно-діяльнісний підхід до визначення рівня успішності соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у шкільному колективі базується на визнанні унікальності кожної дитини, її активної ролі у процесі адаптації та важливості створення умов для її особистісного розвитку через участь у різноманітних видах діяльності. Цей підхід акцентує увагу на розвитку особистості дитини як головної мети соціальної адаптації; діяльності як основному механізмі включення в соціальне середовище; створенні ситуацій успіху, що сприяють формуванню позитивної самооцінки та впевненості у власних силах; мотивації до взаємодії з оточенням як показнику ефективної адаптації.

Особистісно-діяльнісний підхід розглядає адаптацію як індивідуальний

шлях зростання дитини в соціумі, що здійснюється через активну діяльність, самоствердження та взаємодію. Успішність адаптації у цьому підході оцінюється не стільки за результатами, скільки за процесом розвитку дитини як особистості у шкільному середовищі.

Отже, успішність соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами до взаємодії у шкільному колективі визначається як за глибиною їхньої особистісної інтеграції у середовище, так і за ефективністю комунікації та активною участю в колективному житті. Використання системного, комунікативного та особистісно-діяльнісного підходів у поєднанні з чіткими критеріями дозволяє соціальному педагогу здійснювати більш точну діагностику адаптаційного процесу та своєчасно надавати необхідну підтримку.

Список використаних джерел:

1. Камбур А.В. Соціальна адаптація особистості. Чернівці: «Золоті литаври», 2012. 252 с.
2. Шльонська О.О. Розгляд поняття «адаптація» з погляду системного підходу. Актуальні проблеми психології. Том III. : Консультативна психологія і психотерапія. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Видавець Лисенко М.М., 2013. Вип. 9.

Силиверст Ю.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО УМОВ ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

В.В. Костіна

Багаторічна війна в Україні, є жахливою подією, що забрала у багатьох дітей – найдорожче – можливість зростати в умовах люблячої та турботливої родини. Частина з них знаходить нову домівку у прийомних сім'ях. Проте інтеграція дитини в нове соціальне середовище — складний і тривалий процес, особливо для підлітків, які вже мають сформовані уявлення про стосунки, досвід травматичних втрат і недовіру до дорослих.

Успішна адаптація до прийомної родини можлива за умови різноспрямованої соціально-педагогічної підтримки, з метою створення якої нами розроблено програму комплексної соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на адаптацію підлітків у прийомних сім'ях із використанням етнопедагогічних засобів. Її експериментальна перевірка дозволила оцінити ефективність використання елементів української національної культури та

традицій у процесі формування довірчих стосунків у новій сімейній системі.

Адаптація підлітків до умов прийомної сім'ї - складний багатоетапний процес, що потребує індивідуального підходу, чуйного ставлення та науково обґрунтованих методів підтримки. Особливої уваги вимагає категорія дітей, які пережили травматичні події війни, втрату батьківського піклування, зміну оточення. Як зазначають науковці[1], в таких випадках важливими стають не тільки традиційні педагогічні засоби, а й етнопедагогічні, які використовують національні традиції, звичаї, моральні орієнтири і родинні цінності.

У ході експериментального дослідження було виявлено позитивний вплив від використання елементів народної культури у процесі соціальної адаптації підлітків до умов прийомної сім'ї для формування довіри, соціально-психологічної стабільності, розвитку почуттів безпеки й належності до нового сімейного середовища.

Спираючись на ідеї науковців [2, 3, 4], в основі побудови програми соціально-педагогічної діяльності опора на цінності, притаманні українській традиційній культурі: шанобливе ставлення до родини, спільної родинної взаємодії; розвиток моральної відповідальності, любові до рідної землі, поваги до старших.

Аналіз досліджень В. Мосіяшенка засвідчив, що етнопедагогіка використовує традиційні форми народного виховання, що передаються із покоління в покоління, що базуються на цінностях, які є універсальними [5]: повага до старших, підтримка слабших, культ праці, духовність, патріотизм, любов до рідного краю. Для дитини, що втратила зв'язок з біологічною родиною, такі цінності можуть стати основою для формування нового світогляду, нової ідентичності, почуття причетності до родинного і культурного середовища.

Експериментальна перевірка програми здійснювалася у Відділі соціальної роботи по Холодногірському району м. Харкова Харківського міського центру соціальних служб «Довіра». Участь у дослідженні взяли підлітки, які виховуються у прийомних сім'ях; прийомні батьки; фахівці Відділу соціальної роботи. До експериментальної групи увійшли діти, що виховуються в умовах прийомних сімей, що користуються послугами Відділу соціальної роботи по Холодногірському району м. Харкова (діти, з якими ми працювали за розробленою програмою), до контрольної групи – діти, що виховуються в інших формах сімейної опіки Відділу (діти, які отримували традиційний супровід фахівців Відділу без етнокомпоненту).

Програма передбачала впровадження комплексу заходів, серед яких: проведення інтерактивних занять з вивчення українських звичаїв та традицій; майстер-класів з народних ремесел (вишивка, гончарство, писанкарство); участь у святкуванні традиційних українських свят (Івана Купала, Різдва, Спасу, Великодня тощо); казкотерапію та пісенну терапію з використанням засобів фольклору; тренінги з налагодження взаєморозуміння у стилі родинної бесіди. Після впровадження програми було проведено повторне вимірювання рівня соціальної адаптованості підлітків та порівняно з результатами, що були до початку її впровадження, що засвідчило позитивні зрушення. У переважної

частини підлітків експериментальної групи значно знизився рівень тривожності та недовіри до дорослих; з'явилося позитивне ставлення до прийомної родини та сформувалась емоційна прив'язаність; покращилась самооцінка, зросло відчуття приналежності до сім'ї та суспільства; батьки-вихователі, що були учасниками програми зазначили зменшення конфліктних ситуацій і зростання відкритості у спілкуванні з дитиною. Проте у контрольній групі позитивні зміни не є такими значними, як в експериментальній.

Отже, експериментальна перевірка розробленої програми комплексної соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків з прийомних сімей з використанням етнопедагогічних засобів підтвердила гіпотезу дослідження. Використання засобів національної культури, її символів та традицій створює сприятливі умови для налагодження довірливих підтримуючих стосунків між дитиною та новим середовищем прийомної сім'ї, забезпечуючи м'яку, безпечну адаптацію.

Результати дослідження свідчать про необхідність інтеграції засобів етнопедагогіки у систему соціального захисту та соціальної підтримки дітей, що позбавлені батьківського піклування особливо в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи: модульний курс дистанційного навчання / Заг. ред. О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, А.Й. Капської. Київ: «Слово», 2002. 164 с.
2. Комарова Н.М., Пеша І.В., Бевз Г.М. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: в 2-х кн. Київ: Держсоцслужба, 2006. 82 с.
3. Костіна В.В., Папій О.С. Використання літературних засобів соціалізації молодших школярів в умовах притулку для дітей. Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття: матеріали. наук. конф. молодих учених, 18–19 квітня 2013 р. Харків: ХДАК, 2013. С. 78-79.
4. Ликов В.Н. Етнопедагогіка: навч. посібник. Кіровоград: РВВ КДПУ, 2003. 208 с. 21.
5. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка: навч. посібник. Суми: ВТД «Університетська книга». 2005. 176 с.

Ситник А.О.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету

ПІДХІД СИЛЬНИХ СТОРІН У РОБОТІ З ЛЮДЬМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОГЛЯД ВДОМА НА НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСНОВІ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка,
доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського Державного Університету*
О.В. Купенко

Актуальність обраної теми зумовлена зростанням кількості людей, які потребують догляду. Однак у тіні цієї потреби часто залишаються самі доглядальники – ті, хто щодня забезпечує допомогу близьким без відповідної підготовки, засобів чи навіть сил. В умовах тривалої кризи, економічної нестабільності й браку доступу до формальних послуг, саме ці особи беруть на себе значне емоційне, фізичне і соціальне навантаження, що може призводити до зниження якості їхнього життя, погіршення психоемоційного стану, здоров'я загалом, тощо [2].

Досліджувана категорія населення – одна з найменш помітних та найбільш потрібних у суспільстві, адже їх робота неоціненна. Характеристики соціально-демографічного портрету людей, які реалізують догляд вдома на непрофесійній основі, включають, більшою мірою, осіб жіночої статі, середнього або старшого віку [4]. Переважно ними є родички людей, за якими вони здійснюють догляд. Мотивація до надання догляду зазвичай формується через родинні зобов'язання, почуття обов'язку, моральні переконання, емоційну прив'язаність [5]. Водночас неформальні піклувальники стикаються з численними труднощами: фізичним і психоемоційним виснаженням, соціальною ізоляцією, фінансовою нестабільністю, браком часу на самореалізацію, відновлення сил, нестачею інформації, навичок, ресурсів. Окремий наголос наразі робиться на особливо складному становищі доглядальників у прифронтових територіях, де доступ до медичних, психологічних й соціальних послуг ще більш обмежений.

У цьому контексті зростає значущість професійної підтримки, що має базуватися на сучасних підходах соціальної роботи, орієнтованих на повагу до особистості клієнта та підвищення його внутрішнього потенціалу. Реалізація інтервенцій, побудованих на посиленні особистісних характеристик і гарних якостей, сприяє емоційній стабілізації, зменшенню рівня виснаження, формуванню стійкішого психологічного функціонування у складних умовах постійного здійснення догляду вдома, що особливо коли інші форми підтримки недоступні або обмежені. Підхід сильних сторін дозволяє не лише мінімізувати деструктивні наслідки навантаження, а й стимулювати розвиток самопідтримки та оптимізму, необхідних для тривалого догляду [1].

Пошук майбутніх можливостей філософії сильних сторін полягає у

акценті на розвиток, визначенні цілі й кроків до неї учасником разом з соціальним працівником, побудові конструктивного і впевненого самоусвідомлення, відкритті нових джерел енергії та натхнення, зміцненні віри у власні сили, що створює умови для формування нової, більш ресурсної ідентичності особи, яка здійснює догляд, коли вона вже не тільки виконує обов'язки, але й усвідомлює власну цінність, досвід і можливості впливу на якість життя – як своє, так і підопічного.

Трактування теорії у руслі сучасності ґрунтується на розумінні того, що втручання фахівців, які застосовують дане вчення, передбачає включення таких базових компонентів, як: фокус на досягненні конкретних планів; виявлення й аналіз внутрішніх сильних сторін особи; діяльне використання ресурсів осередку, в якому перебуває людина; оцінювання сильних сторін у площині накресленої мети; вибудовування підтримуючих стосунків і утворення позитивних сподівань; сприяння усвідомленому прийняттю рішень [3].

Індивідуальна соціальна робота, у межах втручань засобами розглянутого підходу, має на меті не лише підтримку особи, яка здійснює догляд, а й мобілізацію її внутрішніх резервів, зниження ризиків вигорання, побудову стратегії відновлення та посилення ресурсів, підвищення відчуття цінності власного внеску. Особливого значення набувають принципи емпатії, клієнтоцентричності, добровільної, активної участі, адаптації до конкретного контексту життя клієнта. Опертя на зазначені принципи дозволяє забезпечити неформальним доглядальника не просто допомогу, а підтримку, яка відчувається як особистісно значуща та співзвучна з їхньою унікальною життєвою ситуацією.

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що підхід сильних сторін має великий потенціал у роботі з людьми, які здійснюють догляд вдома на непрофесійній основі. Завдяки акценту на внутрішні ресурси, активну участь клієнта у зміні власної ситуації та створення підтримуючого простору, такий підхід дозволяє не лише зменшити негативні наслідки доглядової діяльності, а й відкрити нові перспективи для особистісного зростання, самореалізації, покращення якості життя. Роль піклувальників сьогодні повинна визнаватися як соціально значуща, а самі доглядальники – мати доступ до професійної підтримки, ресурсів й можливостей для збереження власного благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Дмитришина Н. Практика соціальної роботи, яка базується на сильних сторонах клієнта. "Другі наукові читання імені В. І. Полтавця" : Зб. тез конф. молодих науковців з міжнар. участю, м. Київ, 25 лют. 2021 р. С. 32-34.
2. Ісаков Р. Якість життя жінок, що здійснюють догляд за пацієнтами із судинною деменцією і хворобою Альцгеймера. Практикуючий лікар. 2022. № 4. С. 53-56.
3. Семигіна Т., Столярик О. Розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи: Посібник. Таллінн : Teadmus, 2024. 257 с.

4. Dahlberg L., Demack S., Bambra C. Age and gender of informal carers: a population-based study in the UK. *Health & Social Care in the Community*. 2007. Vol. 5, no. 15. P. 45-439.

5. Zarzycki M., Morrison V. Getting back or giving back: understanding caregiver motivations and willingness to provide informal care. *Health psychology and behavioral medicine*. 2021. Vol. 9, no. 1. P. 636-661.

Сточна Д.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

У статті розглянуто соціально-психологічні особливості виховання та розвитку підлітків з неповних сімей, окреслено провідні напрями соціально-педагогічної роботи з соціального виховання підлітків з неповних сімей у закладах загальної середньої освіти. Обґрунтовано, що провідними напрямками соціально-педагогічної роботи з дітьми з неповних сімей, поряд із соціально-виховною роботою, є корекційно-реабілітаційний і розвивальний, спрямовані на подолання кризової ситуації, що склалася внаслідок деформації сім'ї. Це сприяє розвитку у підлітків навичок конструктивної комунікації, здатності долати внутрішньоособистісні конфлікти, обстоювати власну позицію, формуванню лідерських якостей підлітків, опануванню стратегій ефективної життєдіяльності й досягнення життєвого успіху.

Ключові слова: *неповна сім'я, підлітки, соціальне виховання, соціально-педагогічна діяльність.*

Stochna Darya, Kabus Natalia. SOCIO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ADOLESCENTS FROM SINGLE-PARENT FAMILIES UPBRINGING AND DEVELOPMENT

The article examines the socio-psychological features of the upbringing and development of adolescents from single-parent families, as well as outlines the leading directions of socio-pedagogical work on the social upbringing of adolescents from single-parent families in secondary education institutions. It is substantiated that the leading directions of socio-pedagogical work with children from single-parent families, along with socio-educational work, are correctional and rehabilitation and developmental vectors, aimed at overcoming the crisis situation that is a result of family deformation. This contributes to the development of

adolescents' constructive communication skills, the ability to overcome intrapersonal conflicts, defend their own position, the formation of leadership qualities of adolescents, mastering strategies for effective life, and achieving life success.

Key words: *single-parent family, adolescents, social education, socio-pedagogical activity.*

Постановка проблеми. Зростання кількості розлучень, війна і втрати, пов'язані з нею, міграція населення через військові дії зумовлюють стрімке зростання кількості неповних і дистантних сімей в Україні, що потребує налагодження системи соціально-педагогічної роботи для компенсації негативного впливу означеного фактору сімейного середовища на розвиток і соціалізацію дитини. Необхідно відзначити, що проживання в неповній сім'ї є значним стресовим фактором як для дитини, так і для батька або матері, які її виховують, що потребує реабілітації, підтримки й наснаження дитини та присутнього батька для подолання психологічних та інших труднощів, з якими стикається неповна сім'я, особливо, якщо сім'я стала неповною через втрату одного з батьків внаслідок війни.

Якою б не була причина того, що сім'я є неповною, означений факт негативно впливає на дитину та того з батьків, який її виховує, зумовлюючи психологічну травматизацію, високий рівень тривожності, оскільки важливою умовою сприятливого позитивного розвитку дитини є наявність батька і матері, які дарують свою любов і тепло, забезпечують захист дитини, котра виростає впевненою у підтримці й любові обох батьків. Відсутність цієї умови зумовлює психологічну депривацію особистості й потребує цілеспрямованої роботи присутнього батька для компенсації означеного фактору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений науковий пошук [1-7] засвідчує, що виховання та розвиток підлітків з неповних сімей мають свою специфіку, зумовлену як об'єктивними факторами (відсутність одного з батьків, часто нижчий матеріальний рівень сім'ї, подвійне навантаження на присутнього батька), так і суб'єктивними (психологічний стан батька, який залишився з дитиною, характер взаємин між ним і підлітком, ставлення до відсутнього батька тощо). Розуміння цих особливостей є важливою умовою ефективної соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків з неповних сімей.

Метою статті є визначення соціально-психологічні особливостей виховання та розвитку підлітків з неповних сімей й окреслення напрямів соціально-педагогічної роботи з соціального виховання підлітків з неповних сімей у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Науковці, вивчаючи вплив неповної родини на розвиток особистості підлітка, виокремлюють соціально-психологічні особливості виховання та розвитку підлітків у неповних родин внаслідок їх структурної деформації. Перш за все, це часта зміна стилів виховання – від гіперопіки до гіпоопіки, надмірна любов і вседозволеність, що стимулює дітей маніпулювати дорослими у власних інтересах. З одного боку, мати або батько, відчуваючи свою відповідальність за дитину, можуть виявляти

надмірну турботу, контроль, опіку, що обмежує самостійність підлітка, його автономію, ускладнює процес сепарації, який є важливим завданням підліткового віку. З іншого боку, надмірна завантаженість присутнього батька, необхідність забезпечувати сім'ю матеріально може призводити до дефіциту уваги, емоційного контакту з підлітком, що, своєю чергою, викликає у підлітка відчуття покинутості, непотрібності, емоційної депривації [1, с. 363-366].

Наукові дослідження підтверджують підвищення рівня тривожності у підлітків з неповних сімей. Такий емоційний стан зумовлений переживаннями дитини, відчуттям нестабільності щодо майбутнього, побоюванням залишитися без підтримки єдиного з батьків, а також хвилюваннями з приводу соціального статусу родини. Надмірна тривожність у підлітків може виявлятися у різних життєвих ситуаціях: у навчанні (страх зазнати поразки або отримати погану оцінку), у стосунках з однолітками (небезпека бути ізольованим або неприйнятним у колективі), а також у родинному колі (переживання, що очікування батька чи матері не будуть виправданими або можуть викликати незадоволення) [2, с. 184].

Іншою характерною рисою у поведінці підлітків, які зростають у неповних родин, є суперечливе, емоційно неоднозначне ставлення до того з батьків, котрий відсутній у їх життєдіяльності. Дослідники зазначають, що в підлітків можуть одночасно існувати протилежні почуття до відсутнього батька: від ідеалізації, туги, прагнення до зустрічі до гніву, образи, відторгнення [3, с. 107]. Така емоційна амбівалентність може призводити до внутрішніх конфліктів, що, своєю чергою, негативно впливає на емоційний стан підлітка, його поведінку, ставлення до себе та інших людей.

Дослідники також зазначають, що одним із ключових чинників становлення особистості підлітків із неповних родин є формування в них недостатньо продуктивного уявлення про конструктивну модель сімейних відносин, розуміння ролей подружжя та особливостей взаємодії між чоловіком і дружиною, адже за відсутності повноцінної моделі сімейних взаємин у підлітків можуть формуватися викривлені уявлення про сім'ю, що в майбутньому призводитиме до труднощів у створенні власної сім'ї, налагодженні подружніх стосунків [4, с. 56]. У неповній сім'ї суттєво ускладнюється оволодіння підлітками навичок спілкування з представниками протилежної статі, формується надмірна прихильність до матері чи батька, внаслідок відсутності іншої близької людини, що надалі ускладнює процес сепарації й створення власної сім'ї [4, с. 54-55]. Разом із тим, зазначені ризики можуть бути зменшені за умови організації сприятливого середовища, яке дозволяє підлітку взаємодіяти з позитивними прикладами сімейних взаємин, сприяє формуванню конструктивних уявлень про сім'ю та різні типи родинних структур, притаманних сучасному суспільству.

Я. Раєвська акцентує увагу на особливостях емоційної сфери підлітків з неповних і дистантних сімей, які характеризуються емоційною вразливістю, схильністю до афективних реакцій, труднощами в емоційній саморегуляції [5, с. 98-99], внаслідок емоційної депривації, яку часто переживають підлітки через відсутність одного з батьків, а також через емоційну вразливість чи

відстороненість матері чи батька, перевантажених матеріальними і психологічними труднощами.

В. Зарицька та Д. Козаченко зауважують, що зростання в неповній сім'ї має певні ризики для становлення дитини як особистості, а результат багато в чому залежить від афективного сприйняття дитиною факту неповної сім'ї. Дослідники зазначають, що «переживання відсутності одного з батьків є травмувальним чинником й сприяє формуванню в підлітків низької самооцінки, заниженого або завищеного рівня домагань, неадекватної рольової ідентифікації, відчуття провини, високого рівня психологічної та соціальної тривожності, схильності до неврозів, страхів, сором'язливості та утруднень у взаємодії з однолітками, почуття непевності й викликати труднощі при створенні власної родини. Дітям з неповних сімей бракує упевненості в собі й рішучості в діях і вчинках; здатності легко встановлювати контакти й тривало їх підтримувати; гнучкості й невимушеності в стосунках» [4, с. 56].

Ю. Овод зазначає, що неповні сім'ї є особливою категорією сімей, які потребують соціального підтримки та захисту через наявність ряду матеріальних, соціально-психологічних, виховних труднощів, пов'язаних з недостатністю матеріального забезпечення, порушенням традицій розподілу сімейних ролей, виховання дітей та функціонування сім'ї у цілому [7, с. 37].

З урахуванням цього вважаємо, що провідними напрямками соціально-педагогічної роботи з дітьми з неповних сімей, поряд із соціально-виховною роботою, мають бути корекційно-реабілітаційний і розвивальний, які забезпечують подолання кризової ситуації, що склалася внаслідок деформації сім'ї, сприяють розвитку навичок конструктивної комунікації, здатності долати внутрішньоособистісні конфлікти, стверджувати й обстоювати власну позицію в колективі однолітків, формуванню лідерських якостей підлітків, опануванню стратегій ефективної життєдіяльності й досягнення життєвого успіху.

Зміст соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків з неповних сімей полягає у формуванні емоційного й соціального інтелекту підлітків, розвитку важливих вмінь та особистісних якостей, створенні умов для успішної соціалізації та соціальної інтеграції учнів, формування їхньої соціальної компетентності та активної життєвої позиції підлітків, самоствердження й самореалізації у різних видах позакласної й позашкільної активності через залучення до діяльності гуртків, секцій, клубів за інтересами, що допомагає підліткам знайти однодумців, розвивати таланти та здібності.

Підкреслимо також важливість індивідуальної підтримки підлітків з неповних сімей для подолання наслідків психологічної травматизації, проопрацювання травмивного досвіду з психологом закладу освіти з урахуванням індивідуальної сімейної ситуації в ході консультування і терапії, що забезпечує стабілізацію емоційного стану учнів, подолання пригніченості й песимістичного настрою, негативних думок та установок, обговорення способів вирішення проблем, з якими стикається підліток.

Долучення підлітків до групових форм роботи, зокрема, комунікативних тренінгів, спрямованих на розвитку вмінь попереджати й розв'язувати конфлікти, формувати здорові міжособистісні стосунки; тренінгів з підвищення

стресостійкості, впевненості в собі, розвитку лідерських якостей та інших занять, орієнтованих на опанування технік емоційної та психологічної саморегуляції, формування вмінь ставити мету, визначати способи її досягнення, розуміти свої сильні сторони й спиратися на них, вирішувати проблеми та приймати рішення, будувати конструктивну взаємодію, долати перешкоди на шляху до значущої мети.

Активне залучення підлітків до колективних творчих справ, підготовки свят, концертів, театральних постанов, спільних поїздок, конкурсів сімейних талантів, участі у волонтерських проєктах та громадських ініціативах, сприяє інтенсивній комунікації з однолітками та дорослими, підвищенню самооцінки, набуттю впевненості в собі, формуванню активної життєвої позиції підлітка.

Зазначимо також, що не менш важливою є робота з батьками підлітків, педагогічна просвіта й організація тематичних зустрічей з батьками. Т. Струтинська підкреслює роль присутнього батька у вихованні та розвитку підлітка з неповної сім'ї, зазначаючи, що психологічний стан матері чи батька, його вміння долати власні переживання, будувати конструктивні взаємини з дитиною, створювати сприятливі умови для її повноцінного розвитку суттєво впливають на процес виховання та розвитку підлітка [6, с. 227-228]. Особливо важливим є формування у присутнього батька педагогічної компетентності, розуміння особливостей підліткового віку, розвиток вміння знаходити баланс між контролем і автономією, підтримкою і вимогливістю, допомога в активізації усіх наявних ресурсів сім'ї – творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних, фізичних для найкращого розвитку усіх її представників [7, с. 40]. Індивідуальні бесіди й консультивання матері чи батька, який виховує дитину, щодо особливостей виховання підлітка в неповній сім'ї, шляхів налагодження ефективної комунікації, залучення до виховного процесу інших членів родини (бабуся, дідусь, тітка, дядько) для створення ширшої мережі підтримки дитини і сім'ї, сприятимуть вирішенню конфліктних та психотравмуючих ситуацій як усередині сім'ї, так і у її взаємовідносинах із соціальним середовищем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, соціально-педагогічна діяльність з соціального виховання підлітків з неповних сімей для їх позитивної соціалізації є системою заходів індивідуальної, групової й колективної взаємодії, спрямованої на компенсацію порушеної сімейної структури, формування в підлітків адекватної самооцінки, впевненості, соціальної компетентності й активної життєвої позиції, створення умов для самореалізації й самоствердження у різних видах діяльності. Провідними напрямками соціально-педагогічної роботи з дітьми з неповних сімей є корекційно-реабілітаційний і розвивальний, спрямовані на подолання внутрішньоособистісних конфліктів, розвиток в учнів навичок конструктивної комунікації, здатності долати труднощі й досягати життєвого успіху. Перспективою подальшого дослідження є перевірка ефективності розробленої програми роботи з соціального виховання підлітків з неповних сімей.

Список використаних джерел:

1. Сербалюк Ю.В., Співак В.І. Вплив неповної сім'ї на розвиток особистості підлітка. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2009. №4. С. 361-369.
2. Клімкіна Н. Формування соціальної активності підлітків із неповних сімей: теоретичний аспект проблеми. *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету*, 2007. № 9. С. 183-187.
3. Маннапова К.Р. Неповна сім'я як чинник, що впливає на формування життєздатності підлітків. *Вісник Харківського національного університету*. Серія «Психологія», 2011. Вип. 46 (959). С. 105-108.
4. Зарицька В.В., Козаченко Д.С. Вплив неповної сім'ї на психологічний розвиток сучасних підлітків. *Journal of Psychology Research*, 2024. № 30(13), 51-59. <https://doi.org/10.15421/103004>
5. Раєвська Я.М. Особливості емоційної сфери підлітків з дистантних сімей : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи», Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2012. 171 с.
6. Струтинська Т.Р. Підготовка майбутніх педагогів до виховної взаємодії з батьком дітей із неповних сімей у підвищенні його психолого-педагогічної культури. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Психолого-педагогічні науки, 2016. №1. С. 224-230.
7. Овод Ю.В. Теоретичні засади соціально-психологічної роботи з неповними сім'ями. *Габітус*, 2023. Вип. 50. С. 36-40.

Субтельний М.Б.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

Янчишин В.Й.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ЗВО

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

В.А. Поліщук

Актуальність формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасних умовах значною мірою зумовлена нагальною потребою

формування у випускників ЗВО здатності й готовності до міжкультурної взаємодії як необхідної й важливої основи їх професійної конкурентоспроможності й конкурентоздатності, необхідної умови самореалізації й успішності професійної діяльності у мультикультурному професійному середовищі та недостатньою готовністю значної частини ЗВО до реалізації означеного завдання.

На основі аналізу вітчизняної й зарубіжної наукової літератури з проблем формування міжкультурної компетентності випускників ЗВО, вивчення досвіду та практики підготовки відповідних фахівців у ЗВО нами здійснено спробу обґрунтувати процес формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО через призму системного бачення і розуміння цього процесу. За нашим переконанням система досліджуваного процесу може бути представлена певними структурно-функціональними блоками, які органічно пов'язані між собою, взаємно доповнюють і взаємно збагачують один одного. Зауважимо, що чисельність і назви цих блоків можуть бути різними, залежно від бачення дослідником/дослідниками суті, особливостей та способів реалізації досліджуваного процесу. Ми поділяємо наукову позицію української дослідниці О. Пришляк [1] стосовно того, що провідними блоками системи формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у ЗВО можуть виступати: 1) концептуально-цільовий; (2) структурно-змістовий; (3) процесуально-технологічний та, закономірно, (4) результативно-оцінювальний. Концептуально-цільовий, на думку дослідниці (і ми цілком поділяємо її позицію), спрямований на актуалізацію і розкриття мети формування міжкультурної компетентності у здобувачів ЗВО, її конкретизацію через окреслення завдань і способів її реалізації та характеристики провідних методологічних підходів щодо вирішення окреслених мети, завдань і способів реалізації [1]. У цьому блоці доцільно представити й охарактеризувати загальнопедагогічні і спеціальні принципи, вікові й психолого-педагогічні особливості суб'єктів і об'єктів процесу формування міжкультурної компетентності у ЗВО. Другий блок, який дослідниця називає структурно-змістовим, переслідує ціль розкриття суті й особливостей професіограми фахівця/ів та здійснення аналізу змістової характеристики провідних компонентів міжкультурної компетентності. Суть міжкультурної компетентності в сучасному трактуванні включає/характеризується такими провідними компонентами – мотиваційним, когнітивним, діяльнісним, комунікативним і конативним [1]. Третій, процесуально-технологічний, блок цілісної системи формування міжкультурної компетентності випускників ЗВО покликаний виконувати функцію визначення і розкриття суті провідних етапів її формування у здобувачів освіти ЗВО, а також характеристики навчально-методичного та змістово-технологічного забезпечення основних видів діяльності здобувачів освіти (навчальної, практичної, науково-пошукової, дослідницької, самоосвітньої, волонтерської, суспільно-корисної, проєктної, тощо) у ЗВО. Четвертий блок, результативно-оцінювальний, закономірно, присвячений підбору і аналізу критеріїв, показників, рівнів, критеріально-діагностичного інструментарію та результатів сформованості міжкультурної компетентності здобувачів освіти ЗВО.

Очевидним є той факт, що реалізації системного підходу до формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у ЗВО сприятиме створення/забезпечення певних організаційно-педагогічних умов. Провідними умовами, що сприяють реалізації системного підходу до формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у ЗВО, є такі: (1) цілеспрямована діяльність з актуалізації умотивованості суб'єктів освітнього процесу (професорсько-викладацького складу і здобувачів освіти) до навчання, професійного зростання і професійної діяльності у міжкультурному середовищі; (2) залучення усіх суб'єктів освітнього процесу та усіх наявних внутрішніх і зовнішніх ресурсів до створення у ЗВО міжкультурного освітнього середовища; (3) та відповідне навчально-методичне й змістово-технологічне забезпечення формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти ЗВО у процесі різноманітних видів діяльності.

Подальші дослідження можуть стосуватися розробки сучасних підходів до удосконалення змістово-технологічного забезпечення формування міжкультурної компетентності здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія / за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2012. 552 с.
2. Самойленко Н. Б. Теоретичні та методичні засади формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах; автореф. дис. ... д-ра пед. наук: НАПН України. Інститут вищої освіти. Київ, 2014. 40 с.
3. Сніговська О. В., 2014. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин в освітньому середовищі класичного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини. Умань, 2014. 24 с.
4. Токарева А. В., 2013. Формування міжкультурної компетентності у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2013. 20 с.

Томорко В.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»*

ПРОФІЛАКТИКИ СТАЛКІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка,
викладачка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради*

Н.М. Печериця

У сучасному динамічному світі сталкінг, що визначається як нав'язливе та небажане переслідування однієї особи іншою, набуває дедалі загрозливіших масштабів, особливо серед молоді. Актуальність профілактики цього деструктивного явища в освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти є надзвичайно високою, що зумовлено не лише тривожною тенденцією зростання випадків сталкінгу, підсиленою безмежними можливостями цифрових технологій та соціальних мереж, але й глибоким та довготривалим негативним впливом на психоемоційний стан, особистісний розвиток та соціальну інтеграцію підлітків. У цьому контексті ключова роль відводиться фахівцям соціальної сфери, які володіють необхідними компетенціями для раннього виявлення, своєчасного попередження та надання кваліфікованої допомоги у випадках сталкінгу, що підкреслює важливість наукового дослідження цієї проблеми.

В українському науковому дискурсі проблематику сталкінгу досліджували такі науковці, як Н. Дайнека, О. Зайцева, О. Кісь, А. Кривуляк, О. Покальчук, М. Скорик, Д. Щерба та інші. Серед іноземних дослідників, які вивчали феномен сталкінгу, варто відзначити Н. Sameer, Р. Justin, Р. Saukko, J. Siegel та інші.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування основних напрямів профілактики сталкінгу серед підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Сталкінг характеризується систематичним нав'язливим переслідуванням однієї особи іншою, що спричиняє страх, тривогу або дезорганізацію звичного життя жертви. Особливу небезпеку становить те, що сталкінг часто залишається прихованим, оскільки підлітки не завжди можуть усвідомити характер проблеми або звернутися по допомогу. У цьому контексті явище потребує комплексного аналізу не лише з правової, а й із соціально-педагогічної точки зору. З прийняттям міжнародних нормативно-правових документів, зокрема Стамбульської конвенції, почалося його визнання як форми насильства. Визначення сталкінгу у законодавстві різняться, проте основними ознаками залишаються навмисність, повторюваність дій та спрямованість на викликання страху чи психологічного дискомфорту [1].

Підлітки – особливо вразлива група, для якої сталкінг може призводити до порушень соціальної адаптації, зниження самооцінки, депресії, втрати

мотивації, а в окремих випадках – до самоушкоджень або суїцидальних намірів [2]. Особливе місце займає кіберсталкінг, через який важче виявити переслідування.

Ефективна профілактика має три рівні: первинна – правова та психологічна освіта для формування розуміння особистих кордонів та безпечної поведінки; вторинна – виявлення ризикових моделей поведінки і робота з потенційними потерпілими або переслідувачами; третинна індивідуальна підтримка та допомога постраждалим [3]. Це вимагає тісної взаємодії шкіл, сімей, поліції, психологів і громадських організацій. Профілактика має об'єднувати правову освіту, психологічну підтримку, соціально-педагогічну профілактику, цифрову безпеку та соціальне наставництво через розробку навчальних програм, тренінгів, просвітницьких кампаній і використання цифрових інструментів (наприклад, анонімних повідомлень і чат-ботів).

Проведене дослідження на базі Комунального закладу «Харківський ліцей №147» Харківської міської ради показало, що підлітки мають поверхневі знання про сталкінг, а в школах бракує системної профілактичної роботи, що створює ризики зростання кількості випадків. До основних напрямів профілактики сталкінгу серед підлітків у закладах загальної середньої освіти відносимо: правову просвіту; психологічну підтримку; формування навичок цифрової безпеки; розвиток толерантності та емпатії; підготовку педагогів і батьків до розпізнавання проблеми. Для ефективної профілактики сталкінгу серед підлітків у закладах освіти необхідно реалізувати комплексний підхід, що включає правову просвіту через лекції та інтерактивні заняття, психологічну підтримку у формі індивідуальних консультацій та групових тренінгів, формування навичок цифрової безпеки шляхом проведення воркшопів та розповсюдження інформаційних матеріалів, розвиток толерантності й емпатії через дискусії та проекти, а також підготовку педагогів і батьків до розпізнавання проблеми за допомогою семінарів та методичних рекомендацій.

Отже, важливим завданням системи загальної середньої освіти є впровадження комплексних профілактичних заходів, що охоплюють правову обізнаність, психологічну підтримку, навички цифрової безпеки, виховання толерантності та емпатії, а також підготовку педагогічних працівників і батьків щодо запобігання проявам сталкінгу.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : довідник для членів парламенту : офіційний переклад. Київ : К. І. С., 2014. 101 с.
2. Нечерда В. Б., Кириченко В. І. Підлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. 2019. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718362/> (дата звернення: 01.04.2025).
3. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей [Електронний ресурс]. URL: <https://surl.gd/khanxe> (дата звернення: 01.04.2025).

Харитонов М.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З СІМЕЙ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ

Методичне забезпечення роботи соціального педагога з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах закладу загальної середньої освіти набувають особливої ваги в умовах багаторічної війни в Україні. Як показав аналіз наукової літератури [2,6], одним із важливих засобів ефективної соціальної адаптації виступає фольклор — живе джерело народної мудрості, що сприяє емоційній підтримці дитини, розвитку її національної ідентичності та налагодженню міжособистісних зв'язків. Проблему соціальної адаптації дітей з сімей ВПО досліджували Н. Бешенцева [1], О. Дон, М. Лапіна та О. Кулік [3], В. Желанова [4], Т. Зозуль [5], якими розроблено ефективні засоби діагностування рівня соціальної пристосованості дітей з сімей ВПО, а також ефективні засоби їхньої підтримки. Спираючись на ідеї вищезазначених дослідників, визначили, що використання елементів фольклору в побудові технологічного впливу в роботі соціального педагога закладу загальної середньої освіти дозволить створити позитивне середовище, зменшити тривожність дітей, допомогти їм краще інтегруватися у нову соціокультурну реальність та відчувати приналежність до національної спільноти.

Аналіз досвіду зарубіжних країн (США, Німеччини, Канади) та вітчизняних традицій показує, що фольклорні елементи успішно використовуються як інструмент емоційної підтримки й культурної адаптації дітей, адже сприяють збереженню національної ідентичності, знижують рівень тривожності та формують почуття приналежності до нового середовища. Використання фольклору у закордонному досвіді орієнтується на мультикультурний підхід та міжкультурний діалог.

У сучасних умовах зростання кількості дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в закладах загальної середньої освіти постає актуальна потреба в ефективній соціальній адаптації таких учнів. Одним із важливих напрямів роботи соціального педагога є використання засобів фольклору, який має глибокий емоційний і об'єднуючий потенціал. Методичне забезпечення діяльності соціального педагога у цьому напрямі охоплює використання спеціальних методик, форм роботи та інструментів діагностики для сприяння емоційній, соціальній та культурній адаптації дітей молодшого шкільного віку.

Серед основних компонентів методичного забезпечення в роботі соціального педагога в зазначеному напрямі можна виокремити такі: методичні матеріали (збірки фольклору, сценарії заходів); діагностичні методики (анкети, тести, спостереження; тренінгові програми (заняття з елементами фольклору); інтерактивні форми роботи (театралізації, майстер-класи) тощо.

Для забезпечення ефективної роботи соціального педагога закладу загальної середньої освіти з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) засобами фольклору нами розроблено систему критеріїв, показників і методик, що дозволяє комплексно оцінити рівень їхньої соціальної адаптації, що є важливим для розробки подальшої соціально-педагогічної роботи (див. таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Інструментарій для вимірювання рівня соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей ВПО засобами фольклору

Критерії дослідження	Показники дослідження	Методики
Критерій 1. Емоційно-особистісна соціальна адаптація	- здатність налагоджувати міжособистісні стосунки та брати активну участь у фольклорних заходах; - емоційно позитивне ставлення до народних традицій та культури	Анкета: «Емоційна відкритість у процесі знайомства з фольклором».
Критерій 2. Ідентифікація з культурною спільнотою	- усвідомлення себе частиною національної культури; - виявлення інтересу до народної творчості	Бесіда з дітьми на тему «Що для мене означає народна культура?» за розробленим планом; тестування за методикою «Діагностика національної ідентичності молодших школярів».
Критерій 3. Активність у творчій діяльності	- участь у створенні народних виробів, ігор, співів; - прояв творчої ініціативи у фольклорних заходах	Педагогічне спостереження за дітьми під час фольклорних занять за розробленим планом; аналіз виконання творчих завдань (виготовлення народних виробів, інсценізації народних казок тощо).

Підібраний діагностичний інструментарій дає змогу комплексно оцінити

процес соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей ВПО через залучення до фольклорної діяльності, а також дозволяє соціальному педагогу не лише виявити рівень адаптаційних процесів, а й своєчасно коригувати виховні впливи для досягнення позитивного результату в адаптації.

Для якісного аналізу результатів роботи соціального педагога з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей ВПО за обраними критеріями та показниками нами розроблено систему трьохрівневої оцінки, що представлено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Рівні соціальної адаптації у дітей молодшого шкільного віку з сімей ВПО засобами фольклору

Рівень	Критерій 1. Емоційно-особистісна соціальна адаптація	Критерій 2. Ідентифікація з культурною спільнотою	Критерій 3. Активність у творчій діяльності
Високий	У молодшого школяра з сім'ї ВПО в повній мірі сформовано навички взаємодії через фольклорні заходи, емоційна відкритість та довіра.	Молодший школяр з сім'ї ВПО чітко усвідомлює свою приналежність до культурної спільноти, виявляє глибокий інтерес до народної творчості.	Молодший школяр з сім'ї ВПО активно бере участь у фольклорних заходах, самостійно ініціює творчі ідеї та проекти.
Середній	У молодшого школяра з сім'ї ВПО сформовано достатній рівень налагодження міжособистісних стосунків через фольклорні заходи, емоційний відгук на традиції, однак виявляються труднощі в нестандартних ситуаціях.	Молодший школяр з сім'ї ВПО частково ідентифікує себе з культурною спільнотою, виявляє інтерес до окремих елементів фольклору.	Молодший школяр з сім'ї ВПО бере участь у творчих заходах за зразком, однак не завжди проявляє самостійність або ініціативу.

Низький	У молодшого школяра з сім'ї ВПО часткові та несистемні знання про фольклор, емоційна замкнутість, відсутність бажання взаємодіяти у фольклорних заходах.	Молодший школяр з сім'ї ВПО не усвідомлює себе як частину культурної спільноти, виявляє байдужість до народної культури.	Молодший школяр з сім'ї ВПО пасивна на фольклорних заходах, не проявляє творчої ініціативи, потребує постійної допомоги та стимулювання.
---------	--	--	--

Отже, розроблене методичне забезпечення роботи соціального педагога з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей ВПО засобами фольклору є важливими інструментами для ефективного здійснення відповідної діяльності та моніторингу її результативності.

Список використаних джерел:

1. Бешенцева Н.О. Психологічний супровід дітей ВПО. Відділ освіти Тернівської міської ради. URL: <https://osvitaternivka.org.ua/?p=1042> (дата звернення: 10.10.2024).
2. Вінничук А.П. Усна народна творчість: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 17 с.
3. Дон О., Лапіна М., Кулік О. Психологічна допомога дітям переселенцям Дніпропетровську - півтора року після переїзду із зони АТО. БФ «Допомагаємо». URL: <http://pomogaem.com.ua/2173psihologicheskaya-pomosch-detyampere selencam-v-dnepropetrovske-poltora-godaspustya-pereezda-iz-zony-ato.html> (дата звернення: 10.10.2024).
4. Желанова В.В. Система психолого-педагогічного супроводу молодших школярів-переселенців із Зони АТО. *Вісник Луганського національного університету імені Т.Шевченка. Сер. Педагогічні науки*. 2015. №7 (296). С. 29-37.
5. Зозуль Т. В. Дослідження адаптації дітей молодшого шкільного віку із сімей вимушених переселенців. *Психологія і особистість*. 2018. № 2. С.85-94.
6. Коваль Т. Виховання молодших школярів засобами української народної пісні в умовах нової української школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 27, том 3, 2020. С. 107-111. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203675> (дата звернення: 9.12.2024).

Ходатенко Д.О.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка*

Н.О. Сайко

Соціально-реабілітаційна робота в Україні набуває особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, що спричинила масштабні гуманітарні виклики та зростання кількості вразливих груп населення. Серед них — ветерани бойових дій, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи (ВПО), діти, жінки, представники ромських громад та інші маргіналізовані групи. Ефективна соціальна реабілітація потребує комплексного підходу, що поєднує медичну, психологічну, соціальну та професійну підтримку [1].

Однією з найчисельніших категорій, що потребують реабілітації, є ветерани. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачає надання соціальних послуг, включаючи медичну, психологічну та професійну реабілітацію [2]. Програми, такі як "Повернення" від Help Us Help, надають підтримку ветеранам та їхнім родинам через психологічне консультування, адаптаційні тренінги та гуманітарну допомогу [3]. Крім того, ініціативи, підтримувані міжнародними організаціями, сприяють доступу до працевлаштування, професійного навчання та психосоціальних послуг [4].

Особливої уваги потребують ветерани з інвалідністю. Програма ООН з розвитку (UNDP) проводить тренінги для фахівців, які працюють з такими ветеранами, з метою покращення їхньої соціальної реабілітації та реінтеграції в громади [5]. Також важливу роль відіграють адаптивні види спорту, які сприяють фізичному та психологічному відновленню ветеранів, допомагаючи їм повернутися до активного життя [6].

Діти, особливо ті, що постраждали від війни, також є вразливою категорією. Наприклад, 30 українських дітей були направлені до Габалінського дитячого реабілітаційного центру в Азербайджані для проходження програми медичної та соціально-психологічної реабілітації. Такий досвід підкреслює необхідність міжнародної співпраці у сфері захисту прав дітей [7].

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) стикаються з численними викликами, включаючи втрату житла, роботи та соціальних зв'язків. Програма UNDP спрямована на підтримку стабілізації та підвищення стійкості громад, де проживає значна кількість ВПО, через цільову допомогу та розвиток

інфраструктури [8]. Організації, такі як Save Ukraine, також активно працюють над евакуацією та реабілітацією дітей та дорослих з зон бойових дій, забезпечуючи їм соціальну підтримку та інтеграцію в нові громади [9].

Ефективні приклади партнерств громадських організацій та державних служб демонструють, як можна адаптувати соціальні послуги до потреб маргіналізованих груп [10].

Загалом, соціально-реабілітаційна робота в Україні потребує системного підходу, що включає міжсекторальну співпрацю, індивідуалізовані програми та залучення міжнародних партнерів. Тільки через комплексні та скоординовані дії можна забезпечити ефективну реабілітацію та інтеграцію вразливих категорій населення в умовах триваючої війни.

Список використаних джерел

1. Горішна Н. М. Моніторинг та оцінка соціально-реабілітаційних послуг для осіб з інвалідністю: аналіз підходів до розробки індикаторів // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2024. № 3. С. 25–31. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10747/2.%20Horishna.pdf>
2. Реабілітація українських військових та ветеранів [Електронний ресурс] // ГО «Принцип». 2024. 18 с. URL: <https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2024/12/reabilitacziya-web.pdf>
3. Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні [Електронний ресурс] / Міжнародна організація з міграції. 2024. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-01/veterans-social_reintegration_ukr.pdf
4. Поліщук Н. М., Олійник О. М., Довгань О. С. та ін. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід : кол. монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2018. 222 с. URL: https://srsp.khmnpu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/11/monografiya_cocz_poslугy-kolektyvna_2018.pdf
5. Медико-соціальна робота з різними категоріями клієнтів : навч. посіб. / за ред. І. І. Товканця. Ужгород : УжНУ, 2017. 180 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11471/1/МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА%20РОБОТА%20З%20РІЗНИМИ%20КАТЕГОРІЯМИ%20КЛІЄНТІВ.pdf>
6. Розвиток сучасної психолого-соціальної реабілітації методом анімалотерапії [Електронний ресурс] / Міністерство у справах ветеранів України. 2021. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Розвиток%20сучасної%20психолого-соціальної%20реабілітації%20методом%20анімалотерапії.pdf>
7. Томілович К. Соціально-педагогічна реабілітація дітей ВПО, що постраждали від війни [Електронний ресурс]. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/19767>
8. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб: теоретичні та практичні аспекти // Соціальна робота та

освіта. 2022. Т. 9, № 1. С. 45–52. URL: <https://journals.urau.ua/swe/article/view/256718/253716>

9. Save Ukraine. Програма підтримки евакуйованих сімей [Електронний ресурс]. URL: <https://saveukraineua.org/>

10. Єжова Т. Є. Соціально-психологічна реабілітація сімей : навч. посіб. Київ : НУБіП України, 2020. 168 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u188/rp_socialno-psih_reab._simey.pdf

Чорна Д. Ю.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

Шеплякова І.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АНІМАЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У сучасній умові актуалізованою залишається проблема соціалізації дітей молодшого шкільного віку. У документах про модернізацію освітньої галузі зазначається, що в процесі реформування суспільства змінюються роль і функції освіти: вони зміщуються з обслуговування інтересів держави на задоволення потреб особистості, суспільства і соціальних груп. І відповідно до нових підходів метою освіти стає цілісний розвиток особистості. Водночас розширення кола соціальних (соціально-педагогічних) проблем (мінлива соціальна ситуація розвитку дитини, воєнні умови функціонування країни, неконтрольована емоційно-інформаційна агресія, погіршення загального стану здоров'я дітей, зниження в них інтересу до навчання тощо) актуалізують необхідність цілеспрямованого створення умов для успішної соціалізації дітей (зокрема молодшого шкільного віку) на засадах життєтворчості та людиноцентризму, розробки відповідних технологій та програм соціально-виховної роботи. При цьому суттєвий вплив на процес соціалізації молодшого школяра здійснюють батьки та педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО) (зокрема соціальні педагоги), які передають досвід різних моделей соціальної поведінки, допомагають у конструюванні персональної системи цінностей, і, зрештою, сприяють формуванню готовності дитини до життя у відкритому соціумі.

Загальновідомим є факт, що визначальним у процесі становлення та розвитку особистості є соціальне виховання через його спрямованість на формування в дитини ієрархії соціальних цінностей, соціальних якостей, просоціальної поведінки. Водночас дієвим методом соціального виховання молодших школярів є анімація, використання якої сприяє активізації процесу

вибору дитиною дозволених уподобань з метою розвитку соціальних якостей особистості; натхнення її на активні просоціальні дії; мінімізації впливу негативних соціальних явищ (і, насамперед, війни), що спричиняють поширення серед дітей й молоді різних форм деструктивної поведінки тощо.

На основі проведеного аналізу джерельної бази [1-6] *соціальне виховання молодших школярів* визначено як процес їхньої відносно соціально контрольованої соціалізації, що здійснюється спеціально створеними для цього виховними інститутами та спрямований на надання допомоги кожній дитині в розвитку її особистісного потенціалу, у привласненні системи ціннісних нормативів суспільства та опануванні моделей просоціальної поведінки.

Результати теоретичного аналізу сутності та особливостей соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання молодших школярів у ЗЗСО, нормативно-правових засад її здійснення, розкриття потенціалу використання засобів анімації в цьому процесі стали основою для розробки комплексної програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання молодших школярів засобами анімації у ЗЗСО (надалі – Програма), яка включає наступні етапи: підготовчий; основний (соціально-просвітницький; ціннісно-особистісний; поведінковий напрями); результативний.

Метою Програми є підвищити рівень соціальності молодших школярів – учнів ЗЗСО; суб'єктами – адміністрація ЗЗСО, соціальний педагог, шкільний психолог, педагогічні працівники ЗЗСО, батьки молодших школярів, фахівці закладів позашкільної освіти, центрів соціальних служб, волонтери; об'єктами – молодші школярі – учні ЗЗСО. Кожному з визначених етапів Програми відповідає зміст, форми та методи соціально-виховної роботи на внутрішньому (з молодшими школярами, педагогічними працівниками) та зовнішньому (з батьками молодших школярів, а також іншими соціальними суб'єктами, залученими до співпраці) рівнях соціально-виховного середовища закладу загальної середньої освіти.

Вважаємо, що впровадження розробленої програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання молодших школярів засобами анімації в практику роботи закладів загальної середньої освіти сприятиме підвищенню рівня соціальності дітей.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М. П. Роль соціального виховання особистості в умовах війни. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 300-річчю з дня народж. Г. С. Сковороди, 21.10.2022 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С.48-50.

2. Васильєва М. П., Романова І. А., Шеплякова І. О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 97-108.

3. Лесіна Т. М. Соціально-педагогічні умови стимулювання майбутніх соціальних педагогів до анімаційної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ: Луганськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2009. 20 с.

4. Максимовська Н. О. Анімація дозвілля як засіб соціального розвитку особистості в соціумі, що глобалізується. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків, 2012. С. 268-278.

5. Рижанова А. О. Соціальне виховання в Україні: динаміка від авторитарних до демократичних часів. *Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2020. № 42. С. 37-43.

6. Чернуха Н. М., Гук О. Ф. Соціальне виховання у сучасному українському соціумі: реалії, досвід, перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11: Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 24 (2). С. 153-158.

Чумаченко А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

Романова І.А.

*докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

Анотація. У статті визначають переваги арттерапії в роботі з молодшими школярами; характеризуються методи і види арттерапевтичних занять, які застосовуються в соціально-педагогічній діяльності з учнями початкових класів; описується досвід розробки й апробації технології профілактики девіантної поведінки молодших школярів засобами арттерапії. Автори приходять до висновку, що проведення соціально-виховних заходів сприяло покращенню емоційного стану дітей, комунікації між учнями. Що в умовах дистанційної освіти є вкрай важливим для попередження проявів девіантної поведінки учнів. Проте роботу необхідно продовжувати на системній основі; залучати широке коло суб'єктів соціально-педагогічної діяльності до роботи з дітьми.

Ключові слова: арттерапія, молодші школяри, девіантна поведінка, профілактика, заклад освіти, соціальний педагог.

Chumachenko A.S., Romanova I.A. PREVENTION OF DEVIANT BEHAVIOUR IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN THROUGH ART THERAPY

Abstract. The article identifies the advantages of art therapy in working with primary schoolchildren; describes the methods and types of art therapy sessions used

in social and pedagogical activities with primary schoolchildren; describes the experience of developing and testing the technology of preventing deviant behaviour of primary schoolchildren through art therapy. The authors come to the conclusion that social and educational activities contributed to the improvement of the emotional state of children and communication between students. This is extremely important in the context of distance education to prevent students' deviant behaviour. However, the work needs to be continued on a systematic basis; a wide range of social and pedagogical actors should be involved in working with children.

Key words: *art therapy, primary school children, deviant behaviour, prevention, educational institution, social pedagogue.*

Постановка проблеми. Аналіз досвіду профілактика девіантної поведінки учнів у закладах загальної середньої освіти свідчить, що поширеними є ради з профілактики правопорушень, до складу яких, як правило, входять соціальний педагог, психолог, педагог-організатор, вчитель правознавства, медична сестра, голова батьківської ради, голова учнівського самоврядування.

Основна роль в організації профілактичних заходів належить соціальним педагогам. Залучення дітей молодшого шкільного віку до арт-терапії сприяє запобіганню девіантній поведінці, відмові й припиненню поширення шкідливих звичок, дотриманню здорового способу життя, розвитку фантазії, творчих навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід соціально-педагогічної роботи з профілактики девіантної поведінки молодших школярів засобами арт-терапії показує, що даний метод має низку суттєвих переваг: «самовираження (арттерапія - це простір для вираження будь-яких своїх емоцій, думок, переживань тощо); набуття та покращення навичок роботи у колективі (використання різних методів арт-терапії, у тому числі групової арттерапії, може сприяти розвитку навичок спілкування, співпраці та вирішення проблем у людей); розвиток емпатії (заняття арттерапією сприяють кращому самопізнанню, розумінню власних емоцій та поведінки. Це також може допомогти розвивати співчуття до інших, розуміючи їхні почуття та погляди); підвищення самооцінки (при створенні чогось власними руками, діти можуть відчувати почуття гордості та досягнень. Це може сприяти підвищенню самоповаги та впевненості у собі)» [4].

К. Саранчук, описуючи «досвід психолого-педагогічного супроводу суб'єктів навчально-виховного процесу за допомогою арттерапевтичного впливу, відзначає, що вдається «знизити агресивність та гіперактивність дітей, емоційну тривожність і полегшити адаптацію до складних ситуацій, активізувати творче мислення школярів, підвищити рівень інтелекту в цілому, підвищити самооцінку, розвинути комунікативні навички особистості, сприяти закріпленню позитивних поведінкових реакцій» [5, с.308].

Форми та методи роботи соціального педагога з профілактики девіантної поведінки молодших школярів можуть включати: індивідуальні арттерапевтичні заняття (проводяться з дітьми, які мають девіантну поведінку,

або з дітьми, які потребують емоційної підтримки); групові арттерапевтичні заняття (проводяться з групами дітей, які мають схожі проблеми або теми для роботи); тематичні арттерапевтичні заняття (присвячені певним темам, таким як агресія, тривожність, страхи, самооцінка, тощо); інтегровані арттерапевтичні заняття (поєднуються з іншими видами діяльності, такими як бесіда, ігри, тренінги).

Методи арттерапії дуже різноманітні: малювання: вільне малювання, малювання на певну тему, малювання за музикою; плямотерапія; ліплення: ліплення з пластиліну, глини, тіста; аплікація: аплікація з паперу, тканини, природних матеріалів; музикотерапія: прослуховування музики, гра на музичних інструментах, спів; танцювально-рухова терапія: танці, ігри з рухом; казкотерапія: складання казок, розігрування казок; пісочна терапія: гра з піском; фототерапія: робота з фотографіями; драматична терапія: розігрування ролей, театральні постановки.

Вибір форм і методів роботи залежить від: віку та індивідуальних особливостей дітей, проблем, з якими стикаються діти, мети та завдань роботи, матеріально-технічних можливостей.

Результатом успішної соціально-педагогічної роботи з профілактики девіантної поведінки молодших школярів засобами арттерапії має стати: покращення поведінки дітей, зменшення кількості правопорушень, створення сприятливого психолого-педагогічного клімату в навчальному закладі; може допомогти дітям з девіантною поведінкою: знайти нових друзів, відчувати почуття приналежності до групи, навчитися працювати в команді, досягати поставлених цілей» [3].

Таким чином, арттерапія є важливим засобом профілактики девіантної поведінки молодших школярів, який сприяє їхньому всебічному розвитку, формуванню позитивних рис характеру та покращенню їхнього психічного здоров'я.

Мета дослідження: описати результати апробування технології профілактики девіантної поведінки молодших школярів з використанням арттерапії.

Виклад основного матеріалу. Розроблена технологія профілактики девіантної поведінки молодших школярів складається з трьох етапів: підготовчого (вивчення психолого-педагогічних особливостей молодших школярів з девіантною поведінкою (методика визначення схильності до девіантної поведінки (О.М. Орел)); виявлення причин і факторів, що викликають девіантну поведінку (співбесіда з соціальним педагогом, аналіз шкільної документації, співбесіда соціального педагога і психолога з батьками і дітьми)); основного (проведення арттерапевтичних занять зі школярами молодшого віку для самовираження й емоційної розрядки (малювання під музику, малювання мандал, ліплення, малювання на піску; плямотерапія); формування позитивних цінностей і норм поведінки (створення колажів, казкотерапія поєднана з ізотерапією, перегляд і обговорення мультфільмів за темами: толерантність, булінг, дружба; створення коміксів)); підсумкового (аналіз результатів арттерапевтичної роботи; оцінка динаміки розвитку

особистості та поведінки молодших школярів).

Впровадження розробленої технології роботи соціального педагога з соціальної профілактики девіантної поведінки засобами арттерапії проводилось з метою перевірки її ефективності впродовж 2023-2024 н.р. в ході виробничої практики на базі Комунального закладу «Харківська спеціальна школа №2 Харківської обласної ради» з учнями початкових класів.

Експериментальне впровадження елементів технології відбувалось в три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний.

На контрольному етапі експерименту було визначено рівень схильності учнів початкової школи до девіантної поведінки.

Аналіз наукових праць [1; 2] дозволяє визначити, що вчені виділяють різні критерії й показники схильності учнів до девіантної поведінки. Так, А. Самойлов виокремлює такі критерії: «пізнавально-інформаційний, пов'язаний з набуттям знань про норми моралі й права; ціннісно-орієнтаційний, пов'язаний з формулюванням спрямованості особистості; особистісно-рефлексивний, пов'язаний з формуванням особистісних якостей деструктивного характеру; поведінковий, пов'язаний зі способами самоствердження особистості девіантного підлітка» [1, с.73].

Виділяємо інформаційний (знання про норми права і моралі); особистісний (розвиток комунікативних якостей, розвиток емоційно-вольової сфери); поведінковий (пасивно-негативне ставлення до навчальної діяльності; прояви конфліктної поведінки з однокласниками, вчителями).

У процесі діагностування рівня схильності до девіантної поведінки учнів було проаналізовано звіти психологічної служби закладу. Визначено, що в ліцеї є діти, які стоять на внутрішкільному обліку.

Аналіз виховної системи Комунального закладу «Харківська спеціальна школа №2 Харківської обласної ради» дозволив визначити, що з напрямку профілактики девіантної поведінки учнів проводиться робота щодо: формування ціннісного ставлення особистості до себе, сім'ї, родини, людей, суспільства (виховні години «Мій родовід», «Традиції української родини», «Я і моя родина – казковий дивосвіт» та інші; флешмоб до Всесвітнього дня подяки «Дякую тобі за те, що ти завжди зі мною»; тиждень морально-етичного виховання та інші); ціннісного ставлення до себе (години психологічної підтримки «Подолання соціально-психологічних проблем», тренінгові заняття «Стресостійкість та життєстійкість», профілактичні заняття за програмою «Школа і поліція»); працює рада з профілактики правопорушень; обстежуються умови проживання дітей, які схильні до правопорушень; призначаються громадські вихователі для учнів, які стоять на внутрішньшкільному обліку; залучення дітей девіантної поведінки до загальношкільних справ та роботи у шкільних гуртках, секціях.

На формувальному етапі експериментального дослідження в роботі з дітьми були впроваджені такі заходи:

Соціально-виховний захід «Казковий світ доброти» (казкотерапія поєднана з ізотерапією). Під час заходи читання підібраних казок за морально-етичними проблемами супроводжувалося малюванням змісту прочитаного,

головних персонажів, з подальшою демонстрацією й обговоренням.

Соціально-виховний захід «Мій друг». Під час заходу відбулось обговорення рис, які притаманні дружбі. Було створено колаж друзів.

Соціально-виховний захід «Мої емоції». У процесі взаємодії з учнями були застосовані метафоричні карти із зображенням різних емоцій, обговорені причини конфліктів, відпрацьована техніка малювання по крапкам для стабілізації емоційного фону учнів.

Соціально-виховний захід «Свято толерантності. Святкуємо цей день разом!». Під час проведення заходу головними завданнями були: розвивати знання учнів про поняття толерантності; сприяти толерантному ставленню, тобто популяризувати та поширювати толерантне ставлення та утверджувати важливість поваги до прав і свобод кожної людини, незалежно від її відмінних характеристик.

Соціально-виховний захід на тему: «Дружба», який складався зі: вступу, бесіда, розповіді, перегляд відеоролику на тему «Дружба», конкурсу (психогеометричний тест Делінгера), гри (коло довіри) та висновку.

Перегляд, обговорення мультфільмів за темами: толерантність, булінг, дружба.

Висновки. Проміжні результати впровадження технології профілактики девіантної поведінки молодших школярів на контрольного етапу експерименту засвідчили позитивні зміни. Зокрема, по відгукам вчителів і батьків учнів залучення до проведених соціально-виховних заходів сприяло покращенню емоційного стану дітей, комунікації між учнями. Що в умовах дистанційної освіти є вкрай важливим для попередження проявів девіантної поведінки учнів. Однак, роботу необхідно продовжувати на системній основі; залучати широке коло суб'єктів соціально-педагогічної діяльності до роботи з дітьми.

Список використаних джерел:

1. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. 2012. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=VFEIR&P21DBN=VFEIR&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC%2FUL0000025. PDF (дата звернення: 25.04.2025).
2. Єрмак Ю., Бунчук О., Наветанюк М. Соціально-педагогічна діяльність з учнями основної школи, що схильні до девіантної поведінки. 2022. URL: <https://philpapers.org/rec/-18580> (дата звернення: 21.04.2025).
3. Кардашова В. І., Іванова Т. В. Корекція агресивної поведінки юнаків з різним локусом контролю: інтеграція психодинамічного підходу та арт-терапії. *Вчені записки*. 2023. № 191.
4. Полторак Л. Ю. Арт-терапія в соціальній роботі: навч. посібник. Херсон: ФОП Грін Д. С., 2014. 152 с.
5. Саранчук К. С. Корекція девіантної поведінки дітей засобами арт-терапії. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2016. № 6. С. 307–309.

Шайнюк А.Я.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*

Поліщук В.А.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ ЯК ФАКТОРУ ПОБУДОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Сьогодні концепція універсального дизайну набуває все більшої актуальності як один з факторів побудови інклюзивного суспільства. Існує потреба в аналізі вже існуючих стратегій/підходів та виявленні шляхів для більш результативного впровадження ідеї універсального дизайну в різні галузі життєдіяльності.

Аналіз наукових джерел підтверджує провідне місце універсального дизайну в забезпеченні інклюзивного середовища та суспільства, враховуючи архітектурну, транспортну, освітню, інформаційну доступність. Ряд досліджень вказує на потребу в подальшому аналізі та вивченні підходів впровадження універсальності дизайну в контексті українського суспільства.

Універсальний дизайн – це концепція, яка має на меті створити середовище, яке було б доступним для всіх, незалежно від їхніх можливостей [3]. Дана ідея слугує основою для створення проєктів архітектурного оточення, транспорту громадського користування, інформаційних видань, а також способів подачі інформації, комунікації [1]. Впровадження концепції універсального дизайну сприяє створенню інклюзивного середовища, де кожна людина матиме рівні можливості та гідні умови життєдіяльності, а також зможе брати участь в соціальному/культурному/економічному житті.

Для впровадження універсального дизайну велике значення мають організації громадянського суспільства, що володіють чималими ресурсами та за певних умов можуть їх мобілізувати. Саме ці об'єднання можуть оперативно реагувати на певні потреби різних груп населення, а також ініціювати важливі соціальні проєкти, які були б спрямовані на створення безбар'єрного середовища. Їхня участь в громадському житті сприяє не тільки практичному введенню принципів універсального дизайну, а й поширенню філософії інклюзивного суспільства та рівних можливостей для кожного серед громадян тієї чи іншої країни. Часто громадські організації виступають посередниками між бізнесом і органами державної влади, сприяючи забезпеченню потреб користувачів.

Варто наголосити, що ключовим ресурсом формування, а також поширення та впровадження концепції універсальності дизайну як одного з

основних факторів реалізації інклюзивної освіти є грамотний розподіл та використання можливостей суспільства.

Одним з фундаментальних ресурсів суспільства у впровадженні універсального дизайну та інклюзивності є люди (людський капітал). Сюди можна віднести такі категорії як активісти, волонтери, фахівці відповідної галузі, а також люди з особливостями психофізичного розвитку, що можуть брати участь в розробці/оцінці тих чи інших проектних рішень.

Фінансові ресурси займають провідне місце у формуванні концепції універсального дизайну. Завдяки краудфандинговим кампаніям, грантам, отриманим від міжнародних фондів, та соціальному підприємництву, суспільні об'єднання можуть ініціювати ті чи інші проекти, які були б спрямовані на поширення та популяризацію ідеї універсальності дизайну. Наприклад, освітні програми, які були створені на основі партнерської взаємодії громадських організацій та навчальних закладів, сприяють розповсюдженню знань про підходи до побудови інклюзивного середовища серед майбутніх фахівців.

Не менш важливим у впровадженні концепції універсального дизайну є інформаційні ресурси, а саме дослідження у даній сфері, аналітичні звіти, активність у медіа та адвокаційні кампанії. Хорошим стимулом до впровадження даної ідеї для державних та приватних структур є підвищення обізнаності про універсальний дизайн через соціальні мережі, конференції в певних тематичних напрямках, освітні ініціативи тощо.

Важливим чинником в створенні інклюзивного середовища є міжнародна співпраця. Для адаптації найкращих світових практик у сфері універсального дизайну та інклюзивного середовища у вітчизняному просторі важливим є обмін міжнародним досвідом, а також залучення експертної думки та фінансової підтримки. Співпраця з іншими країнами сприяє підвищенню рівня обізнаності українського громадянського суспільства у сфері світових тенденцій впровадження концепції універсального дизайну та інтеграції його в різні сфери життєдіяльності.

Висновки. Незважаючи на певні успіхи, наша країна все ще перебуває на початкових етапах упровадження ідеї універсального дизайну. Повної реалізації даної концепції, яка сприятиме формуванню інклюзивного середовища, можна досягти за умови об'єднання зусиль держави та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Азін В. О., Байда Л. Ю., Грибальський Я. В., Красюкова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн : навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. Київ, 2013. 128 с.
2. Байда Л. Ю., Найда Ю. М. Інвалідність та суспільство. Київ, 2012. 216 с. URL: https://ud.org.ua/images/pdf/Invalidnist_ta_suspilstvo.pdf (дата звернення: 02.05.2025)
3. Бігус І. Універсальний дизайн в освіті: для всіх чи для кожного? URL: <https://naurok.com.ua/post/universalniy-dizayn-v-osviti-dlya-vsih-chi-dlya-kozhnogo> (дата звернення: 02.05.2025)

4. Громко Г., Мельник О., Сокол І., & Черних О. Методичні рекомендації щодо організації роботи сайту закладу освіти (із фокусом на повагу прав людини в онлайновому просторі). Київ: ВАІТЕ, 2020. 20 с.

5. Іванова О., Свет Є. Універсальний дизайн у громаді: простір, предмети, інформація та послуги. Київ, 2021. 24 с. URL: https://mtu.gov.ua/files/UniversalDesign-ItemsSpaceInfoServices_Brochure_Web_1.pdf (дата звернення: 02.05.2025)

Шевчун П.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ДО ЖИТТЯ ЗА КОРДОНОМ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка,
доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
О.В. Купенко*

Соціально-психологічна адаптація осіб юнацького віку до життя за кордоном унаслідок вимушеної міграції пов'язана з культурними, мовними та соціальними труднощами, а її вивчення допомагає зрозуміти чинники, що впливають на успішність інтеграції.

Мета роботи. Вивчення особливостей адаптації осіб юнацького віку, в ситуації вимушеного переміщення за кордон, виявлення труднощів та чинників успішної інтеграції в нове суспільство.

Результати дослідження та їх аналіз. Адаптація — це ключ до виживання й розвитку особистості, що забезпечує її здатність змінюватися відповідно до соціального та природного середовища. Вона охоплює три рівні — соціально-психологічний, індивідуально-психологічний і психофізіологічний — і відбувається на макро-, мікро- та внутрішньоособистісному рівнях, включаючи засвоєння норм, цінностей і поведінкових моделей [3]. Успішність адаптації визначається не лише об'єктивними умовами, а й суб'єктивною оцінкою ситуації та вірою у власні можливості. Позитивні переконання, самоприйняття та прагнення до розвитку є психологічними ресурсами високої адаптивності.

С. М. Кулик виділяє три підходи до вивчення адаптації: біолого-фізіологічний (реакції на фізичне середовище); психологічний (адаптація в соціальному середовищі); інформаційно-комунікативний (адаптація через обробку нової інформації). Адаптація має інтегративний характер, поєднуючи фізіологічні, психологічні та соціальні аспекти. В умовах міжкультурної взаємодії адаптація тісно пов'язана з акультураційними процесами, тобто засвоєнням елементів іншої культури [4].

Модель акультурації Дж. Беррі виокремлює чотири стратегії: асиміляція – відмова від своєї культури; сепарація/сегрегація – збереження культури без інтеграції; маргіналізація – втрата обох культурних зв'язків: інтеграція – найкраща стратегія, що передбачає збереження ідентичності при активній участі в новій культурі [6].

Юнацький вік — критичний період формування ідентичності, світогляду, моральних орієнтирів і самооцінки. Молодь прагне незалежності, самовизначення та сенсу життя, визначається з професією й ролями, що закладають основу дорослого життя. У цей період молодь переосмислює життєві цінності, прагне до самореалізації, зберігаючи важливість традицій. Юнацький вік часто супроводжується стресами через зміни в житті, навчанні чи стосунках, тому важливу роль відіграють копінг-стратегії, самооцінка, соціальна підтримка та вміння адаптуватися [5].

Адаптація української молоді за кордоном залежить від мотивації, психологічної готовності та стресових переживань через війну. Травматичні стреси та емоційна стійкість мають великий вплив на процес адаптації. Важливу роль відіграють соціальні зв'язки, матеріальна допомога та доступ до ринку праці, освіти, мовних курсів. Підтримка з боку приймаючих країн та діаспор спрощує інтеграцію [1]. Культурний шок та різниця в поведінкових моделях часто спричиняють труднощі в адаптації. Молодь стикається з проблемами акультурації й потребує часу для прийняття нових норм. Для подолання культурного шоку важлива психоемоційна адаптація та підтримка соціуму. Інтеграції сприяють емоційна стабільність, соціальна адаптивність, підтримка родини, доступ до послуг, професійні можливості й сприятливі економічні умови [2].

Висновок. Соціально-психологічна адаптація осіб юнацького віку, в ситуації вимушеного переміщення за кордон, є складним процесом, що залежить від мотивації, психологічної готовності та соціальної підтримки. Труднощі, такі як мовний бар'єр і культурний шок, можна подолати за допомогою позитивної адаптації, підтримки родини та доступу до освітніх і професійних можливостей. Підтримка з боку діаспори та приймаючої країни значно полегшує процес інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Yefimova A. Adaptation of Ukrainians to forced migration: a study of psychosocial models and factors. *Revista Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, no. 81. P. 130–141. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2024.81.09.10>
2. Zaporozhchenko O. V. The phenomenon of “cultural shock” and the paradigm of multiculturalism in modern conditions. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. No. 38. P. 14–18. URL: <https://doi.org/10.32782/apfs.v038.2022.3>
3. Жунсі Ху Сутність та особливості поняття адаптація у науковій літературі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. №3. С. 265–274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_3_38

4. Кулик С. М. Психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / С. М. Кулик; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2004. 140 с.

5. Степова А.С. Психологічні особливості осіб юнацького віку. *Молодий вчений*. 2018. (61). № 9. С. 314–319. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9/73.pdf>

6. Тарасюк І. В. Стратегії акультурації мігрантів у контексті міжкультурної взаємодії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2021. № 13. С. 20–24.

Шопіна О.О.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ ДО ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ ДЕФІЦИТУ УВАГИ І ГІПЕРАКТИВНІСТЮ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Анотація. У статті на основі аналізу літературних джерел уточнено суть поняття «підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги й гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії», визначено складові професійних компетентностей фахівця соціальної галузі, що працює у напрямі соціального захисту, соціальної допомоги, профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії. На основі аналізу теорії і практики соціальної роботи з профілактики булінгу до дітей та роботи в закладах освіти визначено основні елементи змісту підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії.

Ключові слова: підготовка, компетентність, булінг, профілактика, діти з розладами дефіциту уваги й гіперактивністю, інклюзія.

**Shopina O. O., Kostina V. V. CONTENT OF TRAINING FUTURE SOCIAL
SPHERE SPECIALISTS IN PREVENTION OF BULLYING AGAINST
CHILDREN WITH ATTENTION DEFICIT AND HYPERACTIVITY
DISORDERS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION IN INCLUSION
CONDITIONS**

Abstract. *The article, based on an analysis of literary sources, clarifies the essence of the concept of "training future social sphere specialists to prevent bullying of children with attention deficit disorder and hyperactivity in secondary education institutions in conditions of inclusion", identifies the components of the professional competencies of a social sphere specialist working in the field of social protection, social assistance, and prevention of bullying of children with attention deficit disorder and hyperactivity in secondary education institutions in conditions of inclusion. Based on an analysis of the theory and practice of social work in the prevention of bullying of children and work in educational institutions, the main elements of the content of training future social sphere specialists to prevent bullying of children with attention deficit disorder and hyperactivity in secondary education institutions in conditions of inclusion are identified.*

Key words: *training, competence, bullying, prevention, children with attention deficit and hyperactivity disorders, inclusion.*

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві, яке перебуває в умовах війни, зростає кількість дітей, яким довелося змінити місце проживання і навчання, що особливо загострило проблеми дітей з особливими освітніми потребами взагалі та дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю (РДУГ) зокрема та зумовило появу труднощів у їхній адаптації до нових умов та зростанню явищ жорстокого поводження з ними. «РДУГ...один із найпоширеніших розладів у дитячій психіатрії. Його мають приблизно 5% дітей» [7]. Тому, профілактика булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії є нагальною проблемою, яка потребує пошуку нових підходів до підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі.

Аналіз досліджень. Питання підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до здійснення різних напрямів профілактичної діяльності в закладах освіти взагалі та профілактики булінгу зокрема презентовано в дослідженнях О. Басанець [1], О. Довбні [4], Д. Збаранської [5], С. Курячої [8], І. Трубавіної [11] та ін. Аналіз вищезазначених досліджень показав, що у наукових роботах висвітлено суть та окремі аспекти підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до здійснення відповідної діяльності, однак проблема профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії є малодослідженою. Недостатньо уваги приділено пошукам нових форм і методів формування професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги й гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії, враховуючи реалії воєнного часу, що зумовило необхідність у вирішенні цієї проблеми.

Мета статті: визначення суті і змісту підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії.

Виклад основного матеріалу. У Великому тлумачному словнику сучасної мови суть поняття «підготовка» описується, як «дія або запас знань, навичок, досвід, набутий в процесі навчання, практичної діяльності» [2]. Спираючись на вищезазначене можна стверджувати, що підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі передбачає певну діяльність, яка направлена на теоретичне опрацювання матеріалу, ознайомлення з термінологією, ключовими поняттями та визначеннями у галузі соціальної роботи, законодавчою базою, а також застосування отриманих знань та закріплення навичок на практиці, обмін досвідом, залучення напрацювань суміжних галузей. Особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі досліджували в своїх наукових працях А. Герасименко [3], В. Костіна [6], А. Любіна-Безкоровайна [9], В. Попова [10], Т. Черкашина [12], М. Шерстньова [13] та ін.

Зокрема А. Герасименко [3, с. 50] стверджує, що результатом процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладі загальної середньої освіти є готовність здобувачів до здійснення такої роботи, що відповідає меті освітньо-професійної програми підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі, здатних реалізовувати функції соціальної роботи, організовувати та здійснювати соціально-педагогічну діяльність з соціального виховання, підтримки та захисту різних категорій клієнтів із застосуванням науково-підтверджених сучасних теорій та методів.

Т. Черкашина зазначає, що у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі «відбувається формування сукупності знань, умінь та навичок, що сприяють ефективній реалізації набутих професійних компетенцій соціальної спрямованості» [12, с. 192]. Дослідницею передбачено, що підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі має забезпечити їхню здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та прикладні проблеми соціальної сфери, що мають місце в індивідуальному розвитку особистості та застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов, та зорієнтовано на подальшу фахову самоосвіту.

Аналіз наукових праць В. Костіної засвідчив, що в підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі важливими осередками взаємодії в умовах професійно спрямованого освітнього простору є соціальні інституції, що здійснюють соціальну профілактику, соціальну реабілітацію, соціальну адаптацію, соціальний супровід, соціальне забезпечення, надають послуги професійного соціального догляду та підтримки [6, с. 14].

Аналіз наукової літератури та практики щодо визначення змісту предметної області підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі дозволив констатувати, що науковцями використовуються поняття, концепції та методи підтримання і надання кваліфікованої допомоги особам, групам людей, громадам з метою розширення або відновлення їхньої здатності до соціального функціонування, реалізації громадянських прав, запобігання соціальної ексклюзії. Серед методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі у практиці підготовки майбутніх фахівців здебільшого використовують загальнонаукові і спеціальні методи пізнання соціальних явищ, методики оцінки поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп,

педагогічні, економічні, психологічні, соціологічні, інформаційно-комунікаційні технології. Відповідно до інструментів та обладнання до підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі використовуються сучасні інформаційно-комунікативні технології, інформаційні ресурси та програмні продукти, що застосовуються в соціальній сфері.

М. Шерстньовою запропоновано у підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі будувати навчально-виховний процес на діяльнісній основі шляхом включення здобувачів у різні форми навчально-практичної роботи [13, с. 101].

Аналіз дослідження А. Любіної-Безкоровайної засвідчив, що підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі розглядається як «цілеспрямований процес формування знань, умінь, навичок, якостей і практичного досвіду, необхідних для успішного вирішення завдань професійної соціальної роботи з означеною категорією клієнтів» [9, с. 103]. Серед особливостей програми підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі, які запропоновано дослідницею, важливим є практико зорієнтоване навчання. Суголосним попередній ідеї є наукові напрацювання В. Попової, де теж наголошується на необхідності «підвищення якості практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, сприяння розвитку у них важливих здібностей до розв'язання складних професійних завдань, гнучкості та здатності до творчої професійної самореалізації» [10, с. 88].

Питання підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу розглядали у своїх роботах О. Басанець та В. Ялліна [1], О. Довбня [4], Д. Збаранська [5], С. Куряча [8], І. Трубавіна [11] та ін. Так, для підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу Д. Збаранською розроблено комплексну програму соціально-педагогічної діяльності з профілактики булінгу в учнівському середовищі, яка складається з трьох компонентів та передбачає впровадження підготовчого напрямку – інформаційний, діагностичний та аналітичний; формувального – правова освіта, когнітивний, зниження рівня агресії та жорстокої поведінки; підсумкового – контрольний та корекційний [5, с. 87]. Цілком погоджуємося з дослідницею щодо необхідності ознайомлення майбутніх фахівців соціальної галузі у процесі їхньої підготовки до профілактики булінгу до дітей зі специфікою комплексної багатоетапної профілактичної діяльності, але, враховуючи специфіку клієнтів у нашому дослідженні, вважаємо за потрібне ще додавання у їхній підготовці блоку, що допоможе глибше ознайомитися з проблемами, які можуть бути пов'язані з особливостями розвитку дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти, що навчаються в умовах інклюзії. Використання у підготовці майбутніх фахівців комплексної програми дає можливість їм систематизувати план заходів, скласти графік з етапами проведення активностей, що можуть бути використані для різних груп учнів, дають можливість відстежувати залученість, зацікавленість і результативність відносно запропонованої методики. Також важливо забезпечити формування готовності майбутніх фахівців соціальної галузі реалізовувати основні напрями

соціально-педагогічної роботи у закладах загальної освіти та інших соціальних інституціях, здійснювати соціально-виховну, просвітницьку, профілактичну та корекційно-реабілітаційну, консультативну діяльність у закладах освіти та соціальної сфери. В контексті проблеми нашого дослідження, важливим є також опанування майбутніми фахівцями соціальної галузі теорією та практикою соціально-реабілітаційної роботи та основами впровадження інклюзії як важливими складниками професійної діяльності фахівця в галузі соціальної роботи, який працює в умовах інклюзії, а також засвоєння особливостей створення методичного забезпечення, необхідного для ефективної професійної діяльності у зазначеному напрямі.

Корисними для підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти вбачаємо також наукові напрацювання О. Довбні, якою визначено, що важливим є впровадження в зміст професійної підготовки певних питань, спрямованих на профілактику проявів насильства та конфліктів серед дітей на рівні взаємодії у середовищі однолітків та на рівні шкільного колективу за допомогою запровадження медіації та відновних практик у закладах освіти [4, с. 55]. Спираючись на вищезазначене, серед основних завдань в цьому напрямі при визначенні змісту та особливостей підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії важливими є: розкриття теоретичних основ організації соціально-профілактичного та соціально-реабілітаційного впливу фахівців соціальної галузі у роботі з різними групами учнів; ознайомлення зі змістом й методичним забезпеченням роботи фахівців для реалізації принципів соціальної інклюзії та організації соціальної-підтримки учнів, що потребують допомоги в умовах інклюзії; опанування досвідом організації соціально-профілактичної діяльності у зазначеному напрямі та роботи в інклюзивному середовищі.

Корисним для нашого дослідження є запропонована С. Курячою програма комплексної соціально-педагогічної діяльності з профілактики булінгу, яка охоплює всіх учасників навчально-виховного процесу (молодших підлітків, учителів, класного керівника, психолога, батьків) та здійснюється за різними напрямками [8, с. 60].

Як зазначає І. Трубавіна, «традиційно звичайні школи і вчителі в них не опікуються правами дитини, вважаючи, що це справа юристів. Але оскільки саме вчителі щоденно бачать дитину і зміни в ній і перші можуть сигналізувати про небезпеку для неї, якщо матимуть відповідну підготовку» [11, с. 120]. Цілком поділяємо ідею дослідниці та вважаємо за потрібне одним із важливих напрямів у підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі, що здійснюватимуть профілактику булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії – ознайомлення їх з основами діяльності у напрямі захисту прав таких дітей та їхніх батьків, а також здійсненню просвітницької роботи з вчителями, які працюють з такими дітьми.

У дослідженні О. Басанець та В. Ялліної наведено аналіз міжнародного досвіду підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу в освітньому середовищі та констатовано, що у багатьох програмах профілактики передбачено комплексність впливу шляхом реалізації різних напрямів діяльності: діагностичної, просвітницької, психологічно-корекційної, методичної [1, с. 25]. Дослідники наголошують на важливості формування у педагогічних вузах готовності у майбутніх учителів до створення безпечних умов для розвитку учнів в закладах освіти.

Отже, на основі узагальнення ідей вищезазначених дослідників встановлено, що у змісті підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії важливими є три складники (мотиваційно-особистісний, когнітивний та діяльнісний), що передбачає розвиток соціальної спрямованості у майбутніх фахівців до відповідного виду діяльності, а також формування теоретичної і практичної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до її виконання в умовах інклюзії.

Висновки та напрями подальших досліджень. Проведений аналіз наукових досліджень та практики професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії дозволив виокремити такі висновки: 1) підготовку майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії розглядаємо як комплексну діяльність, що спрямовано на формування у них мотиваційно-особистісного (забезпечує формування професійної мотивації та важливих особистісних якостей майбутніх фахівців), когнітивного (спрямовано на формування усвідомленої системи знань) та діяльнісного (сприяє розвитку професійно-важливих вмінь та здібностей) компонентів готовності; 2) до методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії відносимо цілісну, системну сукупність матеріальних інструментів, різноманітних видів діяльності, які спрямовані на формування в майбутніх фахівців соціальної галузі готовності до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти у взаємодії з різними групами учнів, їхніми батьками чи особами, які їх замінюють та педагогами, що працюють в закладі освіти в умовах інклюзії.

Перспективними напрямами подальших досліджень вбачаємо розробку та обґрунтування навчально-методичного забезпечення, що можна використовувати для підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії.

Список використаних джерел:

1. Басанець О. А., Ялліна В. Л. Міжнародний досвід профілактики булінгу в освітньому середовищі. *Освіта збереже Україну!* : матеріали II Всеукраїнських Прокопенківських читань (Харків, 14 черв. 2023 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. Харків. 2023. С. 21–25.
2. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0> (дата перегляду: 28.04.2025).
3. Герасименко А. Ю. Підготовка майбутніх соціальних працівників до корекції девіантної поведінки підлітків у закладі загальної середньої освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 листоп. 2020 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків : ХНПУ, 2020. С. 50–57.
4. Довбня О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 22 листоп. 2019 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків : ХНПУ, 2019. С. 55–56.
5. Збаранська Д. В. Актуальність професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу в учнівському середовищі закладу професійно-технічної освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 жовт. 2022 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін.] ; [редкол.: М. П. Васильєва та ін.]. Харків : [б. в.], 2022. С. 87–91.
6. Костіна В. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціального виховання вразливих контингентів в умовах професійно-спрямованого освітнього простору. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 лист. 2020 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків, 2020. С. 14–15.
7. Кузьменко Ю. «Мене не визначає РДУГ. Це як колір очей». Діагностика, корекція та міфи про розлад дефіциту уваги й гіперактивності. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/905519-mene-ne-viznacaе-rdug-ce-ak-kolir-ocej-diagnostika-korekcia-ta-mifi-pro-rozlad-deficitu-uvagi-j-giperaktivnosti/> (дата звернення: 20.04.25).
8. Куряча С. В. Вимірювання рівня професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу серед підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 лист. 2020 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків : ХНПУ, 2020. С. 67–73.

9. Любіна-Безкоровайна А. О. Практичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики делінквентної поведінки підлітків. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 22 листоп. 2019 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків : ХНПУ, 2019. С. 103–107.

10. Попова В. В. Практичні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики дезадаптації дошкільників у спеціалізованих закладах. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 листоп. 2020 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків : ХНПУ, 2020. С. 88–92.

11. Трубавіна І. М. Теоретичні основи і сутність школи, дружньої до дитини, як засіб протидії жорстокості і булінгу в закладах середньої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер. Педагогічні науки. 2019. № 1 (324), ч. 1. С. 117–131.

12. Черкашина Т. В. Комплекс засобів підготовки майбутніх соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт у центрі соціально-педагогічної реабілітації. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 жовт. 2022 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін.] ; [редкол.: М. П. Васильєва та ін.]. Харків : [б. в.], 2022. С. 192–196.

13. Шерстньова М. С. Досвід підготовки майбутніх соціальних працівників і педагогів до профілактики вживання наркотичних речовин підлітками. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 листоп. 2020 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М.П.Васильєвої]. Харків : ХНПУ, 2020. С. 101–106.

Штонда М.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки*

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Н.Д. Кабусь

Формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти, починаючи з молодшої школи, є одним з найбільш важливих завдань

системи освіти, оскільки така активність визначає успішність як окремої особистості, так і сприяє позитивному розвитку країни і суспільства. Сучасне українське суспільство потребує виховання молодого покоління з розвинутими лідерськими, діловими якостями, здатного до самореалізації в сучасному світі, адекватного реагування на зміни й постійно самовдосконалення. Виклики, які стоять перед сучасним українським суспільством, загострюють проблему формування соціальної активності кожного громадянина і особливо важливо здійснювати кроки в цьому напрямі, починаючи з молодшого шкільного віку.

Особистість молодших школярів ще не є сформованою, тому завдання формування й розвитку соціальної активності набуває особливої гостроти та актуальності. Соціальний педагог, місією якого є соціальне виховання й координація роботи педагогічного колективу закладу освіти в цьому напрямі, має значні можливості соціально-виховного й розвивального впливу на особистість молодшого школяра через залучення учнів до соціально значущої діяльності – створення малюнків, листів, оберегів для військових, залучення дітей до підготовки свят, концертів до важливих національних дат та подій, долучення до благоустрою території закладу освіти, висадження квітів, підтримки тварин і птахів взимку та інших заходів, участь в яких сприяє розвитку важливих особистісних якостей учнів, формуванню у них цілісної системи соціальних знань, оцінок і переживань, соціально-вольових прагнень і вчинків, що виражають активне ставлення дитини до суспільства, інших людей і самої себе, залучати до участі у колективних творчих справах, реалізуючи систему змістовної соціально-педагогічної діяльності.

Ураховуючи значущість формування соціальної активності молодших школярів у закладах освіти, актуальним завданням вважаємо забезпечення ґрунтовної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи в означеному напрямі. Здійснений науковий пошук дозволяє виокремити три основних компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до формування соціальної активності молодших школярів у закладах загальної середньої освіти, а саме: когнітивний, мотиваційно-особистісний, діяльнісний.

Когнітивний компонент готовності відображає систему знань майбутніх фахівців соціальної галузі щодо суті, факторів становлення і розвитку соціальної активності молодших школярів, специфіки їхніх потреб та інтересів, психології та закономірностей розвитку особистості молодшого школяра, принципів, форм, методів і технологій соціально-педагогічної роботи з формування соціальної активності особистості, розвитку її лідерської позиції, мотивації до участі у соціально значущій діяльності.

Мотиваційно-особистісний компонент готовності до роботи з формування соціальної активності молоді й молодших школярів, зокрема, відображає сформованість у майбутніх фахівців стійкої мотивації до професійної та волонтерської діяльності, а також здатність мотивувати до здійснення суспільно корисної діяльності інших; розвиток стійких мотивів щодо опанування специфікою соціально-педагогічної роботи в сучасній школі з молодшими школярами в напрямі їх успішної соціалізації і формування соціальної активності, а також сформованість у майбутніх соціальних педагогів

професійно значущих особистісних якостей та ціннісних орієнтацій, відповідального ставлення до реалізації соціально-педагогічних функцій, до особистісного й професійного зростання.

Діяльнісний компонент готовності майбутніх соціальних педагогів до формування соціальної активності молодших школярів відображає сформованість системи комунікативних, творчих, організаційних, прогностичних, проектувальних вмінь здобувачів розробляти й реалізовувати систему роботи з метою розвитку соціальної активності учнів у закладах освіти, ініціювати творчі соціальні проєкти, які є цікавим для учнів й стимулюють дітей брати активну участь в соціально важливій діяльності. В цьому контексті важливою є також здатність майбутніх фахівців залучати можливості й потенціал соціально активних представників державних та недержавних організацій, громадських діячів до виступів перед дітьми з метою формування мотивації й розвитку лідерських якостей учнів.

З метою підвищення рівня готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до формування соціальної активності молодших школярів у закладах загальної середньої освіти нами було розроблено спеціальний курс за вибором «Теорія і практика формування соціальної активності молодших школярів», що містить два змістовних модуля «Теоретичні основи формування соціальної активності особистості як чинник суспільного розвитку» та «Практика соціально-педагогічної роботи з формування соціально-активної позиції молодших школярів», що включають в себе лекційні заняття: «Теоретичні основи формування соціальної активності», «Соціальна активність як чинник особистісного та суспільного розвитку»; семінарські заняття: «Види та форми прояву, актори становлення соціальної активності особистості», «Психологічні детермінанти становлення лідерської позиції й соціальної активності молодших школярів», «Учнівське самоврядування як засіб формування соціальної активності особистості»; практичні заняття «Система роботи з формування соціальної активності учнів у закладах освіти», «Особливості й соціально-педагогічні умови формування соціально-активної позиції молоді».

Перспективою подальших досліджень є розробка й впровадження комплексу засобів, які будуть сприяти якісній професійній підготовці соціальних педагогів формування соціальної активності молодших школярів у закладах загальної середньої освіти.

Юр'єва І.С.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПІДВИЩЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ВЕТЕРАНІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ВІДДІЛАХ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

***Анотація.** У статті на основі аналізу та узагальнення літературних джерел уточнено суть поняття «підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з підвищення резильєнтності ветеранів і членів їхніх сімей у територіальних відділах соціальної роботи», визначено важливі особистісно-професійні характеристики фахівця соціальної галузі, що працює у напрямі соціальної допомоги ветеранам та членам їхніх сімей. На основі аналізу суті та особливостей організації соціальної роботи з ветеранами та членами їхніх родин визначено основні елементи змісту підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з підвищення резильєнтності ветеранів та членів їхніх сімей у територіальних відділах соціальної роботи.*

***Ключові слова:** підготовка, майбутні фахівці соціальної галузі, ветерани, сім'ї ветеранів, резильєнтність, бойовий травматичний досвід, цивільне життя.*

Yuryeva I.S., Kostina V.V. TRAINING OF FUTURE SOCIAL SECTOR SPECIALISTS TO INCREASE THE RESILIENCE OF VETERANS AND THEIR FAMILY MEMBERS IN TERRITORIAL DEPARTMENTS OF SOCIAL WORK

***Abstract.** The article, based on the analysis and generalization of literary sources, clarifies the essence of the concept of "training of future social sector specialists to work on increasing the resilience of veterans and their family members in territorial departments of social work", identifies important personal and professional characteristics of a social sector specialist working in the field of social assistance to veterans and their family members. Based on the analysis of the essence and features of the organization of social work with veterans and their family members, the main elements of the content of training future social sector specialists to work on increasing the resilience of veterans and their family members in territorial departments of social work are identified.*

***Key words:** training, future social sector specialists, veterans, families of veterans, resilience, combat traumatic experience, civilian life.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії на територію

України 24 лютого 2022 року спричинило низку важливих змін у всіх сферах життя суспільства. Громадяни нашої країни постали перед новими викликами сьогодення – непередбачуваними, жорстокими і трагічними. Реалії російсько-української війни, яка розпочалася 20 лютого 2014 року на Сході України, призвела за цей час до появи у державі великої кількості ветеранів, кількість яких значно збільшилася за час повномасштабної війни в Україні.

Повертаючись до мирного життя, ветерани досить часто не мають змоги швидко і якісно адаптуватись, бо у сучасному суспільстві є велика кількість проблем і труднощів, з якими вони стикаються, повертаючись до цивільного життя. Це стосується всіх сфер життя – здоров'я, працевлаштування та кар'єрного зростання, стосунків з оточуючими, дозвілля, особистого життя та іншого, що викликає необхідність здійснення соціальної роботи з підвищення резильєнтності ветеранів та членів їхніх родин, яку мають здійснювати професіонали соціальної галузі. Тому додаткової актуальності в наш час набуває проблема підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до підвищення резильєнтності ветеранів і членів їхніх сімей.

Аналіз наукових досліджень. Аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень з питань підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до різних напрямів соціальної роботи дозволив визначити, що дослідженими є такі аспекти: теоретико-методологічні основи підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі (І. Богданова, Т. Голубенко, О. Карпенко, В. Поліщук, Я. Раєвська, Л. Романовська, Г. Слозанська та ін.); особливості практичної підготовки фахівців соціальної галузі в Україні та за кордоном (І. Галатир, С. Грищенко, Г. Лещук, О. Пічкарь, З. Фалинська та ін.); особливості підготовки майбутніх фахівців до соціальної роботи в умовах складних соціальних викликів (С. Архипова, Т. Захаріна, О. Конончук, Н. Кабусь, В. Костіна та ін.); особливості підготовки фахівців до роботи в умовах спеціалізованих соціальних інституцій державного та громадського секторів (Н. Крохмальова, Н. Перхайло, К. Червоненко, та ін.); соціальна робота з військовослужбовцями та ветеранами і членами їхніх сімей (А. Дуля, О. Логвінова, В. Савицький, Н. Сайко, І. Трубавіна, Ю. Чернецька та ін.). Проте, проблема професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до підвищення резильєнтності ветеранів та членів їхніх сімей залишається недостатньо дослідженою, що зумовило необхідність її додаткового вивчення.

Метою статті є визначення суті та змісту підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до підвищення резильєнтності ветеранів та членів їхніх сімей у територіальних відділах соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Підвищення резильєнтності – ветеранів і членів їхніх сімей – це один із важливих напрямів роботи фахівців соціальної галузі в умовах воєнного стану, що дає можливість підвищення рівня здоров'я і подальшої нормалізації якості життя кожного ветерана і кожної ветеранки, які повертаються з війни. Аналіз наукових досліджень засвідчив, що поняття професійна підготовка фахівців соціальної галузі до роботи в умовах спеціалізованих соціальних інституцій розглядається як «як процес, що забезпечується поєднанням когнітивного, діяльнісного та особистісного

складників та сприяє формуванню готовності майбутніх фахівців до виконання складних комплексних завдань з надання якісних соціальних послуг відповідній категорії клієнтів в умовах спеціалізованих соціальних інституцій» [5, с.73]. Аналіз методичного забезпечення освітньої програми «Соціальна педагогіка» у ХНПУ імені Г.С. Сковороди дав можливість стверджувати, що основи роботи з військовослужбовцями та ветеранами здобувачі освіти вивчають у межах окремих тем таких освітніх компонентів як: «Соціальні інституції», «Історія і теорія соціальної роботи», «Опіка і піклування з практикумом», «Технології соціальної роботи», «Прикладні технології соціальної роботи», «Соціальна робота в спеціалізованих соціальних інституціях» та ін. Але, спеціальної дисципліни, що може забезпечити комплексну підготовку до роботи з зазначеною категорією клієнтів немає, тому потребує розробки методичне забезпечення та доповнення у напрямі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з підвищення резильєнтності ветеранів і членів їхніх сімей у територіальних відділах соціальної роботи.

Як показав аналіз наукової літератури, психофізіологічна стійкість (англ. *resilience*) – це розумова, фізична, емоційна та поведінкова здатність людини адаптуватися, відновлюватися та процвітати в ситуаціях ризику, викликів, небезпеки, складності та негараздів, а також вчитися та рости після невдач [6]. Дослідники виділяють ще професійну життєстійкість як системну особистісно-професійну властивість, що «формується у фахівця впродовж професійного життя, виявляючись у певному рівні включеності в професійну діяльність, контролі за нею та прийнятті «професійних викликів», і забезпечує його здатність протистояти несприятливим обставинам в роботі, запобігаючи розвитку професійної дезадаптації, розладам здоров'я та забезпечуючи особистісно-професійне зростання» [3, с. 4]. Аналіз наукових досліджень з проблеми психологічної допомоги військовослужбовцям дозволив стверджувати, що робота в зазначеному напрямі є складним видом професійної діяльності, що є доволі виснажливою та потребує розвитку специфічних особистісно-професійних характеристик [1, 2]. Отже, враховуючи, що соціальна робота з розвитку резильєнтності у ветеранів та членів їхніх родин є складним видом професійної діяльності, що потребує додаткових зусиль та ресурсів, то одним з провідних напрямів у підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи у відповідному напрямі є формування у них професійної життєстійкості як системної особистісно-професійної властивості, яка дасть можливість ефективно надавати відповідні соціальні послуги.

Робота фахівців соціальної галузі з ветеранами та членами їхніх сімей передбачає здійснення декількох обов'язкових етапів і має певні вимоги як до самої особистості працівника, так і до організації процесу та втілення теоретичних напрацювань і набутих навичок на практиці. При виконанні даної роботи необхідно враховувати ряд обов'язкових факторів, а також особливості поведінки, характеру, звички і вподобання людини, з якою проводиться співпраця. Немає універсальної формули, як допомогти колишнім військовим повернутися до цивільного життя: хтось хоче побути наодинці, відпочити та подумати; комусь важливо спілкуватися і діяти. Однак кожному і кожній

потрібно дати можливості відновитися тим шляхом, який він або вона бачить для себе найкращим.

Науковці у галузі психології [7] стверджують, що людині, яка повернулася з війни знову потрібно звикати до іншого темпу життя, відновлювати зв'язки з родиною, свою роль у сім'ї, а суспільство має проявити всю повноту розуміння і поваги, надати можливості для підтримки та знати, яким чином спілкуватися цивільним людям з тими, хто має бойовий досвід.

Як зазначають науковці, «сильна емоційна реакція на певні життєві події, некеровані спалахи агресії, конфліктність з оточуючими, підвищена збудливість, невміння керувати своїми емоціями – все це є тривожними дзвіночками, що свідчать про бойовий досвід минулого військовослужбовця» та можуть впливати на його емоційний та психічний стани, тому фахівці соціальної галузі повинні вміти розпізнавати, а також вчасно і правильно реагувати на них, допомагаючи людині вийти зі складної життєвої ситуації [9].

Як зазначають науковці, важливою характеристикою фахівців соціальної галузі, які працюють в умовах сучасних складних викликів війни та вирішують складні завдання є вміння працювати в мультидисциплінарній команді спеціалістів, де фахівець соціальної галузі повинен уміти дослухатися до слів і думок інших фахівців, а також взаємодіяти з представниками різних організацій і установ [4]. Дослідники зазначають, що від того, як будуть напрацьовані професійні і особисті зв'язки з іншими службами, побудовані робочі стосунки зі спеціалістами команди, залежить кінцевий результат такої співпраці. Цілком поділяємо вищезазначені ідеї та вважаємо за потрібне під час підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до підвищення резильєнтності ветеранів та членів їхніх сімей у територіальних відділах соціальної роботи, формувати їхню готовність до роботи в умовах мультидисциплінарної команди.

Для максимально конструктивної роботи з найвищим результатом майбутні фахівці соціальної галузі мають бути готовими до налагодження співпраці з іншими організаціями та установами, як державної, так і недержавної форми власності: служба у справах дітей; пенсійний фонд; Центри надання адміністративних послуг; Державна установа «Центр пробації»; Управління соціального захисту населення; Головне управління Національної поліції; міський/обласний центр зайнятості; Головне управління Державної міграційної служби України; Територіальні центри надання соціальних послуг тощо. З цією метою у змісті професійної підготовки виділяємо необхідність ознайомлення майбутніх фахівців соціальної галузі з суттю та особливостями роботи фахівців вищезазначених соціальних інституцій, а також розвиток комунікаційних вмінь для забезпечення якісного результату у співпраці з різними соціальними інституціями з метою лобіювання інтересів ветеранів та створення якісної мережі їхньої соціальної підтримки та захисту, бо злагоджена і конструктивна співпраця між державними установами – це запорука надання якісної, своєчасної і комплексної допомоги з підвищення резильєнтності ветеранів та членів їхніх сімей.

Для підвищення рівня готовності майбутніх фахівців до роботи з підвищення резильєнтності ветеранів та членів їхніх сімей вони мають бути

готовими до вирішення таких проблем: проблеми, пов'язані з вихованням дітей у родинх ветеранів; проблем, що виникають на тлі конфліктних стосунків у родині ветерана; проблем, що пов'язані з соціальним забезпеченням ветеранів та їхніх родин (отримання благодійної допомоги, отримання безкоштовної психологічної і юридичної допомоги; оформлення державних пільг/виплат; постановка на пільговий квартирний облік, пільгове оздоровлення та лікування ветеранів; отримання матеріальної допомоги від благодійних організацій); профілактика булінгу; пільгове оздоровлення дітей з родин ветеранів; розширення кола соціальних зв'язків у суспільстві; працевлаштування/перекваліфікація дорослих членів сім'ї; побудова якісних стосунків з оточуючими. Для успішного вирішення справи спеціалістам потрібно володіти певними знаннями і вміннями, щоб вирішувати нагальні проблеми.

Особливим напрямом у підготовці майбутніх фахівців слід зазначити їхню підготовку до роботи з клієнтами, що мають певний травматичний досвід. Травматичні події – це ситуації, що несуть загрозу фізичній цілісності самої людини, її близьких або тих, хто перебуває поруч, вони виходять за межі звичайних людських переживань і викликають інтенсивний страх за життя, жах і відчуття безпорадності. Участь у війні травмує ветеранів, адже вони пережили загрозу для життя і здоров'я, тому після повернення до цивільного життя вони можуть відчувати, що життя вже більше не таке, яким було раніше та потребують підтримки у опрацюванні цього травматичного досвіду [7]. Враховуючи вищезазначене, вважаємо за потрібне готувати майбутніх фахівців до роботи в цьому напрямі.

На думку Г.П. Лазос, розуміння того, як і яким чином деякі люди здатні вистояти, відновитися і навіть психологічно зрости, зміцнити після складних життєвих негараздів або катастроф є цікавим для психологів та психотерапевтів, працівників помічних професій. Вивчення резильєнтності є важливим, тому що розуміння людської спроможності до психологічної позитивної адаптації в несприятливих обставинах може допомогти фахівцям з психічного здоров'я розробляти спеціальні психотехнології для психопрофілактики та розвитку резильєнтності, життєстійкості, стресостійкості; розвитку здатності самостійно долати стресові ситуації тощо [6, с.27].

У загальному розумінні адаптація ветеранів – це процес пристосування особистості до нових умов існування в соціальному середовищі через оволодіння нормами поведінки, пристосування до вимог суспільства, в процесі якого відбувається узгодження між вимогами і очікуваннями соціуму по відношенню до людини та її реальною поведінкою і між можливостями людини та реаліями соціального середовища, в якому вона перебуває [8]. Спираючись на вищезазначене, майбутні фахівці соціальної галузі мають чітко усвідомлювати суть і особливості процесу адаптації ветеранів до звичайного, цивільного життя, володіти алгоритмом певних дій, що спрямовано на досягнення бажаного кінцевого результату – повноцінної адаптації у суспільстві, яка може бути менш або більш тривалою, залежно від певних факторів: особливостей отриманого бойового досвіду ветерана; тривалості військової служби; характеру людини; можливостей підтримки у найближчого

оточення; наявності інвалідності внаслідок війни/супутніх важких захворювань; наявності професії/зайнятості; наявності хобі/улюбленої справи; наявності сім'ї/дітей/близьких родичів та ін.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, проведений аналіз наукової літератури та практики з проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з підвищення резильєнтності ветеранів і членів їхніх сімей у територіальних відділах соціальної роботи дозволив визначити суть поняття «підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з підвищення резильєнтності ветеранів і членів їхніх сімей у територіальних відділах соціальної роботи» як комплексну багатокомпонентну діяльність, що передбачає розвиток таких важливих характеристик у майбутніх фахівців як професійна життєстійкість та стресостійкість, вміння працювати з клієнтами, що мають бойовий травматичний досвід, здібності до роботи в умовах мультидисциплінарної команди, комунікативні та організаторські вміння для налагодження мережі для ефективної підтримки ветеранів та членів їхніх сімей у пристосуванні до цивільного життя, а також формування системи професійних знань щодо суті і особливостей процесу адаптації ветеранів до цивільного життя, методичного інструментарію у роботі фахівців соціальної галузі, що спрямовано на подолання проблем, які можуть заважати у пристосуванні ветеранів до цивільного життя.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методичного забезпечення для підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з підвищення резильєнтності ветеранів і членів їхніх сімей у територіальних відділах соціальної роботи.

Список використаних джерел:

1. Агаєв Н.А. Характерні ознаки основних негативних психічних станів військовослужбовців під час ведення бойових дій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Психологія. 2016. Вип. 4. С. 46-53.
2. Кокурн О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ. 2015. 170с.
3. Кокурн О.М., Мельничук Т.І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25с.
4. Костіна, В., Могилка, О. Робота соціальних працівників у міждисциплінарних мобільних командах: аналіз закордонного досвіду та вітчизняні практики під час війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. 4. 31–40, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.5>.
5. Крохмальова Н. О., Костіна В. В. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти, присвяч. 220-річчю від дня заснування Університету, Харків, 23 трав. 2024 р. / Харків.

нац. пед.ун-т ім. Г. С. Сковороди та ін. ; редкол.: Ю. Д. Бойчук, С. В. Бережна, М. П. Васильєва та ін. Харків, 2024. С. 71–76.

6. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Т.3. 2018. Вип. 14. С.26-64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf (дата звернення: 20.04.2025).

7. Людина з досвідом війни і суспільство. Що може вирізнити людину з бойовим досвідом. *Без бар'єрів*. 22.10.2023. URL: https://bf.in.ua/combat_exp/shcho-mozhe-vyrizniaty-liudynu-z-bojovym-dosvidom/ (дата звернення 11.04.2025).

8. Орловська О. Особливості адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя. *Молодий вчений*. 2019. № 8 (72). С. 45-49.

9. Як ти, ветеране? *Посібник з психологічної допомоги проекту «Як ти, брате?»* 2024. 38с. URL: <https://yakty.com.ua/shop/ytv> (дата звернення 02.04.2025).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. Бабенко Альона Вадимівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

2. Бабкова Влада Андріївна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

3. Балан Дар'я Віталіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Криворізького державного педагогічного університету.

4. Баточка Альона Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

5. Біланенко Аліна Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

6. Богдан Олександра Сергіївна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Криворізького державного педагогічного університету.

7. Бойко Валерія Андріївна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

8. Бокало Андрій Олегович - здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 232 «Соціальне забезпечення» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

9. Бондаренко Юрій Миколайович - здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

10. Бурмака Анастасія Василівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

11. Вайнола Ренате Хейкїївна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

12. Гарвасюк Анастасія Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

13. Гревцов Андрій Віталійович - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

14. Гончаренко Олена Володимирівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

15. Данилова Наталя Юріївна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

16. Демиденко Ілля Тарасович - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

17. Демідова Христина Олександрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

18. Дерей Владислава Анатоліївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

19. Діденко Аліна Сергіївна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

20. Дяченко Сергій Євгенійович - здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 015 «Професійна освіта», старший лаборант кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації, соціальний педагог Психологічної служби Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

21. Естріна Ксенія Олександрівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

22. Єлєцька Аліна Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

23. Єсіна Наталія Олександрівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

24. Залокоцька Анастасія Ростиславівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

25. Зеленська Вікторія Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

26. Зелепукін Назар Ігорович – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

27. Зябрева Аліна Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

28. Іонова Ірина Миколаївна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

29. Кабика Аліна Вікторівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

30. Кабусь Наталя Дмитрівна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

31. Кітченко Сніжана Анатоліївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

32. Коженкова Юлія Юріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

33. Колодяжна Катерина Дмитрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету.

34. Комишан Вікторія Федорівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

35. Кондратська Анастасія Юріївна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

36. Коржова Олександра Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

37. Костіна Валентина Вікторівна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

38. Купенко Олена Володимирівна - докторка педагогічних наук, професорка, доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

39. Левицька Олена Ігорівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

40. Лейба Андрій Романович - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

41. Лисак Аліна Олександрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

42. Литвин Поліна Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

43. Лихих Євгеній Євгенійович - здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

44. Макар Людмила Михайлівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

45. Малишко Ольга Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

46. Мартиненко Олена Григорівна - здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

47. Маслова Влада Віталіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

48. Масюк Мар'яна Вікторівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

49. Мелешко Денис Олександрович - здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

50. Мільська Олександра В'ячеславівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

51. Міщенко Ліліана Артурівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

52. Мирошніченко Наталія Олександрівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

53. Науменко Оксана Олександрівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

54. Новак Інна Михайлівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

55. Павлова Дар'я Андріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

56. Печериця Наталія Михайлівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, викладачка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

57. Пилипенко Вікторія Анатоліївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

58. Півень Світлана Миколаївна - кандидатка ветеринарних наук, доцентка, старша викладачка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

59. Погоріла Катерина Ігорівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

60. Поліщук Віра Аркадіївна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.

61. Пономарьова Ольга Сергіївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

62. Потіхенська Олена Вікторівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

63. Рассказова Ольга Ігорівна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

64. Романова Інна Анатоліївна - докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

65. Репецька Ірина Михайлівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

66. Рязанова Наталя Василівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

67. Сайко Наталія Олександрівна - докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

68. Силиверст Юлія Володимирівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

69. Ситник Ангеліна Олександрівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету.

70. Склярова Ганна Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

71. Смеречак Леся Іванівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

72. Соляник Марина Геннадіївна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

73. Сточна Дар'я Олегівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

74. Субтельний Микола Богданович - здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

75. Томорко Вероніка Вікторівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

76. Харитонova Марія Олексіївна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

77. Ходатенко Денис Олегович - здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності 015 «Професійна освіта» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

78. Чорна Дар'я Юрійвна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

79. Чумаченко Анастасія Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

80. Шайнюк Анастасія Ярославівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 016 «Логопедія» Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.

81. Шевчун Поліна Валеріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету.

82. Шеплякова Ірина Олександрівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

83. Шимко Ія Миколаївна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету.

84. Шопіна Олена Олександрівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

85. Штонда Марія Юріївна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

86. Юр'єва Ірина Сергіївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

87. Янчишин Володимир Йосифович здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

МАТЕРІАЛИ
всеукраїнської науково-практичної конференції
здобувачів вищої освіти

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ
У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ

15 травня 2025 р.

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
ХНПУ імені Г.С. Сковороди

*Відповідальність за зміст матеріалів, достовірність
викладених фактів та дотримання вимог академічної доброчесності
несуть автори.*

*Відповідальний за випуск – І.А. Романова
Комп'ютерна верстка – М.О. Штанько*

Умов. друк. арк. 16,53.

Електронне видання